HANDBOEK.

HANDBOEK
OVER DE
KENNIS EN GENEZING
DER
ZIEKTEN
VAN HET
VROUWELIJKE GESLACHT;

DOOR

E. VON SIEBOLD,
Consulterenden Arts en Hoogleeraar te Berlijn.

Uit het Hoogduitsch,
naar de *tweede vermeerderde en verbeterde* uitgave,
door
J. J. GAASWIJCK,
Praktizerenden Arts te Amsterdam.

EERSTEN DEELS EERSTE STUK.

TE AMSTERDAM, BIJ
C. L. SCHLEIJER.
1821.

DEN

WELEDEL GEBOREN

EN

HOOGGELEERDEN HEER

ELIAS VON SIEBOLD,

A. L. M. PHIL. MED. CHIR. ET ART. OBSTR. DOCT., MED. ET ART. OBSTR. PROF. ORD. PUBL.;

KONINKL. PRUISS. GEHEIMEN MEDICINAALRAAD;

RIDDER VAN DEN ROODEN ADELAAR, DER KONINKL. HANOV. GUELFEN ORDE VAN DE DERDE KLASSE;

DIRECTEUR VAN HET GESTICHT VOOR KRAAMVROUWEN AAN DE KONINKLIJKE HOOGESCHOOL TE BERLIJN;

LID VAN VERSCHEIDENE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN,

ENZ. ENZ. ENZ.

wordt

wordt deze Vertaling als een bewijs, dat ook zijn naam onder de geneeskundige Schrijvers met roem in de Nederlanden bekend is, en voor zijne menigvuldige, in het vak der Genees- en inzonderheid in dat der Verloskunde, verworvene verdienſten met eene bijzondere onderſcheiding en welmeenende hoogachting opgedragen

door

DEN VERTALER.

VOORREDE

VAN DEN

SCHRIJVER.

Het is buiten allen twijfel, dat voorlezingen over de ziekten der Vrouwen tot vorming van den jongen Arts en Vroedmeester noodzakelijk zijn. Men bedenke slechts, dat de eigendommelijke ziekten der Vrouwen, vooral die der Zwangeren, Barenden en Kraamvrouwen in de Kollegiën over de Therapie gewoonlijk of geheel overgeslagen en voor de voorlezingen over de Verloskunde gespaard, of meestal slechts zeer bekrompen en oppervlakkig behandeld worden. Wanneer voor het overige een Professor der Verloskunde dezelve houdt, geschiedt dit niet uit ongegronde aanmatiging, maar omdat hij, ingevolge zijnen werkkring, de meeste gelegenheid heeft, zich uitgebreidere kennis van het Vrouwelijk Organismus te verschaffen.

Ondertusschen kan men zeker niet stellig beweren, dat ieder Leeraar der Verloskunde, ieder Vroedmeester altijd die eigenschappen, bekwaamheden en kennis in zich vereenigt, welke tot eene voordragt over de ziekten der Vrouwen vereischt worden. Indien hij zich veel meer slechts op de mechanische uitoefening der Verloskunde heeft toegelegd, indien zijne geheele vaardigheid slechts in handgrepen en operatiën bestaat, zonder dat hij de noodige vorming en de kundigheden van den Arts bezit, zal hij, buiten allen twijfel, tot het doen dezer voordragt geheel ongeschikt zijn. Dit zoude hetzelfde wezen, als over de ziekten der Zwangeren, Barenden en Kraamvrouwen voorlezingen te willen houden, zonder kennis van de praktische Verloskunde te bezitten. Het strekt voor het overige tot een groot genoegen, dat de Artsen thans veel meer dan te voren zich op de praktische Verloskunde toeleggen, en dat het vak van Onderwijs in de Verloskunde op de meeste Hoogescholen door mannen bekleed wordt, die tegelijk praktische Artsen zijn. Hierdoor heeft niet alléén de Verloskunde in het algemeen veel aanzien en achting gewonnen, maar is ook tevens

dat

dat lage denkbeeld verbannen, als bestond de gansche kunst van den Vroedmeester alleenlijk in de uithaling van het Kind uit eene gegevene ruimte, en het geheel met eenige regels der kunst, de tang aan te leggen en de keering te doen, afgedaan ware.

Dit Werk zal uit twee deelen bestaan. Het eerste handelt over de ziekten der Vrouwen, afgescheiden van de Zwangerheid, de Geboorte en het Kraambed. Het tweede over die der Zwangeren, Barenden en Kraamvrouwen. Vóór het eerste deel gaat eene Inleiding, welke de beschouwing van de ligchaams- en zielsgesteldheid (physische en psychische Individualiteit) *der Vrouw, de levenswijsheid* (savoir faire) *van den Arts bij Vrouwen, en algemeene en bijzondere bepalingen omtrent het onderzoek en de nasporing van de ziekten der Vrouwen bevat. Al deze onderwerpen zijn voor de kennis en genezing derzelve van het grootste gewigt. Ik mogt deze des te minder voorbijgaan, daar men dezelve in andere voorlezingen, als ook in de therapeutische geschriften, in het geheel niet of slechts ter loops gewoon is, aan te voeren. De daarop volgende algemeene*

 Lit-

Litteratuur, de aanhaling der voornaamste Schrijvers, wijst den eerstbeginnenden Arts en Vroedmeester de bronnen aan, waaruit hij in zijne Studiën over de ziekten der Vrouwen putten kan. Voor het overige is dit Werk eenigzins grooter geworden, dan mijn plan medebragt, daar ik hetzelve niet als Leerboek, maar tevens als Handboek ten gebruike van eerstbeginnende Artsen en Vroedmeesters uitgewerkt heb. Of het nu boven de tot hiertoe uitgekomene soortgelijke Werken eenigen voorrang heeft, en door hetzelve, volgens het tegenwoordige standpunt der Geneeskunde, eene behoefte vervuld zij; dit te beoordeelen, moet den onpartijdigen kenner overgelaten worden.

*

VOOR-

VOORREDE
VAN DEN
VERTALER.

Reeds bij den aanvang der eerſte uitgave van dit, voor de beoefenaren der Genees-, Heel- en Verlos-kunst, belangrijk Werk voedde ik den wensch, dat hetzelve onder de menigte van vertaalde Werken, welke onzen bodem, als ware het, overſtroomen, ook eene verdienſtelijke plaats mogt beſlaan. Ofſchoon ik wel kon vermoeden, dat velen door eene zoo uitgebreide onderneming zouden terug-gehouden worden, mogt ik nogtans vooronder-ſtellen, dat het nut, hetwelk eene meerdere algemeenheid van dusdanig een Werk konde verſchaffen, en Vertaler en Uitgever daartoe toch zouden aanmoedigen. Na een' geruimen tijd naar de aankondiging tot de vertaling van hetzelve vergeefs gewacht te hebben, was het eerst, dat ik, na

lang

lang aarzelen, beproefde, zelf mijne handen aan het werk te ſlaan. Den geleerden Schrijver gaf ik hiervan kennis, met verzoek, om de opdragt der vertaling wel te willen aannemen. Zulks mij vriendelijk toegeſtaan zijnde, werd mij tevens door Zijn Ed. berigt, dat eene tweede *vermeerderde en verbeterde* uitgave eerlang ſtond te volgen, welke ik alzoo eerst heb moeten afwachten, om daarnaar de vertaling te kunnen rigten. ——

Om de uitgave te beſpoedigen, heeft de Uitgever gemeend zulks bij Stukken te zullen doen, en met dit eerſte al dadelijk een begin te moeten maken, terwijl de overige bij Inteekening door hem aangeboden worden op de navolgende

VOORWAARDEN:

Het geheele Werk zal, in onze taal, uit drie Boekdeelen beſtaan, ieder van vier Stukjes, ten naastenbij van dikte als dit, op hetzelfde papier en met dezelfde letter gedrukt, en de prijs ſlechts op 2½ St. per vel van 16 bladz. berekend worden; na het ſluiten der Inteekening echter,

wel-

welke geschieden zal zoodra het eerste deel is uitgegeven, zal het niet minder dan voor 3 St. te bekomen zijn. Bij het inteekenen wordt geen geld verlangd, maar eene duidelijke opgaaf van namen en kwaliteiten, wijl er bij de uitgave van het laatste stukje eene naamlijst zal worden gevoegd van hen, die de uitvoering van dit Werk wel hebben willen begunstigen.

Men kan inteekenen bij den Uitgever dezes, of bij welken Boekverkooper men verkiest in het geheele Rijk, en zoodra men een genoegzaam getal Inteekenaren heeft, zal men dadelijk met het drukken voortvaren.

ZINSTORENDE FOUTEN.

Bl.	reg.					
Bl. 11	reg. 9	van ond.	*ſtaat:*	weeke	*lees:*	zachte
— 45	— 7	van bov.	——	worsteling	——	klopping
— 48	— 5	———	——	de	——	der
— 64	— 4	———	——	verwijderde	——	uitgezette
— —	— 14	———	——	verwijdering	——	verwijding
— —	— 22	———	——	verwijdert	——	uitzet

Fouten van minder belang gelieve de goedgunstige Lezer te verschoonen.

*

I N H O U D.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

TWEEDE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE AFDEELING.

OVER DE LEVENSWIJSHEID (*savoir faire*) VAN DEN ARTS BIJ VROUWEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE AFDEELING.

HAND-

HANDBOEK
OVER DE
KENNIS EN GENEZING
DER
ZIEKTEN
VAN HET
VROUWELIJKE GESLACHT.

INLEIDING.

§. 1.

De kennis van de eigendommelijke ziekten der Vrouw, en derzelver mogelijke genezing door de kunst, grondt zich bovenal op eene behoorlijke beschouwing van hare Ligchaams- en Zielsgesteldheid (*physische en psychische individualiteit.*)

§. 2.

Door *Vrouwelijke Ligchaamsgesteldheid* versta ik:

a) het uitstekend Vrouwelijke in het maaksel en den vorm van haar geslacht in het algemeen, met het onderscheid der bepaalde werktuigen in het bijzonder, welke haar als Vrouw toekomen, en in den Man anders, of in het geheel niet, gevonden worden: de Vrouw als stoffelijk Wezen (*materiell somatische Seite.*)

b) De

b) De betrekking der grondverrigtingen van hare Bewerktuiging en de bijzonderheid dergenen, welke door de aan haar geslacht slechts alleen medegedeelde werktuigen bepaald worden, of die zij wel met den Man gemeen heeft, doch deels om het onderscheid van haar maaksel, ligging en vorm, deels om dat der grondverrigtingen, gewijzigd zijn: de Vrouw als dynamisch Wezen (*dynamischeSeite.*)

§. 3.

De *Vrouwelijke Zielsgesteldheid* (*psychische individualiteit*) omvat de verstandelijke (*intellectueele*) en zedelijke (*moreele*) zijde der Vrouw, welke derzelver scheidingslijn van den Man aantoont; derzelver kennis is voor den Vrouwen-Arts ook onontbeerlijk, als deze niet alleen zijn vertrouwen, maar ook de genezing van bepaalde ziektevormen, met een gelukkig gevolg bekroond wil zien.

EERSTE AFDEELING.

VROUWELIJKE LIGCHAAMSGESTELDHEID.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Vrouw als stoffelijk Wezen.

§. 4.

Reeds van de eerste vormingstijdperken der menschelijke vrucht, zoo lang zij, in de holte der baarmoeder besloten, een gedeelte van het menschelijke

leven als kiem doorbrengt, is het onderfcheid tusfchen Man en Vrouw gevestigd; het geflacht is, wel is waar, om de nog geringe ontwikkeling der teeldeelen, in de eerfte maanden der zwangerheid niet te bepalen, want om dezen tijd vindt men die in derzelver uiterlijk zigtbare gedaante bij de Vrouwelijke als bij de Mannelijke vrucht gevormd, en daarom kan men het geflacht bezwaarlijk of in het geheel niet onderkennen. Doch het hoofd van eene Vrouwelijke vrucht heeft reeds met de vijfde maand der zwangerheid minder uitpuilingen, en is ronder en kleiner; het oor ontwikkelt zich vroeger; de borst is kleiner, korter en naauwer; de buik langer en grooter; het hart, benevens de longen en bloedvaten, kleiner; het darmkanaal naar evenredigheid langer; de buiksholte wijder en de zenuwen zijn reeds bij derzelver eerfte maakfel kleiner en fijner, dan bij eene Mannelijke vrucht. Allengskens ontwikkelen zich ook de teeldeelen, de fchaamlippen worden grooter en meer zigtbaar, waardoor de te voren zoo zeer uitpuilende kittelaar meer bedekt wordt. Bij een vruchtje van twaalf weken zijn de eijerftokken grooter dan de baarmoeder. Zij ftaan naast dezelve overend, even als de ballen bij een Mannelijk wichtje: het eene einde naar boven en het andere naar beneden gekeerd; de buis van Falloppius fluit zich vast om den buitenften omtrek des eijerftoks, als een dikke zoom. Naderhand verwijdert zich het bovenfte einde der eijerftokken van de baarmoeder en heeft meer eene verticale rigting naar dezelve; te gelijker tijd verwijdert zich ook de buis van Falloppius van de eijerftokken, en is flechts

aan derzelver vrije einde met het anders bovenfte, nu buitenfte einde, in aanraking. De holte van den buik en van het bekken wordt meer vergroot; beenderen, fpieren en celwijsweeffel bekomen eenen hoogeren graad van wasdom, maar zijn weeker dan bij eene Mannelijke vrucht; de ronde vorm van het hoofd wordt duidelijker, en het geheele ligchaam verkrijgt een teederder en zachter voorkomen dan dat van de Mannelijke vrucht.

§. 5.

Na de geboorte, echter, is het eigendommelijke in de ligchamelijke gefteldheid der Vrouw nog veel meer in het oog loopende; de eerfte ademhaling reeds heeft, naar gelang van hare kleinere borstholte, veel minder diep plaats: bij gevolg is ook de hoeveelheid der ingeademde lucht en van de in dezelve bevatte zuurftof veel geringer. Bij toenemenden wasdom blijven hare beenderen kleiner en weeker; de fpieren zijn ook in de eerfte tijdperken des levens minder digt en rood; het celwijsweeffel is bij haar wel meer in getal, maar veel weeker en losfer. Het Meisje vertoont reeds bij de eerfte kindschheid eene meer teedere bewerktuiging van het uiterlijk zigtbare maakfel; hare ftem is fijner en minder fterk; zij is vatbaarder voor uitwendige indrukfels en reeds in dit tijdperk des levens meer aan ziekten van het zenuwgeftel onderworpen: Meisjes worden daarom veel eerder en menigvuldiger, doch nooit zoo gevaarlijk ziek. Het Meisje ontwikkelt zich veel fpoediger en is vroeger volwasfen; hierom neemt men zekere ontwikkelingsziekten bij

het-

hetzelve menigvuldiger en vroeger waar, dan bij het Knaapje. Tot de jaren der huwbaarheid zijn de teeldeelen gewoonlijk onwerkzaam; de baarmoeder is bleek, hard, kraakbeenachtig en bijna geheel zonder vaten, en nog niet met het binnenſte vlies bedekt. Aan de eijerſtokken neemt men nog geene eijertjes waar, en aan de trompetten nog geene volkomen gevormde franjes. Bij het pas geboren Kind heeft de eijerſtok eene bijna *horizontale* ligging en een' eigenen vorm; het heeft in dezen toeſtand het voorkomen eener klier, waarnaar het ook, ten opzigte der roode kleur en van het teedere, doorſchijnende omhulſel, waarmede het omgeven is, gelijkt. Met het tweede levensjaar eerst neemt de eijerſtok deszelfs bijna ronde eivormige gedaante aan, en nu is het niet meer met eene doorſchijnende, maar met een digt, vast omhulſel omgeven. De ſcheede is zeer naauw, zonder evenwel zeer bezet te zijn met plooijen, en wordt door het *hymen* afgeſloten; de warmtegraad in dezelve is, voordat de huwbaarheid plaats heeft, nog gering; de borsten blijven nog klein en niet volkomen gevormd. Maar zoodra de Vrouw den belangrijkſten vormingstrap — de huwbaarheid — bereikt heeft, dan vertoonen zich eerst hare zigtbaarſte afwijkingen van den Man in de ſtoffelijke (*somatische*) geſteldheid.

I. *De uiterlijke vorm en het maakfel der huwbare Vrouw in vergelijking met die der Mannelijke gefteldheid.*

§. 6.

Het ligchaam van het Meisje bereikt, overeenkomftig de vroeger plaats hebbende huwbaarheid, veel eerder deszelfs volkomen maakfel dan dat van den Jongeling; doch nooit diens toeneming in wasdom, diens fterkte, grootte en ftevigheid in het been- en fpiergeftel: zoodat, naar evenredigheid, het ligchaam der Vrouw met het twintigfte jaar reeds zoo volkomen gevormd fchijnt, als het Mannelijke eerst met het dertigfte wordt; daarom is ook de geftalte van den Man in dit bloeijende tijdperk zijns levens zoo fchoon, zoo innemend en aantrekkelijk voor de Vrouw, welke met deze jaren reeds in derzelver uiterlijken vorm en maakfel zoo menig aantrekkelijkheids verliest en begint af te nemen.

§. 7.

De verdere kenteekenen, welke de fcheidingslijnen in uiterlijken vorm en maakfel der huwbare Vrouw van dien des Mans aantoonen, zijn de volgende: het ligchaam der Vrouw is in het algemeen meer gerond; deszelfs vormen zijn teederder en zachter; de omtrek van deszelfs uitpuilingen en afhellingen meer in het oog loopende en fchooner; de trekken fijner; deszelfs ftand en bewegingen hebben meer buigzame vaardigheid; deszelfs uiterlijke meerdere bevalligheid en fchoonheid; bij den Man meerdere fterkte en uitdrukking; de huid, waarmede het

Vrou-

Vrouwelijke ligchaam omgeven is, vertoont eene teedere en fijnere bewerktuiging, vereenigt in zich meerdere gelijkheid met een frisscher en levendiger koloriet, biedt bij de aanraking zachteren tegenstand, en kenmerkt zich meer door de menigte van het daaronder liggende vet, dan door stevigheid en sterkte der spieren: daarom helt de Vrouw meer tot vetheid over. De haren zijn niet, gelijk bij den Man, over het geheele ligchaam verspreid, maar des te sterker en langer op vele plaatsen, welke daarmede bedekt worden; het hoofd der Vrouw is in het algemeen meer gerond, heeft minder uitpuilingen; het aangezigt is korter en beter besneden; het gelaat heeft niet zulke duurzame trekken, als het Mannelijke, en wordt niet zoo ligt de uitdrukking van inwendige gevoelens, neigingen en hartstogten; het voorhoofd der Vrouw is minder hoog, de neus kleiner, het oor evenwel volkomener gevormd dan dat van den Man; het hoofd aan beide zijden der slapen smaller en aan de kin min of meer te zamen gedrukt: van daar ook een kleiner mond en grootere moeijelijkheid in het behandelen der ziekten van denzelven.

§. 8.

De aangename bewegingen en de golvende lijnen van den langeren hals, welke deszelfs onzigtbare en trapsgewijze vereeniging van den romp met het hoofd te kennen geven, steken bij de Vrouw sterker uit, en zetten daarom aan deze streek van derzelver ligchaam meerdere uitdrukking en bevalligheid bij; hiermede heeft nog dit onderscheid plaats, dat

het ſtrottenhoofd, vooral het hooger geplaatſte ſchildswijze kraakbeen, kleiner is en niet zoo ſterk als bij den Man uitpuilt. De ſchouders zijn minder breed, ſtaan meer achterwaarts en zijn niet zoo ver van den romp verwijderd; de borst is ſmaller, dieper, meer gerond en kleiner, en onderſcheidt zich door den omtrek en den voor het oog van den Man zoo verleidelijken fraaijen vorm des boezems, welke in het algemeen bij dezen ſlechts naauwelijks zigtbaar is, en in volmaaktheid, zoo als bij de Vrouw, de borst van den Man ontſieren zou. — De buik der Vrouw puilt meer uit, en vertoont meerdere rondheid; de navel daarentegen is meer van de breedere ſchaamſtreek verwijderd, de onderbuik weeker, en de heupen en de onderſte ſtreken grooter en breeder. Wij kennen een belangrijk onderſcheid van den buik der Vrouw van dien des Mans dááraan, dat bij dezen eene bevalliger gelijkmatige evenredigheid, met betrekking tot het borstgewelf, zigtbaar is; de buik van den Man wordt van boven, van de bovenſte toppen der ſchouders, geſtadig afdalende, dunner, maar aan het ligchaam eener Vrouw veroorzaakt de meerdere graad van buiging der heupbeenderen eene meer in het oog loopende breedte, waardoor bij den Man de allengskens zich ontwikkelende ſmalle vorm eenigermate geſtoord wordt. — De lendenſtreek is langer, meer uitgezet, en veroorzaakt in het algemeen die ranke, bevallige houding (*Taille*), welke de welgemaakte Vrouw zoo zeer kenmerkt.

§. 9.

§. 9.

De Ledematen onderfcheiden zich over het algemeen meer door zachtere rondingen; de verhevenheden, welke inzonderheid daaraan zigtbaar zijn, en de fierlijk geronde vormen, waardoor zij zich met den Tronk vereenigen, hebben insgelijks een Vrouwelijk, zeer ligt merkbaar, kenteeken; de arm der Vrouw is vetter, ronder en zachter in deszelfs omtrek; de hand is kleiner, blanker van kleur en bij de aanraking zachter van gevoel. De onderfte Ledematen hebben ook onderfcheidende kenteekenen; zij zijn in het algemeen kleiner, de dijen hebben ook meer ronding, met grooteren omtrek, en ftaan verder van elkander; doch bij derzelver onderfte ftreek komen zij digter tot elkander en gaan tot de kniën over, die ook meer binnenwaarts gekeerd zijn en fterker uitpuilen. De kuiten zijn door fijnheid en door bevalliger en teederder maakfel van derzelver onderfte ftreek merkwaardig; de voet is kleiner en deszelfs ftuttende grondvlakte niet zoo breed; de gang van een volwasfen Meisje is wankelbaarder en het fchielijk loopen moeijelijker, waartoe, benevens de opgegevene evenredigheid der dijen, de kleinere en fmallere voeten het hunne bijdragen.

M. SEBITZ, *de discrimine corporis virilis et muliebris. Argent.* 1649. 4°.

FR. THIERRY, *resp.* E. TH. MOREAU: *an praeter genitalia sexus inter se discrepant? Paris* 1740. 4°.

D. M. ROUSSEL, *Système et physique moral de la femme, Paris* 1784. 8°.

J. F. ACKERMANN, *Dissertatio de discrimine sexuum praeter genitalia*, *Moguntiae* 1788.

A. FR. NOLDE, *Dissertatio sist. momenta quaedam circa sexus differentiam*, *Goetting*. 1788. 8°.

R. FR. HARTMANN, *Differentiae sexus utriusque pathologicae momenta*, *Goetting*. 1790. 8°. §. 8. *habitus muliebris*.

Histoire naturelle de la Femme, *par* J. L. MOREAU DE LA SARTHE. *Paris* 1803. III. Vol. 8°. *avec estampes*.

AUTENRIETH, *über die Verschiedenheit beider Geschlechter und ihrer Zeugungsorgane*, in des Schrijvers en REILS *Archiv für die Physiologie*, 7 B. 1e. St. bl. 37 en v.

Dr. C. F. WILDBERGS, *Naturlehre des weiblichen Geschlechts*, 1e. en 2e B. *Berl*. 1811. 8°.

Diss. in. med. praecipuas inter utrumque sexum differentias exhibens, *praes*. ERN. PLATNER *auct*. L. M. MAY, *Lipf*. 1811. 4°. bl. 24.

J. FR. MECKEL, *Handbuch der menschlichen Anatomie*, I. B. *Halle* en *Berl*. 1815. 8°. bl. 72. §. 32.

AFBEELDINGEN.

Cours complet d'anatomie peint et gravé en couleurs naturelles, *par* M. A. E. GAUTIER D'AGOTY; *et expliqué par* M. SADELOT *à Nancy* 1773. *in fol. fig*. II.

Der physische Ursprung des Menschen durch erhaben gearbeitete Figuren sichtbar gemacht und mit raisonnirenden Auszügen aus den besten Schriftstellern begleitet. Eerste Deel, hetwelk over de schoonheid der Vrouw, de geslachtsliefde, bezwangering en geboorte handelt, met vier afbeeldingen, waarvan twee den fraaisten vrouwelijken vorm voorstellen. *Tübingen* 1800.

II. *Het*

II. *Het Vrouwelijke Geraamte.*

§. 10.

De ſchoone en aantrekkelijke vorm valt, als men het Geraamte van de Vrouw beſchouwt, wel is waar, geheel weg; echter blijft er voor den natuuronderzoeker, vooral voor den ontleedkundigen, vele *aesthetische* eenheid kenbaar. Veroorzaakt niet een, door de hand van den Ontleder, fraai bewerkt en gebleekt Skelet van een huwbaar Meisje de bewondering van den Kenner, vooral, als het zich niet te voren in het leven door kleederdragten misinaakt heeft, en de trekken met zich vereenigt, die SOEMMERING zoo onvergelijkelijk ſchoon beſchreven heeft?

S. TH. SOEMMERING, *Tabula sceleti feminini juncta descriptione. Trajecti ad Moenum* 1797.

§. 11.

Verſcheidene van de opgenoemde verſcheidenheden in den uiterlijken vorm der weeke deelen zijn, bovenal, reeds op de eigendommelijke geſtalte van het Geraamte gegrond, welks volkomene wasdom, volgens de waarnemingen van denzelfden SOEMMERING (*), doorgaans later plaats heeft dan bij den Man; het is blanker, minder hard, kleiner, zwakker en korter, behalve de romp, die langer is; de ver-

(*) SOEMMERING, *vom Baue des menschlichen Körpers.* I. Th. *Knochenlehre. Frankfurt a. M.* 1791. §. 44.

verhevenheden zijn zoo duidelijk, en de oppervlakten, waaraan de ſpieren zich vastgehecht hebben, minder ruw, de holligheden en indrukſels niet zoo diep en ſterk. Het hoofd, de ſchouders, het bekken ſtaan veel verder naar achteren dan bij den Man; de dijebeenderen verwijderen zich bovenwaarts meer van elkander; de kniën zijn zacht gekromd en digter bij elkander; de ſtuttende grondvlakte niet zoo breed en de voeten kleiner, terwijl zich aan den romp eene zekere ſcheefheid vertoont en de afwisſelende buigingen der ruggegraat niet zoo duidelijk zijn.

§. 12.

Ten opzigte der bijzondere verſcheidenheden is het kleinere hoofd meer achterwaarts gekeerd; de gezigtsbeenderen zijn, in vergelijking met die, welke de herſenen bevatten, veel kleiner; eene niet minder beperkte ruimte hebben de indrukſels en openingen in den ſchedel, welke de naauwere vaten ten doorgang verſtrekken met de voorhoofdsholten, gemeen: de geheele grondvlakte van den ſchedel is door de digter naar elkander gekeerde ſlaapbeenderen naauwer, en het hoofd kenmerkt zich aan beide zijden, alsmede aan de kin, door eene meerdere zamendrukking. — De romp is naar evenredigheid langer en piramidewijze gevormd, waarvan de heupbeenderen van het bekken de grondvlakte, en de boven zich vernaauwende borst de punt vormt; bij den man valt de baſis, waar de romp in den hals overgaat, en het bovenſte gedeelte der borst heeft bijna dezelfde breedte met de heupen. — De ſchouderbladen zijn een weinig van den romp verwij-

wijderd (*); aan de ſleutelbeenderen, welke geen zoo vooruitſpringend uitſteekſel hebben, en de ſchouderbladen minder naar voren brengen, dan bij den Man, beſpeurt men minder kromming dan bij het Mannelijke geſlacht. De Borst is meer van het bekken verwijderd, van voren naar achteren meer te zamen gedrukt, en daarom ook over het algemeen deszelfs holte, vooral aan de *basis*, kleiner en naauwer, en het ſchijnt, alsof daarin de grond der bij de Vrouwen menigvuldiger voorkomende longtering ligt. De ribben zijn dunner, korter, naar achteren gewelfd, meer halfmaanswijze en bij de ruggegraat veel meer gekromd. Het borstbeen is korter, doch het handvatſel (*manubrium*), in vergelijking met het middelſte gedeelte en de kraakbeenhechting der ribben, langer. Dit zamenſtel der borst ſtaat door den hoogeren graad van bewegelijkheid eene meerdere verwijdering toe, waardoor derzelver meer beperkte ruimte vergoed wordt. Dat gedeelte der ruggegraat, hetwelk door de lendenwervelen gemaakt wordt, is hooger bij de Vrouwen dan bij den Man; daarom is ook de borst meer van het bekken verwijderd; de holte, waarin het ruggemerg bevat is, en de opening tot doorlating der zenuwen zijn grooter.

FR. THIERRY *t. a. p.*

§. 13.

(*) Volgens MONTEGGIA zou bij de Vrouw het regterſchouderblad hooger ſtaan. In deszelfs *Fascicul. Patholog. Mediolani* 1789. 8°. Zou dit niet eerder een gevolg van de gewoonte der Vrouwen zijn, door, bij verſcheidene bezigheden, vooral zittende, de ſchouders meer naar voren te buigen?

§. 13.

Nog meer kenmerkt zich de Vrouw en derzelver bestemming door het zamenstel van het bekken, hetwelk zoo zigtbaar van dat des Mans verschilt. Deze scheidingslijnen zijn, wel is waar, tot de jaren der huwbaarheid niet bijzonder kenbaar, maar na dit tijdperk kunnen zij het oog niet ontgaan. Dit gedeelte van het geraamte ontwikkelt zich over het algemeen meer, en wordt, als tevens de daarin bevatte werktuigen, vooral de baarmoeder, een' veel werkzamer invloed op de bewerktuiging verkrijgen, het middelpunt van werkzaamheid. Alsdan treft men het geheele Vrouwelijke bekken minder naar voren gekeerd, en van de borst meer verwijderd en ruimer, doch minder diep, aan: deszelfs aanvankelijk driehoekige omtrek wordt veel grooter, minder rond en eenigzins cirkelvormig, doch in eene mindere mate dan bij een Mannelijk bekken; de dwarsche afmeting (*diameter*) van deszelfs ingang, die te voren de regte (*Conjugata*) overtrof, wordt verwijderd (*) en is nu de grootste afmeting; de voor

(*) Aan het bekken van huwbare Negerinnen zouden alle diameters in eene omgekeerde reden staan, en de *Conjugata* van den ingang de grootste, en de dwarsche diameter de kleinste ruimte voorstellen, zoo als dit meestendeels bij bekken van dieren waargenomen wordt. Belangrijk en onderrigtend zoude mij de beantwoording der volgende vragen voorkomen; voorondersteld, dat de opgegevene verhouding der ruimte eene eigenschap zij van alle of meeste bekken van Negerinnen: 1) Hoe verhoudt zich de ruimte van het bekken eener Negerin vóór de huw-

voor de ontvanging van het dijehoofd bepaalde gewrichtsholten ſtaan meer van elkander af, doch zoo ſchuins niet, en meer voorwaarts naar de eironde gaten dan bij een Mannelijk bekken. De beenderen van hetzelve dragen het kenmerk van vrouwelijkheid met zich, doordien zij dunner zijn, zachtere indrukſels en minder ſterke uitſteekſels hebben; de ſteviger vereeniging echter met elkander bewijst weder het bijzondere oogmerk van derzelver beſtemming. Het heiligbeen is minder in de lengte gekromd, in deszelfs uitranding meer gelijkvormig, vlakker en breeder, waardoor ook het kruis bij de Vrouw merkelijk breeder is. Onder den laatſten lendenwervel kromt het zich met eene mindere rijzing naar achteren en buitenwaarts; het voorgebergte (*promontarium*) is minder duidelijk, geringer, en vormt met den laatſten lendenwervel een' meer

pun-

huwbaarheid? 2) Heeft er ook een onderſcheid plaats in de vooroverhelling (*Inclination*) van het Negerinnebekken en deszelfs vereeniging met den romp en de onderſte ledematen? 3) Verhoudt zich ook de maat van het hoofd van pas geborene Negerkinderen omgekeerd tot die van Europeërs? 4) Hoe plaatst zich het hoofd bij barende Negerinnen in de geboorte, en welk mechanismus heeft er in het algemeen bij het doordringen van het hoofd onder het baren plaats, in zoo ver deze gedeeltelijk door de individualiteit der verſchillende diameters bij elke opening zijne rigting behoudt? Drie door mij naauwkeurig onderzochte en afgemetene Negerinne-bekkens hebben toen die afwijkende verhouding der diameters niet bevestigd. Ik zal hierover op eene andere plaats breedvoeriger uitweiden.

puntigen hoek. — Het ſtaartbeen is in het geheel ſmaller, de geledingsvlakten zijner beenſtukken gedeeltelijk meer gewelfd, gedeeltelijk minder ſterk uitgehold; daarom is het veel bewegelijker en ſpringt onder het voorgebergte van het heiligbeen ſterker dan bij den Man vooruit. — De heupbeenderen zijn breeder, vlakker en minder naar den horizont hellende; de zitbeenderen minder diep van onderen uitpuilende en derzelver knobbels meer naar achteren gekeerd. — De ſchaambeenderen treft men aan derzelver horizontale ſtukken meer langwerpig en aan de afdalende meer naar buiten gekeerd; de ſchaambeensboog is aanmerkelijker en vormt aan het Mannelijke bekken ſlechts een' hoek van 70°, ten hoogſte 80°.

E. SANDIFORT, *de pelvi Lugd. Bat.* 1763. 4°. In deszelfs *Thesaur. diss.* Vol. III. pag. 169.

C. C. CREVE, *vom Baue des weiblichen Beckens. Leipz.* 1794. 4°. §. 74.

ACKERMANN. *t. a. p.*

E. VON SIEBOLDS *Reflexionen über das weibliche Becken in geburtshülflicher Beziehung*, in deszelfs *Lucina* III. B. 1805—6.

J. C. LODER, *Tabul. anatom. Osteolog. Tab.* II. IV. en IX.

J. C. ROSENMULLERS *chirurgisch-anatomiſche Abbildungen.* III. Th. *Weimar* 1807.

§. 14.

Aan de Ledematen vertoonen zich de volgende onderſcheidingsteekenen: de ſchouder ſtaat meer naar achteren, de arm- en handbeenderen zijn kleiner, de dijebeenderen van een volwasſen Meisje ſtaan verder van elkander en loopen ſchuins naar de

kni-

kniën toe, dewijl het bekken van de huwbaarheid af wijder is en de dijebeenderen verder van elkander ſtaan; de ſcheenbeenspijpen naderen meer in het midden en zijn dunner, de beenderen van den voet kleiner en dunner, waarom ook de voet der Vrouw netter, ſmaller en ſierlijker gevormd is.

III. *De Banden en Kraakbeenderen.*

§. 15.

De *banden* vooral aan het bekken zijn digter en ſterker; deszelfs *kraakbeenderen*, zoo als ook die van de ruggegraat ſterker, hooger en breeder; aan de ribben treft men de kraakbeenige vereenigingen dunner, platter en vlakker aan, ſlechts van de vijfde af zijn zij langer dan bij den Man, wel te verſtaan, als het geraamte van beide in lengte gelijk ſtaat; de puntige hoek, welke zich tusſchen de opgaande kraakbeenderen der onderſte ribben en de punt van het zwaardswijze kraakbeen bevindt, is bij de Vrouw kleiner dan bij den Man.

P. CAMPER, *de ligamentis, cartilaginibus, ossibus et musculis circa pelvim positis, eorumque adfectibus.* — In deszelfs *Demonstr. anat. path. Libr.* II. *Cap.* I.

JOSIAE WEITBRECHT, *Syndesmologia. Petropol.* 1742. 4°.

PETR. TARIN, *Desmographie ou description* IV *des ligamens. Par.* 1752. 8°.

FR. C. HESSELBACH, *vollſtändige Anleitung zur Zergliederungskunst des menschlichen Körpers.* I. *B.* II. *Heft. Syndesmologie. Arnſtadt* 1806. 4°.

IV. *De Spieren.*

§. 16.

In de Vrouw, als stoffelijk Wezen, verdienen vooral de spieren opgemerkt te worden. Derzelver kenmerken liggen in de volgende teekening: zij zijn fijner, losser en weeker, minder sterk, gespannen en vast; zij bieden den drukkenden vinger minder wederstand, het vleeschige gedeelte der vezelen is kleiner en zachter, vochtiger en ronder; over het algemeen springen de spieren bij de Vrouw niet zoo vooruit, en vormen op de oppervlakte eene meer bevallige dan sterke uitzetting; haar grondbestanddeel ook schijnt verschillend te zijn, daar de kleur niet zoo hoogrood is. De eigenaardige gesteldheid van het maaksel en den vorm wordt vooral door de kleine en minder stevige beenderen, door de grootere menigte van het, de enkele vleeschvezelen verbindende, celwijsweefsel, als ook de bleekere kleur door de geringere hoeveelheid zuurstof, bepaald. Ten opzigte der grootte, sterkte en breedte maken evenwel eenige spieren, in vergelijking met die van het overige ligchaam, eene uitzondering; hiertoe behooren degenen, welke de lenden- en heiligbeenstreek en den onderbuik beperken, waardoor niet alleen op nieuws de volkomene ontwikkeling dezer streek verwezenlijkt, maar ook voornamelijk de noodzakelijkheid van dit maaksel in de buikspieren, als onderstuttende krachten van het barenswerk, bevestigd wordt. Eenige kenmerken zich ook door verscheidenheid harer ligging en vasthechting, waartoe voornamelijk het middelrif behoort, hetwelk bij de Vrouw aan

het kraakbeen der zesde ware, bij den Man echter aan dat der zevende rib zich hecht, waardoor het middelrif bij de Vrouw wel kleiner, doch langer is.

ROSENMÜLLER, *t. a. p. Tab.* II—V.

V. *De herſenen, de zenuwen en de zintuigen.*

§. 17.

De *herſenen* der Vrouw zijn over het algemeen ſchooner, en, in vergelijking met het geheele ligchaam, wel zwaarder, maar ligter dan de herſenen van den Man; de *Basis encephali* en de middelſte herſenkwab iets kleiner, de pijnappelklier grooter. — Al de *zenuwen*, welke door het gemeenſchappelijke vereenigingspunt in de herſenen door den ſchedel uitgaan, zijn, ſlechts de reuk- en gezigtszenuwen alleen uitgezonderd, bij de Vrouw kleiner en fijner dan bij den Man. De zenuwen, welke zich verder over het geheele Vrouwelijke ligchaam verſpreiden, zijn niet kleiner noch talrijker dan bij den Man; ſlechts diegenen, welke tot de teeldeelen behooren, maken eene uitzondering, waartoe behooren de zenuwvlecht in het bekken, welke bijna zoo groot is als bij den Man, de zitbeenszenuwen en eindelijk die takken, welke uit de bovenſte darmſcheil- en karteldarmſcheilsvlecht voortſpruiten. — In het maakſel der Mannelijke en Vrouwelijke zintuigen heeft de vergelijkende Ontleedkunde een nog weinig kenmerkend onderſcheid ontdekt. Men heeft alleenlijk waargenomen, dat de einden der zenuwen bij de Vrouwen dikker en duidelijker zich voordoen, de zenuwtepeltjes niet zoo hard ſchijnen te

 zijn,

zijn, maar een mergachtig voorkomen hebben; en de huid der Vrouw over het geheel blanker, zachter en frisscher is. — Het oog der Vrouw is scherper, bewegelijker, en tegen een te sterk licht niet bestand. Dat van den Man onderscheidt zich van een kenmerkend Vrouwelijk, niet alleen door een, strikt genomen, grooter voorkomen zijner pupil, en buitengemeene sterkte der overige tot hetzelve behoorende deelen, maar ook in deszelfs uiterlijke, door menige verscheidenheden in den vorm zijner deelen. — De grondstof der huid, welke de oogleden vormt, is bij het Mannelijke geslacht grover, losser, minder digt, meer gerimpeld, bloedrijker, derhalve rooder, warmer en eenigermate drooger; bij de Vrouw daarentegen fijner, taaijer, digter van vezelen, gladder, minder bloedrijk en derhalve bleeker, kouder en eenigermate vochtiger. Over het geheel heeft het uiterlijke van het oog bij Vrouwen iets dat langwerpig, vlak, teêr, dun en zacht is; bij Mannen is het eenigzins rond, dik en doordringend. Bij Vrouwen is de wenkbraauwsboog vlakker en over het algemeen ronder, de haarstrepen smaller, dunner, korter van haar en minder verwijderd van of op de huid schier aanleunende; bij Mannen is de wenkbraauwsboog dikker, meer uitpuilende, kantiger en de haarstrepen zelfs breeder, meer digt, langer van haar, steiler en meer verspreid. De afstand tusschen de wenkbraauwen en de plooi van het ooglid is grooter bij het Vrouwelijke dan bij het Mannelijke geslacht. De plooi zelfs is minder diep bij Vrouwen dan bij Mannen, de opening der oogspleet is bij

Man-

Mannen wijder, grooter en eenigzins rond; de randen der oogleden zijn bij de Vrouwen meer gekruld, bij Mannen enkel boogswijze; de oogharen schijnen bij Vrouwen minder sterk, en enkele minder dik. — Het oor der Vrouw is fijner en kleiner; inwendig beschouwd, bespeurt men aan al deze deelen geen onderscheid. — De tong is wel meerendeels kleiner en dunner, zoo als ook derzelver tepeltjes fijner zijn.

P. CAMPER, *de nervis intra pelvim et in perinaeo conspicuis; t. a. p. Cap.* 3.

S. T. SOEMMERING, *diss. in. de Basi encephali et originibus nervorum. Goetting.* 1778.

G. WALTER, *Tab. nervorum thoracis et abdominis. Berol.* 1788. *fol.*

J. LEONH. FISCHER, *Descriptio anatomica nervorum lumbalium sacral. etc. Tab. Lipf.* 1791. *fol.*

S. T. SOEMMERING, *Abbildungen des menschlichen Auges. Frankf. a. M.* 1801. *S.* 3.

VI. *Het Hart en deszelfs vaten.*

§. 18.

Het éénigste geslachtsonderscheid van het hart is deszelfs eenigzins meer merkbare betrekkelijke grootte bij den Man dan bij de Vrouw. — In het mannelijke ligchaam zijn de *aderen* volkomener, dikker en meer gevuld; bij de Vrouw is het weeffel der slagaderen en aderen minder vast; derzelver monding is kleiner, slechts de dalende groote slagader en de onderbuiksslagaderen over het algemeen maken eene uitzondering, die naar evenredigheid dikker en grooter zijn. Het vaatgestel van den Man is over het algemeen

meen dikker en steviger; ook heeft de kraakbeen-wording der vaten bij den Man menigvuldiger plaats. Een grooter aantal slagaderen kenmerkt zich ook aan den onderbuik en aan verscheidene plaatsen van het bekken, waardoor men de grootere menigte van bloed, het volkomener maaksel der onderste ledematen en de grootere neiging tot ontsteking van den onderbuik en der teeldeelen verklaren kan. De Vrouw schijnt bloedrijker te zijn, waarom zij ook menigvuldiger en heviger aan bloedvloeijingen onderhevig is; in het algemeen vloeit het bloed bij de Vrouw niet zoo rijkelijk naar de oppervlakte, waarom ook de huid fijner en blanker is. — De opslorpende vaten zijn volkomener en werkzamer, eene eigenschap, die ook aan de waterklieren toekomt, waarom ook de Vrouwen minder voedsel benoodigd hebben, meer echter aan ziekten van het watervaat- en kliergestel onderhevig zijn.

P. CAMPER, *de arteriis venisque pelvis et perinaei t. a. p. C.* 2.
J. C. A. MEYER, *Beschreibung der Blutgefäsſe. Berl.* 1788.
LODER, *Tab. anatom.*
ROSENMÜLLER, *t. a. p. Tab.* II.

VII. *De Borstholte en de, dáárin bevatte, deelen.*

§. 19.

De geheele borstholte is, zoo als reeds in het voorbijgaan aangemerkt is, van die van den Man dáárdoor onderscheiden, dat zij minder ruim en eenigzins anders gevormd is, de wervelkolom dieper ligt, en de door de ribben beperkte voorste streek niet zoo bovenwaarts uitpuilt, maar meer een' vatsgewijzen vorm heeft; naar de ruimte en den vorm der

der borst wordt ten deele reeds de vorm en grootte derzelver bevatte deelen bepaald; de longen en het hart zijn kleiner en meer beperkt dan bij den Man; waarom ook de Vrouw meer aan longteringen onderhevig is, dan de Man. — De *luchtpijp* is aan het Vrouwelijke ligchaam naauwer en merkelijk langer; het eerste onderscheid bestaat in de kleinere en smallere doormeting (*diameter*) der kraakbeensringen, het tweede in derzelver meerder aantal, zij staan ongeveer 12 à 14 tot 18 à 20. Bij de verdeeling en het indringen der luchtpijp in de zelfstandigheid der longen, vernaauwen zich de takken zoo schielijk, dat zij, als ware het, eenen kegel vormen; bij de Vrouw daarentegen blijven zij nog meer rond en cilindervormig. — Het *strottenhoofd* is bij de Vrouw kleiner, naauwer en hooger, en de spieren anders geplaatst. Het *schildswijze kraakbeen* is aan het Vrouwelijke ligchaam kleiner en zoodanig uitgehold, dat beide kraakbeenderen te zamen geenen hoek als bij den Man, maar eenen boog vormen; het ringswijze kraakbeen is in deszelfs regte en dwarsche doormeting kleiner; deszelfs banden zijn minder sterk en niet zoo gespannen als bij den Man; dat gedeelte, hetwelk tusschen het ringswijze kraakbeen en den eersten kraakbeensring der luchtpijp zich bevindt, en de laatste met den eersten vereenigt, is meer veerkrachtig, waarom het geheele strottenhoofd der Vrouw veel geschikter en gemakkelijker door de spieren opwaarts kan bewogen worden; de opening der luchtpijp is, in vergelijking met die van het Mannelijke strottenhoofd, kleiner en naauwer. Uit dit onderscheid vloeit dar

der Vrouwelijke ftem voort; zij is buigzamer, fijner, fcherper, bevalliger, helderder, en bezit daardoor de eigenfchap, van een octaaf hooger te kunnen zingen dan de Man.

ACKERMANN, *t. a. p.*

VIII. *De Buikholte en de, daarin bevatte, deelen.*

§. 20.

De bovenfte ruimte van de buikholte is bij de Vrouw naauwer, daarentegen echter langer en de onderfte holte van den buik ruimer, een voor hare beftemming noodzakelijk vereischte; daarop grondt zich de eigenaardige gefteldheid der grootte en lengte der, in dezelve bevatte, deelen. Zoo is de *Lever* in de bovenfte buikholte geplaatst, waar het middelrif zijdwaarts bij de laatfte ribben afdaalt; overeenkomftig de naauwere ruimte van deze ftreek, is ook de lever bij de Vrouw kleiner. De *Maag* is wel minder ruim, maar, even als het geheele darmkanaal en het darmfcheil, langer, en de maag bij den Man meer rondachtig; eene andere verfcheidenheid hebben deze deelen even zoo min als de milt, de nieren, de bijnieren en het alvleesch. — De *pisblaas* is bij de Vrouw, welke nog niet gekraamd heeft, minder ruim dan bij den Man en elliptisch gevormd; de *pisbuis* is bij de Vrouw daardoor van die in een' Man onderfcheiden, dat zij flechts een duim en daarboven lang en ongeveer drie lijnen breed is, iets minder opwaarts gebogen onder den fchaambeensboog uitgaat, en met eene meer vernaauwde opening, (die bij teeldeelen, welke nimmer door menigvuldigen bijflaap of voorafgega-

gane verlosſingen veranderd zijn, met eenen dikken rand omgeven is,) zich onder de Vrouwelijke roede opent. Ziekten der pisblaas en der pisbuis komen voor het overige zeldzamer bij Vrouwen, buiten de zwangerheid, de verlosſing en het kraambed voor; waarvan de grond in het individueele maakſel der pisbuis ligt. De bijgebragte betrekkelijke ruimte der buikholte was overigens voor de beſtemming der Vrouw in hare zwangerheid en barenden toeſtand noodzakelijk; eene grootere ruimte der bovenſte ſtreek van den buik zoude aan de verrigtingen van de naastliggende deelen en zelfs aan de verlosſing hinderlijk zijn: daarom vereenigde de Natuur vernaauwing met meerdere lengte.

IX. *De Teeldeelen.*

§. 21.

In de vroegſte vormingstijdperken vindt men vóór de vierde maand der zwangerheid de teeldeelen niet verſchillende van den Mannelijken vorm; zelfs kan men met grond beweren, dat in het vroegſte tijdperk der ontwikkeling de teeldeelen noch Mannelijk noch Vrouwelijk zijn, zoo als ACKERMANN zeer oordeelkundig betoogd heeft. Bij het wichtje verſchilt de Vrouwelijke roede van de Mannelijke naauwelijks in grootte, en men vindt genoeg voorbeelden, waar nu eens eene merkbaar kleine Mannelijke roede, dan eens eene overgroote Vrouwelijke roede, het onderſcheid ten opzigte der grootte geheel doet wegvallen. Merkbaarder is het onderſcheid ten opzigte van den vorm, dewijl de Vrouwelijke roede ſlechts aan derzelver bovenſten omtrek door de voorhuid bedekt en het roedehoofd niet, zoo als bij het Mannelijk ge-

geſlacht, doorboord is. Bij de twijfelachtig tweeſlachtigen (*hypospadiaei*) echter valt ook dit onderſcheid naar den verſcheidenen graad van misvorming geheel weg. De teeldeelen vormen eene eivormige, door eene ſleuf in het midden geſpletene, wrong. Het roedehoofd der kittelaar, het zenuwrijkſte en daarom ook het gevoeligſte gedeelte der teeldeelen, blijft na dit tijdperk gewoonlijk korter; de klimmende zitbeenstakken (*ramus adscendens*) verwijderen zich meer en meer van elkander, en de, door de algemeene bekleedſelen gevormde ſchaamlippen, te voren aan den balzak van eene Mannelijke vrucht niet ongelijk, en door de aantrekkende kracht van de, het geheele teelgeſtel beheerſchende, baarmoeder, naar binnen getrokken, vormen, in een ſlijmvlies veranderd, de *ſchede*, welke aan derzelver opening bij de Vrouw met eene plooi bezet is, en als het voorhof van het heiligdom kan beſchouwd worden, waarin de bevruchting geſchiedt. De ſchede kan men met de Mannelijke pisbuis vergelijken, en bij dezelve in het bijzonder de overeenkomst der ſpieren waarnemen; want, gelijk de zamentrekkers (*constrictor cunni*) de ſchede omringen, even zoo wordt de Mannelijke pisbuis door de ſponsbolſpier (*musc. bulbo - cavernosus*) omringd: beide ſpieren komen anders in hare aanhechtingen volkomen overeen. De eijerſtokken van eene Vrouwelijke vrucht evenaren de ballen, de Falloppiaanſche buizen de afvoerende vaten (*vasa deferentia*) eener Mannelijke vrucht. Deze overeenkomst is den Ouden, ARISTOTELES, GALENUS, AVICENNA en RODERICUS A CASTRO niet onbekend geweest, wel-

welke de eijerstokken de Vrouwelijke ballen (*testes muliebres*) genoemd hebben. Hiervan houden zich ook TREW, RÖDERER en anderen overtuigd. Beide eijerstokken bekomen hunne vorming in de buikholte, en in dezelve ontstaan in hare plaats de ballen, waar de zaadblaasjes liggen. Naderhand dalen, wel is waar, de ballen door den buikring in den balzak; doch ook de eijerstokken zouden door den buikring naar buiten komen, zoo zij niet door de sterkere aantrekking der meer vermogende baarmoeder in derzelver nabijheid teruggehouden werden. De eijerstokken echter der Vrouwen zijn slechts van celwijsweeffel en vliesachtig, en de zaadblaasjes zelfs zijn in den eijerstok vóór de bevruchting niet als zoodanig aanwezig, maar door de werking der laatste wordt eerst de productive kliergesteldheid in de zaadblaasjes werkzaam; daarom hebben zij ook niet dien hoogen graad van individueele vorming bereikt, en de overige teeldeelen aan zich onderworpen, zoo als dit met de zoo vaatrijke ballen van den Man het geval is.

J. T. F. ACKERMANN *infantis androgyni historia et ichnographia. Accedunt de Sexu et generatione disquisitiones physiologicae. Jenae* 1805.

Dr. J. CHR. ROSENMÜLLER, *Analogie der männlichen und weiblichen Geschlechtstheile in den Abhandl. der ph. m. Societät zu Erlangen.* I. *B. Frankf. a. M.* 4°. *S.* 47.

§. 22.

Even als de ballen bij den Man, zoo heeft de baarmoeder bij de Vrouw den hoogsten graad van individueele vorming, en zij tracht steeds de overige teel-

teeldeelen aan haar te onderwerpen. Met de baarmoeder, welke, volgens ROSENMÜLLER, denzelfden vorm en dezelfde vastheid als de voorſtander (*prostata*) zoude hebben, kan echter naauwelijks een Mannelijk maakſel vergeleken worden, en derzelver geheele, naar de wetten van tegenſtelling, volgende vorming wordt gedeeltelijk door de grootere ruimte der buikholte en van het bekken eener Vrouwelijke vrucht bepaald. Het buikvlies daalt bij de Vrouwelijke vrucht, wegens de grootere ruimte van het bekken, vroeger en dieper in hetzelve, dan bij de Mannelijke, en omgeeft de voorſte en achterſte oppervlakte der baarmoeder. Dit omgeefſel van het buikvlies gaat aan beide zijden in de breede banden der baarmoeder over, en houdt daardoor niet alleen de baarmoeder in het bekken tusſchen den endeldarm en de pisblaas omhoog, maar draagt ook tot derzelver individueele gedaante bij, welke bij de Vrouw, overeenkomſtig eene uiterlijke aantrekkende kracht, gewoonlijk als eene eenvoudige holligheid in eene eenvoudige ſchede zich opent. Slechts zeer zeldzaam is de baarmoeder bij de menſchen met twee holten en met eenen dubbelen baarmoedersmond voorzien, die zich in eene dubbele ſchede opent. Aanmerkenswaardig is het nog, dat misvormingen der teeldeelen het meest bij de Vrouwen plaats hebben.

J. G. WALTER's *Betrachtungen über die Geburtstheile des weiblichen Geſchlechts. Berlin* 1776.

REIL, *Parallele zwiſchen dem ſomatiſchen und dynamiſchen Zuſtande der weiblichen Geſchlechtstheile*; in zijne en HOFFBAUER's *Beytr.* II. *B.* I. *St.* N°. 1.

PH. FR. WALTHER's *Physiol. des Menſchen u. s. w. Zweiter Band. S.* 381—385.

NEU-

NEUBAUER, *de triplici nympharum ordine. Jenae* 1774.

J. J. HUBER, *de vaginae uteri Structura nec non de hymene. Goett.* 1742.

J. G. TOLBERG, *de varietate hymenum. Hallae* 1791.

FR. B. OSIANDER'S *Denkwürdigkeiten für die Heilkunde.* II. *B.* I. *St. Goetting.* 1795.

J. G. ROEDERER, *icones uteri humani, observationibus illustratae. Goett.* 1758. *fol.*

J. G. WALTER, *de morbis peritonei etc, Berol.* 1787. 4°.

GERM. AZZOQUIDI, *Observationes ad uteri constructionem pertinentes. Cum* PALETTAE *et* BRUGNONII *script. edid.* E. SANDIFORT. *Lugd. Bat.* 1788. 8°.

G. H. RIBKE, *über die Structur der Gebärmutter. Berlin* 1793.

TITIUS, *resp.* G. U. MEYER. *Viteb.* 1795. 4°.

J. H. F. ANTENRIETH, *Handbuch der empirischen menschlichen Physiologie.* I. *Bd. Tüb.* 1801. *S.* 88.

J. F. LOBSTEIN, *Fragment d'anatomie physiologique sur l'organisation de la matrice dans l'espèce humaine. Paris an.* IX. 1803.

Dr. FR. B. OSIANDER'S *Handbuch der Entbindingskunst.* I. *B.* I. *Abth. Tübingen* 1811. *S.* 134—328.

LODER, *Tabul. anatom. Splanchnologia.*

Der physische Ursprung des Menschen durch erhaben gearbeitete Figuren, t. a. pl.

ROSENMÜLLER *chir. anat. Abbildung.*

Dr. J. CHR. G. JOERG, *über das Gebärorgan des Menschen und der Saugthiere im Schwangern und nicht Schwangern Zustande, mit* 4 *Kupf. Leipzig* 1808. *gr. fol.*

CASP. BARTHOLINUS, *de ovariis mulierum. Rom.* 1677. 8°.

GUERN. DETHARD. MOTZ, *de Structura, usu et morbis ovariorum Jen.* 1789. 4°.

G. H. EISENMANN, *Tabulae anatom. quatuor, uteri duplicis observationem rariorem sistentes. Argent.* 1752. *fol. Franc. ibid.*

HEN.

HEN. PULMAT. LEVELING, *de utero bicorni, in Ej. Observat. anat. rarior. Fasc.* I. *Norimb.* 1787. 4°.

PHIL. AD. BÖHMER, *Observat. rarior. Fasc.* II. *Tab.* V. VI.

ALT. CANESTRINI, *Historia de utero duplici etc. August. Vindel.* 1788. 8°., benevens WIEDEMANN's Waarnemingen daarover in den II. Bd. der *Lucina*, 2e. Stuk, bl. 93.

X. *De Borsten.*

§. 23.

De borsten zijn den Man zoo wel eigen als der Vrouw; men vindt bij het Wichtje niet alleen, maar ook bij gevorderde vruchten geene verſcheidenheid; bij de Vrouw, echter, worden zij in het vervolg, en vooral met de jaren der huwbaarheid, meer ontwikkeld, en daardoor tot derzelver beſtemming voorbereid.

ALEX. BERNH. KÖLPIN, *de Structura mammarum. Gryphisw.* 1765. 4°.

P. AD. BOEHMER, *de mammarum ductibus. Hal.* 1742.

ATHANAS. JOANNIDES, *de mammarum physiologia. Hal.* 1801.

J. G. MEINICKE, *de mammarum Structura et morbis. Viteb.* 1805. 4°.

J. G. KLEES, *über die weiblichen Brüste. Frankfurt a. M.* 3te *Aufl.* 1806. *mit* 1 *Kupf.*

J. A. BRAUN, *über den Werth und die Wichtigkeit der weiblichen Brüste.* 2 *Bände mit* 2 *Kupf. Erfurt* 1805. 8°.

§. 24.

Uit de bijgebragte ſtoffelijke geſteldheid der Vrouw blijkt derzelver bijzonderheid in vergelijking met die van den Man; voornamelijk bevestigt zulks het maakſel harer teeldeelen; de baarmoeder — haar

alleenlijk eigen, en de hoogfte trap van haar ligchamelijk leven — het tijdftip der bevruchting — bewijzen bovenal, dat haar iets eigendommelijks zij, wat den Man niet toekomt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Vrouw als dynamisch Wezen.

§. 25.

De betrekking der grondverrigtingen van een bewerktuigd Wezen (*Organismus*) wordt meerendeels reeds door deszelfs oorfpronkelijke gedaante bevestigd; het eigendommelijk Vrouwelijke in het maakfel moest daarom eene bijzondere wijziging in deszelfs levensverrigtingen ondergaan. De grondverrigtingen van het geheele bewerktuigelijk geftel in beide kunnen beftaan in gevoeligheid, prikkelbaarheid en reproductie.

I. *Gevoeligheid.*

§. 26.

Het Vrouwelijke geflacht kenmerkt zich in alle tijdperken des levens door meerdere bewegelijkheid der zenuwen, door grootere gevoeligheid en vatbaarheid, gepaard met een geringer werkingsvermogen der verfchijnfelen harer prikkelbaarheid. De Vrouw is daarom veel aandoenlijker en zwakker dan de Man, en wordt ligter door uiterlijke indrukken aangedaan. Dit bewijst reeds de gefchiedenis van haar leven federt de geboorte tot de huwbare jaren. Bij de geboorte geven, wel is waar, vruchten van het Vrouwelijke geflacht veel vroeger kenteekenen van leven door beweging, maar die met min-

minder veerkracht gepaard is dan bij die van het Mannelijke geslacht. Door behulp der tang of keering schijndood geborene kinderen van het Vrouwelijke geslacht kunnen ligter, zelfs door geringe prikkels, tot het leven terug gebragt worden; Meisjes worden in de kindschheid menigvuldiger en ligter door ziekten aangetast, die echter bij haar nimmer zoo gevaarlijk zijn dan bij Jongens. Ziekten der prikkelbaarheid zijn bij Kinderen van het Vrouwelijke geslacht zeldzamer; de vatbaarheid ter voortteling heeft bij het Meisje vroeger plaats dan bij den Jongeling; onderdrukt liefdegenot maakt het Meisje zwakker, aandoenlijker en ziekelijker dan den Jongeling. Over het algemeen is de gevoeligheid of aandoenlijkheid der zenuwen, voornamelijk ten tijde der huwbaarheid, blijkbaar, en zoowel in het geheele zenuwgestel, als bijzonder in de medelijdende (*sympathici*) en ruggemergszenuwen (*spinales*) buitengemeen verhoogd, terwijl dikwijls de prikkelbaarheid en spierkracht buitengemeen afneemt. Daarom doet zich bij het Meisje om dezen tijd eene bijzondere aandoenlijkheid tegen alle onaangename indrukken, eene neiging tot weenen enz. voor. Dien ten gevolge hebben alle ziekten, welke het Vrouwelijke geslacht in dien leeftijd aantasten, een eigen kenmerk, dat zich, wel is waar, zelden door groot gevaar, maar door eenen bijzonderen invloed der ziel op het ligchaam, en eene terugwerking van dit op de ziel, alsmede door invloed van andere menschelijke voorwerpen op een huwbaar Meisje, en door de vatbaarheid van zulk een Meisje, om schadelijke indrukken, naar de voorstelling in hare ziel, aan te nemen,

zeer

zeer zigtbaar kenmerkt. — Liefdegenot verzwakt de krachten der Vrouw niet zoo ſpoedig; vrijsterziekte, zenuwkwalen, ſtuiptrekkingen en flaauwten zijn menigvuldiger bij Vrouwen dan bij Mannen, zij duren lang, worden dikwijls vreesſelijk, maar niet zoo ligt doodelijk. Ten gevolge van het zeer bewegelijke, ligt aandoenlijke, zenuwgeſtel zijn de Vrouwen vatbaarder voor uitwendige voorwerpen, dan voor ingeſpannene, aanhoudende werkzaamheden, die wij beſluiten, overwegen en nadenken noemen. Bij den Man neemt men het tegendeel waar. Bij de Vrouw vereenigt zich alles, bewerktuiging, opvoeding en gewoonten, om der ontwikkeling van haren geest minder ſterkte bij te zetten. Het eigendommelijk werktuig van het denken, de herſenen, werkt bij de Vrouwen niet met zoo veel kracht; deszelfs werking ſtaat in eene omgekeerde reden tot de afneming der algemeene opwekbaarheid en de menigte van derzelver gedurige invloeden. De zamenſtelling van hare zinnen is teederder: haar oog verlangt ſlechts een zacht licht; haar oor bemint voornamelijk zachte indrukken; haar reukwerktuig is gevoeliger dan dat van den Man; haar ſmaak fijner en zuiverder, mint meer de eenvoudigheid; haar zintuig van het gevoel kenmerkt zich ook door meerdere teederheid, en wordt ligter door harde, ruwe, koude of warme aanrakingspunten aangetast. Voor het overige maakt de teederheid van hare zintuigen haar voor vele levendige indrukken vatbaar, die bij den Man zoo zwak zijn, dat hij dezelve dikwijls in het geheel niet telt.

II. *Prikkelbaarheid.*

§. 27.

In de verrigtingen der prikkelbaarheid komen de volgende bijzonderheden voor: het Meisje beweegt zich ligter en vaardiger, doch met minder veerkracht; over het geheel is de Vrouw zwakker en tot langdurigen arbeid ongeſchikter. Overeenkomſtig hare naauwere borstholte, is de inademing bij haar veel minder diep, zij ademt daarom ook minder lucht en daarmede minder zuurſtof in dan de Man; de omloop van het bloed geſchiedt bij het Vrouwelijke geſlacht met meerdere ſnelheid, daarom heeft zij ook over het algemeen een' ſnelleren pols. De grond hiervan ligt gedeeltelijk in den meerderen graad van gevoeligheid der vaten, als een gevolg der fijnere en meerdere zenuwen, gedeeltelijk, omdat het bloed door de kleinere longen in de naauwere borstholte ſnelier loopen moet; daarom zijn ook longkwalen gevaarlijker bij Vrouwen dan bij Mannen. De Vrouw is meer aan ontſtekingen van den onderbuik en der teeldeelen onderhevig, als een gevolg van het grooter aantal vaten, bloed en zenuwen.

III. *Reproductie.*

§. 28.

Tot de *bepaalde* bijzonderheden der reproductie behooren de volgende: in de digestie en asſimilatie der eerſte wegen beſpeurt men eene grootere opwekbaarheid van het darmkanaal en een grooter aantal van opſlorpende vaten; daarom hebben Vrouwen minder voedſel en verzadiging noodig dan de Mannen; zij eten minder tegelijk en worden eerder

ver-

verzadigd, krijgen echter ligter weder honger en eten daarom meermalen; de ſpijsvertering (*digestie*) wordt bij haar door overlading der maag eerder geſtoord, en ſlepende kwalen der ſpijsverteringswerktuigen, waartoe voornamelijk belette ſpijsvertering (*dyspepsia*) en maagkramp (*cardialgia*) behooren, komen bij het Vrouwelijke geſlacht menigvuldiger voor. Over het algemeen echter hebben zij eene betere asſimilatie dan de Mannen. Dit wordt, wel is waar, reeds in de kindſche jaren en tot aan de huwbaarheid bevestigd, door den ſnelleren wasdom en de ſpoediger ontwikkeling van het Vrouwelijke ligchaam; duidelijker echter is zulks blijkbaar in de huwbare jaren dan op elk ander tijdperk. Bij Vrouwen wordt ook het verlorene veel eerder herſteld; daarom zijn bloedvloeijingen bij haar minder gevaarlijk dan bij Mannen. — De huiduitwaſeming (*transpiratie*) heeft bij de Vrouw ſterker plaats dan bij den Man, en zij ſchijnt in dit opzigt in een naauwer verband met de uitzetting der longen te ſtaan, welke bij het Vrouwelijke geſlacht niet zoo aanmerkelijk is; waaruit des te meer het gewigt eener zuivere huid volgt. — De pislozing is bij de Vrouw niet zoo menigvuldig als bij den Man, een gevolg der ſterkere uitwaſeming en van het meerdere aantal van opſlorpende vaten in de pisblaas, waaruit gedeeltelijk ook de volgende verſchijnſelen kunnen verklaard worden: de Vrouwen kunnen oneindig langer de pis ophouden en ontlasten eene veel dikkere en geconcentreerder pis dan de Mannen; zij drinken minder en kunnen langer dorst lijden; hare pis heeft een' ſcherper', meer doordringenden reuk, en is bijtender;

 zeld-

zeldzamer zijn zij aan ziekten der piswegen en der blaas onderhevig, en nog zeldzamer worden er bij haar steenen in de blaas en in de nieren waargenomen. — Bij den stoelgang komt de volgende bijzonderheid voor: bij Vrouwen geschiedt, behalve in de zwangerheid, in den gezonden staat de stoelgang gemakkelijker; zij kunnen denzelven langer ophouden, hebben ook niet zoo dikwijls aandrang daartoe, en, als een gevolg van het grooter aantal der opslorpende vaten, eene meer harde ontlasting.

IV. *Huwbaarheid.*

§. 29.

Eén zeer gewigtig tijdperk voor de Vrouw is dat der huwbaarheid. Zij kenmerkt zich bovenal door de heerschende werkzaamheid der reproductie; talrijke nieuwe prikkels ontwikkelen zich in dit gewigtig tijdperk; over het aangezigt verspreidt zich eene frisscher kleur, de wezenstrekken worden belangwekkender en levendiger; de stem liefelijker en welluidend, enz. In het kort, ligchaam en ziel verkrijgen een' schooner vorm, eene verhevener strekking en kracht; een' hoogeren graad van gezondheid ontwikkelt de geheele vorm der Vrouw; de deelen, bestemd tot de aanstaande voortteling, voeding en geboorte van het voorttelingsgewrocht: de borsten, het bekken en de teeldeelen verkrijgen hunne volkomene vorming en bewerktuiging. De borsten zwellen meer op, zij verkrijgen een schooner halfrond; de tepels worden grooter en gevoeliger; menigmalen vloeit er eene weiachtige vochtigheid uit

de-

dezelve; de kring wordt duidelijker en verandert van kleur, enz.

§. 30.

De gewigtigste veranderingen doen zich in het bekken en in het teelgestel over het algemeen voor; volkomenheid in vorming ontwaart reeds het oog aan de uitwendige ligchaamsstreken, welke het bekken omgeven; de venusberg wordt door de toenemende menigte van vet meer verheven, en met gekroesde haren bezet, welke zich naar onderen tot aan de schaamlippen verspreiden. De billen doen zich meer rond voor en zijn vaster; de schaamlippen worden grooter en met eene hoog-roode kleur overtrokken, welke van nu af, als die van den kring om de tepels, veranderlijk is. Het bekken in de kindsche jaren, in verscheidene beenstukken door eene tijdelijke kraakbeenshechting afgescheiden, en in het algemeen uit eenen buigzamer beenklomp zamengesteld, verkrijgt doorgaans, benevens deszelfs banden, meerdere vastheid en sterkte, en deszelfs beenderen worden grooter en breeder; daardoor verandert ook deszelfs betrekkelijke ruimte en nadert volkomen aan die bestemming, welke de noodzakelijke verscheidenheden in vorm en ruimte van het Mannelijke bekken vereischten.

§. 31.

De wezenlijkste verandering doet zich in de baarmoeder voor, als het middelpunt der vorming en werkzaamheid van het geheele teelgestel; want zij is het ontvangende, het wichtje verder vormende

en gelukkig barende vrouwelijke werktuig. Deze, van de geboorte van het Meisje, tot aan het gewigtig tijdperk der huwbaarheid, van derzelver binnenste wanden tot aan derzelver buitenste opening gerimpeld en doorgaans peerswijze gevormd, en bijna zoo hard als kraakbeen, zonder merkbaar weefsel, in doorsnede wit en glad, voerde te voren een volkomen plantenleven, en ontving slechts zooveel bloed, als tot onderhoud van derzelver bestaan noodzakelijk was. Te voren was zij zonder eigendommelijke verrigting en had geene de minste werktuigelijke gemeenschap, noch met de tot het teelgestel behoorende vormsels, noch met het overige werktuigelijk gestel, waaraan zij te haren opzigte als een pak hing. Daar stond zij vrij, op den ondersten trap des levens, en lag, gelijk een dood en afgescheiden deel, geheel buiten den kring van haar werktuigelijk gestel, door hetwelk zij slechts geduld en gedragen werd. Hierin staat zij gelijk met de haren, horens, nagels, kraakbeenen, beenderen, tanden en andere tusschen dood en leven zwevende lijdende vormsels der bewerktuiging. Vóór de huwbaarheid is het teelgestel aan den werktuigelijken kring van haar werktuigelijk gestel alleenlijk toegevoegd, maar tot dezelve niet als eene werktuigelijke grondstof (*Element*) en als een integrerend deel ingelijfd. Het staat daar vrij; het leeft wel als zelfstandig voor zich, maar niet tegelijk ook in het werktuigelijk gestel. Aan hetzelve is het kenmerk van alheid niet ingeplant, waarom het ook aan de algemeene bezieling van hetzelve geen aandeel heeft. Noch deszelfs bestanddeelen, buizen, eijerstokken, baarmoeder, enz. staan onder elkander,

noch

noch het ganfche teelgeftel met het overige werktuigelijk geftel in verband.

§. 32.

Vóór de huwbaarheid had de doode zamentrekkende kracht in de baarmoeder de overhand, beheerschte den geheelen klomp (*massa*) en was in denzelven zoo gelijkmatig verdeeld, dat er nergens eene botfing of oneenigheid van krachten plaats had, welke haar tot werkzaamheid aanzetten kon. In het gewigtig tijdperk der huwbaarheid verkrijgt zij meerdere grootte en eene peerswijze gedaante, en derzelver binnenfte wanden worden allengskens glad; het fpierweeffel ontwikkelt zich duidelijker; het aantal van derzelver vaten neemt toe en verandert daardoor van kleur. Nu eerst komt zij met de tot het teelgeftel behoorende vormfels in eene beurtelingfche werking; nu eerst wordt zij in haar werktuigelijk geftel, waaraan zij tot nu toe als een vreemd pak hing, als een levendig en bewerktuigd deel ingelijfd, neemt indrukfelen van hetzelve aan en werkt daarop terug, zoodat haar invloed niet alleen op het geheele werktuigelijk geftel, maar ook op het werktuig van het denken en de verrigtingen van den geest in het algemeen grooter wordt. Van dezen tijd af wordt zij ook gewoonlijk de zetel eener bijzondere ontlasting — die van het maanftondelijk bloed.

P. F. HOPFENGÄRTNER, *Bemerkungen über die menschlichen Entwickelungen und die mit denfelben in Verbindung ftehenden Krankheiten. Stuttg.* 1792. 8°.

FR. B. OSIANDER, *über die Entwickelungskrankheiten in den Blüthenjahren des weiblichen Gefchlechts. Götting.* I. Bd. 1817. 8°. II. *Bd. Tübingen* 1818. 8°.

V. *Maanstonden.*

§. 33.

De *eerste stondenvloed*, wel is waar, gewoonlijk bij de Vrouw het teeken van huwbaarheid, verschijnt in gematigde luchtstreken omtrent het veertiende of vijftiende jaar; bij sommigen echter vroeger, bij sommigen later; ik zag dezelve met het tiende en LOBSTEIN reeds met het tweede jaar, geregeld alle vier weken, zonder het geringste nadeel voor de gezondheid en met zeer duidelijke ontwikkeling der geestvermogens, plaats hebben; eene Vrouw, die ik als Arts behandelde, kreeg eerst met het twee en twintigste jaar de maanstonden. Het vroeger verschijnen derzelve begunstigen: een heet klimaat; te spoedige wasdom van het Vrouwelijke ligchaam; merkbare reproductive gesteldheid; het gebruik van specerijachtige en verhittende spijzen en dranken; het misbruik van hevig buikzuiverende (*drastische*) middelen; werktuigelijke schuddingen van den onderbuik; verwijfde en wellustige opvoeding; eene leefwijze en alle invloeden in het algemeen, welke de werkzaamheid van het teelgestel en de teeldrift te vroeg opwekken. Deze ontlasting kan vertraagd worden: door een koud luchtgestel en door koude in het algemeen, (in *Lapland* zouden de Vrouwen alleen des zomers de maanstonden hebben,) door erfelijken aanleg; eene vermoeijende en werkzame leefwijze; kommer; droefheid; ziekelijkheid van kindsbeen af; inzonderheid ziekten der reproductie, bij voorb. scrofelen, Engelsche ziekte, enz.

§. 34.

§. 34.

Het verſchijnen van den eerſten ſtondenvloed is een zeer bedenkelijk tijdperk voor het Vrouwelijke geſlacht, en verdient alle oplettendheid van den Arts, als hem om dezen tijd ziekten ter behandeling voorkomen. Volkomen gezonden krijgen, wel is waar, voor de eerſte maal de ſtonden zonder ziekelijke verſchijnſelen, welke zachter of heviger zijn bij degenen, die geneigdheid tot ziekten hebben, voor eenen geruimen tijd zich werkelijk reeds onpasſelijk bevinden, of bij wie de geregelde ontlasting van het maanſtondelijk bloed hinderpalen aantreft.

§. 35.

De maanſtonden komen in den toeſtand van volmaakte gezondheid, bepaald en onveranderlijk, geregeld alle vier weken te voorſchijn; dit tijdsbeloop ſtaat in onze luchtſtreek onder naauwere bepalingen; het getal dergenen, die de ſtonden krijgen, is voornamelijk in warmere gewesten bij elke maansverandering tamelijk gelijk; ſlechts Vrouwen, die meer in den oorſpronkelijken en eenvoudigen natuurſtaat verkeeren, en van zoogenaamde wilde volksſtammen, krijgen meestendeels, onder den invloed der maan, als zij nieuw is, de ſtonden; en luchtsveranderingen, bij voorb. zonsverduisteringen en dergelijken, brengen ook bij deze voornamelijk eene afwijking in den regel te weeg.

WALTHER *t. a. pl.* bl. 630.

A. JOSEPH TESTA, *über die period. Veränderungen und Erſcheinungen im kranken und geſunden Zuſtande des menschlichen Körpers. Leipz.* 1790. 8°. *S.* 207.

J. A. KELZ, *über die Gewohnheit des menschlichen Körpers. Frankf.* 1809. 8°.

§. 36.

De eerste stondenvloed heeft niet alleen den gewigtigsten invloed op het werktuigelijk gestel in het algemeen, en op deszelfs gezondheid, daar bij derzelver verschijning zoo vele ziekten verdwijnen, die te voren elk geneesmiddel wederstreefden; maar het telkens verschijnen derzelve geeft ook in het vervolg haren gestadigen invloed te kennen. De Vrouw is gevoeliger en daarom opwekbaarder, zij gevoelt in een' hoogeren graad, en de teeldrift is sterker; de Vrouw is meer tot magnetischen slaap (*crisis*) geneigd, en de werkzaamheid der opslorpende vaten, voornamelijk in het teelgestel, is verhoogd; de Vrouw ontvangt ligter, voornamelijk kort na het ophouden der stonden, is echter ook meer voor wederinstortingen uit pas doorgestane ziekten vatbaar; de borsten, de gelaatstrekken, de kleur van het aangezigt, de spraakdeelen, de pols, de spijsverteringswerktuigen, de huiduitwaseming, de pisontlasting enz. ondergaan eene verandering; met één woord, de stonden hebben op alle ligchaamsdeelen en verrigtingen invloed. — Bij elken stondenvloed ondergaan de onderbuik, de streken van het bekken en de teeldeelen eene gewigtige verandering; deze zijn meer gezwollen, derzelver inwendige warmtegraad is verhoogd; zij veroorzaken pijnen in het kruis, trekkingen en spanningen in de lenden tot langs de dijen heen, hevige krampachtige pijnen in den onderbuik, een gevoel van drukking en zwaarte in het bekken en van zwelling der schaamdeelen; traagheid en

zwaar-

zwaarte in de onderste ledematen enz.; het scheedegedeelte staat dieper in het bekken, is weeker, en deszelfs buitenste opening heeft eenen ronden vorm — verschijnselen, aan die van het eerste tijdperk der zwangerheid gelijk, en daarbij dikwijls de voorboden van elk volgend tijdperk, alleenlijk dat zij in hevigheid en hoeveelheid naar dien graad afnemen, hoe meer deze verrigting wederkeert.

§. 37.

De afwezendheid der maanstonden is wel doorgaans, doch niet altijd, een teeken van onvruchtbaarheid en ziekte. — Hoe later de stonden voor den dag komen, des te langer duurt de ontvangvatbaarheid; als het tijdperk van afneming dáár is, wordt de stondenvloed eerst onregelmatig, en blijft alsdan geheel weg, gewoonlijk vroeger bij die, welke deze ontlasting tijdig gekregen hebben. Voor het overige heeft men waargenomen, dat Vrouwen nog in het zestigste, zeventigste en tachtigste jaar geregeld alle vier weken de stonden hadden. (*) Het tijdperk van wegblijven is insgelijks een der belangrijkste van het leven der Vrouw, en vereischt op nieuws de bijzondere oplettendheid van den Arts. — De zwangere en zogende Vrouw heeft doorgaans de stonden niet, somwijlen echter verschijnt dit tijdperk na verscheidene maanden weder, en in zeldzame gevallen geregeld alle vier weken in de zwangerheid, zonder nadeel der gezondheid in het algemeen en der zwangerheid in het bijzonder.

(*) HALLERI, *Physiologia*, *lib.* 28. §. 2.

der. Belangrijk is het voor den Arts, om deze wederverſchijnende periodiſche bloedvloeijing van elke andere te onderſcheiden. — Nog zeldzamer is het, en toch is mij het geval bekend, dat zwangeren buiten de zwangerheid nimmer, telkens echter in dezelve, de ſtonden kregen; waar anders het wegblijven dezer ontlasting een teeken der zwangerheid is, wordt aan zulke Vrouwen juist door het verſchijnen derzelve de gevolgde bevruchting te kennen gegeven. — De ſtondenvloed duurt telkens drie, tot vier of vijf dagen; de hoeveelheid van het ontlaste bloed bedraagt in het geheel van drie tot zes oncen; doch in beide gevallen hebben er menige verſcheidenheden plaats, waarvan de grond ligt in de geſteldheid (*constitutie*) van het voorwerp, individueelen graad van gezondheid, temperament, klimaat, leefwijze, opvoeding, enz. — De ſtondenvloed kan door de zachtſte invloeden van derzelver geregeldheid afwijken; waarom het voor eene Vrouw van belang is, om in dit bedenkelijk tijdperk, ter behouding harer gezondheid, meer oplettend te zijn, en zekere diëetetiſche voorſchriften in acht te nemen.

§. 38.

Omtrent den waren grond en het nut der maanſtonden zijn de gevoelens der Natuurkundigen (*Physiologen*) verdeeld. Bij elken ſtondenvloed doen zich wel de, in §. 36. bijgebragte, verſchijnſelen op nieuws voor, alleenlijk is het niet te bepalen, welke deszelfs naaste oorzaak zij, in welke bepaalde dadelijke betrekkingen de enkele, het teelgeſtel zamenſtellende, vormſels tot elkander ſtaan, hoe zij elkander tegenwerken,

wel-

welke ſtofwisſeling er plaats heeft, en in welke nieuwe betrekking de baarmoeder, de buizen en eijerſtokken tot elkander komen. De belangrijke verſchijnſelen, welke elken ſtondenvloed voorafgaan, bewijzen ten minſte eene verhoogde levensbetrekking, eene dadelijke werkzaamheid van den geſlachtskring, eene algemeene volbloedigheid, verſterkte worsteling (*oscillation*) der bloedvaten, vermeerderde aandrang, verhoogd voortbrengingsvermogen in het geheele teelgeſtel en eene afzondering van zekere ſtoffen uit het bloed, zoo als blijkt uit de verſcheidenheid der beſtanddeelen van het tot de maanſtonden bepaalde bloed, de eigendommelijke uitwaſeming der meeste Vrouwen gedurende haren ſtondenvloed, en zelfs uit het ontlaste bloed. Door de ontlasting van het maanſtondelijk bloed herſtelt de Natuur ook weder het evenwigt met de overige ſtelſels, en voornamelijk met het zenuwgeſtel, hetwelk alsdan geheel onderdrukt zou worden. Door de maandelijkſche zuivering wordt ook de gezondheid der inzonderheid in den ongehuwden ſtaat levende en niet zwangere Vrouw verzekerd; waarom ook het wegblijven van vele ziekelijke gewaarwordingen en verſchijnſelen, de gewaarwording van gezondheid, van welgevallen, het bloeijende gezonde voorkomen na den ſtondenvloed, en zelfs reeds gedurende denzelven, te kennen geeft, dat de Natuur met hare bedoelende ontwikkeling tot ſtand gekomen is. Zulks beſpeurt men ten duidelijkſte bij zwakke, zeer gevoelige Vrouwen, en na eenen moeijelijken en pijnlijken ſtondenvloed. Dat voor het overige de Vrouw, zoo als men voorgeeft, alleen deze bloed-

vloed

vloed heeft, zulks spruit uit de individueele betrekkingen harer bewerktuiging, harer natuur voort, uit den langeren duur of veeleer het menigvuldig wederkeeren van haar werkvermogen, uit de bijzondere gesteldheid harer baarmoeder, uit de grootere menigte van bloed, dat zich naar dezelve begeeft, enz. Maar ook bij zekere dieren vloeit slijmachtig bloed uit de scheede in den bronstijd, en zeer waarschijnlijk is het, dat zulks bij meerdere dieren plaats heeft, dan bij die, waarvan dit welligt toevallig is ontdekt geworden. — Bekend is het, dat de merriën en koeijen gedurende den bronstijd meermalen pis ontlasten, en bij de viervoetige dieren is de pis vóór en in den bronstijd dikker. De voorboden der stonden zijn echter ook bij de Vrouw, ten opzigte der voortelingsvatbaarheid, van meer gewigt, dan de bloedvloed zelf. Deze is niet de oorzaak, maar slechts volstrekt het gevolg der verrigting (*proces*), waardoor de Vrouw tot de voortteling vatbaar wordt, en welker vergezellende verschijnselen — de voorboden — zijn. Alles hangt van deze verrigting af. Als deze geregeld geschiedt, dan wordt de Vrouw vatbaar om te ontvangen, offschoon de bloedvloed van derzelver gewone betrekkingen afwijkt. Daarom kunnen ook Vrouwen ontvangen zonder wezenlijke bloedontlasting, zoo als deze ook door een slijm- of weiachtig, meer of min gekleurd vocht kan vervangen worden; daardoor laat het zich verklaren, dat Meisjes zwanger worden, voordat zij eenigen bloedvloed gehad hebben; hierom worden zogende Vrouwen niet zeer zelden zwanger voor het wederkeeren harer

ston-

ſtonden. Waar, doch zeldzaam, is de door den Schrijver gemaakte waarneming, dat Vrouwen nimmer buiten, alleenlijk gedurende de zwangerheid, de ſtonden krijgen.

A. E. DE SIEBOLD, *diss. in. med. obstetr. sistens diagnosin conceptionis et graviditatis saepe dubiam. Wirceburgi* 1798. 4°. *pag.* 35—36.

§. 39.

De maanſtonden moeten, dien ten gevolge, als de verrigting beſchouwd worden, waardoor de Vrouw op nieuws wederom vatbaar wordt, om te ontvangen, en waardoor het uitgeputte bevruchtingsvermogen wederom herſteld wordt, terwijl de bloedvloed zelf, als ware het, enkel als de ſcheiding (*crisis*) van die verrigting moet beſchouwd worden, ten teeken, dat de Natuur met hare werking tot ſtand gekomen is. Het, op de gewone wijze, ter gewoner tijd, in eene behoorlijke hoeveelheid ontlaste bloed doet, wel is waar, doorgaans tot de geregeldheid van zijne verrigting, waarvan de herſtelling van het bevruchtingsvermogen afhangt, beſluiten; doch deze gevolgtrekking is in geenen deele noodzakelijk of gepast. Wij beſluiten ſlechts tot derzelver geregeldheid, tot derzelver werking, als namelijk de Vrouw wezenlijk ontvangen heeft, en tot derzelver voortgang uit zekere verſchijnſelen. Een geregelde ſtondenvloed is voor het overige niet altijd een teeken van vruchtbaarheid, zoo als derzelver ongeregelde en geſtoorde ontlasting aan de bevruchting niet altijd hinderlijk is. De bloedontlasting uit de teeldeelen toch beſlist ook niet de vatbaarheid tot ontvangen, maar ſlechts datgene, wat de ſlotſom der

ver-

verrigting is, waarmede de Natuur bedoelt, de Vrouw tot ontvangen vatbaar te maken. Deze verrigting echter hangt van eene bepaalde beurtelingſche werking der, den geſlachtskring zamenſtellende, deelen onder elkander, en de overige werktuigelijke verrigtingen, af. En deze beurtelingſche werking vooronderſtelt dien ten gevolge eenen bepaalden graad van ontwikkeling van het teelgeſtel en der overige werktuigelijke geſtellen, waartoe de bepaalde, tot deze beurtelingſche werking vereischte qualitative en quantitative levensbetrekking noodzakelijk is. De ontwikkeling van het teelgeſtel, waardoor het in ſtaat geſteld wordt, om de aan hetzelve eigene verrigtingen op zich te nemen, heeft eerst ten gevolge van eenen zekeren graad van (*intensive*) ontwikkeling van het overige werktuigelijk geſtel plaats. De vaste ſtaving dezer verrigting, waarvan de ſlotſom de ſtondenvloed is, wordt volſtrekt eerst bij eene zekere ontwikkeling van het overige werktuigelijk geſtel, bij eene zekere rijpheid, mogelijk, die, gelijk in §. 32. gezegd is, op eenen bepaalden, onveranderlijken Typus volgt, zoo als bij verſcheidene hoofdontwikkelingen van het Vrouwelijke werktuigelijke geſtel.

J. SYLVII, *Commentarius de menſibus et hominis generatione. Paris* 1556. 8°. — 1561. 8°. *Basil.* 1556. 4°.

GUALTH. CHARLETON, *inquiſitio de cauſis catameniorum et uteri rheumatiſmo. Lond.* 1685. 12°. *Lugd. Bat.* 1685. 12°.

FR. BAYLE, *de menſtruis mulierum, Sympathia partium corporis humani cum utero, et uſu lactis. Tolos.* 1670. 4°. — *Brugis* 1678. 12°. — *Hag. Com.* 1678. 12°.

NATH. F. SPRY, *tractatus de fluxu menſtruo etc. Patav.* 1685. 12°.

JOH. FREIND, *Emmenologia. Oxon.* 1703. 8°.

PET.

PET. FRESSART, *Emmenologia. Leodii* 1712. 8°.

ALB. HALLER, *resp.* D'ORVILLE, *disquisitio causae menstrui fluxus. Goetting.* 1748. 4°.

PET. BERCHER, *ab uteri ejusque vasorum perpendiculari situ menstrua mulierum purgatio. Paris* 1749. 4°. — *in* HALLERI *Collect. Tom.* V. *pag.* 183.

LE CAT, *nouveau Système sur la cause de l'évacuation du Sexe.* Amſt. 1765. 8°.

G. V. MUILMAN, *an ex celebrata hactenus opinione de plethora fluxus menstrui causa explicari possit? Lugd. Bat.* 1772. 4°.

H. PASTA, *Sopra i menstrui delle donne. Napoli* 1782. 8°.

CAR. CHR. KRAUSE, *resp.* JAEKKEL, *de aetiologia fluxus menstrui. Lipſ.* 1784. 4°.

Dr. FR. B. OSIANDER, *über den Grund der Menſtruation*, in deszelfs *Denkwürdigkeiten für die Heilkunde und Geburtshülfe.* II. *Bd.* I. *St.* 51—54 — *Uber die Beſchleunigung. — Verzögerung. — Dauer.* — II. *Bd.* 2 *St.* bl. 382—385—391.

NÄGELE, *Erfährungen und Abhandlungen; m. z. o.*

C. H. CH. NIEMEYER, *Diss. de menstruationis fine et usu. Goetting.* 1796. 8°.

H. L. ELLENMANN, *Diss. de fluxu menstruo ejusque praesertim aetiologia. Lipſ.* 1800.

P. G. A. BLUMENHAGEN, *Diss. menstruatio physiologice et pathologice spectata. Goetting.* 1803. 4°.

TESTA, *t. a. pl.*

Dr. J. F. OSIANDER, *de fluxu menstruo et uteri prolapsu. Goetting.* 1808. 4°.

§. 40.

Het regelmatig (*normale*) leven der Vrouwelijke teeldeelen bereikt deszelfs hoogſte ſtandpunt ten tijde der *Bevruchting*, *Zwangerheid* en *Verlosſing.*

VI. *Beyruchting.*

§. 41.

Het *Beyruchtingswerk* is eene wezenlijk scheppende, tot het dierlijke magnetismus behoorende, en door hetzelve alleen verklaarbare, verrigting. De betrekking van den Man tot de Vrouw is hierbij die geheel van het dadelijk, en de betrekking van de Vrouw die van het lijdelijk rapport. De ligchamelijke vermenging is op zich zelve alleen ijdel en zonder werking, bijaldien eene volkomene vereeniging van beider wezen niet tegelijk plaats heeft. De verschijnselen gedurende den bijslaap zijn geheel die der crisis: — eerst heeft hier, als dáár, de grootste wellust; eene stompwording aller zinnen; een algemeen gevoel van warmte; ware stuipachtige en epileptische bewegingen; de hoogste innerlijke helderheid bij uiterlijke onaandoenlijkheid, plaats. De gewaarwordingen, welke bezwangerde Vrouwen onmiddellijk na de bevruchting ontwaren, zijn als zoo vele onmiddellijke beschouwingen der inwendige deelen van haar ligchaam. Op den bijslaap volgt gewoonlijk, zoo als na de magnetische betasting, slaap. — Het Mannelijke zaad werkt niet blootelijk op het Vrouwelijke ei, maar ook op het geheele Vrouwelijke ligchaam, en brengt onmiddellijk na eenen vruchtbaren bijslaap, zelfs gedurende denzelven, verschijnselen voort, welke van eene zuivere aandoening van het zenuwgestel getuigen, en met die van het magnetismus overeenkomen.

F. A. NICOLAI, *von der Erzeugung des Kindes im Mutterleibe und der Harmonie, welche die Mutter während der Schwangerschaft mit demselben hat. Halle* 1746. 8°.

A. E. GAUTIER D'AGOTY, *Zoogenesie ou génération de l'homme et des animaux. Paris* 1750. 12°.
A. AB. HALLER, *Elementa physiologiae corporis humani. Laus. et Bernae* 1757—66. *Tom.* VIII.
NIC. VENETTE, *von der Zeugung des Menſchen. Königsb. und Leipz.* 1762. 8°.
J. F. BLUMENBACH, *over de Vormdrift in de Voortteling. Amſt.* 1790.
T. G. A. ROSE, *Grundzüge der Lehre von der Lebenskraft. Götting. und Braunſchw.* 1800. 8°.
CH. P. SCHNEEGASS, *über die Erzeugung, oder Aufzählung und Beurtheilung aller bisherigen Zeugungstheoriën, nebst einer neuen und volſtändigen Erklärung dieſes Geſchäftes der Natur. Jena* 1802. 8°.
OCKEN, *die Zeugung. Bamb. und Wurzb.* 1805. 8°.
E. WALTHER, *t. a. pl. bl.* 392.

VII. *Zwangerheid.*

§. 42.

De ſlotſom van het ſcheppende bevruchtingswerk is de *Zwangerheid*, — een eigendommelijke toeſtand van het levenvatbaar Vrouwelijk werktuigelijk geſtel, die niet als eene ziekte der Vrouw moet aangezien worden, maar als eenen toeſtand, welke de Vrouw het naaste aan hare verhevenſte beſtemming brengt, en haar, in plaats van ziekte, volmaking harer gezondheid en een hooger leven verzekert. Zwangeren blijven van de pest en andere beſmettelijke ziekten bevrijd; Meisjes, te voren ſteeds ziekelijk, en door geene geneesmiddelen te herſtellen, worden in de zwangerheid volkomen gezond. — Bleekzucht en tusſchenpoozende koorts worden door de zwangerheid volkomen genezen; teringachtige en uitte-

 ren-

renden nemen wonderbaar op nieuws voor eenen tijd, gedurende de zwangerheid, in beterſchap toe. Zenuwkwalen en hysteriſche kramp verdwijnen bij eene plaatshebbende bevruchting, en hysterieken bevinden zich, tot troost van haren Echtgenoot en Arts, dikwijls nooit beter dan in de zwangerheid. Dien ten gevolge is de zwangerheid geene ziekte, maar een met de gezondheid van het Vrouwelijk werktuigelijk geſtel overeenkomende toeſtand; eene verrigting, welke de voeding en vorming van een nieuw ſchepſel ten doel heeft: bij gevolg moet zij, inzonderheid als een tak van het voedingsſtelſel, beſchouwd worden. Als de zoodanige ſtaat zij in een naauwer en geregelder verband met de andere overige verrigtingen der geringere ſtelſels, en helpt eigenlijk datgene zamenſtellen, wat men reproductieſtelſel noemt, ten tijde (*moment*), als de bevruchtingsverrigting volbragt is.

§. 43.

De zwangerheid echter gaat met gezondheid gepaard, als alle de ter voortteling, bewaring en voeding der vrucht noodzakelijke verrigtingen met vereischte ſterkte, levendigheid, vaardigheid en gelijkmatige tezamenſtemming met de overige verrigtingen van het geheele reproductief geſtel niet alleen, maar ook met alle overige verrigtingen van het werktuigelijk geſtel plaats hebben. Zoo lang nu bij eene Vrouw, als het eigenlijk bepaalde beginſel der voortteling, de geregelde toeſtand van het teelgeſtel in eene gemeenſchappelijke tezamenwerking met de overige verrigtingen van het reproductief geſtel beſtaat, dan zal deszelfs geheele ſtrekking niet alleen op eene onaf-

ge-

gebrokene en gelukkige voortbrenging van den nieuwen mensch tot aan den bepaalden afloop der zwangerheid gerigt, maar ook zelfs de misvorming, bij voorb. de voortbrenging eener mola of van een ontaard ei, tegengegaan worden.

§. 44.

Ter bewaring der gezondheid en tot geregelde ſterkte in de zwangerheid — als de toeſtand van een hooger leven in de Vrouw zelve, en ter voortbrenging en vorming van een' nieuwen mensch — worden vereischt: 1) plaats gehad hebbende bevruchting van eenen huwbaren, gezonden, krachtvollen en zelfs niet aan ziekte van zijn eigen teelgeſtel lijdenden Man, waardoor gedeeltelijk de ter voortteling volbragte ontwikkeling zijner teeldeelen — de behoorlijke bewerktuiging en ſterkte der ballen en zaadblaasjes — gedeeltelijk de vereischte hoedanigheid van het zaad bevestigd wordt, om met den, in hetzelve bevatte, Geest niet alleen door het geheele zenuwgeſtel der Vrouw te dringen, maar ook op de Vrouwelijke teeldeelen te werken en het Vrouwelijke teelvocht op te wakkeren; 2) geregelde vorming der Vrouwelijke teeldeelen, voornamelijk der baarmoeder, als het werktuig ter bevatting der vrucht; en van het bekken; 3) aanwezigheid van het geteelde en bevruchte ligchaam in de baarmoeder; 4) geregelde en gelukkige vorming van het geteelde ligchaam zelf; 5) gelukkige en gunſtige ligging der vrucht en van de haar omvattende vormſels, welke noch de noodzakelijke veranderingen in de zwangerheid in derzelver geregeldheid ſtoort

en vernietigt, noch ook zelfs het oorzakelijke beginfel eener ziekte wordt; 6) gezondheid van het voorwerp zelf, dat zwanger wordt; 7) huwbare en nog jonge jaren; 8) eene gepaste en gezonde leefwijze, overeenkomftig met het zwangere voorwerp, naar de eigene gefteldheid van zijne natuur, van zijne jaren, van zijn ligchaam en eindelijk van zijnen ftand en van zijne vorige, op de zwangerheid volgende, leefwijze; 9) zoo het kan zijn, zwangerheid in den Echt niet alleen, maar ook in eenen gelukkigen en vergenoegden Echt.

§. 45.

Ten opzigte van het meer gelukkig en gezonder beloop der zwangerheid moet ook het ligchaamsgeftel (*constitutie*) van het zwangere voorwerp, deszelfs temperament, het klimaat, het faizoen en de gewoonte niet uit het oog verloren worden.

§. 46.

Zwangerheid is derhalve geene ziekte, maar een met de gezondheid van het Vrouwelijke werktuigelijk geftel overeenkomftige toeftand, waarin wij de belangrijke verrigtingen ter vorming en voeding van eenen nieuwen mensch erkennen moeten. Daar evenwel de zwangerheid aan de vrucht vorming en leven geeft, zoo ontftaat er bij de Vrouw zelve een hoogere graad van leven. Deze hoogere graad van leven is voornamelijk in de verhoogde werkzaamheid der verrigtingen van het reproductief geftel, en inzonderheid in die der voeding, blijkbaar. Dit wordt voornamelijk door het voorttelingswerk zelf en het

doel

doel der zwangerheid bewezen; het eerste is reeds eene gewigtige opwekkende magt voor de voedingswerktuigen, waartoe de opwekking van het Mannelijk zaadvocht wel het meeste bijdraagt: het andere dient niet alleen om eene vrucht op te wekken, maar ook om dezelve, in verband met het Vrouwelijk werktuigelijk gestel, zoo lang te voeden, totdat zij, van hetzelve gescheiden, een zelfstandig leven voeren kan. Verhoogde werkzaamheid in de verrigtingen van het reproductief gestel was bovenal noodzakelijk.

§. 47.

Deze verhoogde werkzaamheid in de verrigtingen van het reproductief gestel wordt ook door verscheidene daadzaken bevestigd: 1) zwangeren bereiden een saprijker chijl, en daaruit een meer weiachtig bloed Dit blijkt vooral uit de zoogenaamde ontstekingskoorts (*crusta pleuritica*), voornamelijk ten tijde, als de borsten eener zwangere Vrouw door vermeerderde zwelling verandering ondergaan, en daardoor tevens de voorbereiding van een vocht te kennen geven, dat in het vervolg als het beste voedsel voor den pas geborenen dienen moet; 2) wei (*Lympha*) is het bestanddeel, hetwelk het meest ter vorming, vergoeding en herstelling van verlorene, onbruikbare of nog voort te brengene vormsels in het leven vatbare werktuigelijk gestel aangewend wordt; daarom moest niet alleen de chijl eener zwangere Vrouw, maar vooral het daaruit bereide bloed, door welks weiachtige bestanddeel de voortgebragte nieuwe mensch gevoed en gevormd wordt, meerder aandeel bekomen; 3) de meerdere werk-

zaamheid in het reproductief geſtel blijkt niet alleen menigwerf uit de affcheiding der wei aan den moederkoek, maar vooral uit derzelver merkwaardige verzameling in de kraamvrouwenkoorts; 4) de pols van eene gezonde zwangere Vrouw ſlaat eerder langzaam dan ſnel, is vol en ſterk, maar niettemin meer zacht dan hard; 5) zwangeren hebben niet alleen menigwerf een' buitengewoon ſterken eetlust; maar wij nemen ook waar, dat zij uit minder voedzame ſpijzen, een zeer ſaprijk chijl bereiden, en zeer wel gevoede en ſterke kinderen baren, aan welke zelfs een' hoogeren graad van beenwording en hardheid der hoofdsbeenderen waargenomen wordt; 6) de zielsverrigtingen bij zwangeren zijn veel minder vlug, zij zijn veel ongeſchikter tot werkzaamheden, waartoe eenig nadenken vereischt wordt, daarentegen valſche aaneenſchakelingen van denkbeelden, veranderlijkheid van karakter, zonderlinge voorſtellingen toegedaan en tot eene aanhoudende inſpanning van gedachten niet berekend; 7) zwangeren, eindelijk, zijn zeer traag tot ligchamelijken arbeid, maken ongaarne beweging, beminnen de rust en zijn buitengewoon tot ſlapen geneigd.

JÖRG, in het *Journal der Erfindungen*, 43 St. bl. 28.

§. 48.

Als ontkennende (*negative*) bewijzen voor de meerdere werkzaamheid van het reproductief geſtel kunnen de volgende dienen: 1) het genot van zulke voedſels, welke de zuurſtof in eenen zeer verſchillenden toeſtand bevatten, onderdrukken in de zwangerheid niet alleen de verrigtingen van het repro-

duc-

ductief geſtel van het zwangere voorwerp, maar zijn ook der volkomene ontwikkeling van het Kind, bijgevolg aan de voeding der vrucht, zeer hinderlijk; 2) het aderlaten vermindert niet alleen de werkzaamheid in de verrigtingen van het reproductief geſtel in de zwangerheid in het algemeen, maar vooral ook de voeding der vrucht; 3) purgeermiddelen, vooral zulke, welke veel zuurſtof bevatten, verminderen in de zwangerheid niet alleen de werkzaamheid van het reproductief geſtel der Moeder, maar voornamelijk ook de voeding der vrucht buitengemeen; hieruit blijkt, wat er na het gebruik der purgeermiddelen ter verligting van de aanſtaande verlosſing te wachten is, en welke voorzigtigheid derzelver toediening vereischt; 4) neêrdrukkende aandoeningen zijn voor de regelmatige veerkracht in de verrigtingen van het reproductief geſtel, gedurende de zwangerheid, zeer nadeelig; zwangeren zelfs lijden niet alleen aan ziekten van dezen kring, maar baren ook zeer kleine en zwakke kinderen.

§. 49.

Dit heerſchen van het reproductief geſtel, gedurende de zwangerheid, geeft in geenen deele eene ziekelijke onevenredigheid in de overige ſtelſels te kennen, maar doet zich ſteeds binnen de grenzen der gezondheid voor: 1) als de zwangeren den, tot hare voortduring benoodigden, individueelen graad van gezondheid bezit; 2) als de gewone invloeden ook op haar voortwerken, die zij als voorwaarden harer gezondheid te voren benoodigd had, voornamelijk dezulken, welke inzonderheid op den repro-

ductiven kring van haar werktuigelijk geftel eene onaffcheidbare betrekking hebben; 3) als er geene verhinderingen in de verrigtingen van het reproductief geftel te voren reeds aanwezig geweest zijn; 4) als er geene werktuigelijke gebreken niet alleen in de werktuigen van den reproductiven kring in het algemeen, maar vooral ook niet in dien der voortteling plaats hebben. Als deze voorwaarden gemist worden, dan ontftaat er zeer ligt eene ziekelijke onevenredigheid met de overige ftelfels: er ontftaan ziekelijke verhinderingen in eenen minderen of hoogeren graad, en dagelijkfche waarnemingen bewijzen, dat juist de verrigtingen en werktuigen van het reproductief geftel het meest aangetast worden.

§. 50.

Hoezeer het voor het overige voldoende bewezen is, dat het geheele reproductief geftel eener zwangere Vrouw als heerfchend zich voordoet: zoo mag men toch niet uit het oog verliezen, dat de werkzaamheid der voortbrengingskracht in het teelgeftel, en voornamelijk in de baarmoeder, het meest wederom, zelfs van de overige werktuigen van den reproductiven kring, zigtbaar is; waarvan de grond is, dat het gewrocht der voortteling — de vrucht — op de baarmoeder inzonderheid als prikkel werkt, en een' grooteren toevloed van vochten veroorzaakt.

§. 51.

Deze verhoogde voortbrengingskracht (§. 50.) in het teelgeftel, en inzonderheid in de baarmoeder, heeft nimmer eenen nadeeligen invloed op de overis

rige verrigtingen van den reproductiven kring noch op dien der prikkelbaarheid en gevoeligheid, als slechts het werktuigelijk gestel der zwangeren binnen de grenzen eener volkomene gezondheid zich bevindt. Als dit geene plaats heeft, en als er ook reeds eene verminderde werkzaamheid of een ziekteaanleg in de overige stelsels aanwezig is, zoodat die aan de verhoogde voortbrengingskracht in het teelgestel geenen behoorlijken weêrstand (*réaction*) bieden kunnen, dan zal met de toenemende werkzaamheid der voortbrengingskracht in het teelgestel die in de overige stelsels verminderen; en wegens het naauwste verband der teeldeelen met het reproductief gestel zullen, als gevolgen daarvan, in hetzelve altijd eerst zekere, in den gezonden en zieken staat voorkomende (*physiologische* en *pathologische*), veranderingen kunnen waargenomen worden, die inzonderheid in de verhoogde prikkelbaarheid van het zenuwgestel haren grond hebben, welke bij bovendien zwakke en zeer gevoelige voorwerpen des te hooger moeten toenemen, dewijl naar de baarmoeder en het teelgestel, in het algemeen, eene menigte van bewerktuigde vochten toegevoerd wordt, welke de, ter vorming en voeding der vrucht noodzakelijke, stoffen bevatten. Ook is deze toevloed van vochten naar het teelgestel voor een gezond en sterk Vrouwelijk werktuigelijk gestel, dat zich reeds, wegens de verhoogde werkzaamheid van het reproductief gestel in de zwangerheid in het algemeen, door krachtig voedsel en werkzame leefwijze, voldoende herstellen kan, van geen nadeelig gevolg: maar als eene zwangere van een zwak ligchaamsgestel is, als zij bovendien reeds

een

een' hoogeren graad van prikkelbaarheid van het zenuwgeſtel bezit, voor de zwangerheid tot ziekten van den reproductiven kring geneigd is, en op haar aanmerkelijke neêrdrukkende invloeden werken, dan wordt de afleiding der ſtoffen, welke naar de baarmoeder en de vrucht toegevoerd worden, een wezenlijk verlies voor het werktuigelijk geſtel der Moeder, daar, wegens eene grootere onwerkzaamheid in de verrigtingen der asſimilatie en digestie, het verlorene niet zoo ligt kan vergoed worden.

§. 52.

Van veel meer belang zijn de veranderingen, welke de baarmoeder aan en bij haar alleen in de zwangerheid ondergaat. Offchoon de baarmoeder van de huwbaarheid af werkzamer dan te voren is, zoo is toch eene onbezwangerde weder, met eene bezwangerde baarmoeder vergeleken, als een levenloos vormſel te beſchouwen. In de zwangerheid ontvangt zij een' hoogeren graad van levenskracht; en zoo als vóór dezelve de zamentrekkingskracht heerschte, verkrijgt bij de bezwangerde baarmoeder bovenal de uitzettingskracht de overhand, het eerst aan den bodem, als het gemeenſchappelijk middelpunt (*centrum*) aller werkzaamheid, en van dáár verder over de geheele zelfſtandigheid van haar ligchaam, en eindelijk aan derzelver hals. Deze uitzetting der baarmoeder is geen gevolg van den wasdom der vrucht, van toeneming van het Lamsvocht, of van vermeerderden toevloed van bloed; het is geen werktuigelijke, maar een bewerktuigde verrigting, die voornamelijk in eene, gedurende de zwangerheid, vermeerderde levens-

kracht

kracht van dit werktuig, en in de, daardoor verhoogde, voortbrengingskracht haren grond heeft. Hierom wordt ook de baarmoeder, naarmate hare meerdere uitzetting, geenszins dunner, maar dikker, meer ſponsachtig, en neemt meer in grootte (*massa*) toe; met één woord, hare grootte en gedaante verandert zoo zeer, dat zij zonder eenig nadeel met elke maand eene meerdere uitzetting ondergaan kan, tot welke hoogte deze ook moge gekomen zijn.

§. 53.

Die uitzetting der baarmoeder in de zwangerheid gaat ook met eene verandering harer ligging, en van hare betrekkelijke ruimte op de haar omliggende deelen gepaard, waartoe voornamelijk de maag, de dunne en dikke darmen, de regterdarm, de pisblaas en de lever, als ook de groote vaten en zenuwen behooren. In de twee eerſte maanden neemt de baarmoeder ſlechts langzaam toe in grootte, en daalt eenigzins dieper in het bekkenhol. Deze daling geſchiedt langzamerhand en zonder hinder, zoowel bij algemeen ſterke en gezonde zwangere voorwerpen, als bij de afwezendheid van zekere invloeden, die voornamelijk het teelgeſtel aandoen. Als het eene zonder het andere plaats heeft, zal men ook ſlechts zekere gevolgen van dit belangrijk verſchijnſel waarnemen; en zoo laat het zich verklaren, waarom bij zeer zwakke en prikkelbare voorwerpen in de tweede maand der zwangerheid vele ziektekundige verſchijnſelen, misſelijkheid, een gevoel van drukking en ſpanning om de maag, braking en neiging tot miskraam, bij anderen, die een te wijd bekken, of door witten

vloed,

vloed, te ſterke maanſtonden, buitenſporigen bijſlaap of zelfbevlekking zeer verzwakte teeldeelen hebben, uitzakking en omkanteling der baarmoeder, verhinderingen in den ſtoelgang en de pisontlasting, verſtopping, pisopſtopping (*ischurie*), droppelpis (*strangurie*) en derg. zich voordoen, die wel des te eerder ontſtaan, als er tevens werktuigelijke oorzaken, bij voorb. uitwendige drukking op den onderbuik, plaats heeft. Dan, men mag niet uit het oog verliezen, dat zij zeer dikwijls ook de gevolgen van te hevige ſpanning der bandswijze vereenigingen, die tusſchen de baarmoeder, de pisblaas en den regterdarm geplaatst zijn, en ook met derzelver zenuwtakken in verband ſtaan, zijn kunnen.

§. 54.

Met de derde maand der zwangerheid rijst de baarmoeder allengskens — niettegenſtaande derzelver ſpoedige toeneming aan omtrek en zwaarte — uit het kleine bekken, waarin zij te voren meestendeels gevestigd was, dewijl een langer verblijf in hetzelve niet alleen pijnlijk voor de zwangere Vrouw, maar ook voor de vrucht gevaarlijk, kon worden. In de negende maanmaand bereikt de baarmoeder allengskens den hartkuil, en rust nu voor het grootſte gedeelte in het groote bekken, om de, met elke maand toenemende, uitzetting zonder gevaar te ondergaan.

§. 55.

Voor het overige ſchijnt het zeer zonderling, dat een werktuig, hetwelk in de tweede maand dieper in het kleine bekken zakte, in het vervolg, in

plaats

plaats van nog dieper te dalen, zulk eene hoogte bereiken zoude, daar het in omtrek en zwaarte telkens toeneemt. Maar het zonderbare van dit merkwaardig verſchijnſel laat zich uit de twee verſchillende krachten, welke de baarmoedersholte allengskens verwijderen, verklaren. De uitzettende kracht, die van het begin af en aanhoudend werkzaam is, ontvangt zij van het Lamsvocht, hetwelk door deszelfs beſtanddeelen en door deszelfs warmtegraad aanhoudend de uitzetting gewoonlijk bevordert; de zwaartekracht ontvangt zij van de vrucht, die niet eerder, ten minſte, merkbaar, niet eerder, werkzaam is, dan wanneer derzelver zelfſtandigheid, vooral de beenderen, eenen zekeren graad van vastheid bekomen hebben. Deze beide krachten werken gelijkmatig op de baarmoeder, maar in eene verſchillende rigting. Het Lamsvocht zet haar uit, doet derzelver bodem naar boven zwellen; de vrucht vult de benedenholte, en drukt door hare zwaarte op het onderſte ſegment en den hals der baarmoeder, welke beide de uitzettende kracht, als zij alleen werkzaam ware, wel is waar, wederſtaan kunnen, voor de zwaartekracht echter, naar gelang van haar vermogen, allengskens zwichten moeten. De vrucht moge overigens van het eerſte begin af met het hoofd juist naar onderen gekeerd zijn, of eerst langzamerhand met hetzelve, door hare eigene zwaarte, zakken, zoo is het toch altijd zeker, dat zij, als een phyſisch en in een vocht drijvend ligchaam, des te vermogender tegen hare zwaarte opwegen moet, hoe meer zij in grootte toeneemt, en naarmate het vocht, waarin zij drijft, vermindert. Het ſteeds grooter en zwaar-

zwaarder wordende hoofd van het Kind drukt dus lijnregt op het onderste segment der baarmoeder, dringt, zoo diep mogelijk, in derzelver nog weinig verwijderde holte, en drijft het water meer en meer terug, hetwelk, zoo als boven gezegd is, naar die mate afneemt, naar gelang de vrucht grooter wordt. Vermits nu elk vocht dáár de meeste kracht uitoefent, waar het den minsten weêrstand ontmoet: zoo zal ook het Lamsvocht dáár zijne uitzettende kracht het werkzaamste toonen, waar de baarmoeder het teederste en het rekbaarste is. Offchoon namelijk de baarmoeder volstrekt rekbaar zijn moest, en tot dit einde overal met talrijke vaten voorzien is, om door verwijdering harer doormeting, of door uitrekking harer bogten, de zelfstandigheid van het werktuig, zonder nadeel der vereischte dikte, te laten uitzetten, zoo zijn toch de vaten, waar de moederkoek zich vasthecht, veel grooter, en de vliezen veel teederder, dan op andere plaatsen. Het zal dus, als de vrucht op de binnenste wanden van het onderste segment en van den hals der baarmoeder drukt, en derzelver holligheid verwijdert, het water noodzakelijkerwijze opstuwen, den bodem der baarmoeder naar de hoogte drijven, en zoo het geheele werktuig in de lengte uitzetten.

ABRAHAM VATER, *Diss. qua uterus gravidus physiologice et pathologice consideratur. Viteb.* 1722.

TH. AD. BOEHMER, *Situs uteri gravidi. Hallae* 1741.

CALZA, *t. a. p.*

J. G. FR. KUEHN, *praesid.* BOEHMER, *de causis uterum impraegnatum distendentibus. Viteb.* 1768.

§. 56.

Dit naar boven ſtijgen, en de daaruit ontſtane veranderde ligging der baarmoeder, volgt gewoonlijk bij gezonde en welgevormde voorwerpen, alsmede bij eene gelijkmatige grootte der baarmoeder, ook zeer langzaam, zonder ziekelijke aandoening en nadeelige werking op de naastliggende werktuigen, offchoon deze ook verplaatst en meer of min gedrukt worden; maar als deze voorwaarden gemist worden, dan moet de toenemende uitzetting lastig vallen, en vele kwade gevolgen naar zich ſlepen. Bij menige zwakke en zeer gevoelige voorwerpen mag wel de verplaatſing der dunne zoowel als dikke darmen, die daardoor nu eens meer in de hoogte en terug, dan eens meer naar de zijde geſtuwd worden, menige ſtoringen in de verteringswerktuigen ten gevolge hebben; tot dergelijke uitwerkingen niet alleen, maar zeer dikwijls ook tot lastige gewaarwordingen, krampachtige aandoeningen, kolijkpijnen, die zeer dikwijls niet dan na de verlosſing volkomen verdwijnen, mag ook wel bij dezelfde voorwerpen de drukking der zwangere baarmoeder aanleiding geven. Bij zulke zwangeren, die eene kleine geſtalte, eén in het oog loopend misvormd ligchaam, of eene platte borst hebben, of anders tot borstziekten geneigd zijn; bij dezulken, wier baarmoeder in de zwangerheid een' buitengewonen graad van uitzetting bereikt, mogen wij de ſtoornisſen, welke in de verrigtingen der longen zoowel als van het middelrif ontſtaan, niet uit het oog verliezen. De ſteeds uitzettende baarmoeder bereikt bij dezen, wegens

wegens de in betrekking tot hare grootte te kleine buiksholte, eerder de uiterste grenzen, dan wel bij een welgevormd Vrouwelijk ligchaam of bij eene evenredige uitzetting plaats zoude hebben; dus moest eene aandoenlijker drukking op het middelrif en eene vernaauwing der borstholte ontstaan, als de bodem der baarmoeder schier allengskens die ruimte beslaat, welke voor de uitzetting der ademhalingswerktuigen toegestaan is. Gelijk nu deze drukking het vrije ademhalen belet, en den anders met gemak plaatshebbenden omloop van het bloed door de longen en het hart hindert en moeijelijk maakt, zoo veroorzaakt het ook eenen hoest, die met eene soort van kitteling en een gevoel van aamborstigheid gepaard gaat, en ook voor geen geneesmiddel wijkt, zeer dikwijls echter met de tiende maand der zwangerheid, door de plaatshebbende zakking der baarmoeder, merkelijk vermindert. Deze moeijelijke ademhaling moet dus noodzakelijk van eenen heviger graad zijn, als de zwangere eene zeer kleine gestalte, platte borst of een' zeer dikken hals heeft; de benaauwde toestand, waarin zulke voorwerpen daardoor kunnen gebragt worden, vooral des nachts, als zij niet met het hoofd en het bovenste gedeelte des ligchaams hooger dan met het onderste liggen, is inderdaad zeer beklagenswaardig, en verdient alle oplettendheid van den Arts.

§. 57.

De bodem der baarmoeder rigt zich in de negende maanmaand der zwangerheid, dewijl de moederkoek meestendeels de eene of andere zijde der genoemde streek beslaat, zeer dikwijls naar de zijde: een verschijn-

ſchijnſel, dat gewoonlijk van geen nadeelig gevolg is. Bij zeer prikkelbare voorwerpen echter, bij welke ook een' hoogeren graad van prikkelbaarheid der maag plaats heeft, en als de bodem in een' hoogeren graad zich naar de linkerzijde rigt, (hetzij dit een gevolg van een ſcheef bekken of van te groote ſlapheid der baarmoedersbanden en der algemeene bekleedſelen, ſpieren en van het buikvlies is,) en wanneer de zijdelingſche rigting der baarmoeder tevens door uitwendige invloeden vermeerderd wordt, doet zich de drukking het hevigst voor, en zoo laat zich het ontſtaan van verſcheidene ziekelijke aandoeningen, als braken, bloedſpuwing, neusbloeden, enz. verklaren.

§. 58.

Hoezeer voor het overige het naar boven ſtijgen der baarmoeder tot verſcheidene ſtoringen kan aanleiding geven, zoo is het toch niet te ontkennen, dat ook andere, welke door de in de tweede maand plaats hebbende zakking der baarmoeder ontſtaan, ook wederom allengskens verdwijnen, zoodra dezelve uit het bekken rijst. Even zoo kunnen wij opmaken, dat alle aandoeningen der bovenſte werktuigen des ligchaams, welke in het begin der zwangerheid ontſtaan, en waarſchijnlijk uit haar naauw verband met de baarmoeder derzelver oorſprong ontleenen, bij hare nadering moeten toenemen. Men zoude daarom in het bijzonder vermoeden, dat thans de maag zoowel als de overige ſpijsverteringswerktuigen meermalen in hunne verrigtingen geſtoord moeten worden; doch het gevolg leert zeer dikwijls

het tegendeel; zij ontvangen nieuwe werkzaamheid; de neiging tot ziekwording of tot braking verdwijnt, en de eetlust neemt toe, zoodra de baarmoeder geheel en al uit het kleine bekken gerezen is, en de beweging van het Kind duidelijker gevoeld wordt.

§. 59.

Met de negende maand der zwangerheid nu heeft de baarmoeder de uiterste grenzen harer uitzetting bereikt, als eene tegennatuurlijke wijdte van het kleine bekken aan eene dusdanige uitzetting niet hinderlijk is; met de tiende maanmaand verkrijgt zij allengskens dezelfde ligging weder, welke zij te voren in de achtste maand had. Deze zakking heeft in eene geregelde en voorspoedige zwangerheid met gemak, zonder last of ziekelijke aandoeningen, plaats; maar zij kan ook het oorzakelijk gevolg van verscheidene ziekelijke verschijnselen en stoornissen in onderscheidene verrigtingen worden. Zoo zien wij niet zelden een lastig gevoel van spanning en pijnen in de maagstreek, braken, storingen in de ontlasting van den pis- en stoelgang, pisopstopping, droppelpis, belette pis- en stoelontlasting, zwelling der schaamlippen enz. ontstaan. Deze stoornissen hebben het ligtst plaats, als eene zwangere bovendien reeds zeer prikkelbaar is en daarmede een te hooge graad van helling van het bekken of eene aanmerkelijke verslapping der buiksbekleedselen gepaard gaat, of als de moederkoek, door zich aan den voorsten wand van het ligchaam der baarmoeder in te planten, een' hoogeren graad van zakking bevordert.

C. N. JENTY, *demonstratio uteri praegnantis mulieris cum foetu etc.* of *Abbildung der Gebärmutter aus einer schwangern Frau u. s. w. aus dem Engl. von* CHR. SCHMIEDEL. *Nürnb.* 1761. *fol.*

Anatomical Table with explanations and an adbridgement of the practice Midwifery etc. by WILLIAM SMELLIE. *Edinb.* 1787. *fol.*

GUIL. HUNTER, *Anatomia uteri humani gravidi, tabulis illustrata, Lond.* 1744. *gr. fol. in* 34 *pl.* (verscheidene afteekeningen hiervan vindt men in LODER's Ontleedkundige platen.)

An anatomical description of the human gravid uterus by the late W. HUNTER. *London* 1794.

OSIANDER's *Denkwurdigkeiten.* II. *Bd. t. a. pl.*

EL. VON SIEBOLD, *Lehrbuch der theoretisch-practischen Entbindungskunde.* I. *Bd. Nürnb.* 1812. 8°. §. 215—§. 241.

JOERG, *über das Gebärorgan. t. a. pl.*

§. 60.

De veranderingen, welke het gevoelige gedeelte der teeldeelen door de zwangerheid ondergaat, mogen evenmin onopgemerkt blijven. De zenuwen, welke vóór de bevruchting zeer zamengedrukt en bijna in een' toestand van verdooving waren, ontwaken in de zwangerheid, bij in elke week toenemende uitzetting en verwijding der baarmoeder tot eenen hoogeren graad van vatbaarheid. Als nu deze vermeerderde vatbaarheid der baarmoeder met een zeer gevoelig gestel van het zwangere voorwerp vergezeld gaat, dan kunnen daardoor verscheidene ziekelijke verschijnselen, voornamelijk in zulke werktuigen, welke door zekere zenuwvlechten bovendien reeds met het teelgestel in een naauwer verband staan, te weeg gebragt worden. Hoe zoude men anders

ders verklaren, dat die verschijnselen door genees-middelen, welke op het teelgestel werken, verdwijnen konden? De wetten der medegevoeligheid kunnen daarom niet ontkend worden, offchoon men alle ziekelijke verschijnselen in de zwangerheid niet daaruit verklaren kan, en ook alle werktuigen aan deze wetten niet evenzeer onderworpen zijn. Uit het merkwaardig verband, dat er tusschen de baarmoeder en de borsten plaats heeft, kan men bij zwangeren, vooral van eene zeer gevoelige gesteldheid, de stekende pijnen slechts alleenlijk verklaren. Maar geen werktuig geeft ons zoo dikwijls het duidelijk bewijs, in welk naauw verband hetzelve door de zenuwvlechten met de baarmoeder geplaatst is, dan de maag; en het moest des te minder in het oog loopen, daar dezelve door die veranderingen, welke de baarmoeder door de bevruchting ondergaat, bij zeer gevoelige voorwerpen zelfs in het eerste begin der zwangerheid door braken, maagkramp en dergelijke kwalen, die van eenen zuiveren, zenuwachtigen aard zijn, aangetast wordt.

§. 61.

Met de baarmoeder ondergaan ook de scheede en de uitwendige teeldeelen verscheidene veranderingen: zij zwellen meer op, de scheede wordt wijder en korter, en een hoogere graad van hare levenskracht, van sterkere zwelling, vermeerderden toevloed en verhoogde voortbrengingskracht, blijkt vooral op het einde der zwangerheid in de vermeerderde afscheiding van slijm. De gewigtigste veranderingen ondergaan de borsten; zij komen met de baarmoeder

in

in eene naauwere betrekking. Vele zwangeren gevoelen in de eerfte maanden eene fpanning of fteking; en er verfchijnen in dit tijdperk verfcheidene veranderingen, welke van eene ontwijfelbare zamenftemming (*sympathie*), die er tusfchen het teelgeftel en de borsten plaats heeft, getuigen. In de borsten is ook wezenlijk reeds gedurende de zwangerheid de levenskracht verhoogd, offchoon dezelve nog niet die, welke in de baarmoeder heerscht, te boven gaat; zij worden voller, vaster, meer gewelfd, de kring en de tepels, waaruit, vooral op het einde der zwangerheid, een water- of melkachtig vocht vloeit, veranderen van kleur; — veranderingen, uit welke wij de voorbereiding tot een hooger leven en tot eene gewigtige beftemming erkennen moeten.

J. G. GUENZ, *de mammarum fabrica et lactis secretione. Lips.* 1734.

J. ANEMAET, *de mirabili, quae mammas inter et uterum intercedit, sympathia. Lugd. Bat.* 1784.

J. RUD. BOEHMER, *de consensu uteri cum mammis, causa lactis dubia. Lips.* 1750. 4°.

§. 62.

Na volbragte voortteling en bevruchting geniet de vrucht een eigen leven, en er kan niet onderfteld worden, dat eenige meerdere vorming bij dezelve door een vastzettend bezinkfel van een, door de baarmoeder afgefcheiden, vocht plaats heeft: hare geheele vorming is nu eene voortdurende ontwikkeling van zich zelve; aan haar worden flechts voedende ftoffen medegedeeld, welke zij bij de haar

eigene zeer werkzame kracht tot gelijkvormigmaking in haren kring trekt, en zich daarin, als in hare *basis*, voortbrengt. Daar de voortteling zelve eene vormende verrigting is, zoo is ook de vormende kracht tot gelijkvormigmaking het eerfte levensverfchijnfel der vrucht.

§. 63.

De wijze, waarop de moeder de vrucht voedt, en deze tot grondflag harer vorming en gedaante wordt, is den zoogdieren, welke alleen, in den eigenlijken zin van het woord, levende jongen baren, alleenlijk eigen. Bij alle andere dieren is de vrucht in een ei befloten, hetwelk, met eene meer of min harde fchaal omgeven, buiten de kiem zelve ook nog de ftoffe tot zijn beftaan bevat. Zij is hierdoor zelfs bij de levend eijer leggende dieren, bij welke het bevruchte ei in het ligchaam der moeder terug blijft, en dáár, totdat zij uit den dop tè voorfchijn komt, uitgebroeid wordt, meer van den werkkring der moeder afgefcheiden, en flechts der onweegbare krachten toegankelijk, welke ten tijde van uitbroeijing tusfchen de moeder en het wichtje gemeenfchap oefenen. Bij de menfchen en de zoogdieren echter is de gemeenfchap tusfchen moeder en vrucht inniger; de eerfte bereidt, gedurende de zwangerheid, aanhoudend de ftof tot voeding der vrucht. De Lobben (*Cotyledonen*) tusfchen de vliezen van het ei der viervoetige dieren, waarin zich de bloedvaten der navelftreng verfpreiden, brengen eene nieuwe afzondering van het vruchtje te weeg, tot bij de men-

fchen

ſchen en hier in den mensch bijkomende dieren de lobben verdwijnen en de vliezen van het ei derzelver vaten, en met deze derzelver opwekking door de baarmoeder verkrijgen; weshalve zij ook uit den dop gekomen zijnde (bij voorb. wanneer de vrucht ontijdig verloren ging) ſomwijlen nog voortgroeijen en afgezonderd worden.

F. G. DANZ, *Grundriſs der Zergliederungskunde des ungebornen Kindes etc.*, *mit Anmerkungen von* SÖMMERING. II. *Bd. Frankf. und Leipz.* 1792—1795. 8°.

C. PH. MICHAELIS, *Diss. sistens observationes circa placentae ac funiculi umbilicalis vasa absorbentia. Goetting.* 1794. 4°.

B. N. SCHREGER, *de functione placentae uterinae. Erlang.* 1799.

AUTENRIETH, *Supplementa ad historiam embryonis humani. Tubing.* 1797. 4°.

TH. KESTNER, *Diss. de nexu matris cum embryone. Götting.* 1802. 4°.

J. FR. LOBSTEIN, *essai sur la nutrition du foetus. Strasb.* 1802. 4°.

REIL, *über das polariſche Auseinanderweichen der urſprüngl. Naturkräfte in der Gebärmutter u. ſ. w. im Archive für Phyſiologie.* VII. *Bd.* 3e. *Heft. Halle* 1807.

PH. FR. WALTHER, *t. a. p.*

Dr. PANDER'S *Beyträge zur Entwickelungsgeſchichte des Hühnchens im Eije. Würzb.* 1817. in fol. met 16 pl.

§. 64.

Het gevoel ſluimert bij de vrucht gedurende de zwangerheid, zonder uitwendige indrukken te ontvangen totdat zij geboren is. De prikkelbaarheid, en hetgeen daar tegenover ſtaat, ontwaakt bij haar,

zoodra zij rood bloed en een besloten vaatgestel heeft; het verschijnsel van spierkracht volvoert de vrucht door bewegingen, welke door de zwangere gewoonlijk tegen de helft van haren bepaalden duur waargenomen worden. De mogelijkheid des gevoels in eenen meer merkbaren graad wordt echter bovenal door het tijdstip bepaald, als de vrucht in eenen onbelemmerden toestand komt; want hetzelve neemt ook hier reeds in sterkte en grootte toe, en vooral is de spierkracht der ledematen, wegens hare reeds tamelijk toegenomene vorming, in eenen hoogen graad vermeerderd. Vele zwangeren voelen voor het overige de beweging der vrucht zeer zacht en bepaald, vele zeer onduidelijk; en bij anderen, — die meest van een aandoenlijk gestel zijn, — veroorzaakt zij telkens eene pijnlijke gewaarwording. Zwangeren, die een tamelijk sterk en gezond ligchaamsgestel hebben, worden die beweging duidelijk gewaar, zonder daarbij eenige onaangename of pijnlijke gewaarwording te ondervinden. Flaauw en gering daarentegen is het gevoel bij de zoodanigen, die een ziekelijk gestel hebben, kort te voren ongesteld waren, of zulks nog zijn. Deze toestand maakt haar zeer dikwijls treurig, neerslagtig en somwijlen moedeloos, zoodat zij eerst ziek worden, en aan menige verhinderingen in de verrigting harer zwangerheid lijden.

§. 65.

Alle invloeden echter, welke eene belangrijke verandering in het voedingstelsel der Moeder te weg brengen, bij voorb. bloedvloeijingen, aanhoudende buikloop

loop (*Durchfälle*), koorts, gebrek aan behoorlijke ſpijsvertering, aandoeningen, ſlapelooze nachten enz. kunnen ook de vrucht zoo zeer verzwakken, dat haar vermogen om zich te bewegen, of verzwakt of geheel vernietigd wordt, hetwelk echter bij volkomene genezing der Moeder weder herſteld kan worden. Intusſchen ſchijnt ook zelfs bij volkomene gezondheid evenwel het Kind te ſluimeren, en geeft alsdan zeer laat zijn aanwezen door beweging te kennen. Men treft dit voornamelijk bij zeer ſterke en welgevoede Vrouwelijke Individuën, met eene zeer in het oog loopende reproductive geſteldheid, aan, waarbij de baarmoeder van eenen al te grooten toevloed van bloed tevens overladen wordt. Zoo als zeer dikwijls reeds zwangeren van die geſteldheid ten hoogſte traag zijn, zoo ſchijnt ook een dergelijke toeſtand aan de vrucht medegedeeld te wezen, die, uit hoofde van een' grooteren voorraad der overige voedende ſappen, welke aan den zamengepakten moederkoek toegevoerd worden, in een' hoogeren graad van traagheid in hare ſpieren tot in de laatſte maand der zwangerheid gebragt wordt. Zelfs heeft hare beweging niet dan zeer langzaam na de geboorte plaats, en het duurt zeer lang, totdat de vernieuwde omloop van het bloed en de ademhalingsverrigting plaats heeft, waardoor zij in een nieuw leven — in het gevoelige leven — gebragt wordt, en ook de vatbaarheid verkrijgt, om zich zelve te herſtellen (*reproduciren.*)

VIII. *Ge-*

VIII. *Geboorte.*

§. 66.

Zoodra de vrucht tot dien trap van zelfſtandigheid en eigenaardige geſteldheid gekomen is, dat zij onafhankelijk en geſcheiden van de Moeder leven kan, dan volgt hare geboorte, die bij de Vrouw doorgaans op het einde der veertigſte week plaats heeft. Dit tijdsbeſtek is door de ontwikkelingsverrigting zelve vooraf bepaald, en voor de geboorte der vrucht even zoo noodzakelijk als elk ander harer herſcheppingen (*Metamorphosen*), bij voorb. de vorming van het oor, van den mond, van de teenen, van de opening der pupil, van de mogelijke werking der ſpierkracht enz., aan eenen zekeren tijd verbonden is. De vormingstijdperken der menſchelijke vrucht loopen gewoonlijk in volle veertig weken af, gedurende welken tijd zij, in de holte der baarmoeder beſloten, een gedeelte van het menſchelijk leven, als kiem, doorbrengt, en welke eenheid van leven door de baarmoeder en het ei, door het wichtje en wat het omgeeft, beteekend wordt. In dit geheele tijdvak, en tot het laatſte oogenblik der zwangerheid, maken niet alleen de werktuigen ter ontwikkeling van de vrucht — de vliezen van het ei, de moederkoek en de navelſtreng — met de vrucht één individu en deszelfs noodzakelijke werktuigen uit, zonder welke hare eigendommelijke en afwijkende betrekking (*Oeconomie*) niet beſtaan kan; maar het leven van het ei, is ook met het leven der baarmoeder zoo innig verbonden, dat alle werktuigen ter ontwikkeling, vrucht en baarmoeder, één zijn, en ſlechts één le-

ven

ven doorbrengen. Doch eindelijk worden alle de werktuigelijke vermengingen, door het versterven van enkele deelen, weder opgelost. De vrucht wordt rijp; derzelver werktuigen ter ontwikkeling sterven en vallen af; zij worden, in dezelfde mate als dit plaats had, van de baarmoeder gescheiden, en het leven, dat tot hiertoe tusschen het ei en de baarmoeder een en hetzelfde was, wordt wederom in twee verschillende individualiteiten ontbonden. Het oogenblik, waarop dit geschiedt, is dat, hetwelk beide tijdvakken van elkander scheidt, als de zwangerheid geëindigd is en plaats voor de geboorte maakt. Ei en baarmoeder komen door die scheiding in eene andere, en wel, in plaats van eene levende, in eene werktuigelijke betrekking, hoedanige er tusschen ligchamen als deze plaats heeft. De, in de baarmoeder voortgebragte, opwekbaarheid, die nu niet meer op de vrucht tevens werken kan, wordt in haar tot dien hoogen graad opgehoopt, dat elke werktuigelijke of scheikundige prikkel in staat is, de zamentrekkende kracht der baarmoeder op te wekken. Het ei, dat nu der baarmoeder vreemd geworden is, treedt in de plaats van prikkel, die hare verhoogde opwekbaarheid tot de uitdrijving van denzelven in werking brengt.

§. 67.

De, tot uitdrijving van het gewrocht der voortteling in werking gebragte, verhoogde opwekbaarheid, vertoont zich in de zamentrekkingen der baarmoeder, die onder den naam van weeën bekend zijn; zij heb-

hebben de eigenfchap, waardoor, gedurende dezelve, de bodem der baarmoeder zich zamentrekt, de moedermond echter zich verwijdt, zoo als bij het begin der zwangerheid de bodem zich eerst verwijdde en de moedermond zich floot. De bodem is het meest uitgezet; gevolgelijk gaat dáár het eerst de uitzettende beweging tot de zamentrekkende over, terwijl nog voortdurend de verftrekene hals nog meer uitgezet wordt.

§. 68.

De zamentrekkingen der baarmoeder zelve zijn op het zamenftel (*apparat*) der fpieren in de zwangere baarmoeder gegrond, die, naar de verfcheidenheid harer enkele deelen, de bepaalde werking te voorfchijn brengt, gelijk dit door MECKEL en CALZA bewezen is. Gedurende dat de baarmoeder tot de uitdrijving des Kinds zich werkzaam toont, zoo trekt zich de bodem niet alleen te zamen, om den tegenftand der vaten te overwinnen, en derzelver fappen naar beneden te drijven; maar dezelve zakt ook, om door de, in de baarmoeder bevatte, deelen de tegenwerking (*Antogonismus*) van den hals te beftrijden. Naast dezen trekt zich het ligchaam der baarmoeder van boven te zamen, drukt de fponsachtige zelfftandigheid, neemt de engte weg en zet dezelve uit; de engte trekt den hals in de hoogte en verwijdt denzelven. Bij dit alles echter bewijst de achterfte wand der baarmoeder eenen zekeren graad van ftevigheid, opdat de voorfte vrijelijk en aanhoudend werken, en de baarmoeder in eene lijnregte ftelling brengen kunne.

§. 69.

§. 69.

De zamentrekkingen der baarmoeder hebben, even als in het algemeen bij de verschillende werking harer spierkracht, onwillekeurig plaats. De zamentrekkingen der buikspieren en van het middelrif zijn slechts hulpkrachten; in de baarmoeder zelve ligt de grond van hare zamentrekkende kracht. Waartoe zouden anders die verschillende lagen van haar spierweefsel, dat zich gedurende de zwangerheid in eenen zoo hoogen graad ontwikkelt, dienen? Hoe dikwerf voelt men niet de verwonderlijke kracht der baarmoeder bij keeringen, die de hand op het sterkste drukken, en alle gevoel in dezelve verdooven?? De zamentrekkende kracht der baarmoeder is na den dood niet alleen nog werkzaam, (*) maar kan in sommige gevallen ook de geboorte geheel alleen volvoeren. (†)

§. 70.

Het spierweefsel der baarmoeder, dát zich gedurende de zwangerheid nog verder ontwikkelt en vormt, is wel door MECKEL en CALZA bewezen, en

(*) Men zie LUCINA IV. B. 3e. St. bl. 443, alwaar twee waarnemingen door den Schrijver bijgebragt worden.

(†) Men zie LUCINA III. B. 3e. St. de waarneming van den Schrijver: over de uitzakking der scheede en baarmoeder, benevens drie verlossingen met de tang in eene volkomene uitzakking der scheede en baarmoeder, bij eene vrouw, die, toen hare baarmoeder voor de tweede maal uitzakte, zeer gelukkig zonder hulp der kunst verlost is.

en daardoor de eigendommelijke zamentrekkende kracht der baarmoeder ter voltooijing der geboorte buiten allen twijfel gesteld. Doch tusschen het buitenste en binnenste spiervlies der baarmoeder is er nog eene sponsachtig - vaatrijk, met slijmholten voorziene, middel-zelfstandigheid, die zich ook eerst gedurende de zwangerheid ontwikkelt; uit derzelver slijmholten en vaten ontlast zich niet alleen een gedeelte van het, voor de geboorte zoo weldadige, slijm, daar zij door de zamentrekking van het buitenste spiervlies gedrukt, verdund en van hare sappen ontdaan wordt; maar die verdunning der sponsachtige zelfstandigheid heeft tevens ten gevolge, dat met het einde der geboorte het buitenste en binnenste spiervlies in een naauwer verband komen, en een' wederkeerigen invloed op elkander kunnen uitoefenen (*in een eigen rapport gebragt worden.*) De moedermond zakt, even als de geheele baarmoeder, reeds vóór en gedurende de geboorte, dieper in het bekken. Als men om dien tijd, en eenige dagen vóór de geboorte, den vinger door den geopenden moedermond aan het bloote vlies van het ei brengt, dan kan men reeds eene beurtelingsche spanning en verslapping van dit vlies, en bij dunne buikspieren met de, op den onderbuik gelegde, hand, eene beurtelingsche hard- en weekwording der baarmoeder voelen. De verwijding van den binnensten moedermond en het eerste tijdperk der geboorte heeft een' aanvang genomen, welke evenwel ongemerkt voorbijgaat, omdat er geene merkbare weeën bij plaats hebben. De geboorte is nu niet verre meer af, dewijl beide krachten reeds met elkander in strijd

zijn,

zijn, en, om zoo te ſpreken, zoo lang worstelen, totdat de zamentrekking de overwinning bekomt.

O. FR. ROSENBERGER, *Dissertatio de viribus partum efficientibus generatim, et de utero speciatim, ratione substantiae musculosae et vasorum arteriosorum; acced. Tab. aen. Halae* 1791.

J. C. LODER, *resp.* HAUENSCHILD, *de structura uteri musculosa. Jenae* 1784. 4°.

J. H. FERD. AUTENRIETH, *Handbuch der empiriſchen menschlichen Physiologie.* I. *B. Tübingen* 1805. bl. 88.

L. CALZA, Hoogl. in de Verloskunde te *Padua, über den Mechanismus der Schwangerſchaft.* Uit den *Eerſten en Tweeden Band der Atti dell' Academia di Padova*, T. I. e T. II. medegedeeld door Dr. WEIGEL, in Dr. J. REIL en AUTENRIETH's *Archiv für die Phyſiologie, 7de Band, 3de Stuk. Halle* 1807. *met 7 pl.*

JOERG, *über das Gebärorgan, t. a. pl.*

§. 71.

De weeën komen telkens met aanvallen te voorſchijn, waarvan de tusſchenpoozingen ſteeds korter, derzelver werkingen nogtans, zoowel naar extenſiteit als intenſiteit, allengskens in hevigheid toenemen. De zamentrekkingen worden ſteeds ſterker en aanhoudender; zij breiden zich van den bodem tot het ligchaam, en van het ligchaam tot den hals der baarmoeder en der ſcheede, uit. Door elke vlaag van weeën wordt de opwekbaarheid der baarmoeder uitgeput, waarop rust volgt; in de rust neemt die opwekbaarheid weêr toe, waaruit nieuwe werkzaamheid volgt. Nadat de eerſte vlaag van weeën voorbij is gegaan, verſlapt vervolgens de baarmoeder nooit geheel en al, maar

volhardt in eenen meer of minder zamengetrokkenen toeſtand, waarvan de weeën de verheffingen (*exacerbationes*) zijn.

F. H. KECK, *de dolorum praecipue ad partum causis etc. Argent.* 1740.

A. E. BÜCHNER, *de dolorum ad partum directione. Halae* 1756.

Dr. VETTERS en *Dr.* FENNERS, *zwo Abhandlungen aus der Geburtshülfe über die Wehen vor und nach der Geburt. Leipzig* 1796.

J. P. EBERHARD, *de doloribus partum promoventibus. Halae* 1762.

REIL, *t. a. p.*

§. 72.

De geboorte is voor het overige even min als de zwangerheid een ziekelijke toeſtand van het barende Individu, indien zij regelmatig, gelukkig en gemakkelijk plaats heeft; maar eene verrigting, in welke wij de werkdadigheid of het pogen van het Vrouwelijk geſtel, om het gewrocht der voortteling uit de teeldeelen te drijven, erkennen. Het valſche denkbeeld van ziekte brengt ook tevens dat van genezing en aanwending van geneesmiddelen mede, die of geheel nutteloos zijn, of door hunne werking, welke zij in een doorgaans gezond geſtel te weeg brengen, werkelijk eerst ziekte voortbrengen en het baren ſtoren. De Arts moet bij de beoordeeling van den toeſtand eener barende Vrouw door één geheel ander denkbeeld geleid worden; de geboorte is geen ziekelijke toeſtand, als zij niet door zekere invloeden, door het ziekelijk geſtel van het barende voorwerp, enz., het kenmerk eener ziekte aanneemt.

§. 73.

Zal evenwel de geboorte, als eene geregelde verrigting met behoorlijke gemakkelijkheid, zonder gevaar en ziekelijke verhindering plaats hebben, dan moeten er verscheidene voorwaarden te zamen werken: voorwaarden, die gedeeltelijk het barende Individu, gedeeltelijk het gewrocht der voortteling met de haar omgevende deelen betreffen.

§. 74.

De voorwaarden van de zijde van het barende Individu zijn: 1) eene voorafgaande en gelukkige zwangerheid; 2) regelmatige vorming van het bekken, of, ten minste, bij eene onregelmatige gedaante nog zoo veel ruimte, dat het in eene behoorlijke evenredigheid tot de grootte en den omtrek van het Kind staat, ten einde dit in het oogenblik der geboorte zonder gevaar voor de Moeder en voor zich zelf er uit kunne gaan; 3) regelmatige helling van het bekken; 4) regelmatige vorming en gezondheid der teeldeelen; 5) zoodanige ligging der teeldeelen, vooral toch der baarmoeder, als tot eene onschadelijke en gemakkelijke voleinding der geboorte noodzakelijk is; 6) geene verandering en storing door onregelmatige vorming of ziekte der overige binnen het bekken zich bevindende teeldeelen, of buiten hetzelve gelegene werktuigen; 7) regelmatige zamentrekkingen der baarmoeder en tevens van zoodanigen graad van kracht, welke in het tegenwoordig oogenblik voor de geboorte van een Individu noodzakelijk is, om de vrucht telkens door de baarmoeder en door het bekken te drijven; 8) ge-

zondheid, ſterkte en regelmatige vorming van het barende voorwerp, en ten minſte geene zoo in het oog loopende ſtoring in het ligchaamsgeſtel over het algemeen, waardoor de geboorte verhinderd, of, als zij mogelijk ware, de werkzaamheid der Natuur nadeelig en gevaarlijk wordt; 9) het plaats hebben der geboorte op een' tijd, in welken de regelmatige en ongevaarlijke uitdrijving der vrucht en van derzelver werktuigen ter ontwikkeling mogelijk is; 10) geene zoo lange voortduring der geboorte, welke voor Moeder en Kind gevaarlijk is.

§. 75.

De voorwaarden van de zijde der Vrucht en der Nageboorte zijn: 1) eene zoodanige ligging des Kinds, waardoor hetzelve in zulk eene betrekking tot de ruimte van het bekken en der baarmoeder geplaatst is, dat niet alleen daardoor de uitdrijving mogelijk, maar ook zonder hindernis voor de werking der Natuur zelfs, en zonder gevaar, kan volbragt worden; 2) geene zoodanige hindernis van het Kind, hetzij het voldragen of onvoldragen, levend of dood is, door zijne grootte en onregelmatige geſtalte tot deszelfs uitdrijving door de baarmoeder en het bekken, hetwelk door de werking der Natuur niet kan te boven gekomen worden; 3) geen deel naast het hoofd, de billen, de voeten of kniën, dat de uitdrijving door eigene natuurkrachten verhindert; 4) geene ſtoring in het barenswerk door den dood van het Kind; 5) regelmatige vasthechting van den moederkoek; 6) regelmatige vorming der nageboorte in het algemeen, of ten minſte geene zoodanige afwijking van dezelve, welke invloed op het gelukkig en regelmatig

be-

beloop der geboorte heeft; 7) scheiding en uitdrijving der nageboorte door eigene werking der Natuur, zonder gevaar voor de Moeder; 8) geene te sterke vasthechting van den, in betrekking op de plaats met de baarmoeder, wel is waar, regelmatig vasthechtenden moederkoek, en geene te lange terughouding der nageboorte met gevaar voor de Moeder.

J. J. BERGER, *de perfectissimi enixus signis. Hafn.* 1756.

J. C. GEHLER, *de partus naturalis adminiculis.* — In SCHLEGEL, *Sylloge ad art. obstetr. Vol.* II. *No.* 32 *en* 33.

J. F. HENNING, *de causis partus naturalis. Vlteb.* 1784.

J. J. ROEMER, *Diss. sist. partus naturalis brevem expositionem. Goetting.* 1786 *en* 1791.

O. F. ROSENBERGER, *de viribus partum efficientibus. Halae* 1791.

SAXTORPH, *Erfahrungen über die vollkommne Geburt. Kopenhagen* 1786.

T. U. WARNEKROS, *de partibus regularibus et irregularibus. Jenae* 1803. 4°.

L. J. BOERS, *Abhandlungen und Versuche geburtshülfl. Inhalts.* I. *Th.* 3 *Bd. S.* 22. *Wien* 1793.

AD. VAN SOLINGEN, *over het Werktuigelijke der Verlossing. Leid.* 1799. 8°.

W. J. SCHMITT, *über das Mechanische der Geburt;* in zijne *Geburtsh. Fragen.* N°. 2.

J. C. G. JOERG, *brevis partus humani historia. Spec.* I

Ueber die Dauer der Schwangerschaft des menschlichen Weibes — in SCHMIDTMÜLLERS *Beyträgen.* N°. 8.

KLEEFELD, *über das Periodische der Geburt* — in het *Journal der Erfind.* XVI. *St.* N°. 3.

Ueber die nächste Ursache der Exclusion des Foetus aus dem Uterus — in het *Journal der Erfind.* XVI. *St.* N°. 2.

De Handboeken over de Verloskunde, door OSIANDER, FRORIEP, JOERG, SIEBOLD *en anderen.*

 IX. *Kraam-*

IX. *Kraambed.*

§. 76.

Na de geboorte treedt de Vrouw in de betrekking van het Kraambed, welke doorgaans even zoo min als zwangerheid en geboorte voor een' ziekelijken toestand kan beschouwd worden.

§. 77.

De voorwaarden van een regelmatig en gelukkig afloopend Kraambed zijn: 1) dat de Kraamvrouw, vóór en gedurende de zwangerheid, in het volle genot eener bestendige gezondheid en toereikende werkzaamheid harer levenskracht zij; 2) dat zij gelukkig, gemakkelijk en zonder ziekelijke en gevaarlijke toevallen, gedurende en dadelijk na de geboorte, verlost worde; 3) dat zij bij eene gezonde en regelmatige vorming der borsten, en van derzelver toereikend opwekbare tepels, en bij het te zamen loopen van al de tot het zuigen noodzakelijke vereischten, den pas geborenen dadelijk aanlegge, en deze ook tijdig en zonder hindernis zuige; 4) dat geene nadeelige invloeden in het vervolg eerst het Kraambed storen.

§. 78.

Eene Kraamvrouw echter bevindt zich in een' geheel anderen toestand, dan zij in de zwangerheid en vóór de verlossing was. De uitzetting van den onderbuik en de drukking der baarmoeder heeft opgehouden, de werktuigen van den onderbuik komen in hunne vorige vrije ligging weêr, de Kraamvrouw is

meer

meer of min verzwakt, fomwijlen wordt zij door eene huivering bevangen, gewoonlijk echter door een' weldadigen flaap, die door eene gelijkmatige warmte, vermeerderde uitwafeming en merkbare verkwikking na het ontwaken achtervolgd wordt; de teeldeelen, vooral de bilnaad en de moedermond, zijn meer of min gekwetst of beleedigd. Nu komt de kraamzuivering; dat is, de baarmoeder ontlast zich van het overblijffel van het afvallend vlies (*decidua*) en van het bloed, dat kort na de geboorte zeer helder en rood is (*lochia rubra*); na één', bij anderen na twee of drie dagen vertoont zich de kraamzuivering flechts als bloedwater (*lochia alba*); nog later, op den vijfden tot den zevenden dag, wordt de uitvloeijing bleeker, dikker, flijmiger, en bij menigeen verkrijgt zij eene melkachtige hoedanigheid. De geheele duur der kraamzuivering is verfchillend; zij houdt het vroegfte op bij gezonde en zoodanige Kraamvrouwen, die haar Kind zelfs zuigen en bij welke de affcheiding van het zog zeer werkzaam is. Eenige malen heb ik opgemerkt, dat zij reeds op den derden dag, zonder nadeelige gevolgen voor de gezondheid, niet meer plaats had.

§. 79.

De belangrijkfte veranderingen (*Metamorphose*) ondergaan de borsten door de affcheiding van het zog, en er vertoonen zich zulke veranderingen, die te kennen geven, dat de, gedurende de zwangerheid in de baarmoeder heerfchende, levenskracht nu in haar de overhand heeft. Deze overgang wordt zeer dikwijls, doch niet altijd, door eene merkbare

 koorts,

koorts, de zogkoorts genaamd, bepaald. Kraamvrouwen, die volkomen gezond en een niet al te aandoenlijk geſtel hebben, en bij regelmatige vorming der borsten en derzelver tepels de pas geborenen tijdig genoeg zogen, worden, hetgeen ik zoo dikwerf heb waargenomen, door geene zogkoorts aangetast, en het zog ſchiet ook, zonder de minſte pijnlijke gewaarwordingen, toe. De zogafſcheiding geſchiedt gewoonlijk in de eerſte twee of drie dagen, ſomtijds reeds op den eerſten dag; de borsten, die te voren reeds in de zwangerheid begonnen te zwellen, gaan daarin meer en meer voort, en nemen eene meer klierachtige zelfſtandigheid aan; de aderen verkrijgen een' meer blaauwen doorſchijn en zijn meer uitgezet, en de tepels ſtaan meer overeind.

§. 80.

Het zog, dat in de eerſte dagen uit de tepels van zelf of door drukking vloeit, is gemeenlijk waterachtiger en bleeker, in het vervolg wordt het meer gebonden en voedzamer. Een goed en voedzaam zog moet overigens de volgende eigenſchappen bezitten: 1) het moet in eene toereikende hoeveelheid voorhanden zijn, en telkens, als de borsten ledig gezogen zijn, ſpoedig weder vervangen worden; 2) het moet noch te dik noch te dun, noch ſcherp noch zuur zijn, maar een' zoeten en aangenamen ſmaak en geen' reuk hebben; 3) het moet geene gele of zeer in het blaauw vallende, maar eene flaauwwitte kleur hebben; 4) als men een' droppel in een glas water vallen laat, dan moet het niet ſchielijk, maar langzaam naar den grond vallen

en

en eene wolk vormen; hiertoe behoort ook de proef op den nagel of aan den rand van een glas. Daarbij is het weldoorvoede en gezonde voorkomen van het Kind, hetzij het door de Moeder of door eene Minne gezoogd wordt, zeer dikwijls het bewijs van voortreffelijk zog.

§. 81.

De hoedanigheid zoowel als de hoeveelheid van het zog echter hangt vooral af van de vorming der borsten zelve, van den duur van het Kraambed, van den ouderdom, van den individueelen graad der gezondheid, van het ligchaamsgestel, van de leefwijze, en van het voedsel der Kraamvrouwen. Hierdoor, zoowel als door ziekten en aandoeningen, kan het zog zeer ligt veranderingen ondergaan.

JAC. REINH. SPIELMANN, *de optimo recens nati alimento, lacte. Argentor.* 1753. 4°.

MARC. LUDW. WILLIAMOZ, *de sale lactis essentiali. Lugd. Batav.* 1756. 4°.

HAHN, *resp.* VOLTELEN, *de lacte humano observationes chemicae. Lugd. Batav.* 1775. 4°.

FRANC. XAV. DE WASSERBERG, *de lactis analysi in Ejusd. Collect. diss. Vindobon* 1775. 8°. *fasc.* II.

COLOMBIER, *du lait considéré dans tous ses rapports. Paris* 1782. 8°.

SAM. FERRIS, *über die Milch.* Uit het Engelsch vertaald. *Leipz.* 1787. 8°.

PARMENTIER *et* DEIJEUX, *précis d'expériences et observations sur les différentes espèces de lait etc. Par. an* VIII.

§. 82.

De maanstonden komen doorgaans bij zogenden niet weder te voorschijn, en zij worden ook zelden

in dit tijdperk zwanger, in hetwelk dan somwijlen de maanstonden ten minste éénmaal plaats hebben, waarna echter dezelve gedurende de geheele zwangerheid wegblijven. De, alhoewel zelden, weder te voorschijn komende maanstonden, of de zwangerheid bij zogenden, hebben eenen grooten invloed op de hoedanigheid en hoeveelheid van het zog, en geven te kennen, dat de levenskracht der borsten afgenomen is, terwijl die der baarmoeder weder opgewekt wordt; daardoor ontstaat de affcheiding van een meer waterachtig en minder voedzaam zog. Dan, het wordt nog slechter, wanneer, zoo als ik zelfs twee malen waargenomen heb, in eene plaatshebbende zwangerheid bij zogenden te gelijker tijd de maanstonden weder te voorschijn komen: een toestand, waardoor tevens de gezondheid der Moeder, als ook die van het Kind, wegens het slechte voedsel zeer veel te lijden heeft. Als de affcheiding in de borsten na de geboorte belemmerd wordt, dan kan zij ook op andere ligchaamsstreken, bij voorb. in de buikholte, de gewrichten of in het celwijsweeffel, ontstaan, of de verhoogde levenskracht in de borsten gaat weder tot de baarmoeder over. Na vier of zes weken, somwijlen reeds na drie weken, komen de maanstonden weder te voorschijn, waardoor de overvloed van voedzame stoffen, welke voor den pas geborenen bepaald waren, afgezonderd wordt; ten zij dan, dat derzelver verschijning niet door eene, in der tijd weder plaatshebbende, bevruchting verhinderd worde.

§. 83.

§. 83.

De borsten worden, zoodra eene Vrouw haar Kind gespeend heeft, en zij niet wederom zwanger wordt, platter; derzelver vermeerderde zwelling, verhoogde levenskracht en klierweefsel nemen af; zij worden slap en hangende, en zulks des te meer, naarmate de Moeder reeds meermalen zwanger en zogende was.

§. 84.

Eene Kraamvrouw is zeer vatbaar voor ziekelijke aandoeningen, offchoon het Kraambed zelf, als het wèl afloopt, niet als eene ziekte kan beschouwd worden. Deze vatbaarheid wèl te kennen, is voor den Vrouwen-Arts van het hoogste belang.

§. 85.

De uitzetting van den buik en de plaats gehad hebbende drukking der bezwangerde baarmoeder op de buiksingewanden, voornamelijk op derzelver vaten, hebben geene plaats meer; deze zoo buitengewone en in ééns volgende ontruiming kan menigvuldige gevolgen naar zich slepen; en hierin zoude er een grond tot vatbaarheid voor ontstekingen in den onderbuik niet alleen, maar ook tot bloedvloeijingen der baarmoeder te zoeken zijn, die des te eerder ontstaan, indien er eene tegennatuurlijke of moeijelijke verlossing, voornamelijk met beleedigende werktuigen, voorafgaat.

§. 86.

Eene Kraamvrouw lijdt in en na de geboorte meer of min aan bloedverlies. Dit is, wanneer het niet meer bedraagt, dan de Kraamvrouw noodzakelijk,

als

als een gevolg der plaatshebbende zamentrekking der baarmoeder en ontlasting derzelver vaten, verdragen moet, in het algemeen van geen nadeelig gevolg, daar deze zoo groote menigte van bloed na de uitdrijving van het Kind gedeeltelijk overtollig is; verliest echter de Kraamvrouw meer bloed dan onder de opgegevene voorwaarde, die meestendeels een gevolg der belette of langzamer volgende zamentrekkingskracht der baarmoeder is, dan moet natuurlijk dat verlies als ſchadelijk beſchouwd worden, hetgeen niet alleen en wel bijzonder eene verzwakking van het teelgeſtel, maar ook van het overige werktuigelijk geſtel, voornamelijk in den reproductiven kring, ten gevolge heeft. Hierin ligt de grond, waarom in het algemeen de dikwijls barenden meer aan de gevolgen van bloedverlies onderhevig zijn, dan die voor de eerſte maal kramen, bij welke de baarmoeder zich telkens met meerdere kracht en ſpoediger te zamen trekt. Hetzelfde geldt van de oorzaken, welke eene verminderde tezamentrekking der baarmoeder ten gevolge hebben; zoo als te groote uitzetting gedurende de zwangerheid, te ſterke en te vroege poging tot de verlosſing, of van die, welke, bij de mogelijkheid van eene ſpoedige en behoorlijke zamentrekking der baarmoeder, deze daardoor wegnemen, dat zij de werkzaamheid van het teelgeſtel en van den bloedomloop in het algemeen te zeer aanzetten, en alsdan eene te hevige bloedſtorting veroorzaken, zoo als deze na het gebruik van verhittende geneesmiddelen en dranken, vooral ter bevordering der weeën, of bij verlosſingen in te warme vertrekken, waargenomen wordt.

§. 87.

§. 87.

De vrees voor de verlosfing, welke voornamelijk bij eerstkramenden dikwijls reeds gedurende de geheele zwangerheid de ziel knaagt, onder de verlosfing zelfs, echter in eenen veel heviger graad, zich voordoet, waarbij bij ongetrouwde zwangeren nog het gevoel van fchande, van kommer over haren toeftand, over het verlies harer eer, en de zorg voor het toekomende onderhoud van het Kind komt, zijn geene geringe hinderpalen voor het gelukkig beloop van het Kraambed, waarvan de Arts en Vroedmeester in Geftichten voor Kraamvrouwen meermalen gelegenheid heeft zich te overtuigen. (*)

§. 88.

Eene Kraamvrouw is zeer vatbaar voor gebreken in de verrigtingen der digestie en asfimilatie. De drukking, welke te voren op de deelen van den onderbuik plaats had, draagt zeer veel daartoe bij; en neemt men in aanmerking, dat zij den eerften tijd meestal ftil en zonder beweging in het bed moet doorbrengen, dan zijn zulke ftoringen des te ligter mogelijk. Van daar komt het, dat Kraamvrouwen dikwijls zeer fpoedig over verftopping van den ftoelgang, gebrek aan eetlust en fpanning van den onderbuik klagen.

§. 89.

(*) Twee merkwaardige waarnemingen van den invloed der hartstogten op zwangeren en kraamvrouwen heb ik in de *Annalen der klinifchen Schule an der Entbindungsanftalt zu Würzburg vom Jahre* 1807, *im* VI. *Bande der Lucina*, medegedeeld. *Marburg* 1810.

§. 89.

De vatbaarheid der huid wordt bij Kraamvrouwen veelal in eenen zeer hoogen graad vermeerderd. Daartoe mag deels de omſtandigheid, dat Kraamvrouwen, wier huid buitendien te voren in de zwangerheid gewoonlijk ſterker uitwaſemde, meestentijds zich in eenen bovenmatigen warmtegraad in het bed en de kraamkamer bevinden, en daardoor meer tot zweeten geneigd zijn; deels de dikwijls onvermijdelijke aandoening der zogkoorts, bijdragen, waarop gewoonlijk na voorafgegane koude en hitte zeer overvloedig zweet volgt. Hierom lijden reeds Kraamvrouwen door de geringſte verkoudheden, en wij zien dan zoo dikwijls ten uiterſte verzwakkenden buikloop, zogverplaatſingen, ontſtekingen in den onderbuik en der baarmoeder, belette kraamzuivering, zinkingen, ſtuiptrekkingen; en bij plotſelijke verkouding, voornamelijk als er eene zeer afmattende verlosſing voorafging, den typhus der Kraamvrouwen in den ergſten graad ontſtaan.

§. 90.

De afſcheiding van het zog moet wel als eene geregelde werking worden aangezien, en geſchiedt bij geregelde vorming der borsten, gezondheid des ligchaams en het ſpoedig aan de borst leggen van het Kind, zonder ziekelijke aandoening; nogtans is er geene verrigting zoo ligtelijk aan verhinderingen onderworpen, als deze. Nu eens zijn de wangen van het pas geboren Kind niet behoorlijk gevormd, waardoor aan hetzelve het zuigen belet wordt; dan eens ligt de oorzaak in het Kind alléén, hetwelk, bij geregel-

gelde vorming der tepels, dezelve niet vat en bezuigt; dan wederom in het verzuim van het Kind tijdig aan de borst te leggen; dan eens in eene ziekelijke gesteldheid der Moeder; dan weder in eene verkeerde behandeling der Kraamvrouw, of in eene verkouding der borsten, of in andere schadelijke invloeden, welke reeds vóór en gedurende de zwangerheid op de borsten werkten, waardoor deze verrigting eerst merkbaar en nadeelig voor het gansche werktuigelijk gestel wordt.

§. 91.

Kraamvrouwen zijn zeer geneigd tot bloedvloeijingen der baarmoeder, zoodat deze nog lang, acht tot twaalf dagen, na de verlossing kunnen ontstaan. Daartoe kan aanleiding geven, deels de in den eersten tijd van het Kraambed nog voortdurende grootere aandrang van het bloed naar de teeldeelen, voornamelijk, als het zuigen geheel nagelaten of belet wordt; deels de nog niet volkomen plaatshebbende, meestal door zwakte (*Asthenie*) veroorzaakte zamentrekking van de vaten der baarmoeder en de sluiting van derzelver uiteinden, die zoo ligt na hevige weeën, spoedige ontruimingen der baarmoeder, sterke uitzetting derzelve door veel water, door een groot Kind of tweelingen enz. ontstaat; weshalve rust en vermijding van alles, wat de verzameling (*congestie*) naar de teeldeelen vermeerdert, voor Kraamvrouwen zeer noodzakelijk is. Deze geneigdheid wordt nogtans alleen door het vroegtijdig aanleggen van het pas geboren Kind verminderd. Zogenden zijn daarom minder tot bloedvloeijingen geneigd,

neigd, dan zulke Kraamvrouwen, die hare Kinderen in het geheel niet laten zuigen, of bij welke uit andere oorzaken de geregelde affcheiding en afzondering van het zog belet wordt. Het is eene bekende waarneming, dat ook bij deze de kraamzuivering niet alleen veel langer, maar ook in grootere hoeveelheid en rood vloeit.

§. 92.

Eene Kraamvrouw moet tevens als eene gewonde befchouwd worden, wanneer men acht flaat op de kwetfing en beleediging, welke de mond der baarmoeder, de fcheede, de fchaamlippen en de bilnaad ondergaan; men moet daarom ook de bijzondere behandeling dezer deelen nimmer uit het oog verliezen.

§. 93.

Kraamvrouwen hebben eene fterke voorbefchiktheid tot uitzakkingen der fcheede en der baarmoeder; de eensklaps plaats grijpende verflapping der baarmoedersbanden en der fcheede, en de nog langen tijd voortdurende verwijding, maken haar daartoe zeer geneigd; en men ziet daaruit, hoe nadeelig het is, als Kraamvrouwen het bed te vroeg verlaten, en door ftoring der noodwendige rust het zakken der fcheede en der baarmoeder zoo zeer bevorderen.

L. CALZA, *über den Mechanismus der Schwangerfchaft*, *t. a. p.*

JOH. CHRIST. REIL, *über das polarifche Auseinanderweichen der urfprünglichen Naturkräfte in der Gebärmutter zur Zeit der Geburt, als Beitrag zur Phyfiologie der Schwanger-*

gerſchaft, und deren Unterſuchung zur Zeit der Geburt, im Archive für die Phyſiologie. Halle 1807.

ELIAS V. SIEBOLD, *über die wahre Beurtheilung des Zuſtandes der Schwangerſchaft, Geburt und des Wochenbettes, als Verſuch einer Einleitung in die Diätetik, Pathologie und Therapie der Krankheiten der Schwangern, Gebärenden und Wöchnerinnen*, in den IV. *Band der Lucina, Leipz.* 1807—8.

J. C. MOREAU, *t. a. p.*

PH. FR. WALTHER, *t. a. p. bl.* 402.

J. CHR. JOERG, *Handbuch der Krankheiten des menschlichen Weibes, bl.* 19—42.

Dezelfde, *über Schwangerſchaft, Geburt und Wochenbett in phyſiologiſcher Hinſicht u. ſ. w.*, in het *Journal der Erfindungen, Theorien und Widerſprüche in der Natur und Arzneiwisſenſchaft* XCIII. *Stuk. Gotha* 1809. *bl.* 1—55.

Dr. G. WAGNER, *de feminarum in graviditate mutationibus. Goetting.* 1816.

FR. S. H. EICHELE, *diss. de puerperio. Wirceburgi* 1817. 8°.

X. *Afneming der Vrouw.*

§. 94.

De Vrouw, het werk der voortteling volbragt hebbende, treedt gewoonlijk, ten tijde als het nieuwe geſlacht volwasſen is, in het tijdperk der afneming (*Decrepitität*) en verlorene huwbaarheid, hetwelk meesttijds met het veertigſte, vier en veertigſte, ſomtijds met het acht en veertigſte tot het vijftigſte jaar invalt. De maandelijkſche zuivering en de geſchiktheid tot zwanger worden verdwijnen weder, de Vrouw wordt krachteloos en bejaard, en zwicht voor het jongere en ſterkere Meisje, waarin het leven nog versch en voor nieuwe ontwikkeling

vatbaar is. In dit tijdperk is de opwekbaarheid van het geheele werktuigelijk geftel meer uitgedoofd en de werkzaamheid van den reproductiven kring en de fpierkracht neemt hoe langer hoe meer af; deszelfs gevoeligheid wordt ftomper; alle werktuigelijke deelen doen zich ftijver voor, en derzelver zamenhang neemt met ieder volgend jaar toe; hierom ook de verbeening der kraakbeenige vereenigingen aan het Vrouwelijke bekken, gewoonlijk in de heup- en ftaartbeenige vereeniging; de monding der vaten wordt naauwer, er doen zich zeer ligt ophoopingen van bloed in de vaten voor, als gevolgen van den trageren omloop van bloed door de vaten; de opwekbaarheid van het darmkanaal en der pisblaas neemt af; de oude Vrouw krijgt meerdere geneigdheid tot hardlijvigheid en onwillekeurige pislozing.

§. 95.

Ook de borsten ondergaan ten tijde der afneming eene verandering. Zij vallen te zamen, worden rimpelig en verliezen derzelver welving; het vet en de klieren gaan bij vele zoo geheel en al weg, dat men in de grijsheid naauwelijks een fpoor der vorige borsten ontdekken kan. Voor het overige zijn de borsten, voornamelijk in de jaren van afneming, en in het bijzonder omtrent het tijdperk van het ophouden der maanftonden, aan velerlei ziekten onderhevig; de voornaamfte is de fchirrheufe ontaarding, die zoo ligt tot kanker overgaat.

§. 96.

De verlorene huwbaarheid veroorzaakt de gewigtigfte veranderingen in de teeldeelen, zoowel wat der-

derzelver gedaante en vorming als hare dynamifche gefteldheid betreft. Met betrekking tot de gedaante en vorming nemen wij de volgende verfchijnfelen waar: de verhevenheid van den fchaamheuvel verdwijnt; de haren vallen uit; de fchaamlippen krimpen in, worden rimpelig en flap; de nymfen verdwijnen; de baarmoeder wordt kleiner en meer langwerpig, en het fcheedegedeelte gaat verloren; derzelver zelfftandigheid is wit, hard en kraakbeenig; de fcheede verbergt zich en wordt geheel glad; de eijerftokken droogen uit, gelijken naar een verdikt vlies, en de gele ligchamen vindt men niet meer. Met opzigt tot hare dynamifche gefteldheid vertoont zich meer en meer derzelver nadering tot den dood; hare warmte en levenskracht, welke op de Vrouw, in ligchamelijke zoowel als zielsbetrekking, zulk eenen gewigtigen invloed had, gaat met het ophouden der maanftonden en de gefchiktheid tot zwanger worden verloren, en berooft de Vrouw van zoo vele prikkels en gewaarwording; de baarmoeder treedt weder uit de gemeenfchap met de tot het teel- en het overige werktuigelijk geftel behoorende werktuigen en vormfels, blijft andermaal zonder eigendommelijke werkzaamheid, behoudt flechts in zich zelve naauwelijks de noodige kracht tot eigen zelfbehoud, en werkt fterk op het werktuigelijk geftel als een lastig zwaartepak, waardoor zij niet alleen tot vele hysterifche toevallen, maar ook tot uitzakking aanleiding geeft, en, even als de naastliggende eijerftokken, aan vele ontaarding onderhevig is, waaronder de fcirrhus, het fpekgezwel (*steatoma*) en de bloedprop (*polypus*) moeten gerekend worden.

R. WELSTED, *de adulta aetate liber. Londini* 1725.
J. H. GERNET, *de siccitatis senilis effectibus. Lips.* 1753. 4°.
SEILER, *Anatomiae corporis senilis Specimen. Erlangae* 1800.
FISCHER, *de Senio ejusque gradibus et morbis. Erford* 1760.
WALTHER, *Physiol. bl.* 427.
C. A. PHILITES, *diss. inaug. de decremento, altera hominum aetatis periodo, seu de marasmo senili in specie. Halae* 1808.

TWEEDE AFDEELING.

VROUWELIJKE ZIELSGESTELDHEID.

§. 97.

Uit de geheele beschouwing (*analysis*) van de stoffelijke en dynamische gesteldheid der Vrouw blijkt het, dat zwakte en fijnheid, grootere gevoeligheid met een geringer werkingsvermogen van de verrigtingen der prikkelbaarheid, eindelijk meerdere ontwikkeling van het teelgestel de hoofdverscheidenheden tusschen het Vrouwelijke en het Mannelijke gestel zijn. Zoo als nu de Vrouw in ligchamelijke betrekking het omgekeerde van den Man is, zoo zal zulks ook ten opzigte van hare zielsgesteldheid zijn, daar de laatste met de eerste in verband staat. Dat er nogtans bij elke verscheidenheid altoos eene zekere algemeene gelijkvormigheid zich zal voordoen, is even zoo ligt uit de eenheid van de soort, en uit den aanleg van het zuiver menschelijke te verklaren, als het hier geene verdere uiteenzetting behoeft.

§. 98.

Om tot eene algemeene gevolgtrekking te geraken, zal het het voegzaamſte zijn, de zielsverrigtingen tot de verſtandelijke en zedelijke te brengen, daar toch de gewoonlijke verdeelingen der zielskrachten ſlechts vormen zijn. Hierdoor wordt de orde aangewezen, die bij de volgende beſchouwing moet in acht genomen worden.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Vrouw als verſtandelijk Wezen.

§. 99.

In het algemeen ſchijnen de verſtandelijke krachten der Vrouw minder geſpannen, noch zoo doordringend te zijn dan die van den Man. De ondervinding toont ook inderdaad aan, dat het der Vrouwe aan die verhevene genie, aan die doordringende kracht van geest, aan dien allesomvattenden blik ten eenemale ontbreekt. Hetgeen zich bij de Vrouwen voordoet, is eene zekere fijnheid en buigzaamheid van den geest, doch zonder eigenlijk ſcheppingsvermogen. Insgelijks eene zekere gemakkelijkheid in het bevatten en zamenſtellen, maar zonder groote gave voor het afgetrokkene. Het g e h e u g e n der Vrouwen is dus meerder geſchikt voor beelden, dan voor begrippen; het is vatbaarder voor zulke voorwerpen, die met het gevoel in verband ſtaan, dan voor zoodanige, welke op het verſtand aanſpraak maken; hetzelve vat bijna altoos ſlechts deelswijze,

 nooit

nooit bijna het geheel, op; het neemt enkele, voor de zinnen in het bijzonder belangrijke gedeelten aan, zonder zich om het geheel te bekommeren.

§. 100.

De verbeeldingskracht (*Phantasie*) der Vrouwen is even zoo vurig als bewegelijk. Een niets brengt dezelve in beweging, en elk oogenblik verandert zij van voorwerp. Zij verkleint het groote, en vergroot het kleine; nu eens ziet zij alles voor zwart, dan eens voor rood aan. Zij overmeestert het grootste verstand, maakt de sterkste begeerten gaande, brengt de zonderlingste luimen voort, en wordt de moeder van allerlei dweeperijen.

§. 101.

In aesthetisch opzigt verdient het opmerking, dat de verbeeldingskracht der Vrouwen, zoodra zij van zelve ontstaan, meer op ligte en liefelijke, dan op verhevene en ontzettende voorwerpen valt. Al hare kunstenarijen zijn daarom altoos van eenen bevalligen, doch nimmer van eenen verhevenen aard. Even zoo kunnen hare kunstvoorstellingen slechts dán den hoogsten graad van sterkte bereiken, wanneer zij voorwerpen van den vrouwelijken hartstogt zelven uitdrukken. In alle overige hebben zij iets van het kleingeestige en laffe, terwijl men echter het sierlijke noch het schoone daarvan loochenen kan. In het algemeen hebben de Vrouwen voor alles, wat welvoegelijk en regelmatig, wat aangenaam en schoon is, een ligt opwekbaar gevoel. Haar oog ontdekt elke fout tegen evenredigheid en orde, ieder gebrek

eener zekere volmaaktheid. Zij beschouwen de dingen altoos slechts van den zinnelijken kant, bepalen zich slechts in het algemeen bij den eersten indruk, en waarderen de voorwerpen blootelijks volgens den graad van welgevallen of mishagen, hetwelk zij het eerst daarvoor gevoeld hebben, of dat haar afwisselend daarvoor ingeblazen wordt.

§. 102.

De prikkelbare aandoenlijke verbeeldingskracht der Vrouwen en hare gemakkelijkheid in het zamenstellen verwekken eene levendigheid van geest, die zich door alle betrekkingen van het Vrouwelijke leven heen vertoont. Van daar die groote slimheid, tegenwoordigheid van geest, vrolijke geestigheid en rijkdom in woorden, niet zelden te onpas zich vertoonende. De Vrouwen hebben eene groote gave van waarnemen, doch slechts in zulke dingen, die haar het naaste betreffen. De onbeduidendste kleinigheden ontslippen haar niet, zoodra het bij voorb. de Mannen, den opschik, of deze of gene Vrouwelijke aangelegenheid, betreft. Daarbij bezitten zij eene buitengewone volharding en geduld. In het algemeen is de scherpzinnigheid aan de Vrouwen eigen, daar diepzinnigheid haar integendeel ontbreekt. Zij zijn snel van begrip, doch dringen nooit door de oppervlakte heen; zij oordeelen juister door instinct, dan door wezenlijk overleg. Uit dien hoofde is het, dat zij, bij het laten varen van hare gelukkige ingeving, zich eenzijdig vertoonen, in dwaling vervallen en ligtelijk door elken haar overtreffenden geest geleid worden.

 Dit

Dit moet intusſchen met overleg geſchieden, dewijl zij uit kracht der gewoonte vast aan hare eerſte denkbeelden hangen, en voor een aaneengeſchakeld onderzoek, voor eene moeijelijke ontleding der voorwerpen, volſtrekt ongeſchikt zijn.

§. 103.

Uit hetgeen tot hiertoe gezegd is, volgt: dat de verſtandelijke vermogens der Vrouwen voor die der Mannen moeten onderdoen; dat zij echter, uit kracht van de aan de Vrouwen eigene gemakkelijkheid en levendigheid, in het voortbrengen derzelve altoos voordeelen hebben. Dat insgelijks de eigendommelijkheden van den Vrouwelijken geest zeer ſterk geteekend zijn, en in eene gelijkvormige verhouding tot hare bewerktuiging ſtaan; dat in het algemeen de geheele geestige aanleg der Vrouw voor het oogmerk harer beſtemming berekend is, en dat haar geest, door zijne gemakkelijkheid, zachtheid, beſchaafdheid en aangenaamheid, het tegenovergeſtelde van den grooten, ſterken, krachtigen en ruwen Mannelijken geest uitmaakt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Vrouw als zedelijk Wezen.

§. 104.

In het algemeen ſtaan de Vrouwen, met betrekking tot de zedelijkheid, volſtrekt niet beneden de Mannen; want in den grond beſtaat er ſlechts *eene* deugd, offchoon zij ook in de uitoefening zich anders

ders gewijzigd voordoet. Even zoo min kan men echter ook beweren, dat de Vrouwen, ten opzigte der zedelijkheid, boven de Mannen verheven zijn. Hare driften zijn allezins minder hevig, doch zij blijven altoos driften; de Vrouwen schijnen dikwijls beter, zoo zij slechts zwakker zijn. Eindelijk is het bewezen, dat de Vrouwen meestal alleen uit zedelijk gevoel handelen, daar de Man volgens grondstellingen te werk gaat. In het algemeen echter kan men beweren, dat de gansche strijd over de zedelijke verhevenheid der Mannen of der Vrouwen slechts de strijd eener Schole is, waar alles van beide zijden ten laatste op spitsvindigheden uitloopt.

§. 105.

Een hoofdtrek in het Vrouwelijke karakter is de behoefte naar liefde en wederliefde. Deze openbaart zich reeds van kindsbeen af en moet als het uitwerksel der fijnere bewerktuiging, en van het heerschend zenuw- en voorttelingsgestel, aangezien worden. Deze drift schijnt, op zich zelve genomen, inderdaad van eenen meer verhevenen en zuiveren aard, dan blootelijks de teeldrift te zijn, zoo als reeds de wijzigingen in de ouder-, broeder- en zusterliefde, in de teêrgevoeligheid jegens dieren enz., zulks bewijzen. Daar intusschen alle liefde maar alleen een gewrocht van het bloeijendste leven is, zoo ontwikkelt zich deze drift ook in hare geheele kracht, en bereikt haren hoogsten trap met het ontstaan der huwbaarheid. Dit is het tijdperk, waarin het teelgestel den grootsten invloed op de geheele zielsgesteldheid der Vrouw verkrijgt, en

 waar-

waarin eene menigte van ziekelijke verschijnselen van het levend ligchaam slechts uit deze eigendommelijke werking van zedelijke en zielskrachten kan verklaard worden.

§. 106.

Daar men nu volstrekt niet kan ontkennen, dat de Vrouwelijke liefde gedeeltelijk mede op de geslachtsdrift gegrond is, en gewoonlijk door dezelve gewijzigd wordt, zoo schijnt het nogtans ook volkomen gegrond, dat dezelve, met de Mannelijke vergeleken, veel minder zinnelijk zij; dat zij zich meer voordoet als zedelijke behoefte, meer als aangelegenheid des harten; en dat de denkbeelden van bescherming, van levensdoel en eindelijke bestemming zeer grooten invloed daarop hebben. Bij den Man, als dadelijk beginsel der voortplanting, schijnt de geslachtsdrift, en dus ook de liefde tot het andere geslacht, zich meer als hevig voorbijgaand gevoel, bij de Vrouw daarentegen als lijdelijk beginsel, hetwelk de kiem des levens opnemen en bewaren moet, meer als stil blijvend gevoel te vertoonen. Hieruit zoude men ook kunnen opmaken, of de zinnelijkheid bij de Mannen dan of zij bij de Vrouwen het sterkste zij?

§. 107.

Bij het ontwaken van die verhevener liefde tot het andere geslacht, bij de eerste duidelijke bewustheid der toekomende Vrouwelijke bestemming, valt er, als gevolg der ligchamelijke ontwikkeling ook in den zielstoestand der Vrouw, eene buitengewoon groote ver-

verandering voor. Het reikhalzend verlangen naar het een of ander te beminnen voorwerp is onbeschrijfelijk, en geeft dikwijls tot de zonderlingste verschijnselen aanleiding. De gansche geheime kracht des gemoeds is daarbij op dit éénige denkbeeld vereenigd, en zoekt het Mannelijke in alle gedaanten des levens op. Van daar ook het behagen in groote, verhevene, treffende voorwerpen en gebeurtenissen, dat zich meestendeels alleenlijk hieruit verklaren laat. Naarmate nu deze verlangens meer of minder, vroeger of later, volkomener of onvolkomener (volgens de voor den geest zwevende Idealen, de voorkomende betrekkingen, enz.) bevredigd worden; des te meer wordt de gezondheid der Vrouw daarnaar geregeld. Hier is het oogenblik, waarop de Arts in het bijzonder het zedelijke in het oog moet houden; waarop hij nimmer vergeten mag, dat die behoefte naar liefde en wederliefde het heerschend gevoel van het Vrouwelijke hart is.

§. 108.

Nog zuiverder en belangeloozer, dan blootelijk de geslachtsdrift op zich zelve genomen, vertoont zich in het Vrouwelijk hart de liefde jegens Echtgenooten en Kinderen. Het huwelijk is de hoogste bestemming der Vrouwen, gelijk het huishouden de eenige natuurlijke kring harer werkzaamheid is. De onbedorvene Vrouw ziet dus haren Man en hare Kinderen voor haar alles, voor het éénige doel van haar leven, aan. Deze vasthechting der verbeelding en der wenschen op een bepaald, niet te overschrijden doelwit, deze zamentrekking van het geheele zedelijke

krachtgevoel op één voorwerp, geeft aan de Vrouwelijke gewaarwording eene ſpanning, eene verhevenheid en eene beſtendigheid, waarvoor het anders zoo beweegbare Vrouwelijke karakter niet vatbaar ſchijnt. Zijn de opofferingen, die Meisjes aan hare Minnaars gewoon zijn toe te brengen, groot, zoo grenzen de opofferingen van beminnende Echtgenooten en Moeders aan het Goddelijke. Dáár zijn de Vrouwen te bewonderen; hier komen zij in een verheven licht voor, en leggen eene grootheid van karakter aan den dag, waaraan men de grootſte geregtigheid moet laten wedervaren.

Intusſchen moet men opmerken, dat bij vele Vrouwen de liefde jegens de kinderen die jegens den Man doet verminderen, dat er eene zekere onverſchilligheid jegens den Man ontſtaat, terwijl de Moeder haren Kinderen de grootſte teederheid toedraagt. Dit is welligt een gevolg van het verzwakte of in de war gebragte teelgeſtel; indien niet ſoms andere oorzaken, welke in den Man zelven liggen, dit verſchijnſel kan doen verklaren.

§. 109.

Een andere grondtrek van het Vrouwelijke karakter is de ijdelheid, een natuurlijk gevolg der zwakte en van den hoogeren graad van gevoeligheid der Vrouwelijke bewerktuiging. Elke kleinigheid maakt eenen indruk op haar, en is voor haar van gewigt. Groote afgetrokkene denkbeelden ſlaan de bevallig teedere Vrouw ter neder; daarom trekt zij de zinnelijke voorwerpen, als door hare natuurdrift, voor. Geheel en al en onophoudelijk met hare perſoon-

lijk-

lijkheid werkzaam, en zich bewust zijnde, dat zij daardoor alleen de Mannen boeijen, overwinnen en beheerſchen kan, is natuurlijk alles, wat deze perſoonlijkheid betreft, voor de Vrouw van het uiterſte gewigt. Al te zwak, om zich met haar eigen oordeel te vergenoegen, is voor haar elke goedkeuring, van waar die ook komen, en haar aangaan mogt, eene even zoo groote behoefte, als een niet gering genot. Zonder de hoop eindelijk om andere onderſcheidingen te erlangen, zoekt en vindt zij haar geluk in de zoodanige, welke het toevallige der gedaante, des opſchiks, der aangename gave, en van duizenderlei kleinigheden haar kunnen verwerven. Hetgeen bij den Man de roemzucht en het bezig zijn met verhevene denkbeelden en groote doeleinden is, dat is bij de Vrouw de ijdelheid, welke in kleingeestige denkbeelden en geringe oogmerken behagen ſchept.

§. 110.

Hoezeer men intusſchen de Vrouwelijke ijdelheid ook immer moge laken, en hoe belagchelijk en ſchadelijk zij in hare uiterſten (zucht tot opſchik, aanmatigingen, koketterij, enz.) ook immer worden moge, zoo draagt zij nogtans, als een grondtrek van het Vrouwelijk karakter, zonder tegenſpraak bij tot de beminnenswaardigheid van dit geſlacht, en moet zelfs voor de bron van zeer veel goeds gehouden worden. Bij de poging om aan Vrouwen te behagen, heeft men deze ijdelheid ſlechts te vleijen, om dingen mogelijk te maken, die misſchien op geene andere wijze bereikt kunnen worden. Hier

is

is een ruim veld, vooral wanneer men zich overtuigt, dat de ijdelheid, behalve in het tijdperk der ontwakende huwbaarheid, het voornaamſte en heerſchende gevoel van den Vrouwelijken boezem uitmaakt.

§. 111.

Een derde grondtrek in het Vrouwelijk karakter is, zonder tegenſpraak, de goedaardigheid een natuurlijk gevolg van hare teedere bewerktuiging en van het heerſchend zenuwgeſtel. Daar men ook niet kan ontkennen, dat de Vrouwen, als ware het, uit natuurdrift, goedaardiger jegens het Mannelijk geſlacht, dan jegens haar eigen plegen te zijn; zoo blijft het nogtans altoos waar, dat de Vrouwen, in het algemeen genomen, meer gevoel hebben voor den kommer, den nood en het lijden van anderen, gelijk zij dan ook in het algemeen inſchikkelijker, dienstvaardiger en voorkomender zijn. Even zoo zeker is het, dat zij juist, dewijl zij uit bloot gevoel handelen, veel minder overleggen, en veel belangeloozer en grootmoediger te werk gaan, dan de koudvochtiger Mannen, bij wie alles door wikken en wegen en grondſtellingen geregeld wordt. Diezelfde levendige verbeelding, welke de Vrouwen in alles tot eene zekere vastheid opvoert, laat haar ook, in zoodanige gevallen, maar al te dikwijls uit eene bekoorlijke overijling veel meer doen, dan de wijsheid billijken kan. Dan eenmaal door het gezigt van nood, ongeluk en ellende levendig geroerd, handelen zij alleen volgens den leiddraad van dit denkbeeld, en geven zich des te onvermoeider aan ha-

haren ijver over, hoe meer hare ijdelheid daarbij gewoon is belang te hebben.

§. 112.

Een vierde grondtrek van het Vrouwelijk karakter is **zachtheid**, en daarmede verbonden **geduld**. Beide deze eigenschappen zijn met eene wijze hand door de Natuur aan de Vrouw verleend; want beide hebben op de Vrouwelijke bestemming, als Echtgenoote en Moeder, eene regelregte betrekking. De Man gebiedt, de Vrouw vleit; de Man heerscht door sterkte en kracht, de Vrouw door zachtheid en buigzaamheid; de Man overwint door trots en hevigheid, de Vrouw door volharding en geduld. Bij de groote verscheidenheid van krachten en betrekkingen, heeft de Natuur de gelijkheid weder hersteld, daar zij aan de zwakke ondergeschikte Vrouw de zachtheid, dezen Talisman tot leniging, tot betooning der Mannelijke hardheid en ruwheid verleende. Eene Vrouw zonder zachtheid ontbeert een der voornaamste vereischten van haar geslacht en hare bestemming, en is voor het huwelijk volstrekt ongeschikt.

§. 113.

Maar ook even zoo weldadig heeft de Natuur voor de bestemming der Vrouw, Moeder zijnde, door het **geduld** gezorgd. Hoe zouden de Vrouwen, bij die bewegelijke, alles overdrijvende verbeelding, bij die groote gevoeligheid en bij dat volstrekt gebrek aan vastheid, de bezwaarnissen der zwangerheid, de smarten van het baren, de moeijelijkheden van de opvoeding der kinderen verdragen, indien

haar

haar dit alles niet dragelijk werd gemaakt door haar ſtil lijdelijk gemoed, door hare welmeenende toegevendheid en door haar onuitputtelijk geduld? Hetgeen de Man naauwelijks door de grootſte ſterkte van geest, door de verst gedrevene ſtugheid (*Stoïcismus*), door de grootſte verheffing op zich zelven vermag; dat wordt voor de Vrouw, tot bewondering toe, gemakkelijk door haar gevoel, door hare aangeborene lijdzaamheid, door hare inſtinktmatige erkenning der noodzakelijkheid. Door die zachtheid en door dat geduld ſmelt voor het overige het Vrouwelijke karakter, vooral in het huwelijk, met het Mannelijke tot één verheven zedelijke Geheel in een, waarin de menschheid in hare volkomenheid verſchijnt.

§. 114.

De bewustheid der Vrouwelijke zwakte, de geneigdheid, om zich altoos aan het groote en ſterke aan te ſluiten, de heerſchende grondtrek des karakters, de liefde, eindelijk het geheele Vrouwelijke leven en bedrijf in eene wereld van gewaarwordingen, maakt de Vrouwen ook in het bijzonder vatbaar voor Godsdienſtigheid, dat heilige, innige gevoel der Natuur en van de haar bezielende Godheid. Die vrome dweepzucht, welke zich geheel en al met het beſchouwen van Idealen, met het bepeinzen van het hemelſche bezig houdt, vervult het eerst en het menigvuldigst het Vrouwelijk hart. Even zoo worden de Vrouwen ook door hare zwakte, door hare natuurlijke vreesachtigheid, door haar wantrouwen, en eindelijk door haar gebrek aan zelfſtandigheid en ſterkte van geest, zeer dik-

dikwijls tot bijgeloof vervoerd, in zoo verre hetzelve gewoon is zich voor te doen in de afhankelijkheid van onbekende middelmagten, in bezweringen van het kwaad, in navorfching der toekomst en in ontelbaar andere gedaanten. Deze ftrekking tot bijgeloof werkt niet zelden op den toeftand der Vrouwelijke gezondheid en op den loop der Vrouwelijke ziekten; weshalve zij groote oplettendheid verdient.

§. 115.

Als andere trekken van het Vrouwelijke karakter brengen wij de geveinsdheid, de loosheid, de nieuwsgierigheid, de ligtzinnigheid en de veranderlijkheid, bij. De geveinsdheid der Vrouwen is buitengemeen groot; zij wikkelen alle hare gewaarwordingen in eenen ondoordringbaren fluijer in; zij fchijnen zoo koud als ijs, terwijl zij door het hevigfte vuur gloeijen, en omgekeerd; zij drijven dit zoo ver, dat men den zekerften weg gaat, wanneer men bij haar altoos het tegendeel vooronderftelt. De Arts moet dit des te meer in het oog houden, daar de geveinsdheid de Vrouwen zelfs op het ziekbed niet verlaat. Met deze is de loosheid, die beftendige gezellin der zwakte, naauw verbonden. Zij tracht door geflepenheid en omwegen datgene te bereiken, hetwelk haar op den weg der fterkte en openhartigheid niet gelukt. Zij fchijnt der Vrouwen aangeboren te zijn, en vertoont zich reeds bij jonge Meisjes op eene zeer in het oog loopende wijze.

§. 116.

De Vrouwelijke nieuwsgierigheid is een gevolg der bewegelijke verbeelding, der behoefte om onophoudelijk aandoening en verandering te ondergaan, der Vrouwelijke neiging tot gedurige lijdelijke bezigheid, eindelijk van het gebrek aan groote, de geheele ziel vervullende, denkbeelden. De Vrouwelijke nieuwsgierigheid doet zich dikwijls op eene belagchelijke en altoos op eene kleingeestige wijze voor. Men kan dezelve als een erfelijk gebrek der Vrouwen, hetwelk bij haar niet zelden tot drift overgaat, aanzien. Het is inderdaad tot verbazing toe, hoeveel de Vrouwen aan deze nieuwsgierigheid gewoon zijn op te offeren, en tot welke in het oog loopende ſtappen zij zich daardoor laten wegſlepen.

§. 117.

De ligtzinnigheid der Vrouwen grondt zich op hare grootere gevoeligheid, op haar ligter bloed, op hare onafhankelijkheid van zoo vele ſtaat- en zedekundige denkbeelden, waardoor de verbeelding der Mannen geboeid wordt, op hare verwijdering van de grootſte en ernſtigſte betrekkingen des levens, eindelijk op haar gebrek aan ondervinding en zelfſtandigheid. Een niets doet haar aan, een ander niets brengt haar weder in rust; het eene gevoel, de eene inwendige toeſtand, de eene neiging maakt voor de andere plaats. Zonder ſtaatkundigen rang en zonder ſtaatkundige pligten, behouden de Vrouwen daarenboven eene zekere onzijdigheid en kinderachtigheid, die altoos met ligtzinnigheid gepaard

gaat.

gaat. Onbekend met de ernſtigſte betrekkingen des levens, onvermogend om eenen vasten regel in hare handelwijze te volgen, geven de Vrouwen zich bijna altoos aan het toeval over, om zich daardoor te laten leiden.

Met deze ligtzinnigheid nu heeft een naauw verband die veranderlijkheid der denkbeelden, der gewaarwordingen, wenſchen en wijze van beſchouwen, en van het ganſche karakter in het algemeen, waardoor de Vrouwen dikwijls zoo weifelend in de liefde en dikwijls zoo ontrouw in het huwelijk worden. Hare verbeelding put de voorwerpen met groote doordringende ſnelheid uit; en veroorzaakt daardoor maar al te ſpoedig eene warsheid daarvan. Van daar dat gedurig reikhalzen naar het nieuwe, naar andere gedaanten, naar andere betrekkingen der dingen in het algemeen. Van daar die afwisſelende luimen, die vervoeringen der hoogſte verrukking en die afdalingen der diepſte vertwijfeling, welke men zoo menigmaal bij Vrouwen waarnemen kan.

§. 118.

Wij komen nu tot de hartstogten der Vrouwen, waaronder in het bijzonder vier in natuurkundige betrekking even zoo merkwaardig ſchijnen, als zij in geneeskundig opzigt zeer gewigtig zijn. Als zoodanige brengen wij den nijd, den haat, de wraak- en de ijverzucht bij. Al deze hebben eenen zeer levendigen invloed op het werktuigelijk geſtel, en deelen aan de ziekten dikwijls een zeer gevaarlijk karakter mede.

Bij de menigerlei eiſchen der Vrouwen, bij de ge-

gedurige vergelijkingen, welke zij onder elkander maken, kan het niet missen, of er moet nijd ontstaan. Deze wordt dan, vooral in die jaren, waarin de eischen zich vermenigvuldigen en derzelver bevredigingen verminderd worden, een blijvende hartstogt. Nijd is in het algemeen de natuurlijke gewaarwording der zwakte, welke een wenschenswaardig goed niet bereiken kan, en nu hare geheele verbittering uitstort op dat voorwerp, hetwelk in dit geval meer begunstigd schijnt. De nijd werkt als een stil knagend verdriet, als een heimelijk vijandig gevoel, zeer nadeelig op de gezondheid. Alle pogingen van den Arts, in het genezen van vele ziekten, zijn vruchteloos, indien hij deze zedelijke oorzaak niet wegnemen kan.

§. 119.

De haat, die tegenstelling der liefde, is een aanhoudend gevoel van terugstooting, en werkt met groote kracht als een, het leven verwoestende, hartstogt. Dezelve is zoo veel te heviger, hoe minder invloed het nadenken daarop hebben kan, en hoe meer de Vrouwelijke zwakte zich door vast bepaalde denkbeelden beheerschen laat. Deszelfs voorwerpen zijn zoo menigvuldig als de aanleidingen; dezelve vertoont zich het hevigst in zulke betrekkingen, die uit de innigste natuur der Vrouw ontstaan. Van daar de hevige haat tegen mededingsters, of bij versmade liefde en gekrenkte ijdelheid, of bij ongelukkige huwelijken, mislukte heerschzuchtige oogmerken, en dergelijken meer. De haat der Vrouwen duurt meestentijds zeer lang; intusschen

wordt

wordt dezelve toch fomtijds even zoo fchielijk weder ontwapend, als dezelve ontftaan was, wanneer namelijk eene der geheime zijden van het Vrouwelijk hart, ten voordeele van het tot hiertoe gehate voorwerp, omgeftemd wordt. In het algemeen zijn de bejaardere Vrouwen voor heviger haat vatbaar dan de jongere, uit den zeer eenvoudigen grond, dat bij deze het gevoel van liefde en teederheid meer de overhand, en op al hare driften eenen gunftigen invloed heeft. De Arts vermag weinig met zijne kunst, bijaldien eene diepe verbittering tegen het een of ander voorwerp de ziel der zieke vervult. Somwijlen ontftaan er zelfs aanvallen van woede, die niet zelden aan geheel andere oorzaken plegen toegefchreven te worden.

§. 120.

Nog fterker, gloeijender en verwoestender vertoont zich in het Vrouwelijke hart de wraakzucht, die hevige drijfveer, om den beleediger fchade toe te brengen. Daar deze hartstogt uit het prikkelbaarfte gevoel zijnen oorfprong neemt, zoo is dezelve bij zulk een prikkelbaar en gevoelig Wezen ook dubbel fterk. Dezelve overmeestert de geheele ziel en verftikt elk ander gevoel; wordt dikwijls in ftilte gevoed, waarbij de Vrouw voor de grootfte geveinsdheid vatbaar is; en neemt echter des te meer in fterkte toe, hoe grooter het gevoel van zwakte of onmagt pleegt te zijn. Van daar dat herkaauwen, dat ftille broeijen over de aanftaande voldoening, hetwelk der Vrouwen zoo eigen is. Doch als de wraak eindelijk eens tot eene uit-

barsting komt, dan doet zij zich op eene verschrikkelijke wijze voor. De Vrouwen worden alsdan monsters, en leggen de grootste wreedheid aan den dag. Belangrijk intusschen is de opmerking, dat in zulke gevallen ook hare grootste stoutmoedigheid altoos met eene zekere lafheid gepaard gaat, en dat niet zelden onmiddelbaar na de daad berouw en medelijden plaats grijpen. Dit is een natuurlijk gevolg der zwakte en onstandvastigheid, waarvan de Vrouw, zelfs in de grootste vervoeringen, zich niet geheel losmaken kan. De Vrouwelijke wraakzucht schijnt voor het overige des te grooter te zijn, hoe meer de innigste en meest heerschende gewaarwordingen van het Vrouwelijke hart, liefde, ijdelheid, heerschzucht enz. beleedigd zijn geworden. De Arts heeft in dit geval veel verstand en omzigtigheid noodig, vooral, wanneer het vuur nog van binnen brandt.

§. 121.

Een vierde hartstogt eindelijk, welke in het zedelijk leven der Vrouwen eene zeer beduidende rol speelt, is de ijverzucht, die dochter des wantrouwens jegens zich zelve, des argwaans en der kleinmoedigheid, of van het eigenbelang (*Egoïsmus*) der ijdelheid en der heerschzucht. De ijverzucht is soms een lijdelijk (*passief*) gevoel, en als zoodanig schijnt zij volstrekt in eenen zekeren graad van de Vrouwelijke liefde onafscheidelijk te zijn. Bij de volheid der Vrouwelijke teederheid, bij het gevoel der eigene zwakte, bij het gedurig mistrouwen jegens haar geslacht, eindelijk bij de hooge voorstelling der beminnenswaardigheid van het aangebeden

voor-

voorwerp, wat is natuurlijker, dan dat de Vrouw vreest, hare teederheid minder beantwoord, zich voor eene andere opgeofferd, of van den beminden Man gefcheiden te zien? Deze heimelijke onrust, die ieder oogenblik, dikwijls door de onbeduidendfte kleinigheden, nieuw voedfel verkrijgt, heeft niet zelden eenen zeer nadeeligen invloed op hare gezondheid en fchoonheid.

Nog meer is dit het geval, wanneer de ijverzucht een dadelijk (*actief*) gevoel wordt, en als gevolg van het eigenbelang, der ijdelheid en der heerschzucht zich vertoont. In dit geval wordt de Vrouw eene geweldenares, tracht de Individualiteit van den geliefden geheel aan de hare te onderwerpen, en offert in vele gevallen zelfs hare liefde aan haar eigenbelang op. Men heeft bij voorb. Vrouwen gezien, die haren geliefden hoogst ongelukkig maakten, en hem liever wilden zien fterven, dan in de armen van eene andere te laten, en wat dies meer zij. Wanneer Vrouwen met lijdelijke (*passieve*) ijverzucht in ftilte lijdzaam, liefderijk bezorgd, teeder vleijend zijn, dan vertoonen Vrouwen met dadelijke (*actieve*) ijverzucht zich als furiën, ftapelen verwijten op verwijten, hebben onophoudelijk de hartverfcheurendfte bitterheden op de tong, en dreigen zich zelve en anderen met vergift en dolk. Deze ijverzucht moet inderdaad als eene foort van krankzinnigheid befchouwd worden, die des te heviger wordt, hoe meer de onbevredigde, of niet genoeg verzadigde geflachtsdrift daarbij werkzaam is. Indien al de hartstogten der Vrouwen door het teelgeftel gewijzigd werden, dan is dit bij de ijverzucht dubbel het geval. De

Arts moet hier insgelijks met groote behoedzaamheid te werk gaan.

§. 122.

Als wij nu de ganſche, tot hiertoe gegevene, ſchildering der zedelijke geſteldheid van de Vrouw in weinige woorden te zamen vatten, dan bevinden wij, dat de Vrouw in zedelijk opzigt zeer beminnenswaardig is, dat zij echter ook groote fouten in haar karakter en zeer hevige hartstogten heeft. Wij merken verder op, dat groote weekheid met veel hardheid, groote blijvende zwakte met groote kracht des oogenbliks, en veel aanleg tot het goede met even zoo veel neiging tot het kwade verbonden is. Als hoofdtrekken des Vrouwelijken gemoeds vinden wij: lijdzaamheid, bewegelijkheid en verrukking des gevoels; als karakter der Vrouwelijke levensbeſchouwing: kinderachtigheid, beperktheid en kleingeestigheid; als hoofdſtrekking harer neigingen: rust, genot en teederheid; als hoofdvoorwerp van haar leven eindelijk: liefde, huwelijk en huisſelijkheid. Hiermede beſluiten wij dit psychiſche tafereel, hetwelk in zijne twee hoofddeelen, het verſtandelijke en zedelijke, in vergelijking met het ligchamelijke volgehouden is, en zeer beknopt moest gegeven worden, dewijl het hier de plaats niet was voor eene reeks van Karakterſchetſen.

Tot verdere nalezing kunnen dienen, offschoon het geene eigenlijke Psychologiën, maar bloote Karakterſchetſen zijn:

MAUVILLON, *Charakteristik des Weibes. Leipz.* 1790. 8°.
BRANDES, *über die Weiber. Leipz.* 1792. 8°.
C. F. POCKELS, *Karakterſchets der Vrouwen.* Naar het Hoogd.,

Hoogd., door den Amsterdamschen Regtsgeleerden Mr. J. V. D. LINDEN. *Leid.* 1810. in 8°. 4 deel.

THOMAS, *Essai sur les femmes. Oeuvres Complettes. Vol.* V. *Par.* 1805.

F. EHRENBERG, *Vrouwelijk Gemoed en Vrouwelijk Leven. In Karaktertrekken, Schetsen en Opmerkingen. Amst.* 1817. 8°. Naar het Hoogd., waarvan te *Berlijn* in 1818 reeds eene tweede uitgave het licht zag.

Dezelfde, *de Vrouw in hare Waarde en Grootheid.* Uit het Hoogd., door den Christen-Leeraar J. M. L. ROLL. *Amst.* 1818. in 8°. 2 deel.

Dezelfde, *Blätter dem Genius der Weiblichkeit geweihet. Berl.* 1809.

WILDBERG. *t. a. pl.* 21, 22 en 23ste *Voorl.*

DERDE AFDEELING.

OVER DE LEVENSWIJSHEID (*savoir faire*) VAN DEN ARTS BIJ VROUWEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene grondstellingen over de levenswijsheid van den Arts bij Vrouwen. (*)

§. 123.

Het is eene onbetwistbare waarheid, dat de grootste eer van den Arts bestaat in het getrouwe waarne-

(*) Dit Hoofdstuk strekt tot eene proeve, om, naar den wensch van den beroemden Arts VOGEL, eene levenswijsheid van den Arts voor bijzondere standen te vervaardigen. Men zie deszelfs opstel: *Einige allgemeine Bemerkungen über das* s a v o i r f a i r e *in der medicinischen Praxis in* HUFELAND'S *Journal der pr. A. u. W.* I. *B.* 3 *St. S.* 295.

nemen van zijn beroep, en dat deze alleen hem zijne eigenlijke waarde, alsmede zijne bewustheid, verzekeren kan. Wie wezenlijk in ſtaat is, om iets edels, nuttigs en groots te verrigten — de ware omvang van den praktiſchen Arts — behoeft geene ellendige bijwegen. Slechts dán kan hem de gelukkige uitſlag vergenoegen baren, wanneer die hem zijne krachten en zijne moeite beloont. Een wezenlijk geſchikte Arts zal nimmer den kwakzalver ſpelen, nimmer op eene onbetamelijke manier zich bij het ziekbed gedragen.

§. 124.

Maar dit alles ſluit in geenen deele de genees-kundige ondervinding en die levenswijsheid uit, zonder welke in onze beſtaande maatſchappelijke betrekkingen eene gewenschte Praktijk naauwelijks mogelijk is. Dit Hoofdſtuk heeft dus ook niet ten oogmerk, den Arts lage ſluipwegen aan de hand te geven, maar hem alleenlijk aan te wijzen, hoe hij, zonder zich te vernederen, zijn doel als kliniſche en praktiſche Arts veel gemakkelijker en zekerder bereiken kan.

§. 125.

Daar namelijk de levenswijsheid in de geneeskundige loopbaan in het algemeen van groot belang is, zoo blijkt de noodzakelijkheid daarvan bovenal voor den Arts bij Vrouwen. De geleerdſte en grondigſte kundigheden in de geneeskundige praktiſche wetenſchappen zijn voor eenen Arts bij de Vrouwen volſtrekt geene aanbeveling, indien hij de levenswijsheid ver-

waar-

waarloost, terwijl een ander, met veel minder praktifche kundigheden, door de Vrouwen gezocht wordt en haar lieveling is.

§. 126.

Ingevolge de bijzonderheden, welke de zielsgefteldheid der Vrouw kenmerken, en zeer dikwijls tot die van den Man in eene omgekeerde reden ftaat, moet ook de levenswijsheid van den Arts bij Vrouwen van dien der zieke Mannen verfchillen. De verwaarloozing daarvan kan eenen Arts voor altoos van het vertrouwen der zieke Vrouw berooven, offchoon hij ook bij den Man, die als zoodanig met zijn geflacht en karakter verwantfchapt is, en daarop geene acht flaat, den naam van eenen geliefden Prakticus heeft. De Vrouw is daaromtrent dikwijls zoo kiesch en bijzonder, dat reeds een gelaatstrek, de toon der ftem en dergelijke in ftaat zijn, den Arts, hoewel het vertrouwen niet geheel te doen verliezen, echter te beletten, dat hij hetzelve immer geheel verkrijge. Daarom, en ook gedeeltelijk uit zucht tot nieuwheid, verwisfelen de Vrouwen zoo gaarne van Arts, voornamelijk in groote fteden, alwaar zij ruime keuze hebben.

§. 127.

De Vrouw wordt, zoo als uit de befchouwing van hare zielsgefteldheid nader blijkt, gekenmerkt door eene levendige verbeelding, een' hoogeren graad van gevoel, meerdere vatbaarheid voor uitwendige indrukfelen, maar van ligt voorbijgaande werking,

fijn,

ſijn, vlug verſtand en ſmaak, ſcherp vermogen tot waarnemen, bevalligheid, kieschheid, ſchaamte, eergevoel, liefde, zachtheid, goedaardigheid, medelijden, uitnemende goedheid en weekheid des harten, deelnemend gevoel, geduld, gelatenheid in duurzaam lijden; doch tevens door luimen, veranderlijkheid, nieuwsgierigheid, praatzucht, ligtzinnigheid, ijdelheid en begeerte om te behagen, vreesachtigheid, achterhoudendheid, wantrouwen, geveinsdheid, list, eigenzinnigheid, vindingrijkheid, heerschzucht, ijverzucht, vervolgingsgeest, wraakzucht, onverzoenlijkheid, nijd, haat en toorn, die bij velen aan woede en krankzinnigheid grenst. De eerſte zijn zeer beminnenswaardige eigenſchappen, welke de levenswijsheid van den Arts bij Vrouwen ongemeen verligten, en hem de gewenschte gelegenheid verſchaffen, tot het winnen van haar vertrouwen: de laatſte maken dezelve zeer moeijelijk en vorderen zoo menigmaal een geheel bijzonder gedrag.

§. 128.

Tot de levenswijsheid van den Arts bij Vrouwen behoort vooral, dat hij het uitwendige niet verwaarlooze, waarvan zeer dikwijls zijn geluk afhangt en waardoor het vertrouwen bevestigd wordt. Niemand bemint meer het regelmatige, het aangenaam overeenſtemmende dan de Vrouwen; het tegendeel beleedigt haar oog en haar gevoel, zij maken meer omſlag, en hare achterhoudendheid neemt toe, indien het uitwendige van den Arts geen vertrouwen verwekt. Het ſpreekt van zelf, dat alles, wat overdreven en belagchelijk is, wat met de manne-

lij-

lijke waarde en de jaren van den Arts niet overeenkomt, vermijd moet worden; dat de bovenmatige modezucht even zoo veel nadeel zoude doen als trotschheid, en dat ſtijfheid en het dragen van reeds lang verouderde kleederdragten geene aanbeveling zouden zijn; alleen mannelijke houding, wellevendheid en bevallige manieren maken den Arts bij Vrouwen geliefd en verſchaffen hem het vertrouwen.

§. 129.

Overeenkomſtig met den fijneren ſmaak, den hoogeren graad van gevoel en de blijkbare neiging der Vrouw tot het ſchoone, beveelt de Arts zich ook door eene uitwendige ſchoone geſtalte, gepaard met beſchaafdheid en vlugheid, bij de ſekſe buitengemeen aan; een in dit opzigt door de Natuur, door opvoeding of andere indrukſelen verwaarloosde Arts zal zelden bevallen; eene onregelmatige en plompe houding des ligchaams zal meestendeels mishagen.

§. 130.

De Arts nadere de zieke Vrouw, vooral bij het eerſte bezoek, met de grootſte kieschheid en toegeeflijkheid, met vriendelijken moed en hartelijke deelneming, met de opregtſte bereidvaardigheid om te helpen, met waardigheid en wellevendheid, met alle wegvoegelijkheid en den beſcheidenſten ernst; doch tevens met eene zekere onbeſchroomdheid, hetgeen alles den beſchaafden en regtſchapen' Man kenmerkt; al te groote, der Vrouwen in het oog loopende, beſchroomdheid moet vermijd worden. De eerſte indruk, dien de Arts op eene Vrouw maakt, is van

groot

groot gewigt en het beslissend oogenblik voor de toekomstige vestiging van haar vertrouwen, hetwelk, — indien er zich in het begin reeds afkeer vertoont — moeijelijk weder te verwerven is. In het algemeen moet de Arts bij Vrouwen met de eigendommelijkheden van den Vrouwelijken geest bekend zijn. Hij moet in het bijzonder deszelfs voornaamste gronddenkbeelden behoorlijk waarderen, en zijn gedrag daarnaar weten in te rigten. Alles hangt af van den vorm en de wijze, hoe aan de Vrouwen een denkbeeld voorkomt of voorgedragen wordt.

§. 131.

Voor geen' Arts is het zoo noodzakelijk, de regels der schaamachtigheid en welvoegelijkheid in het oog te houden, als voor den Arts bij Vrouwen. Hij moet zoo dikwijls naar zekere omstandigheden en dingen vernemen, die de Natuur zelve bedekt wilde houden, en waarover bijzonder elke beschaafde, onbedorvene Vrouw gewoon is schaamrood te worden. Men zoeke door mannelijken ernst en edele stoutmoedigheid wederzijdsche hoogachting en vertrouwen te verwerven, en daardoor de dikwijls overdrevene schaamte der Vrouwen te overwinnen; langzamerhand worden zij openhartiger tegen haren Arts, en onderhouden zich met hem zonder eenige achterhoudendheid, als met eenen vriend. Zeer ligt kan men dikwijls daardoor zijn oogmerk bereiken, bijaldien men haar bij het verhalen, als ware het, te gemoet komt, en haar te kennen geeft, dat men haar, zelfs in de ingewikkeldste uitdrukkingen, verstaat; daarbij vergeten zij dikwijls, dat zij met eenen

Man

Man ſpreken, en worden zoo openhartig, als zij het maar immer tegen den Arts zijn kunnen. Als men dezen grondregel opvolgt, dan zal men ook in het vervolg minder zwarigheden ontmoeten, wanneer het tot de kennis en juiste beoordeeling eener ziekte noodig is, om ſommige deelen te betasten, te beſchouwen, of als wegen tot de aanwending van genees- en heelmiddelen te bezigen. Eene Dame weigerde eens, uit overdrevene, hardnekkige ſchaamte, eene klisteer; de Arts, die dit middel voor de genezing onmisbaar noodig oordeelde, overwon daardoor, dat hij hare ijdelheid en haar eergevoel gaande maakte. De Dame gaf aanſtonds hare toeſtemming, voordat zij aan het vermoeden van een heimelijk gebrek op die plaats tijd gaf.

§. 132.

Met de toegeeflijkheid voor de Vrouwelijke ſchaamte is de geheimhouding het naast verbonden. Al is deze eigenſchap ook juist niet gemeen aan de Vrouwen, zoo vorderen zij dezelve toch bijzonder van haren Arts, voor wien zich daartoe dikwijls genoeg gelegenheid aanbiedt, en waarin hij op de proef geſteld wordt. Men wijze de naſporingen van andere menſchen naar zekere omſtandigheden met mannelijken ernst van de hand, en neme in zekere gevallen den goeden naam en de eer eener Vrouw des te meer in acht, daar het gerucht niet zelden onbeduidende dingen zeer weet te vergrooten.

§. 133.

De Arts betuige aan de zieke Vrouw zijne deelneming en behandele haar met zachtmoedigheid, vriende-

delijkheid en geduld; hij vestigt daardoor zijn vertrouwen ongemeen, maakt haar tot alles bereid en buigzaam, en verkrijgt hare hoogachting en liefde. Eene ruwe behandeling verdraagt zich volstrekt niet met de ligchamelijke en zielsgesteldheid der Vrouw; en menigmaal zijn hare smarten van zoodanigen aard, dat zij wezenlijk de grootste toegevendheid en geduld van de zijde des Geneesheers verdienen. Men zij voor het overige niet te inschikkelijk, vooral wanneer de zieken, ingevolge eener te onpas aangewende heerschzucht, over haren Arts heerschen willen, onwillig zijn of zich vrijheden veroorloven, welke haar klaarblijkelijk schade doen. Er zijn Dames, die haren Arts zoo zeer onder den duim hebben, dat hij, op haren wensch en bevel, dit of dat recept, een braak- of purgeermiddel, moet voorschrijven, offschoon hij er ook geene aanwijzing toe vindt. De Arts, die in zulk een geval toegeeft, vooral om eenen voordeeligen kalant niet te verliezen, verraadt van zijne zijde groote zwakheid, en moet zijn aanzien verliezen; weg dan met deze overdrevene gedienstigheid! Intusschen sluit dit in geenen deele eene zekere toegevendheid ten opzigte van de gedaante en den vorm enz. van geneesmiddelen uit. Doch in alle gevallen, in welke toegevendheid met de waardigheid van den Arts strijdt en voor de zieke nadeelig is, moet hij volstrekt geene plaats geven aan de heerschzuchtige luimen en de eigenzinnigheid, maar d o o r t a s t e n, zijn aanzien staande houden, en onverzettelijk bij datgene blijven, hetwelk hij, volgens overtuiging en pligt, voor het welzijn der zieken noodzakelijk en aangewezen vindt.

§. 134.

§. 134.

Het is aan Vrouwen bij uitſtek aangenaam, en zij zien het als een bijzonder bewijs van deelneming aan, indiën de Arts zijne bezoeken dikwijls herhale en die niet te ſpoedig afbreke. Menigmaal zijn deze onnoodig en ontrooven den tijd; ook heeft de wensch der zieken, om haren Arts te zien, ſomwijlen andere oogmerken ten grondſlag. De verſtandige Arts moet weten, in hoe verre dikwijls herhaalde bezoeken met de welvoegelijkheid, met zijnen goeden naam en verſcheidene andere betrekkingen overeenſtemmen, daar buitendien de Arts bij Vrouwen zoo zeer aan de kwade vermoedens der menſchen blootgeſteld is. Men verlaat vele zieken met eene aangename herinnering, bijaldien deze zich met eene zekere gepaste beminnenswaardigheid en hoogachting gedragen; en men herhaalt bij eene vermoeijende drukke Praktijk zulke bezoeken des te liever, daar zij, na veelvuldige vermoeijenis, wezenlijke verkwikking verſchaffen. Vele Vrouwen echter, voornamelijk hysteriſche en oude eigenzinnige, praatachtige Vrouwen — gewone trekken van de afneming der Vrouw — zijn dikwijls door haar gedrag voor den Arts zoo lastig, en kwellen hem inderdaad zoo zeer, dat hij niets vuriger wenscht, dan het ſpoedig afbreken van zijn bezoek: hier wapene zich de Arts met ſterkte van ziel, toegevendheid en geduld, om zich daarnaar te kunnen rigten.

§. 135.

De Arts bij Vrouwen moet zijne levenswijsheid naar den ouderdom, de betrekkingen, den ſtand, het

 ka-

karakter, den trap der beſchaving, den Godsdienst (de belijdenis) en de Volkszeden inrigten, en ook in aanmerking nemen, of de Vrouw getrouwd of ongetrouwd, al of niet zwanger zij.

§. 136.

Bij eene zeer jonge, nog onbedorvene, ongetrouwde Vrouw, bij welke ſchuwheid en ſchaamte een gewone karaktertrek is, wordt de handelwijze van den Arts bij het ziekbed veel moeijelijker; hij moet veel meer naar dingen vragen, welke haar onbekend zijn, en hij moet zulk eene taal voeren, als het best overeenkomt met hare jeugdige jaren en de ſchaamte, achterhoudendheid en ſchuwheid van haar gedrag. Bij deze kan dus de Arts niet altoos verwachten, dat zijne vragen door woorden zullen beantwoord worden; het antwoord drukt zich in haar gelaat dikwijls dáárdoor uit, dat hetzelve bij voorb. ſchaamrood wordt, of eene of andere verandering in de oogen, of in de ganſche Phyſiognomie en derg. te zien is: — een wenk, dien de verſtandige Arts zeer wel zal weten te verklaren. — Bij bejaarde, getrouwde Vrouwen is het anders geſteld; zij zijn wel minder beſchaamd en achterhoudend jegens haren Arts, verlangen echter meer ernst, opmerkzaamheid en achting.

§. 137.

Eene Vrouw van eenen beſchaafden geest, van eene fijne, voorname en fatſoenlijke opvoeding, vordert fijnheid van toon en taal; gelijk daarentegen de Vrouw van een gering Man of Landman, die zon-

zonder befchaving in hare natuurlijke eenvoudigheid is opgevoed, meer naar de gemeene, aan deze lieden eigene, taal, en een gemeenzaam, ongedwongen gedrag verlangt. — Men moet de regtfchapene, beminnens- en achtingswaardige Huisvrouw geheel anders, dan de door een' voornaam' Heer bezwangerde Maitres; eene onfchuldige, den besten naam hebbende Vrouw, geheel anders dan eene openbare ligtekooi of bijzit, behandelen. Nogtans moet de eerstbeginnende Arts, zelfs bij de onkuischte Meisjes, de behoorlijke achting en welvoegelijkheid niet uit het oog verliezen; want offchoon zij anders aan elk behagelijk genot zich overgeven, vorderen zij echter van haren Arts welvoegelijkheid, fijne behandeling en kieschheid, en worden voor zijnen zedelijk goeden naam gevaarlijk, bijaldien hij in zijn gedrag zekere bijoogmerken blijken laat.

§. 138.

De Godsdienst (belijdenis) en nationale Volkszeden moeten ook dikwijls de maat van het gedrag bij den Arts bij Vrouwen bepalen. In dit opzigt wil de Italiaanfche en Spaanfche anders dan de Engelfche en Zweedfche; de Portugefche anders dan de Rusfifche; de Europefche anders dan de Amerikaanfche Vrouw behandeld worden. Ja, daar zelfs eene Vrouw zeer verfchilt naar de belijdenis en het Land, zoo mag de fijnere godsdienftige Vrouw eener *Hoofdftad* allezins meer kieschheid verlangen, dan het veel minder befchaafde, dweepachtige Meisje van het *Platte Land.* Hierbij komen ook de graden van Bijgeloof en Dweeperij in aanmerking.

 §. 139.

§. 139.

Bij beſchaafde Vrouwen van fatſoen is voor het overige voor den Arts de vaardigheid in eene vreemde, bijzonder in de Franſche taal, eene ſterke aanbeveling. Zoo zullen zij bij het onderzoek naar zekere dingen veel minder blozen en achterhoudendheid toonen, wanneer men de vraag in de Franſche taal doet, of zekere deelen, of daaraan eigene verrigtingen, in die taal noemt.

§. 140.

Het is voor het overige eene zeer dikwijls gemaakte waarneming, dat een eerstbeginnende Arts, die zich in een vreemd land gevormd, en door eene langdurige verwijdering van zijne Vaderlandſche Volkszeden vervreemd is, het vertrouwen der Vrouwen in eenen hoogeren graad wint of verliest, naarmate zij zelve meer prijs ſtellen op Vaderlandſche zeden en karakter, of, uit de aan haar zoo natuurlijke zucht tot nieuwheid, aan de meer hedendaagſche buitenlandſche beſchaving de voorkeur geven.

§. 141.

Zeer veel kan de Arts door eene verſtandige gebruikmaking der geliefkoosde neigingen, bij voorb. der nieuwsgierigheid, van zekere zwakke zijden der Vrouwen en van haar bijzonder zedelijk gevoel, uitrigten. De kennis der geliefkoosde neigingen en vermaken opent den Arts het hart der Vrouwen, en brengt hem op voorwerpen van aangenaam onderhoud, waardoor de zieke verſtrooid en van het

ge-

gevoel en het nadenken over hare ziekte afgeleid wordt. Vele Dames beminnen de lektuur, andere de muzijk, het tooneel, de ſchoone kunſten in het algemeen, de mode, den opſchik; geleerde Dames ſtellen belang in een geſprek over geleerde en ſtaatkundige onderwerpen, en derg. meer. Nogtans moet telken reize dáárop acht gegeven worden, of niet de ziekte zelve eene zoodanige herſchepping in de gevoeligheid, in den geest of het gemoed der Lijderes te weeg gebragt heeft, ingevolge waarvan datgene, hetwelk haar te voren zoo dierbaar was, thans voor haar ondragelijk is.

§. 142.

De Arts maakt zich bij Vrouwen zeer bemind door eene voorkomende gedienſtigheid; als ook ſomtijds oplettendheid op onbeduidende dingen, door één met de omſtandigheden overeenſtemmend onderhoud, vriendelijkheid en welſprekendheid, eene zekere ſlimheid, en de poging, om de Vrouwen tot op eenen zekeren graad belangrijk bezig te houden. Deze eigenſchappen, gepaard met eene aangename taal, eene edele en beſcheidene ſtoutmoedigheid, verſchoonende beſcheidenheid, gedienſtige inwilliging van te kennen gegevene begeerten, diëet, gedaante en vorm der geneesmiddelen, veranderingen in de behandeling enz. betreffende, zoodra geen van alle nadeel doen; een zeker te gemoet komen, een aanbevelend uiterlijke met aangename manieren, zullen den Arts bij Vrouwen des te ligter tot zijn doel leiden, en hebben hem reeds zoo dikwijls onbe-

grensde hoogachting, innige vriendſchap en liefde der zieken doen verwerven.

§. 143.

Eene bijzondere ſchranderheid intusſchen vordert het gedrag van den Arts, wanneer eene zieke Vrouw — zij moge zulks wezenlijk of ſlechts geveinsd zijn — *meer* dan zuivere, belangelooze toegenegenheid en liefde — voor haren Arts gevoelt. De kunstgrepen en fijne intrigues, waarmede alsdan de Vrouwen hare klagten, vragen en antwoorden bij het bezoek en de ondervraging van den Arts gewoon zijn door een te weven, en die alleen de gevolgen zijn van het ſtreven en oneindig reikhalzen naar naauwere vereeniging, vergelding en genot, verdienen eene bijzondere opmerkzaamheid. Offchoon ook deze toegenegenheid bij de zieke Vrouw zeer verſchoonbaar, en niet altoos het gevolg der natuurlijke geſlachts-ſympathie en van een meer dan gewoon temperament, maar door het innemend, gedienſtig, vriendſchappelijk en liefderijk gedrag van den Arts, door een levendig dankbaar gevoel jegens den Redder, verwekt is, zoo moet toch de Arts deze en ſoortgelijke zwakheden nimmer misbruiken, hoezeer hij ook vele derzelve op eene geoorloofde en welvoegelijke wijze van nut kan maken, om zijn oogmerk in de kennis en genezing eener ziekte des te eerder te bereiken. Waar de toenadering, bijzonder naar de betrekkingen van den Arts en de zieken, zich noch met den zedelijken pligt, noch met de waardigheid van eenen Geneesheer verdraagt, daar moet de, aan de vermoedens

van

van het Publiek buitendien zeer blootgestelde, Arts bij Vrouwen eene klip, waarop *zijn zedelijk goede naam* zoo ligt schipbreuk lijden kan, trachten te vermijden, en zekere denkbeelden met koele beleefdheid en fijne aardigheid reeds in het begin afwijzen; de terugtreding komt te laat, als er eene bloote zijde aangeboden wordt. De daarop volgende afwijzing, versmading en verachting verwekken, vooral bij hysterische Vrouwen, oneindige smarten, of vermeerderen dezelve dáár, waar wezenlijk ziekte was.

§. 144.

Bij zwangeren, zij mogen ziek zijn of niet, zijn wel, in betrekking tot de levenswijsheid in het algemeen, dezelfde grondregels in acht te nemen; evenwel mag de Arts niet uit het oog verliezen, dat in de zwangerheid hare ligchamelijke niet alleen, maar ook derzelver zielsgesteldheid somwijlen verandert, en er alsdan eene bijzondere handelwijze vereischt wordt. Vrouwen, die te voren ten uiterste gevoelig en prikkelbaar, hysteriek, verdrietig, grillig, zich zelve en anderen tot last waren, verliezen dit karakter en worden bij uitstek gezond, opgeruimd, weltevreden en beminnenswaardig; anderen, die buiten de zwangerheid door deze eigenschappen kenbaar waren, worden gedurende dezelve zeer prikkelbaar en gevoelig, ongeduldig, wild en ontevreden, somtijds stil, eenzaam en ten uiterste zwaarmoedig; vele zijn zulks gedurende de gansche zwangerheid, en haar toestand grenst aan vertwijfeling. Zwangeren, vooral die het voor de eerste maal zijn, zijn meestentijds vreesachtig, bang, schuw en ten

 hoog-

hoogfte befchaamd, vooral jegens den jeugdigen *ongetrouwden* Arts.

§. 145.

Het gedrag van den Arts vereischt voorzigtigheid en behoedzaamheid, wanneer Vrouwen naar zwangerheid verlangen, dezelve voorwenden of ontkennen. In het eerfte geval weten Vrouwen fomtijds met eene buitengewone fpraakzaamheid, waarbij zij den Arts in het geheel niet aan het woord laten komen, haren toeftand zoodanig af te fchilderen, en zulke verfchijnfelen voor te wenden, welke hem op het eerfte gezigt (*prima vista*) zouden moeten overtuigen, dat zij zwanger zijn, om hem daardoor alle verdere nafporing te befparen. Het is echter ook dikwijls te bewonderen, hoe listige Meisjes, door haar veinzend vermogen daarin ongemeen onderfteund, hare geheele vertelling met den hoogften graad van veinzerij zoodanig kunnen inrigten, dat zij de vragen van den Arts in alles voorkomen en daardoor een verder onderzoek trachten tegen te gaan; doch juist deze zelfde handelwijze moet den grootften argwaan verwekken, en voor den Arts een teeken zijn, om met voorzigtigheid en behoedzaamheid te werk te gaan.

§. 146.

Zwangeren houden ook gaarne voor den Arts vele omftandigheden geheim, wier kennis voor hem van gewigt zijn kan. Men trachte flechts naar de in §. 131. opgegevene wijze haar vertrouwen te winnen; de zwangere rekent dan met vertrouwen op me-

mededoogen, toegevendheid en geheimhouding, en op die wijze openbaart zij hem dikwijls uit zich zelve menige verborgene kwaal en velerlei oorzaken, waardoor dit of dat ongemak ontſtond.

§. 147.

In het algemeen zal de Arts, wanneer hij bij eenen zieken gevaar bemerkt, aan denzelven het gevaar niet laten beſpeuren, noch daarover zijne verlegenheid te kennen geven. Hetzelfde geldt ook bij zieke Vrouwen, voornamelijk bij zwangere, die gewoonlijk bang en vreesachtig zijn. Het is echter ook dikwijls noodzakelijk, de Vrouw ronduit het gevaar te ontdekken, waarin zij zich bevindt, daar zij uit de, aan haar geſlacht zoo eigendommelijke, ligtzinnigheid de voorſchriften van den Arts verwaarloost. Intusſchen heeft de Arts ook hier ſomtijds gelegenheid de, der Vrouwen aangeborene, kunst van veinzen te leeren kennen. Vele zieke Vrouwen namelijk, die volſtrekt bepaald willen weten, hoedanig haar toeſtand zij, geven zich alle mogelijke moeite, om hare vrees te verbergen; zij wenden onverſchilligheid voor, en trachten alzoo den Arts op eene listige wijze uit te hooren. In dit geval wordt de naauwkeurigſte oplettendheid, waarneming der Phyſiognomie en eene voorzigtige handelwijze vereischt, om dezen ſtrik met veel grootere geſlepenheid te ontgaan.

§. 148.

De Arts zij bij Vrouwen, zoo veel maar eenigzins mogelijk, dáárop bedacht, dat de eerſte middelen

spoedige werking doen; hij verliest anders veel eerder het vertrouwen. Zekerlijk is de spoedige werking niet altijd mogelijk, vooral bij zekere slepende kwalen; hier moet de Arts met bijzonder overleg dáárop denken, de zieke te boeijen en vast te houden, opdat zij ook op den langzamen weg tot beterschap het vertrouwen behoude. Hij heeft veel gewonnen, wanneer de zieke hem om toegevendheid en geduld verzoekt, en hij kan zich dan overtuigd houden, dat zij niet zoo spoedig tot de keus van eenen anderen Arts zal overgaan.

§. 149.

De Arts heeft bij Vrouwen, met opzigt tot den vorm, de maat, den reuk, den smaak en de kleur der geneesmiddelen, met vele zwarigheden te kampen; daartoe worden dikwijls veel vinding en vernuft vereischt, om aan het verlangen der Vrouwen te voldoen. In het algemeen zijn zij op aftreksels, specerijachtige wateren, elixers, droppels of pillen gesteld; de meesten intusschen schuwen het inwendig gebruik en vorderen alleen uitwendige geneesmiddelen. Hysterische zijn op de afwisseling in de hoedanigheid der geneesmiddelen zoo zeer gesteld, dat zij menigmaal eene dagelijksche verandering begeeren, en den Arts in verlegenheid zouden brengen, die niet met meerdere vormen bekend was, en zelfs bij de afwisseling toch *één en hetzelfde* geneesmiddel wist toe te dienen. In het algemeen verkiezen de Vrouwen welriekende geneesmiddelen en van eene aangename kleur — rood of blaauw bevalt haar het best; — zij houden echter niet altoos van den al te zoeten

smaak.

fmaak. Hysterifche vooral hebben daarvan eenen afkeer; deze verkiezen het bittere en zure, en vinden ook fommige geneesmiddelen, bij voorb. den ftinkenden afand, van eenen aangenamen, zeer behagelijken reuk. De Arts zal voor het overige verftandig handelen, wanneer hij fomtijds onderzoekt, op welken vorm en op welken fmaak de zieke gefteld zij, om in de bijzondere gefteldheid van haar reuk- en fmaakwerktuig te gemoet te komen.

§. 150.

Dikwijls is bij Vrouwen de regeling van het diëet niet minder moeijelijk. Een Arts, die ook hieromtrent de noodige levenswijsheid bezit, zal in zulke gevallen den fmaak der Vrouwen vooral weten te treffen, en zich juist daardoor zeer bemind maken. Maar die gave is flechts aan weinige Artfen gefchonken. Gelukkig intusfchen is het, dat de Vrouwen die beter verftaan dan de Artfen zelve. De Vrouwen namelijk hebben meer kennis van de kookkunst, meer talent en vindingsgeest, en treffen daarom veel eerder den vorm en fmaak. De Arts raadplege daarover met de zieke zelve, en doe zich de wijze van vermenging en bereiding opgeven, om zich te overtuigen, of die niet fchadelijk zij. Dikwijls moet de Arts bij Vrouwen hierin bij voorkeur zijne voorkoming bewijzen, en ten minfte met gedienftigheid de wenfchen trachten te vervullen; vooral, wanneer de zieke eenigzins naar iets trek heeft. Wèl hem, wanneer hij aldus de dikwijls lastige klagten weet te matigen!

§. 151.

Tot zoo verre de algemeene grondregelen der levenswijsheid van den Arts bij Vrouwen, welke, gepaard met de overige, voor den Arts noodzakelijke, eigenschappen en kundigheden, hem tot eenen uitmuntenden en geliefkoosden Practicus in dezen kring der geneeskundige loopbaan zullen verheffen, daar op deze wijze het dikwijls zoo moeijelijk te verwerven vertrouwen van dit geslacht bevestigd, en het doel der genezing voordeelig ondersteund wordt.

§. 152.

Tot de levenswijsheid van den Arts bij Vrouwen behoort zonder tegenspraak ook een gepast en behoorlijk geregeld onderzoek. In zoo verre dit bijzonder op de Vrouw moet toegepast worden, zal hetzelve het onderwerp der twee volgende Hoofdstukken uitmaken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Algemeene bepalingen voor het onderzoek en de nasporing van de ziekten der Vrouwen.

§. 153.

Om een treffend beeld van de ziekten te malen, en zich van derzelver oorzaak, begin, voortgang, hoogte, afneming en einde te onderrigten, moet de Arts telken reize, bijaldien bijzondere omstandigheden zulks niet onmogelijk maken, een naauwkeurig onderzoek doen. Dit is bij ziekten der Vrouwen des

te

te noodzakelijker, maar ook des te moeijelijker, daar zij door haren hoogen graad van gevoeligheid en prikkelbaarheid, door bewimpeling, veinzerij en ſpraakzaamheid de kennis der ziekte voor den Arts zeer verzwaren.

§. 154.

Ook is het aan zieke Vrouwen bijzonder eigen, dat zij, ingevolge van hare meergemelde ſpraakzaamheid, altoos den Arts in het verhalen voorkomen, en dikwijls verward en door elkander meer ſpreken, dan deze verlangt; men ſtore haar, vooral bij het eerſte bezoek, niet in haar veelal langwijlig en vermoeijend verhaal; zij worden dikwijls zeer gevoelig daarover, en verliezen aanſtonds al het vertrouwen; men hoore haar met geduld en opmerkzaamheid aan, en houde tevens het voordeel voor oogen, dat men daardoor niet alleen zeer ligt hare zielsgeſteldheid leert kennen, maar ook op deze of gene dikwijls ſlechts onbeduidend ſchijnende omſtandigheid, die zeer veel licht over de oorzaak der ziekte verſpreiden kan, geleid wordt. Orde en zamenhang kan de Arts in het vervolg daaraan geven, en het ontbrekende te zijner inlichting trachten aan te vullen; en de verzameling en herziening van het geheel, in zekere orde en bekorting, zal hem dan des te ligter een duidelijk en ſprekend beeld van de eigenaardige geſteldheid der Vrouw en van hare ziekte verſchaffen, het vertrouwen vermeerderen en de hoop op hare genezing verlevendigen.

§. 155.

§. 155.

De Arts gewenne zich wel, het onderzoek altoos volgens eene bepaalde orde te doen; intusschen is dit, uit hoofde der dikwijls onverdragelijke spraakzaamheid der Vrouwen en van andere oorzaken, niet altijd mogelijk. Men moet niet zelden weder op iets, dat van gewigt is, terug komen, hetgeen de zieke in den aanvang had overgeslagen, menigmaal aanstonds bij het meest aangetaste werktuig, stelsel of verrigting het onderzoek beginnen, dikwijls echter de zieke verzoeken, niet dan op de haar voorgelegde vragen te antwoorden.

§. 156.

Wanneer zich daartoe gelegenheid aanbiedt, trachte de Arts — vooronderlteld, dat hij de kieschheid niet kwetst en de eer der Vrouw niet benadeelt, — vóór het onderzoek naar vele dingen te vernemen, waardoor dit en het volgend onderzoek zeer verligt wordt. Ouders, Echtgenoot, Zusters, Vriendinnen en Vroedvrouwen zijn de personen, die in staat zijn over menige zaak opheldering te geven.

§. 157.

Het eerste gewigtige tijdstip, waarmede men het onderzoek bij de eerste komst aanvangt, is de ouderdom. Het vernemen daarnaar vereischt dikwijls alle mogelijke voorzigtigheid en kieschheid van de zijde des Geneesheers, om de ijdelheid van de schoone sekse niet te na te komen. Het oordeel over de jaren naar den uitwendigen vorm des aan-

ge-

gezigts en van het overige ligchaam kan niet zelden bedriegen, bijaldien hetzelve door blanketsel, sluijers, duisterheid van den nacht en van het vertrek of zijdelingsche blikken bedekt worde. Dikwijls kan men haren ouderdom te weten komen door het uitvorschen bij eenen derden persoon, door de leiding van het gesprek op de jaren van een ander, voor de Vrouw belangrijk, tijdvak van haar leven.

§. 158.

De kennis van den ouderdom is nogtans voor den Arts bij Vrouwen hoogst noodzakelijk, daar elk tijdvak van het Vrouwelijk leven door zekere bijzonderheden der stoffelijke, dynamische en zielsgesteldheid gekenmerkt is, en eenige betrekkingen op de buiten wereld, en deze weder op die heeft, welke de levenswijsheid van den Arts bij Vrouwen, het onderzoek en de behandeling der ziekte moeten regelen. Alzoo zijn jonge Vrouwen veel schuwer en schaamachtiger; zij zijn ligtzinniger en stellen zich veel meer aan schadelijke indruksels bloot; zij zijn wel geduldiger, hebben geene vooroordeelen, en bezitten ten minste den besten wil, om de voorschriften van den Arts op te volgen: doch uit hoofde van den hoogen graad harer losheid en zorgeloosheid, slaan zij minder acht op hare gezondheid en de zorg van den Geneesheer; daarom verwekken zij veel eerder wantrouwen en maken uit dien hoofde meerdere gezetheid en ernst noodzakelijk. — Oude Vrouwen hebben meerdere eigenzinnigheid en vooroordeelen, zij zijn verdrietig, ergerlijk, wantrouwend, bevreesd, en het wordt voor den Arts moeije-

jelijker haar raad te geven; zij vereifchen meerdere voorzigtigheid en behoedzaamheid in de behandeling, vooral ter hervorming van vooroordeelen en oude gewoonten. — Jongere Vrouwen bezitten eenen hoogeren graad van gevoeligheid; daarom hebben vele ziekten in deze bij uitnemendheid haren grond, waarnaar de geneeskundige zoowel als diëetetifche behandeling hare noodwendige rigting erlangen moet. — Het tijdperk der huwbaarheid, hetwelk tot zoo vele ftoornisfen en fchadelijke invloeden aanleiding geeft, verdient bijzondere opmerking. — De geneesmiddelen moeten zoowel met betrekking tot derzelver zamenftel, als ook tot derzelver werking en toediening, naar de jaren gewijzigd worden. Tusfchen de dertig en veertig jaren vallen er zeer ligt verhinderingen in de maanftonden voor; en het ophouden derzelve in de jaren van afneming geeft aanleiding tot eenige verfchijnfelen van ziekten, of doet fommige ongemakken verdwijnen, die te voren naar geene middelen luisterden. In het maken der prognofis moet zeer dikwijls de ouderdom in aanmerking genomen worden.

§. 159.

Een niet onbelangrijk tijdftip is het onderzoek naar de omftandigheden bij de geboorte, daar gedurende hetzelve vele fchadelijke dingen, die op het geftel, de gezondheid en het geheele leven invloed hebben, konden medewerken. Namelijk, of zij al of niet als een voldragen kind geboren werd, of zij een tweeling geweest zij, of de geboorte gemakkelijk en regelmatig, of door de kunst gefchied

zij,

zij, of zij volmaakt gezond, levend of ſchijndood ter wereld kwam, en wat dies meer zij.

§. 160.

Zeer dikwijls is ook de kennis der geſchiedenis van haar leven met betrekking tot leefwijs, gezondheid en ziekte van haar kindsbeen af tot aan de huwbare jaren, en van deze tot aan het tegenwoordig tijdvak van haar leven, noodzakelijk, om zich een regt denkbeeld van de eigenaardige geſteldheid der Vrouw en van hare ziekte te vormen; waartoe het onderzoek naar hare kindſche jaren bij Ouders, nog levende aanwezende kindermeiden, naastbeſtaanden en bekenden moet bijdragen.

§. 161.

De uitwendige vorming des ligchaams moet ook dikwijls het onderzoek, oordeel en gedrag des Geneesheeren, alsmede den grond en de behandeling der ziekte, bepalen. De Vrouwen weten intusſchen, uit ijdelheid of beſchaamdheid, zekere mismaaktheden, vooral die van de ruggegraat en het bekken, voor het oog van den Arts te verbergen, of de zoodanigen worden, als zij te bedde liggen, zelden zigtbaar; men hoede zich voor dwalingen, en trachte, door eene behoedzame handelwijze en zonder kwetſing der vrouwelijke welvoegelijkheid, nadere kennis te erlangen; men beware het ſtilzwijgen, en raadplege in geval van onzekerheid met dezulken, die de Vrouw van nabij omringen, of haar langer kennen.

§. 162.

De kennis van het gestel is ook van het grootste gewigt, om ziekten der Vrouwen te beoordeelen en met grond te behandelen. Elk mensch heeft zijn eigen gestel, hetzelve is niet altoos aangeboren, maar kan door velerlei omstandigheden en invloeden veranderd worden. Het gevoelig gestel is, wel is waar, een eigendom van het Vrouwelijke geslacht, voornamelijk onder de beschaafde en hoogere standen; doch men vindt ook prikkelbare, reproductive en gemengde gestellen, waardoor de lagere standen, en vooral de landlieden, gekenmerkt worden. Uit dien hoofde moet men bovenal dáárop letten, welke graad van gevoeligheid en prikkelbaarheid aan de Vrouw in het algemeen eigen zij, of zij meerdere geneigdheid tot de ziekten van dezen of genen kring hebbe, enz. Om dan het gestel wèl te beoordeelen, moet men op de kenteekenen der verschillende gestellen, op de geschiedenis des levens, op voorafgegane ziekten, en op dat stelsel en werktuig, hetwelk bijzonder door de ziekte aangetast is, acht slaan.

§. 163.

Het temperament verkrijgt meestentijds zijne rigting door het gestel; de bepaling van dit laatste is derhalve reeds een hooge trap van nadering tot het eerste. Zoo beantwoordt het zuiver prikkelbaar gestel aan het bloedrijke; het zuiver gevoelig gestel aan het hysterische; het zuiver reproductief gestel met een' zeer geringen graad van

ge-

gevoeligheid en prikkelbaarheid aan het gespierde (*baeotische*); het prikkelbaar gevoelig gestel aan het zwaarmoedige (*melancholische*); het prikkelbaar reproductief gestel aan het galachtige (*cholerische*), en het door eenen gelijken graad van gevoeligheid, prikkelbaarheid en reproductie gekenmerkt gestel aan het zachtmoedige en weeke temperament. Het bloedrijke, hysterische, zwaarmoedige en goedaardige temperament is aan de Vrouwen, vooral onder de beschaafde standen, eigen; onder de lagere klasse, bijzonder op het Land, heerscht dikwijls het gespierde temperament, weshalve ook bij deze het zuiver reproductief gestel het meest voorkomt. Voor het overige moet men niet uit het oog verliezen, dat het temperament eener Vrouw door menigvuldige physische en psychische invloeden merkelijk kan veranderd worden. Daar het bloedrijke temperament bij Meisjes, voornamelijk ten tijde der huwbaarheid, veel aangenaams en belangwekkends heeft, zoo kan ook de Vrouw nog in den herfst van haar leven door een galachtig gestel hevig opbruischen, terwijl een zwaarmoedig temperament, op zekere oogenblikken zich verheffende, den schijn van het bloedrijk galachtige aanneemt.

§. 164.

Het onderzoek naar hare gewone bezigheden, haar beroep en haren stand, opent voor den Arts, wel is waar, een veel beperkter veld, dan in de ziekten der Mannen; nogtans bewijzen waarneming en ondervinding, dat de geneigdheid tot, en het ontstaan, de vorm en ontwikkeling van vele ziekten in

dezelve haren grondflag hebben. Men onderzoeke flechts de karakters, leefwijze en bezigheden van voorname en rijke Vrouwen, geleerde Opvoedfters, Nonnen, Vroedvrouwen, Naaifters, Wolfpinfters, Keukenmeiden, Meisjes van pleizier, hooge Bergbewoonfters, vooral in wijnlanden enz., en men zal zonder twijfel invloeden ontmoeten, welke het kenmerk van deze of gene ziekte dragen, en daarom in de diagnofis, prognofis en geneeswijze eene bijzondere oplettendheid verdienen, voornamelijk echter den diëet moeten regelen.

§. 165.

Vaderland, verblijfplaats en woning zijn ook fomtijks bij ziekten der Vrouwen van een bijzonder belang. Eene al te heete luchtftreek is dikwijls oorzaak van eenen te hevigen ftondenvloed; eene al te koude luchtftreek bevordert ligtelijk deszelfs ftremming; eene vochtige koude, of eene warme met zeer heete zomerdagen en altoos koele avondftonden vergezeld gaande luchtftreek geeft aanleiding tot het kolijk der maanftonden; door zoodanige en andere invloeden wordt de grond gelegd tot uitzakking der fcheede of der baarmoeder, tot miskramen en witten vloed.

§. 166.

Van geen minder gewigt ter juiste beoordeeling en genezing eener ziekte kunnen voor den Arts de betrekkingen, omgang en huisfelijke toeftand zijn, waarin eene Vrouw leeft; de meeste aandacht hieromtrent moet gevestigd worden op de on-

ongelukkige huwelijken, die ook tot het menigvuldig voorwenden van ziekten kunnen vervoeren.

§. 167.

Het is bijna overbodig, te herinneren, dat bij het algemeen onderzoek en de nafporing van de ziekte eener Vrouw, behalve de aangevoerde omftandigheden, acht moet geflagen worden op hare zielsgefteldheid, haar karakter, hare denkwijze, verftandsbefchaving, alsmede op haren gewonen omgang, hare gewoonten, eigene gefteldheden (*Idiosyncrasien*), wijze van beftaan, haren toeftand, hare houding en haren gang, en bij vele eigendommelijke ziekten op al die invloeden, welke gewoonlijk aan den Arts over het wezen, de natuur en het ontftaan eener ziekte opheldering kunnen geven.

DERDE HOOFDSTUK.

Bijzondere bepalingen over het onderzoek en de nafporing van de ziekten der Vrouwen.

§. 168.

De bijzondere bepalingen over het onderzoek en de nafporing van de ziekten der Vrouwen ftrekken zich uit tot de, aan haar geflacht eigendommelijke, verrigtingen, betrekkingen en tijdvakken van haar leven.

§. 169.

Bij Meisjes en ongetrouwde Vrouwen moet men vooral dáárop letten, of zij de huwbare jaren bereikt hebben, en of haar werktuigelijk geftel

aan geene zoodanige ſtoornisſen, welke de volkomene ontwikkeling van dit tijdperk gewoonlijk verhinderen, lijde; van daar ook de geneigdheid tot bleekzucht, ſtuiptrekkingen, opſtijgingen, zwaarmoedigheid, krankzinnigheid en vele andere kwalen, die van eenen zeer verſchillenden aard zijn. De oorzaken van zoodanige ſtoornisſen liggen zeer dikwijls in het Meisje zelf, waartoe vooral de al te vroeg opgewekte geſlachtsdrift, het gevoel van onbevredigde liefde, en de daaruit zoo ligt ontſtane zelfbevlekking en moederkwaal behooren.

§. 170.

Bij getrouwde Vrouwen komen niet minder in aanmerking vele bijzondere invloeden, welke nu eens in te groote onthouding, dan weder in te ſterk genot der huwelijksliefde hunnen grondſlag hebben. Vele kwalen verdwijnen in het huwelijk, en de Geneesheer komt dikwijls in het geval, om dit als middel ter genezing te moeten aanraden. Bij getrouwden moet men de mogelijkheid eener zwangerheid nooit over het hoofd zien, voornamelijk wanneer dezelve door het terugkomen der maanſtonden miskend, of uit overdrevene beſchaamdheid, belagchelijke gemaaktheid, of om andere geheime oorzaken bedekt gehouden wordt. In dit geval moet het onderzoek met alle mogelijke voorzigtigheid en kieschheid geſchieden; en, zoo zij zwanger is, vrage men, hoe lang en wanneer zij het de laatſte maal geweest zij? Men trachte de geſchiedenis en het beloop der voorgaande verlosſingen en kraambedden te weten te komen; verder, of zij

en-

oneenigheid met haren Man, of anders veel verdriet, kommer en zorg heeft? Of hare ſtonden geregeld komen en of zij met witten vloed gekweld is? Of zij in dat tijdperk van haar leven is, in hetwelk, met het ophouden der geſchiktheid tot zwanger worden, zekere ongemakken gepaard gaan, enz.?

§. 171.

De teeldeelen en derzelver verrigtingen vereiſchen bijzondere bepalingen, en wel des te meer, daar hier dikwijls de grond tot gewigtige ziekten der Vrouwen moet gezocht worden. Tot eene naauwkeurige kennis nu wordt de beſchouwing of het onderzoek zeer dikwijls noodzakelijk, bij voorb. bij velerlei ſtoornisſen der maanſtonden, ongeregelde ligging en ziekte der baarmoeder, bij bloedvloeijingen, breuken, aarsmaden (*Ascariden*) in de ſcheede, bij vermoedelijke zwangerheid, enz. De gezegden der zieken en Vroedvrouwen zijn bedriegelijk; vele ziekten der Vrouwen blijven ongenezen en veroorzaken haar den dood, als de, in deze werktuigen liggende, oorzaken, vooral uit beſchaamdheid, voor den Arts bedekt gehouden worden.

§. 172.

Onder de verrigtingen der teeldeelen vereiſchen de maanſtonden een bijzonder onderzoek. Daar de ſtoornis dezer verrigting zoo dikwerf de oorzaak of het gevolg van verſcheidene ziektevormen bij de Vrouwen is, kan het voor den Arts zeer belangrijk zijn, naar de geheele geſchiedenis daarvan, van derzelver eerſte verſchijning af, te vernemen:

 in

in welk jaar zij het eerst te voorschijn gekomen zijn; of zij geregeld kwamen, en de zieke, staande dit tijdperk, eene volmaakte gezondheid genoot, dan of dezelve, na voorafgegane pijnlijke gewaarwordingen en ongeregelde verschijnselen, zich vertoond hebben? Hoe het met de hoedanigheid en hoeveelheid van het ontlaste bloed gesteld zij? Of zij den typus, en welken, houden? Of gedurende derzelver verschijning zich bijzondere Idiosyncrasiën vertoonen? Of zij ligtelijk, en door welke, invloeden onderdrukt werden? Welke veranderingen zich, na derzelver verhindering, in haar ligchaam voorgedaan hebben? Wanneer zij dezelve het laatste had? Deze nasporingen zijn zeer gewigtig, bijzonder in het tijdperk der huwbaarheid en in de jaren van de afnemende geschiktheid tot zwanger worden.

§. 173.

Daar eene zwangere het voorwerp van raad en hulp van den Arts bij Vrouwen is, hetzij wegens ziekte of ter bestiering van gepaste diëetetische voorschriften, zoo vooronderstel ik, dat hij haar of te voren gekend en gelegenheid om haar te behandelen gehad hebbe, of dat hij voor de eerste maal bij haar kome; in het eerste geval zal hij zich des te ligter bij het onderzoek weten te gedragen; in het laatste geval moeten al die algemeene grondstellingen, welke in §. 144. bijgebragt zijn, in acht genomen worden.

§. 174.

§. 174.

De Arts bij Vrouwen vertrouwe voor het overige het gezegde van eene getrouwde Vrouw, dat zij zwanger is, nimmer geheel bepaald, daar vele zich zelve zoo zeer misleiden. Daarom moet men in zekere gevallen, vooral het eerst de vraag van werkelijke zwangerheid, beslisfen. De Arts neme alle voorzigtigheid en verstand te baat, en trachte het bijzonder daarop betrekking hebbende onderzoek niet eerder af te breken, vóórdat hij omtrent alle omstandigheden behoorlijk ingelicht zij. Zeer dikwijls kan men slechts door het onderslaan (*exploratio obstetricia*) volkomene opheldering bekomen, vooronderfteld, dat de voorgewende zwangerheid reeds zoo ver gevorderd zij, om door hetzelve te kunnen beslisfen. Voor het overige is het zeer nuttig, als de Arts tevens de Verloskunde uitoefent, of ten minste zoo veel ondervinding bezit, dat hij haar zelfs kan onderslaan; in twijfelachtige gevallen vertrouwe men slechts het gezegde eener Vroedvrouw niet, en raadplege liever met eenen bekwamen Vroedmeester.

§. 175.

Als de zwangerheid nog twijfelachtig is, dan vereischen zijn goede naam en de gezondheid der Vrouw zeer dikwijls, dat hij na een' langeren of korteren tijd het onderzoek herhale; als men echter daarvan bepaaldelijk overtuigd is, en men de zwangere niet te voren gekend en behandeld heeft, dan moet men, om zich eene volkomene kennis van hare gesteldheid te verschaffen, op al die omstandig-

heden, welke in §. 157 tot §. 167 bijgebragt zijn, acht ſlaan. Behalve het bijgebragte, echter, vrage men, hoe lang zij reeds zwanger is? Wanneer zij de ſtonden voor de laatſte maal had, en of zij dezelve ook gedurende de zwangerheid heeft? Wanneer zij de beweging van het Kind voor de eerſte maal voelde, en of zij die wezenlijk nog voelt? Hoe zij zich gedurende de zwangerheid bevonden heeft? Of haar niet alleen zekere diëetetiſche voorſchriften aangeprezen, maar ook geneesmiddelen, aderlatingen, laxeermiddelen, zoogenaamde preſervativen en derg. gedurende de zwangerheid toegediend zijn? Of zij reeds één- of meermalen gekraamd, of zij miskramen gehad heeft, van een voldragen of onvoldragen Kind verloſt, en hoe zij in de vorige dragt geweest is? Of zij eene gemakkelijke, regelmatige of ongelukkige verloſſing, en wat er in het algemeen merkwaardigs bij de vorige geboorten en Kraambedden plaats gehad heeft.

§. 176.

Als de zwangere wezenlijk ziek is, en vooral aan eenen voor de hulpbehoevenden zeer gewigtigen toeſtand lijdt, dan is het noodzakelijk, dat de Arts alle invloeden en oorzaken, welke tot ziekte of ſtoornis in de zwangerheid aanleiding gaven, kenne. De naſporing hiervan is bij eene zwangere dikwerf zeer moeijelijk, daar zij meer aaneengeſchakeld en ingewikkeld zijn, en ook moeijelijker kunnen ontdekt worden. Vele ziekten ſtaan met de zwangerheid in geen, andere in een naauwer verband; verſcheidene verſchijnſelen berusten op eene misleiding, of

doen

doen zich als noodzakelijke weldadige gevolgen voor; daarom vereifchen vele in het geheel geene geneesmiddelen, en derzelver gebruik doet nadeel.

§. 177.

In de zwangerheid in het algemeen, en dan wederom in bijzondere voorwerpen, werken vele invloeden op het werktuigelijk geftel geheel anders dan buiten dezelve; daarom doet zich dikwijls zulk eene verfchillende werking van geneesmiddelen, voedfels, aandoeningen, en wat dies meer zij, voor. Vele ziekten zijn zelfs na het tijdperk der zwangerheid veranderd; van daar komt het, dat vele kwalen in eene, gedurende de eerfte maanden der zwangerheid, bijzonder verhoogde levenskracht, en in plaatfelijke ophoopingen van het teelgeftel haren grond hebben, terwijl in de verwijderde werktuigen de gevoeligheid verhoogd wordt en de reproductie lijdt. Zekere ftoornisfen, welke in de laatfte maanden der zwangerheid zich voordoen, worden door de veranderde ligging der baarmoeder veroorzaakt; andere zijn wezenlijke kenteekenen van eene aanftaande miskraam of eener ontijdige geboorte. Vele ziekten verdwijnen in de zwangerheid, andere worden door dezelve erger; vele zwangeren moeten met de grootfte voorzigtigheid behandeld worden, daar zij door de geringfte invloeden aangedaan worden, andere kunnen zeer veel uitftaan; vele verdragen het inwendige gebruik van geneesmiddelen volftrekt niet, voornamelijk in de eerfte maanden van hare dragt; zij, die voor de eerfte maal zwanger zijn, vereifchen meerdere oplettendheid van den kant des Geneesheeren, enz.

§. 178.

§. 178.

Bij eene barende vrage men, of de geboorte werkelijk en op den juisten tijd plaats hebbe, waarbij men op de, naar de regelen der Verloskunst hiertoe behoorende, kenteekenen acht moet ſlaan. Daar evenwel eene regelmatige geboorte zeer dikwijls door dynamiſche invloeden, welke de Arts moet wegnemen, geſtoord wordt, zoo moet men een naauwkeuriger algemeen onderzoek in het werk ſtellen, als het onderſlaan alleen geene oplosſing geven kan. Daarom geve men hierop acht: of de verrigting der geboorte op zich zelve alleen van hare regelmatigheid afwijke, dan of er ook eene ſtoornis in de overige verrigtingen, en in welke, plaats hebbe? Of de ſtoornis der geboorte in de dynamiſche of werktuigelijke betrekkingen, bij voorb. in de weeën, of in de ligging van het Kind, of in de vorming van het bekken, plaats hebbe? Of het water te vroeg afgeloopen zij? Hoe lang reeds de geboorte geduurd hebbe? Of zij ſtoelontlasting gehad hebbe, en de pis zonder hinder ontlastte? Of de geboorte met geene flaauwten, ſtuipen of bloedvloeijingen vergezeld zij? Of de onderbuik niet zeer hard, pijnlijk, en de teeldeelen ontſtoken zijn? Of men koorts, voornamelijk ontſtekingskoorts, beſpeure? Of er reeds geneesmiddelen of pogingen ter verlosſing, en welke, aangewend zijn? Of de barende zeer verzwakt zij, en de beweging van het Kind nog voele? en derg.

§. 179.

Behalve de bijgebragte bepalingen kan ook in gevallen, waarin men voor de eerſte maal bij de barende

komt,

komt, de kennis van het beloop der plaatshebbende zoowel, als van hare vorige zwangere toeſtanden en verlosſingen, noodzakelijk worden, alsmede van alles, wat ſlechts de naaste of verwijderdſte betrekking op de plaatshebbende werking der baring hebben kan.

§. 180.

Bij ziekten der Kraamvrouwen vereiſchen vooral de borsten, de onderbuik en de teeldeelen bijzondere onderzoekingen en bepalingen, welke echter zeer dikwijls eerst door de geſchiedenis van hare vorige zwangere toeſtanden en geboorten moeten voorafgegaan worden, waarbij verſcheidene omſtandigheden, welke in §. 175 bijgebragt zijn, in aanmerking komen.

§. 181.

De gewigtigſte vragen bij het onderzoek hebben echter het naast op de kennis van het beloop der laatſte verlosſing betrekking, daar door dezelve zoo zeer het gevolg van het Kraambed bevestigd wordt. Men vrage dus, wanneer, en hoe lang die plaats gehad hebbe? Of zij gemakkelijk, regelmatig, onder vele vlagen, langzaam, zeer ſpoedig, met veel inſpanning en merkelijke verzwakking afgeloopen zij? Of zij enkel door eigene werking der Natuur of door kunst, en door welke, geſchied zij? Of de pogingen ter verlosſing dikwijls herhaald werden, en vele pijnen veroorzaakten? Of de nageboorte regelmatig gevolgd, of door kunst los geworden zij? Of er nog ſtukken daarvan zijn blijven zitten? Of zij vóór, in, of na de geboorte veel bloed verloren hebbe? Of er nog eene uit- of inwendige bloedſtorting aanwezig zij, en in welken graad

graad zij aanhoudt? Of de kraamzuivering regelmatig, te ſterk, meer rood dan wit vloeije, of geheel opgeſtopt zij? Of de onderbuik bij het aanraken week, pijnlijk, gezwollen, hard, geſpannen, en in welke ſtreek zulks zij? Of men de baarmoeder pijnlijk, regelmatig tezamengetrokken of nog zeer uitgezet aantreft? Of er naweeën plaats hebben, en in welken graad zij zich voordoen? Of de teeldeelen gezwollen, ontſtoken en gewond zijn? Of er geene gebrekkige ligging der baarmoeder plaats hebbe? Of de Kraamvrouw ſtoelontlasting gehad hebbe? Of de pislozing regelmatig geſchiede, dan of de pis lang opgeſtopt zij, of onwillekeurig met of zonder brandende pijn zich ontlaste? Of zij hare gewone uitwaſeming hebbe, ſterk zweete en geen' uitſlag beſpeure? Of zij hevige hoofdpijn, of pijnen in de onderſte ledematen gevoele?

§. 182.

Eene bijzondere oplettendheid vereiſchen de borsten. Inzonderheid vrage men, of de Kraamvrouw haar Kind zelve zoge, of hetzelve de borst behoorlijk vatte, wanneer zij hetzelve voor de eerſte maal aangelegd hebbe, wanneer en hoe dikwerf zij haar Kind de borst geve? Of zij eene merkbare zogkoorts, en onder welke bijzondere verſchijnſelen deze plaats gehad hebbe? Of zij overvloedig of weinig zog hebbe; welke deszelfs hoedanigheid zij en of hetzelve, na het bezuigen van het Kind, ſpoedig vervangen worde? Of de borsten zeer pijnlijk of hard, en derzelver tepels gezond en regelmatig gevormd zijn? Of het zog zich niet plotſelijk verplaatst, en wat

daar-

daartoe aanleiding gegeven hebbe; voorts welke toevallen daarop gevolgd zijn? Of zij sedert dien tijd een sterk zweet en kraamvloed, buikloop, pijn in het hoofd, in het lijf of in de beenen bespeurd hebbe? Wat wel aanleiding tot zogverplaatsing gegeven hebbe?

§. 183.

Voor het overige kunnen er bij Kraamvrouwen nog vele andere omstandigheden aanleiding tot onderzoek geven, zoo als vele harer kwalen door de epidemische gesteldheid, door een' verkeerden levensregel en door vele schadelijke invloeden ontslaan. Verscheidene ziektezaden, die reeds in de zwangerheid verborgen lagen, ontwikkelen zich eerst na de verlossing; andere, die in de zwangerheid sluimerden, doen zich eerst in het Kraambed op nieuws voor.

§. 184.

Het gebeurt wel zeldzaam, dat Kraamvrouwen in de eerste zes weken, en zoo lange zij haar Kind zogen, zwanger worden; nogtans zijn mij zulke waarnemingen bekend, en ik meen daarom zieke Kraamvrouwen daarop oplettend te moeten maken.

§. 185.

Vrouwen, die aan het afnemen zijn, hebben wederom met andere kwalen en gebreken te worstelen, waarvan sommige het geheele werktuigelijk gestel, sommige der baarmoeder naastliggende deelen, andere de baarmoeder zelve betreffen. Men geve acht op het tijdperk, waarin de maanstonden gewoonlijk

lijk wegblijven, en vrage, of zij reeds geheel weggebleven zijn, dan of zij somtijds nog te voorschijn komen, en onder welke omstandigheden zij plaats hebben? Of er geene aanbeijen of andere bloedvloeijingen aanwezig zijn? Somtijds komen zij nog met het zestigste, zeldzamer met het zeventigste jaar in zuidelijke luchtstreken weder te voorschijn, nadat zij reeds vele jaren weggebleven waren, en veroorzaken nu eens geene, dan wederom kwade gevolgen. Buitendien gedenke men bij afnemende Vrouwen op valsche zwangerheid, witten vloed, aanbeijen, verhardingen (*Indurationen*) scirrhus, kanker, waterzucht, vleeschgezwellen, bloedproppen, uitzakkingen, voor- en achterwaartsbuigingen en verouderde omkantelingen der baarmoeder, verharding en waterzucht der eijerstokken, en derg.

S. G. VOGEL. *über das Kranken-Examen. Stendal* 1796.

E. VON SIEBOLD, *über das Examen einer Schwangern*, *in Lucina*, I. *St.* V. *Bd. Marb.* 1809. bl. 1—60.

VIERDE AFDEELING.

LITTERATUUR.

§. 186.

Reeds de oudste Artsen HIPPOCRATES, AËTIUS, CELSUS, ORIBASIUS, GALENUS, PAULUS AEGINETA, RHAZES, AVICENNA, MESUE, BOLTONIUS, BAUHINUS, ALBUCASIS en anderen hebben hier en daar in hunne Werken de ziekten der Vrouwen met eene bijzondere oplettendheid verwaardigd, onder wel-

welke echter boven allen aan HIPPOCRATES den voorrang moet toegekend worden. Op hem volgden vele Artſen het voorbeeld van dezen grooten Geneesheer, onder welke toch verſcheidene hem zoowel, als andere hunner voorgangers, woordelijk naſchreven. De meeste Verloskundigen vereenigden het onderrigt over de ziekten der Vrouwen met dat over de Verloskunde, of wijdden hunne eigene Schriften alleenlijk aan Verloskundigen toe, in wier handen eertijds ook de behandeling van zieke Vrouwen was. Op het einde van de vorige Eeuw kwamen ook vele Werken over de ziekten der Vrouwen in het licht, en in de tien eerſte jaren dezer Eeuw, in welke ook de Verloskunst zulke in het oog loopende vorderingen maakte, werden ook in korten tijd de ziekten der Vrouwen in het algemeen, of derzelver bijzondere vormen, door verſcheidene Artſen en Verloskundigen voornamelijk beſchreven. De volgende lijst bevat voor het grootſte gedeelte de Werken over de ziekten der Vrouwen in het algemeen, welke dienen vermeld te worden; de voornaamſte Werken over bijzondere ziektevormen zal men bij derzelver voordragt aangeteekend vinden. Hoeveel er ook over ziekten der Vrouwen moge geſchreven zijn, en hoezeer de pogingen van eenige latere Artſen dienen geroemd te worden (*), zoo is nogtans een Werk, hetwelk aan

(*) Voor de oude Litteratuur over de ziekten der Vrouwen tot het jaar 1606 kunnen dienen:

JOH. GÜNTHER, *Gynaeciorum commentarius, acc. Syllabus auctorum, qui de Gynaeciis scripserunt. Argent.* 1606. 8°.

F. B. OSIANDERS *Lehrbuch der Entbindungskunst. Erſter Theil. Liter. und pragmat. Geſchichte dieſer Kunst. Goett.* 1799.

 Voor

aan de vereischten, die men van eene Leerwijze over de genezing van de ziekten der Vrouwen maken kan, volkomen beantwoordt, nog eene wezenlijke behoefte; en elke met vlijt, ondervinding en toereikende kennis bewerkte bijdrage kan niet anders dan ten hoogste welkom zijn.

§. 187.

Van HIPPOCRATES Werken, die op ziekten der Vrouwen betrekking hebben, verdienen de volgende bijgebragt te worden:

M. HIPPOCRATES COI *Opera omnia. Graece et Lat. Ed.* J. A. VAN DER LINDEN. I. *et* II. *Vol. Lugd. Bat.* 1665. 8°. *Lib.* LXXI. *de virginum morbis. Lib.* LXXII. *de natura muliebri. Lib.* LXXII, LXXIV *et* LXXV. *de morbis mulierum. Lib.* LXXVI. *de sterilibus et Lib. de superfoetatione, de exsectione, de septimestri et octimestri partu.*

HIPPOCRATIS *Opera genuina, recensuit* ALB. V. HALLER. III. *T. Lausan.* 1769. 8°.

HIPPOCRATIS COI *Aphorismi Gr. et Lat. Lugd. Bat.* 1627. 12°. op verscheidene plaatsen.

A. C. CELSUS, *de Medicina. Edit.* C. C. KRAUSE. *Lips.* 1766. Bevat verscheidene Leerwijzen over de behandeling der Barenden en Kraamvrouwen, als ook over de ziekten der Vrouwen.

SO-

Voor de oude en nieuwe Litteratuur over de ziekten der Vrouwen:

G. G. PLOUQUET, *Initia Bibliothecae m. pr. chir. Tom.* V. *Lit.* M. *Tubing.* 1795. 4°.

Dezelfde, *Literatura medica digesta, sive repertor. m. chir. atque rei obstetr. Tom.* III. *Lit.* M. *Tubing.* 1809. 4°. *Continuatio et Supplementum* I. *Tubing.* 1813. 4°.

K. FR. BURDACHS *Literatur der Heilwissenschaft.* I. *u.* II. *B. Gotha* 1810, 1811. 8°.

J. S. ERSCH. *Literatur der Medicin.* 1812. 8°.

SORANUS Werken over de ziekten der Vrouwen verdienen des te meer vermeld te worden wegens het geheele of gedeeltelijke naſchrijven van verſcheidene Schrijvers van zijnen tijd en de volgende Eeuw, als van ORIBASIUS, AËTIUS en anderen.

Σωράνου περὶ μήτρας, καὶ γυναικείου αἰδοίου. Ex bibl. Reg. Parisiis 1554. *apud A. Turnebum.* 8°. *pag.* 54—60.

EUCHARIUS RÖSSLIN (ook RHODION genaamd) *der Schwangeren Frauen und Hebammen Roſengarte.* Door hem in 1502 geſchreven, kwam daarna in verſcheidene talen overgezet in het licht en werd zeer dikwijls herdrukt. Het meest heeft hij GALENUS, RHAZES, AVICENNA en AVERROES nageſchreven.

MOSCHION, *Gynaecia seu de mulierum affectibus et morbis etc. cura* J. SPACH. *Argent.* 1597. *fol.*

* Bevat verſcheidene vragen, die op zwangerheid en geboorte betrekking hebben, en vooral wat eene Vroedvrouw, als Vrouwen - Arts, bij ziekten der Zwangeren en Kraamvrouwen, zoowel ten opzigte der diëet, als der geneesmiddelen te doen hebbe.

CLAUD. GALENI PERGAMENI *Opera omnia, quae extant. Edit. Froben. Basil.* 1562. *fol. Tom.* I. II. III.

* De boeken over de ziekten der Vrouwen, en over de middelen, welke op Zwangerheid, Geboorte en Kraambed betrekking hebben, en het boek over de ligt bereidende middelen bevatten zeer veel belangrijks over Physiologie en Pathologie der Vrouw.

ORIBASII *collectorum medicinalium Lib.* XVI. *Parisiis* 1555.

* Hij puttede woordelijk uit de Werken der, door hem genoemde, Artſen.

AËTII antiocheni medici *de cognoscendis et curandis morbis sermones sex. Basil. in off. Froben.* 1533. *fol.*

 * Mees-

* Meestendeels uit vroegere Werken over ziekten der Vrouwen, en gedeeltelijk uit de verlorene Schriften van den Arts PHILUMENUS ontleend.

PAULI AEGINETAE *de re medica libri* VII. *Basil.* 1532. *fol.*

* Schreef ook de oude Werken, voornamelijk die van ORIBASIUS na.

In het tijdperk der genoemde Artsen komen nog verscheidene Werken over ziekten der Vrouwen, en over geneeskundige behandeling van Zwangeren, Barenden en Kraamvrouwen voor, waartoe voornamelijk het Werk van een' zekeren CLEOPATRA behoort. Van dit Werk vindt men slechts nog fragmenten in SPACH's Gynaecia en in GALENUS Werken. Hunne Leerwijzen over ziekten der Vrouwen bepalen zich voornamelijk tot plaatselijke gebreken der teeldeelen.

THEODORI PRISCIANI *ad Timotheum fratrem Phoenomenon Euporiston, Logicus, Gynaecia ad Salvinam. Opus nunc primum editum. Basil. in offic. Froben.* 1532. 4°. *p.* 136—150.

Q. OCTAVII HORATIANI *rerum medicarum Lib. quatuor. Lib.* III. *Gynaecia, de mulierum accidentibus et curis eorundem, ad Victoriam. Argent.* 1532. *fol. min.*

* THEODORUS PRISCIANUS, ten onregte ook OCTAVIUS HORATIANUS genaamd, handelt in het aangehaalde Werk over de pijnlijke borsten der Kraamvrouwen, over de moederkwaal en andere ongemakken der baarmoeder, derzelver ontaardingen en den witten vloed.

A. RHAZIS *Opera exquisitiora Ed.* J. CHANNING, *denuo recudi curavit* J. C. RINGEBROIG. *Goett.* 1781. 8°.

* Heeft meestendeels uit de Werken van HIPPO-

CRA-

CRATES, GALENUS en andere zijner voorgangers getrokken; het beste heeft hij de waterzucht en ſpeenaderlijke bloedvloeijingen der baarmoeder, als ook de valſche zwangerheid behandeld.

CONSTANTINI AFRICANI (Cassinensis) *Opera. Basil.* 1536. Op bladz. 231 behandelt hij de ziekten der Vrouwen.

FAVENTINUS (Leonellus de victoriis) *Gynaeciorum sive morb. mulier. liber. Ingolstad.* 1544. 8°.

THADDAEI DUNI *Locarnensis medici muliebrium morborum omnis generis remedia*, ex DIOSCORIDE, GALENO, PLINIO, *Barbarisque et Arabibus Studiose collecta et disposita. Argentor.* 1565. 8°.

PICTORIUS (GEORG.) *Gynaecium. Francofurt.* 1575. 8°.

CAPPOCIUS, *Artis medicae Praxis de morbis mulierum. Vicent.* 1586. 4°.

TROTULAE *curandarum aegritudinum muliebrium ante, in et post partum libellus etc. Lips.* 1778. 8°.

* Is eigenlijk door een' Salernitaanſchen Arts geſchreven, en niet belangrijk.

NIC. ROCHEUS, *de morbis mulierum curandis. Paris.* 1542.

ALBERTUS MAGNUS, *de secretis mulierum. Amst.* 1643.

Gynaeciorum seu de mulierum tum aliis, tum gravidarum, parturientium et puerparum affectibus. Basil. 1566. 4°.

* Eene verzameling van Werken en Behandeling over ziekten der Vrouwen door de Grieken, Romeinen en Arabieren, heeft CONRADUS GESNER in orde gebragt, en is na zijnen dood voltooid en in het licht gegeven door CASPARUS WOLF. Deze verzameling is van den volgenden inhoud: MOSCHION, *de passionibus mulierum.* CLEOPATRAE, MOSCHIONIS, PRISCIANI *et incerti cujusdam muliebrium libri, in harmoniam redacti.* TROTULAE *seu* EROTIS *mulie-*

brium Lib. NIC. ROCHEI, *Lib. de morbis mulierum.* LUD. BONACIOLI, *Enneas muliebris*, en JAC. SYLVII, *Lib. de mensibus.*

Van deze Gynaecia bezorgde CASPARUS BAUHINUS in het jaar 1588 eene nieuwe, zeer vermeerderde uitgave, in drie deelen, waarin hij de volgende Werken opnam: T. J. FEL. PLATERI *Basil. Tabulae de mulierum partibus, generationi dicatis.* JOH. RUFFII, Tigurini, *Tractatus de mulieribus* T. II. HIER. MERCURIALIS *de morbis muliebribus.* Lib. IV. JOH. BAPT. MONTANI *de affectibus uterinis Libellus.* VICT. TRINCAVELLI *Consilia muliebria tria.*. ALB. BOTONIS *L. de morbis muliebribus.* JOH. LEBON, *Therapia puerperarum.* AMBROS. PARAEI *T. de hominis generatione.* ALBUCASIS *de morbis muliebribus.* HIPPOCRATIS *lib.* I. *de morbis mulierum.* M. CORDAEO, *Comment.* T. IV. LUD. MERCATUS *de morbis mulierum communibus, virginum, viduarum, sterilium etc. etc.*

Tien jaren later gaf ISRAEL SPACH eene derde, insgelijks vermeerderde uitgave in het licht. *Argentor.* 1597. *in fol.*

ALBERTUS BOLTONIUS, *de morbis muliebribus.*

FRANCOYS ROUSSET, *Traité nouveau de l'hysterotomotokie ou enfantement Césarien. à Par.* 1581. 8°.

A. MASSARIA, *de morbis mulierum. Lips.* 1600. 8°.

PHIL. GRÜLING, *Traktat von Weiberkrankheiten. Frankf.* 1625. 4°.

RODERICI A CASTRO, Lusitani, *Philos. ac Medic. Doct. per Europ. notissimi, de universa muliebrium morborum Medicina, novo et ante hac à nemine tentato ordine. Opus absolutissimum. Pars prima. Theoria. Hamb.* 1604. *Edit. auct. et emend.* 1607. 4°. *Pars secunda. Praxis. Hamb.* 1603. *fol. Edit. auct. et emend.* 1607. 4°.

* Toen ter tijd het volkomenste en belangrijkste Werk, dat zich door eene bijzondere kennis der oudere Schrijvers, en door eigene geleerdheid en ondervinding in de Geneeskunst voordeelig onderscheidt.

JOH. GÜNTHERI Andernacensis, *Gynaeciorum commentarius, de gravidarum, parturientium et infantum cura. Edid. et syllabam auctorum, qui de gynaeciis scripserunt, addidit* J. G. SCHENCK. *Argent.* 1606. 8°.

LUDOVIC. MERCATI *Gynaeciorum liber. Francof.* 1608. *fol.*

HIER. MERCURIALIS, *de cognoscendis et curandis corporis affectibus, praecipue mulierum. Venet.* 1617.

* De ziekten der Vrouwen zijn ook in de door BAUHINUS en SPACH bewerkte nieuwe uitgave van het Werk van CASTRO behandelt.

FONTANI *Syntagma medicum de morbis mulierum. Amst.* 1637. 4°.

PRIMEROSIUS, *de morbis mulierum et symptomatibus. L.* V. *Roterod.* 1655. 4°.

JO. VARANDAEUS, *de morbis et affectibus mulierum. Hanov.* 1619.

RAYM. FORTIS *consilia de morbis mulierum facile cognoscendis et curandis. Patav.* 1668. 4°.

PET. MICH. DE HEREDIA, *de morbis mulierum et utero gerentium. Lion.* 1665. *fol.*

DANIEL SENNERTUS, *Medicina practica. Lib.* VI. *Witteb.* 1654. 4°.

* Het vierde boek behandelt de ziekten der Vrouwen en Kinderen.

REGNERUS DE GRAAF, *Opera omnia*, voornamelijk het Tractaat *de virorum et mulierum organis generationi inservientibus. Lugd. Bat.* 1668.

FRANÇOIS MAURICEAU, *Traité des maladies des femmes grosses et de celles, qui sont accouchées. Par.* 1668. 4°. met pl.

* Een Werk, waarvan zeer vele uitgaven en vertalingen het licht zagen. Eene Nederduitsche vertaling van hetzelve hebben wij aan den uitmuntenden CAMPER te danken, onder den titel van: *over de ziekten der zwangere Vrouwen. Amst.* 1759. 4°. Van hem kwam ook naderhand uit:

Observations sur la grossesse et l'accouchement des femmes, et sur leurs maladies, et celles des enfans nouveau-nés. à Paris 1695. 4°.

Dernières observations sur les maladies des femmes grosses et accouchées. à Paris 1706. 4°.

Aphorismes touchant la grossesse, l'accouchement, les maladies et autres dispositions des femmes etc. à Paris 1694.

CAR. MUSITANUS, *de morbis mulierum.*

* Een der beste Werken van dien tijd.

MART. SCHURIGII *Parthenologia et Gynaecologia seu consideratio virginitatis partium et genitalium muliebrium. Dresd. et Lips.* 1729. 4°.

DE LA MOTTE, *Traité complet des accouchemens naturels, non naturels et contre nature etc. Paris* 1721. 4°. *Leid.* 1729. 4°.

Dezelfde, *volkommner Traktat von Krankheiten schwangerer und gebärender Frauenspersonen.* Naar het Fransch, door J. G. SCHEID, *Med.Doct. et Obstetr. jurat. Strasb.* 1732.

PAULI DE SORBAIT *Examen obstetricium.*

G. E. STAHL, *von den Zufällen und Krankheiten des Frauenzimmers. Lips.* 1735.

SCHULZ, *de morbis mulierum et infantum. Halae* 1747. 8°.

L. W. KNOER, *der bei Frauenzimmerkrankheiten glücklich kurirende Medicus. Leipzig* 1747.

GOLDHAMMER, *Weiber- und Kinderarzt. Leipz.* 1750.

DE BERGEN, *Aphorismi de cognoscendis et curandis mulierum morbis. Fr. ad Viadr.* 1751.

GERARI VAN SWIETEN *Opera.* Het vierde en vijfde deel bevat het beste uit de oudste Schrijvers getrokken.

Dr. JOH. STORCHENS, alias Pelargi, *Unterricht für Hebammen und Weiberkrankheiten.* In tien banden, bij MEVIUS in *Gotha*, waarvan de eerste band, het Onderrigt voor Vroedvrouwen bevattende, zonder jaartal is.

DE FITZERALD, *Traité des maladies des femmes. Par.* 1758. 12°.

J. F. SCARDONAE, *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis mulierum. Patav.* 1758.

J. ASTRUC, *Traité des maladies des femmes. Par.* 1761.

CAR. LUD. DE L'ESTOCQ, *de regimine, foeminis honoratioribus praescribendo. Servestae* 1762. 8°.

D. DELIUS, *Beobachtungen und Untersuchungen, welche das Geschäft der Erzeugung und die Geburtshülfe betreffen. Nürnb.* 1767. 8°. met pl.

BRUSATI, *de morbis feminarum. Vindobon.* 1766.

RICH. MANNING, *treatise on femal diseases etc. London* 1771. 8°.

JOH. RAULIN, *Traité des maladies des femmes en couches etc. Par.* 1771.

JOHN LEAKE, *medical instructions towards the prevention and cure of chronic or slow diseases peculiar to women etc. London* 1777. 8°.

Dezelfde, *praktische Bemerkungen über verschiedene Krankheiten der Kindbetterinnen und Schwangern u. s. w.* Uit het Engelsch, 1775. 8°.

GUALTH. VAN DOEVEREN, *primae lineae de cognoscendis mulierum morbis. Lips.* 1785. 8°.

Der Arzt des Frauenzimmers oder die Kunst dieselben gesund zu erhalten. Uit het Fransch. *Wien und Inspruck* 1786. 8°.

FRIED. BENJ. OSIANDER, *von Krankheiten der Frauenzimmer und Kinder. Tübingen* 1787. 8°.

CHAMBON DE MONTAUX, *Abhandlung von den Krankheiten verheiratheter und unverheiratheter Frauenzimmer.* Uit het Fransch. *Nürnb.* 1787. 8°.

Dezelfde, *der Arzt für Schwangere, u. s. w.* Uit het Fransch. 1792.

J. N. MÜLLER, *Handbuch der Frauenzimmerkrankheiten.* 4. *B.* 1786—1794. 8°. (onbeduidend.)

THOM. DENMANN, *An introduction to the practice of Midwifery. London Vol.* I. 1789. (bevat, behalve de Verloskunde, de geheele Leerwijze over de ziekten van het Vrouwelijke geslacht.)

H. G. MARSCHALL'S *Aerztin für Mädchen, Mütter und Kinder. Offenbach* 1789. 8°.

WILL. ROWLEY, *a treatise on female, nervous, hysterical, hypochondriacal, bilious, convulsive disease, apoplexy and palsy, with thoughts on madness and suicide etc. London* 1789. 8°.

MAHON, *Arzt für das schöne Geschlecht.* Uit het Engelsch, door MICHAËLIS. *Leipz.* 1790. 8°.

MORASCH, *Frauenzimmerkrankheiten. Landshut* 1790.

C. L. MURSINNA, *Abhandlung von der Krankheiten der Schwangern, Gebärenden, Wöchnerinnen und Säuglinge,* 2 deel. 3e. verm. en verb. uitgave. *Berl.* 1792. 8°.

G. F. HOFFMANN, *wie können Frauenzimmer frohe Mütter gesunder Kinder werden, und selbst dabey gesund und schön bleiben?* 3e. *Band. Frankf.* 1791—96. 8°. welke vraag van denzelfden Schrijver wij ook in onze taal beantwoord vinden, onder den titel: *hoe kunnen Vrouwen, zonder benadeeling harer gezondheid en schoonheid, blijde Moeders van gezonde Kinderen worden?* *'sHage* 1791. 8°.

ALEXANDER HAMILTON'S *Unterricht in der Behandlung der Frauenzimmer- und neugeborner Kinderkrankheiten.* Uit het Engelsch. *Leipz.* 1793. 8°.

ADOLPH NOLDE, *Gallerien der ältern und neuern Gesundheitslehrer für das schöne Geschlecht. Rostock* 1794. 8°.

SACOMBE, *le médecin accoucheur. Par.* 1791. 8°.

Dezelfde, *Elémens de la science des accouchemens. Par.* an X.

Schön-

Schönheits- und Gesundheitskatechismus fürs schöne Geschlecht. Leipz. 1797. 8°.

B. LAFFECTEUR, *Essai sur les maladies physiques et morales des femmes.* Par. 1798. 8°.

ANTH. FOTHERGILL, *conseils aux femmes de 45 à 50 ans, ou conduite à tenir lors de la cessation des règles.* Uit het Engelsch, met Aanmerk. door PH. PETIT RADEL. *Par.* 1800.

JOS. ANT. MILLMAYER, *der Artz für Frauenzimmer, oder kurze Anweisung, die Krankheiten des weiblichen Geschlechts zu heilen.* Leipz. 1800.

Theoretisch-praktische Abhandlung über die Geburtshülfe und Krankheiten der Schwangern, Kindbetterinnen und neugebornen Kinder. Uit het Fransch, met Aanmerkingen en eene Voorrede, door J. CHR. STARK, 2 deel. *Erfurt* 1800.

JOH. EVANG. WETZLER, *über physische Schwäche der Frauenzimmer. Landshut* 1801. 8°.

J. L. MOREAU DE LA SARTHE, *t. a. p.*

J. E. ARONSON'S, *die Kunst, das Leben des schönen Geschlechts zu erhalten und es in seinen eigenthümlichen Krankheiten vor Misgriffen zu bewahren. Berlin* 1805. 8°. met pl.

Dr. J. V. MÜLLER, *der Arzt für Wöchnerinnen.* I. en II. deel. *Frankf. a. Main* 1805. 8°.

J. J. A. PLENK, *doctrina de morbis sexus feminei. Viennae* 1808. 8°. en vertaald onder den titel: *Handleiding tot de kennis en genezing van de ziekten van het Vrouwelijke Geslacht. Amst.* 1809. 8°.

MELLIN, *der Frauenzimmerarzt. Kempten* 1807.

Hülfsbuch für Frauenzimmer, oder Vorbauungs- und Heilungsmittel gegen alle Schwächen und Krankheiten, welche dem schönen Geschlechte zustossen. Hamburg 1808.

J. CHR. G. JÖRG, *Handbuch der Krankheiten des menschlichen Weibes, nebst einer Einleitung in die Physiologie und Psychologie des weiblichen Organismus. Leipz.* 1809. met 1 pl.

De-

Dezelfde, *Schriften zur Beförderung der Kenntnisſ des menschlichen Weibes im Allgemeinen und zur Bereicherung der Geburtshülfe ins beſondere. Nürnb.* 1e. deel, met pl. 1812. 2e. deel, met pl. 1818 8°.

JOH. ANT. SCHMIDTMÜLLER, *Handbuch der mediciniſchen Geburtshülfe.* Eerſte deel, de ziekten der Zwangeren en Barenden bevattende. *Frankf.* 1809. (niet voortgezet.)

MENDE, *die Krankheiten der Weiber noſologisch und therapeutisch bearbeitet.* 1e. deel. *Leipz.* 1810. 2e. deel. *Berl.* 1811.

Dr. FR. C. NÄGELE, *Erfahrungen und Abhandlungen aus dem Gebiete der Krankheiten des weiblichen Geſchlechtes. Mannh.* 1812. 8°. met 4 pl.

GARDIEN, *Traité complet d'accouchemens et des maladies des filles, des femmes et des enfans.* II. *Edit. Par.* 1816. 8°.

Dr. W. J. SCHMITTS *Sammlung zweifelhafter Schwangerſchaftsfälle nebst einer kritiſchen Einleitung über die Methode des Unterſuchens u. ſ. w. Wien.* 1818. 8°.

* Dit voortreffelijk Werk verdient voornamelijk ten opzigte der diagnostiek over de ziekten der Vrouwen bijgebragt, en ten gebruike van alle eerst-beginnende Artſen en Vroedmeesters aangeprezen te worden.

Verſcheidene Leerboeken over de Verloskunde, bij voorb. die van PLENK, OSIANDER, FRORIEP, SIEBOLD en anderen bevatten zeer veel, voornamelijk over de ziekten der Zwangeren, Barenden en Kraamvrouwen.

Een bijzonder tijdſchrift over de ziekten der Vrouwen beſtaat er niet; in het jaar 1771 kwam er zulk een in het licht, onder den titel: *Der Arzt der Frauenzimmer, eine mediciniſche Wochenſchrift,* waar-

waarvan drie banden het licht zien en federt het jaar 1773 niet verder voortgezet is, maar waarvan er twee in het Nederduitsch vertaald voorkomen, onder den titel van: *de Arts der Moeders. Amft.* 1771. 8°. en *de Arts of Geneesheer van het Vrouwelijke Geflacht. Amft.* 1772. 8°. HUFELAND'S *Journal der praktifchen Heilkunde*; HORN'S *Archiv*; HARLES *Journal der medicinisch-chirurgifchen Literatur*; *die Salzburger medicinisch-chirurgifche Zeitung*; B. VON SIEBOLD'S *Chiron*; GUMPRECHT'S en WIGAND'S *Magazin*; MURSINNA'S *Journal*; STEIN'S *Annalen*; RUST'S *Magazin*; E. VON SIEBOLD'S *Lucina*, en dezelve vervangende *Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten*, bevatten en leveren van tijd tot tijd ook verhandelingen en waarnemingen over ziekten der Vrouwen.

HANDBOEK
OVER DE
KENNIS EN GENEZING
DER
ZIEKTEN
VAN HET
VROUWELIJKE GESLACHT;

DOOR

E. VON SIEBOLD,

Consulterenden Arts en Hoogleeraar te Berlijn.

Uit het Hoogduitsch,

naar de *tweede vermeerderde en verbeterde* Uitgave,

door

J. J. GAASWIJCK,

Praktizerenden Arts te Amsterdam.

EERSTEN DEELS TWEEDE STUK.

---

*

TE AMSTERDAM, BIJ

C. L. SCHLEIJER.

1822.

B E R I G T.

Door onderscheidene blijken van goedkeuring, waarmede men mijne Vertaling wel heeft willen aannemen, vereerd, ben ik aangemoedigd, om de eenmaal door mij aangevangene taak verder voort te zetten, en U, genegene Lezers en waardste Kunstgenooten! alzoo dit Stuk welwillend aan te bieden. Het lange verwijl, dat er met deszelfs uitgave heeft plaats gehad, moet niet aan mij, maar alleenlijk dááraan toegeschreven worden, dat de Uitgever het, tot de uitgave van dit Werk vereischte, getal Inteekenaren, uit

ver-

verſchillende Oorden van ons Rijk, alvorens heeft moeten afwachten. De volgende Stukken zullen ſpoediger op elkander volgen.

ZINSTORENDE FOUTEN.

bl. 226	reg. 14	*ſtaat:*	vernietigen;	*lees:*	beuren...... op.
— 233	— 1	—	martis, salita;	—	martis salita.
— 243	— 24	—	onderhavige;	—	werktuig.
— 281	— 12	—	likteekenen;	—	vormen van likteekenen.
— 320	— 21	—	ontvellingen;	—	aanvretingen.

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

VIJF-

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

*

EER.

EERSTE DEEL:

DE ZIEKTEN DER VROUWEN,

AFGESCHEIDEN

VAN

DE ZWANGERHEID, DE GEBOORTE EN HET KRAAMBED.

EERSTE AFDEELING.

OVER DE ONGEREGELDE (*Anomaliën* der) MAANSTONDEN.

§. 188.

De kennis en behandeling der ongeregelde maanſtonden moeten voor den Arts in het algemeen van het grootſte belang zijn, deels, dewijl zij dikwerf als de oorzaken van menigerlei ſtoornis der algemeene gezondheid worden aangezien, deels zekere te voren reeds plaats hebbende ziekten vergezellen, die van eenen veel grooteren invloed zijn, zoo zij de vrouw in dien ouderdom en onder zulke omſtandigheden, als wanneer de maanſtonden gewoon zijn te verſchijnen, aantasten.

§. 189.

De ziekelijke geſteldheid eener Vrouw kan echter zoo ingewikkeld en zamengeſteld zijn, dat de Arts zeer ligt in den waan gebragt wordt, om de ongeregelde verſchijnſelen der maanſtonden voor derzelver oorzaken te houden, en daarop zijn geneesplan te bouwen, waar die hem echter alleen als uitwerkſel

moesten voorkomen; het is daarom noodzakelijk, telkens ook in dit opzigt, een naauwkeurig onderzoek te doen, om eene zoodanige verwarring in de diagnosis te voorkomen.

§. 190.

De ongeregelde maanſtonden kunnen, volgens derzelver uiterlijke verſchijnſelen, tot de volgende gebragt worden, als:

1) de te vroeg verſchijnende maanſtonden met betrekking tot den ouderdom;

2) het wegblijven der maanſtonden ten tijde der huwbaarheid;

3) het te dikwijls verſchijnen der maanſtonden;

4) de al te ſpaarzame maanſtonden;

5) de opſtopping der maanſtonden;

6) de met een onaangenaam gevoel, pijn- en ziekelijke geſteldheid en kleur verſchijnende maanſtonden;

7) de afdwalingen der maanſtonden met betrekking tot de plaats van derzelver verſchijning;

8) de ſtoornisſen bij het ophouden der maanſtonden in gevorderde jaren.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de te vroeg verschijnende maanstonden.

§. 191.

De maanstonden kunnen met betrekking tot den ouderdom en den geregelden typus te vroeg verschijnen. Er zijn waarnemingen, dat meisjes op haar zevende, achtste, negende en tiende jaar reeds de maanstonden hadden; LOBSTEIN (*) verhaalt de levensgeschiedenis van een kind, hetwelk met het tweede jaar reeds volkomen de maanstonden had; ook vindt men eene reeks van dusdanige waarnemingen in de Schriften van MEDICUS (†), MEYER (§) en PLOUCQUET (⁎).

§. 192.

Niet alle bloedvloeijingen uit de teeldeelen, voornamelijk in de eerste kindsche jaren, zijn wezenlijke maanstonden, maar alleen die bloedvloeijing, welke het

(*) Zie des Schrijvers Lucina, *I. B.* 1. *St.* bl. 102. *IV. B.* 1. *St.* bl. 163.

(†) FR. C. MEDICUS, *Geschichte periodischer Krankheiten. Karlsruhe* 1764. 1e. Deel, bl. 171.

(§) C. J. MEYER'S *Systhematisches Handbuch zur Erkenntniss und Heilung der Blutflüsse*, B. 2. *Wien* 1805. 8°.

(⁎) PLOUCQUET, *init. Biblioth. pract. Lit.* M. *pag.* 224—225.

het gevolg dier verrigting (*proces*) is, met welke de Natuur bedoelt de Vrouw tot de bevruchting vatbaar te maken. Daarnaar moeten de bijgebragte en eenige door den Schrijver gedane waarnemingen van zoogenaamde te vroege maanſtonden beoordeeld worden. De Natuur doet ſomtijds deze ontlasting ontſtaan, om andere nadeelen en ziekten te voorkomen. De toeſtand dezer meisjes gelijkt naar die, welke met aanbeijen gekweld zijn, en door deze bloedvloeijing meer dan gene in eenen van de gezondheid afwijkenden toeſtand leven. Maanſtonden, met alle de daartoe behoorende eigenſchappen, is die bloedvloeijing eigenlijk niet; dezelve maakt de kleinen niet vatbaar tot de bevruchting: maar het is een van de gezondheid afwijkend periodiek bloedverlies uit de teeldeelen.

§. 193.

Te vroeg worden eigenlijk eerst de maanſtonden genaamd, zoo zij voor de noodzakelijke ontwikkeling van het overige Organismus voor den dag komen; als deze dus bij een meisje vroeger, bij voorbeeld in haar elfde jaar, plaats had, en de maanſtonden kwamen in haar twaalfde jaar voor den dag, dan kwamen zij bij dit meisje te laat, daar dezelve voor een ander in het vijftiende of zestiende jaar te vroeg zijn kunnen. De vóór den gewonen tijd, of vóór den heerſchenden geregelden typus, bij voorbeeld vóór het veertiende, dertiende of twaalfde jaar plaats hebbende verſchijning der ſtonden beſlist nooit alleen derzelver afwijking (*Abnormität*). De volſtrekt te vroeg of veelmeer ongewoon vroeg verſchij-

ſchijnende maanſtonden worden echter, wanneer dezelve in eene evenredige menigte plaats hebben, en den geregelden typus houden, op zich zelve nimmer voor eene ziekte gehouden. De ongeregelde te vroege maanſtonden beſtaan alleen, wanneer deze geſlachtsverrigting betrekkelijk te vroeg tot ſtand komt. Als men aan den anderen kant ſlechts op die gevallen, in welke de betrekkelijk te vroege maanſtonden tevens vóór den gewonen tijd voor den dag komen, acht ſlaat, dan beperkt men te zeer het denkbeeld van te vroege maanſtonden, daar de ſtonden, als dezelve zich ook na het veertiende jaar voordoen, bij voorbeeld in het zeventiende jaar, deze nog (namelijk betrekkelijk) te vroeg zijn kunnen. Deze gevallen neemt men echter menigvuldiger waar, dan die, in welke de betrekkelijk te vroege maanſtonden tevens vóór den gewonen tijd voor den dag komen, en die hier bij voorkeur in aanmerking zullen komen.

§. 194.

Om overtuigd te zijn, of de maanſtonden, welke voor de eerſte maal plaats hebben, met betrekking tot den ouderdom en den heerſchenden geregelden typus, te vroeg voor den dag gekomen zijn, en als een ziekelijk verſchijnſel moeten beoordeeld worden, moet men deels op de wijze en den graad der invloeden, welke den te vroegen ſtondenvloed bevorderden, deels op de gevolgen en verſchijnſelen, welke zich in het individueel Organismus voordoen, letten.

§. 195.

De maanſtonden komen dán voornamelijk te vroeg, als dezelve in het tijdſtip der kindſche en jeugdige jaren voor den dag komen, in hetwelk zelfs noch de vorming des ligchaams, noch het werkvermogen den behoorlijken graad bereikt hebben. De door den ſtondenvloed ontlaste vochten werken alsdan hoogst nadeelig, dewijl zij deels de toenemende ontwikkeling van het kinderlijk of jeugdig ligchaam tegengaan, deels de levenswerkzaamheid van het geheele Organismus in eenen hoogen graad verminderen.

Oorzaken.

§. 196.

De naaste oorzaak ligt meestendeels in eene algemeene zwakte van het ligchaam en in eene bijzondere van het Teelſtelſel. Deze is of bij de geboorte geërfd, en door de in het oog loopende teederheid der algemeene vorming, door het gemis eener levendige kleur, door de groote gevoeligheid en klaarblijkelijke zwakte in de willekeurige werkingen der ſpieren kenbaar; of zij wordt van de eerſte levensdagen van het kind af, en vervolgens eerst door zekere invloeden, voortgebragt. Deze zijn ſlechte oppasſing en verzuim in de eerſte ligchamelijke opvoeding; armoede; ſlechte ſpijzen; verblijf in eene vochtige, koude woning; gebrek aan genoegzame beweging, voornamelijk in de vrije lucht; te vroege bezigheden met zeer verzwakkenden en der voedingsverrigting hinderlijken arbeid; eene zittende leefwijze; te warme en te ſtevige bedekking van

het

het lijf; het gebruik van warme ſtoven; menigvuldige betasting en prikkeling der teeldeelen; wormen in de ingewanden, voornamelijk maden (*Ascariden*); jeukend uitſlag aan de teeldeelen; werkzame verbeeldingskracht met wellustige voorſtellingen; zedelooze tooneelſpelen en romans; te vroeg opgewekte teeldrift door wellustige lektuur en verhalen, door het te jong bezoeken van den ſchouwburg en de te vroege verkeering met het mannelijke geſlacht, door zeer verhittende en ſpecerijachtige ſpijzen, enz. Somtijds zijn ook de te vroege maanſtonden eene symptome van zekere ziekten, die zich reeds ontwikkeld hebben, bij voorbeeld der tusſchenpoozende koorts, der ſcrofelen, der engelſche ziekte, der Atroſie, der wormen, der waterzucht, enz.

§. 197.

De gevolgen en verſchijnſelen, welke de te vroege maanſtonden vergezellen, zijn: afneming der krachten en van den omvang van het ligchaam; onvruchtbaarheid; verlies der blozende gelaatskleur, der gewone vrolijkheid en levendigheid; onrustige, afgebroken ſlaap; bleeke kleur der huid; zwakke, langzame pols; traagheid in alle verrigtingen, voornamelijk der ſpijsvertering; gebrek aan eetlust; buikloop; gezwollen, op het gevoel ſlappe buik; onregelmatige koortſige bewegingen, welke het karakter van eene tusſchenpoozende koorts ſchijnen te hebben, doch naderhand tot eene ſluipkoorts overgaan; kugchen met ſteken in de zijde, enz. Ten tijde der bloedvloeijing heeft de zieke echter eene trekkende gewaarwording in het kruis en in de dijen;

aan den aars en in de ſcheede gevoelt zij eene jeuking, waaruit eerst een ſlijmachtig vocht zich ontlast, en dan door de wezenlijke bloedvloeijing, gewoonlijk met vermindering der trekkende gewaarwording in het kruis en het lijf, gevolgd wordt. Gedurende den vloed wordt de zieke meer verzwakt; er komen ligt flaauwten, ſtuiptrekkingen en kramppijnen bij; de bloedvloeijing kan ook door eenen plotſelijken dood gevolgd worden, of dezelve doet de jeuking in de teeldeelen toenemen, en doorknaagt ſomtijds de ſchaamlippen en de dijen zoo zeer, dat er eindelijk zweren gevormd worden, en, eer de vloed geheel ophoudt, wordt dezelve wit en ſlijmerig.

Voorzegging.

§. 198.

Zoo de in §. 197 bijgebragte verſchijnſelen der te vroege maanſtonden niet ſpoedig geſtuit worden, dan is eene geheele vermagering en uittering onvermijdelijk; deze volgt ſomwijlen door den overgang tot eenen hebbelijken ſlijmvloed der ſcheede (*Blenorrhoea vaginae*), of de dood dikwijls plotſelijk door eene bloedſtorting. De genezing is moeijelijk, als de ziekte uit zelfbevlekking ontſtaat. — Hoe jonger het meisje is, des te gevaarlijker kunnen de te vroege maanſtonden worden, voornamelijk bij eenen hoogen graad der kwaal en heviger werking der aanleidende oorzaken; als het meisje ouder en nabij den Landaard-typus der huwbaarheid is, toen de kwaal haar begin nam; als de graad der overgeërfde of eerst door opvolgende invloeden veroorzaakte

zwak-

zwakte flechts gering is, dan heeft men des te minder te vreezen: want in dit geval fchijnt de voedingsverrigting allengskens met de vloeijing in gelijke evenredigheid te ftaan; er doet zich weder een zeker (*relative*) ongefchonden toeftand (*Integrität*) voor, de vloeijing houdt van zelve weder op, of doet zich flechts periodisch als eene flijmerige affcheiding voor; de groei en ontwikkeling van het ligchaam nemen toe, doch de kleur der huid blijft bleek, en het uiterlijk voorkomen flap, niet zonder een bijzonder gevoel van zwaarte en matheid. Ten tijde der huwbaarheid treft men de in dit tijdperk eigendommelijke veranderingen van een gezond meisje niet aan, en de ftonden komen of laat en moeijelijk voor den dag, of blijven geheel weg, waarvan bleekzucht het gevolg is. — Als de fchadelijke invloeden, waaruit de kwaal ontftaat, tegengegaan worden, vóórdat het lijden eenen te hoogen graad bereikt heeft; als gunftiger betrekkingen op de zieke werken, waardoor de prikkelbaarheid in den reproductiven kring verhoogd wordt, dan neemt de voeding toe, de ontwikkeling van het geheele Organismus verkrijgt meerdere werkzaamheid en de vloeijing houdt op. Meestal blijft er tot de jaren der huwbaarheid nog eene zekere uitwendige zwakte over, welke nogtans bij de volgende verfchijning der geregelde maanftonden geheel verdwijnt.

Ge-

Geneeswijze.

§. 199.

De geneeskundige behandeling bij de te vroege verschijning der maanstonden heeft tot oogmerk, om de algemeene zwakte van het ligchaam en die der teeldeelen in het bijzonder tegen te gaan. Dit bereikt men deels door het wegnemen der oorzaken, waardoor dezelve voortgebragt wordt, deels door het gebruik van zoodanige versterkende geneesmiddelen, die het spoedigst de prikkelbaarheid in de reproductie herstellen.

§. 200.

Bovenal moeten de in §. 196 bijgebragte schadelijkheden vermijd, en door eene betere ligchamelijke opvoeding, gezondere drooge woning, beweging in de vrije lucht, gepasten arbeid en vervrolijking van den geest vervangen worden; de verandering van luchtgestel en een verblijf op het land zijn voortreffelijke geneesmiddelen, en dikwijls alleen in staat, om de ziekte geheel te genezen. Hierbij moeten ook alle invloeden vermijd worden, die maar eenigzins de teeldeelen prikkelen en de teeldrift opwekken; de verkeering met het mannelijk geslacht, de zittende leefwijze, het bezoeken van den schouwburg, het dansen, het lezen van romans, specerijachtige en verhittende spijzen en dranken. Daar deze ziekte het meest uit zelfbevlekking ontstaat, moet deze ook voornamelijk door den Arts gadegeslagen worden. Het nalaten van deze ondeugd en de verwijdering van alle gelegenheid tot het betasten

der

der teeldeelen is de eerſte vereischte ter genezing. De toeſtand van zulk eene zieke is meestendeels zwakte met verhoogde prikkelbaarheid van het ganſche zenuwſtelſel; om deze tegen te gaan, dienen de mineraalzuren: het elixirium acidum Halleri, het acidum muriaticum oxygenatum, zeer kleine giften van het azijnzure lood in een aftrekſel van de fol. aurant. virid., herb. meliss. — menth. crisp., cortic. cinnamom., en bij hevige krampachtige toevallen met castoreum hyosciamus opium, enz. Uitwendig zijn inſpuitingen en pappen, op de ſchaamdeelen gelegd, dienſtig, die bij de heerſchende prikkelbaarheid der teeldeelen het geſchiktst uit kalkwater, of uit eene oplosſing van het azijnzure lood, met opium vermengd, bereid worden, waartegen men buitendien het koude water, den azijn, de afkookſels van looiſtof houdende planten, van den cort. ulm. campestr. salicis, hippocastani querc., de oplosſing van den aluin, en als de zwakte door eene groote ſlapheid der vezelen gekenmerkt wordt, en de prikkelbaarheid meer af- dan toegenomen is, het zincum, ferrum en cuprum sulphur. aanwendt. Nog behooren hiertoe de algemeene en plaatſelijke baden, de bidets-baden van koud water, de ijzerbaden, en ook in hardnekkige gevallen de druipbaden (*Douche*) dagelijks eenige malen op de lendenſtreek. — Als echter eene der in §. 196 bijgebragte ziekten aan de te vroege maanſtonden moet toegeſchreven worden, dan drage men ten eerſte zorg, dat die overeenkomſtig derzelver natuur behandeld worden; met derzelver genezing houden meestal de ſtonden op, welke dezelve gewoonlijk ſlechts als symptome vergezelden.

Rha-

Rhachitis, ſcrofelen, wormen, ſcheurbuik, waarmede men deze geſlachtsafwijking het meest gepaard ziet gaan, hebben dikwijls in het ſlechte voedſel, en voornamelijk in het inademen eener bedorvene lucht, hunnen hoofdzakelijkſten grond, bij voorbeeld in vondeling- of weeshuizen, en in ſterk bewoonde huizen der geringere volksklasſe, enz. Als men derhalve de zieke gelukkig behandelen wil, dan moet de eerſte zorg zijn, dat de zieke van hare gewone verblijfplaats verwijderd en bij voorkeur naar het land gebragt worde; deze verwisſeling is beter, dan het gebruik van alle geneesmiddelen.

§. 201.

Het tweede geneesplan beſtaat in het tegengaan der algemeene zwakte, en die der teeldeelen in het bijzonder. Dit doel bereikt men door die geneesmiddelen, welke de prikkelbaarheid in de reproductie herſtellen: herba trifolii fibrini, lignum quassiae, radix calami aromatici, — gentianae — rubiae tinctorum, lichen islandicus, cortex aurantiorum, — peruvianus, en het ijzer zijn de werkzaamſte middelen, welke telkens in eene geſchikte, met de jaren en den graad der zwakte pasſenden vorm en gift, moeten toegediend worden. Uitwendig wrijve men den buik, de ſchaam- en lendenſtreek met aromatieke vlugtige ſmeerſels, bij voorbeeld met het unguentum nervinum, de essentia balsamica, den muskaatbalſem en cajeput olie, e. d. g., of men legge pappen uit een aftrekſel van aromatieke kruiden, of warme matrasſen, met vlugtige geneesmiddelen nat gemaakt, op den buik. Eene bijzondere aanprijzing nogtans ver-

verdienen de baden uit een afkookſel van eikenbast of der looiſtof, en de ijzerbaden, die ook dan nog eene voortreffelijke werking doen, als de bloedvloeijing wel ophoudt, maar nog een ſlijmvloed nablijft. Met het gebruik der geneesmiddelen vereenige men tevens eenen gepasten eetregel; de ſpijzen moeten ligt voedzaam, matig of volſtrekt niet gekruid zijn: krachtig vleeschnat, ſago- en rijstſoepen, kalfsvleesch en malsch gevogelte, eijeren, ligt verteerbare groenten, e. d. g. zijn bij voorkeur aan te raden; tot drank geve men wijn, en een goed, wel voedzaam, maar ligt verteerbaar en niet te verhittend zwaar bier. Bijzonder dienſtig zijn nog beweging in de vrije lucht, opgeruimdheid van geest en een verblijf op het land.

§. 202.

Vroeger nogtans, dan zelfs de verſterkende geneeswijze kan aangewend worden, verdient dikwijls die zwakte met opmerkzaamheid gadegeſlagen te worden, bij welke voornamelijk de gevoeligheid verhoogd is; dezelve vertoont zich meestendeels door aanvallen van kramp- en ſtuiptrekkingen, vallende ziekte, verſtijving, enz., die des te meer opmerkzaamheid verdienen, daar dezelve zoo ligt hebbelijk worden, en dan het ganſche leven door voortduren. Reeds de ziekelijke aandoenlijkheid der maag en het gebrek aan eetlust laten het gebruik van gepaste voedſels niet toe en verbieden de aanwending van verſterkende geneesmiddelen, hoezeer derzelver aanwijzing overigens ook ſchijnen moge; bij de gewoonlijk zoo zeer toegenomene vatbaarheid in het

al-

algemeen worden dikwerf die aanvallen reeds door de geringste werking opgewekt, en dezelve kunnen nog meer zelfs door de onvoorwaardelijke aanwending van versterkende middelen voortgebragt worden. Men moet bij de behandeling slechts op den graad van aandoenlijkheid en vatbaarheid bijzonder acht geven. Geen middel, hetwelk met de gewaarwording niet overeenstemt, derhalve het gevoel aandoet, ongeregelde bewegingen veroorzaakt en met de werktuigelijke vatbaarheid niet in alle opzigten gelijk staat, vinde hier eene plaats; slechts zulke, die de prikkelbaarheid in het zenuwstelsel voortbrengen, en de ziekelijke verschijnselen der gevoeligheid verminderen en tegengaan, de zoogenaamde antispasmodische middelen, de kamillen, de valeriaan, de liquor C. C. succinatus, de zinkbloemen, de bismuth, de asa foetida, het castoreum, de muskus en, bij hevigere zenuwtoevallen, het opium, zullen hier bij uitstek werkzaam wezen, en zoodra de aanvallen geweken zijn en het gevoelig karakter beteugeld is, kunnen de krachtdadiger versterkende geneesmiddelen (§. 201) in het begin met antispasmodische vereenigd, en vervolgens alleen toegediend worden. Het doelmatigste is, de antispasmodische middelen door bittere extracten te vervangen, en alleen dán, als de zenuwtoevallen, met betrekking tot derzelver hevigheid, afnemen en minder menigvuldig wederkeeren, als de eetlust wederkomt, de groote traagheid en matheid minder en de slaap geruster en verkwikkender geworden is, kan men tot de krachtdadiger versterkende middelen overgaan.

§. 203.

§. 203.

Geene mindere opmerkzaamheid dan de algemeene ziekelijke verschijnselen der gevoeligheid (§. 202) verdienen ook de bijzondere neiging tot braken, het walgen of werkelijk braken, de maag- en lendenpijnen, een dikke en harde buik; en de meer of min sterke aanvallen van koorts. De eerste toevallen zijn somwijlen aan stoffelijke oorzaken toe te schrijven, welke men door drukking op den hartkuil, beslagene tong en leelijken smaak in den mond herkent; een braakmiddel, voornamelijk uit ipecacuanha met een krampstillend vocht, komt hier vooral te pas, en het wekt vervolgens de dikwijls een' geruimen tijd sluimerende werkzaamheid der maag tot derzelver verrigtingen des te meer op; buitendien verschaffen een Riverische drank met een aromatisch aftreksel, en, naar omstandigheden, bijzonder bij maagpijnen, een aftreksel van kamillen met het tinctuur van opium, of de overgehaalde kamillenolie met Hoffmanns-droppels, als ook krampstillende smeersels de spoedigste hulp. Op gelijke wijze behandelt men ook de lendenpijnen, die vóór den vloed plaats hebben; prijst eene rustige ligging op de eene of andere zijde aan, en bijaldien de lendenpijnen eerder gevolgen zijn der ophooping door uitgezette vaten van het bekken en van het teelstelsel, dan zullen eenige bloedzuigers in den omtrek van het kruis, voordat de vloed zich voordoet, gelegd, verligting baren, de volgende bloedvloeijing verminderen en de vaten van het teelstelsel de ontijdige ontlasting afwennen, welke met iedere ontlasting

ſlapper en zwakker worden. — Een harde en dikke buik gaat meestal met gebrek aan eetlust en geſtoorde ſpijsvertering gepaard, en geeft meestal eene verzameling van vuile ſtoffen te kennen, vooral als de zieken ſlecht voedſel genieten, ten gevolge van aan hunnen toeſtand meest eigendommelijke vermoeidheid veel zitten, werkeloos leven en tot verſtoppingen geneigd zijn. Vóór de aanwending van alle andere middelen zijn ontlastmiddelen dringend aangewezen, welke men zoo dikwijls herhaalt, als het zonder eene aanmerkelijke vermindering der krachten, bij aanhoudende dikte en hardheid van den buik, en daarop volgenden ſtinkenden ſtoelgang, geſchieden kan. De hier aan te wendene ontlastmiddelen zijn het electuarium lenitivum, met het wijnſteenzuur; de cremor tartari met magneſia en rhabarber, deze in hardnekkige gevallen met het kwikzilver of de jalappe, en deze ook alleen e. d. g. Als de buik gezuiverd is, dan houdt de vloeijing ſomtijds van zelve op. Maar ook zonder dit volkomen gevolg, werken de ontlastmiddelen zeer weldadig, en brengen, ten zij in het laatſte uitterende tijdperk der ziekte, nimmer eenig nadeel te weeg, ja zelfs de krampachtige toevallen worden daardoor verminderd, en verbieden hierom derzelver aanwending niet. Nu eerst kan men van de krampwerende en krachtdadiger verſterkende middelen, welke het geſchiktst naar aanwijzing van §. 202 voorgeſchreven worden, een heilzaam gevolg verwachten. — De meer of min hevige toevallen van koorts vereiſchen hoofdzakelijk rust op een niet te warm bed, en afwering van alle prikkels, waarmede ziel en ligchaam

chaam omgeven zijn, of van andere schadelijke invloeden. Bij hardlijvigheid laat men dagelijks eene verzachtende klisteer zetten; als de zieke, nevens eenen snellen pols, des avonds eene brandende hitte heeft, bijzonder in de handen, met eene drooge huid, dan komen de plant- en mineraalzuren, het wijnsteenzuur, het acidum muriaticum oxygenatum, het elixirium acidum Halleri e. d. g., bijzonder met een slijmachtig vocht, te pas. Hevige hoofdpijnen, hitte en onrust wijken door amandelmelk met een weinig salpeter. Als de toestand meer zenuwachtig en de zieke bleek, onrustig en door kramppijnen uitgeput is, dan geve men eene amandelmelk met heulsap, vooral Sydenhams tinktuur, zonder de aanwending van uitwendige middelen ter zijde te stellen.

§. 204.

Dewijl nogtans de bloedvloeijing, zelfs bij het bovendien zeer teeder Organismus, telkens op nieuws de prikkelbaarheid in de reproductie verzwakt en de gevoeligheid verhoogt, is het menigmaal niet toereikend genoeg, aan het ligchaam de noodige vergoeding voor dit verlies, door aanwending der versterkende geneeswijze en eenen voedzamen leefregel, te verschaffen; maar er kunnen zich ook dringende aanwijzingen voordoen, om de vloeijing, als dezelve te sterk is, en door eene aanmerkelijke verzwakking gevolgd wordt, te verminderen. Tot deze aanwijzing zijn de plant- en mineraalzuren, het acidum phosphoricum, de oplossing van den aluin in een aromatisch aftreksel, of de aluinwei met kaneel bij eene niet gestoorde spijsvertering en aan-

wezige ſtoelverſtopping, en des noods de kaneel-tinktuur met het Hallers zuur, rust, matige warmte en eene horizontale ligging meestendeels van het gewenschte gevolg. Als alleenlijk hitte, opvliegendheid en hoofdpijn met eenen ſnellen pols zich voordoen, dan zijn limonade, het verdunde wijnſteenzuur met water en ſuiker voldoende, om de te ſterke vloeijing tegen te gaan. Als met dezelve echter hevige en krampachtige buikpijnen vergezeld gaan, dan kieze men het heulſap en de ipecacuanha in kleine giften. Als de verzwakking aanmerkelijk is, dan geve men de kina, in een aftrekſel of afkookſel met kaneel. De koude omſlagen op den buik en de koude inſpuitingen in de teeldeelen zijn niet aan te raden, dewijl zij, offchoon voor het oogenblik heilzaam, toch den ganſchen toeſtand verſlimmeren. Men kan dezelve meestendeels geheel ontberen, daar het gevaar van bloedvloeijing zelden zoo groot is. Matig warme ſtovingen uit een aftrekſel van aromatiſche kruiden met rooden wijn of wijnazijn mogen des noods te verkiezen wezen.

§. 205.

Somtijds blijft er een ſlijmvloed na, die zeer lastig is en vervolgens nadeelig wordt, offchoon de ziekte reeds weg ſchijnt te zijn. De baarmoeder ſchijnt zich allengskens aan de ziekelijke afzondering gewend te hebben. Dan meestendeels is eene nablijvende verſlapping, welke zich voornamelijk tot de geſlachtsdeelen bepaalt, de oorzaak hiervan. Kina, ijzer, baden met eikenbast, ijzerbaden en eene werkzame, vrolijke leefwijze met een rijkelijk voedſel en een ver-

verblijf op het land zijn de werkzaamſte middelen. — Ontvellingen en zweren worden door zindelijkheid het best voorgekomen; de plaatſen, waar dezelve ontſtaan, worden door opdroogende, de ziekelijke afſcheiding beperkende middelen van kinapoeder en omſlagen uit afkookſels van den wilgen-, kina- en eikenbast behandeld. Als het ſlechts roode, pijnlijke vlakjes aan de naastliggende deelen zijn, dan zal het wasſchen met kalk- of Goulards-loodwater eene ſpoedige genezing bewerken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER HET WEGBLIJVEN DER MAANSTONDEN TEN TIJDE DER HUWBAARHEID.

Opgeſtopte Maanſtonden.

Menses retenti. Amenorrhoea.

§. 206.

Een Meisje kan de jaren der huwbaarheid bereikt hebben, zonder dat de maanſtonden verſchijnen; het gemis eener om dezen tijd zoo gewoonlijke verrigting moet wel de opmerkzaamheid van den Arts tot zich trekken; doch hij moet zulks niet dadelijk en onvoorwaardelijk als ziekelijk beſchouwen, daar de ondervinding leert, dat vele meisjes later dan met de gewone jaren der huwbaarheid, anderen nooit de maanſtonden bekomen, en desniettegenſtaande eene ongeſtoorde gezondheid genieten (*). Om derhalve het wegblijven der maanſtonden juist te beoordeelen, moet men letten 1) op den Landaard-typus; 2) of er ook werkelijk eenige verhindering in de verrigtingen van enkele vormſels of van het werktuigelijk geſtel in het algemeen, en eene vermin-

(*) LUDWIG, *dissertatio an foemina sine catameniorum fluxu perfecta frui possit sanitate. Lips.* 1740.

mindering des algemeenen welftands waargenomen worde; 3) waarin de oorzaak van dit niet verfchijnen derzelve te zoeken zij.

§. 207.

Ten opzigte van den Landaard-typus moet men acht flaan op het luchtgeftel, waaronder het meisje woont; op de leefwijze en de gefteldheid van het ligchaam; op het temperament en den graad harer zedelijke, ziels- en ligchaamsontwikkeling: het volkomen gemis der maanftonden moet daarom flechts dán verdacht gehouden worden, wanneer dezelve, ten gevolge van den Landaard-typus, hadden kunnen en moeten verfchijnen.

§. 208.

De ftoornisfen in enkele vormfels en van het werktuigelijk geftel in het algemeen, alsmede de daardoor bewerkte afneming van den algemeenen welftand, worden meestendeels door zekere verfchijnfelen te kennen gegeven, welke bewijzen, dat de ftrekking der Natuur tot het voortbrengen der ontlasting gerigt zij; doch dat zij deels in deze pogingen geftoord wordt, en deels in de werktuigen der ontlasting deze of gene verhindering, ter bereiking van haar oogmerk, aantreft. Deze verfchijnfelen zijn: angst, duizelingen, hoofdpijn, algemeene afmatting en zwaarte in de leden, pijnlijke zwelling en fpanning der borsten, eene met pijn gepaard gaande trekking, fpanning en hitte in het kruis, een gezwollene en op het gevoel zich harder dan naãr gewoonte voordoende buik, fomtijds

eene hitte in de fcheede, en niet zelden eene flijmachtige vloeijing.

§. 209.

De in §. 208 aangewezene ziekelijke verfchijnfelen zijn in het begin niet aanhoudend, maar doen zich bij tusfchenpoozen alle drie of vier weken voor. De uitflag is dan verfchillende: of de maanftonden verfchijnen na den gelukkigen ftrijd der Natuur en de ziekelijke verfchijnfelen verminderen, of er doen zich, vooral bij meisjes van een prikkelbaar volbloedig geftel, de hevigfte en razendfte hoofdpijnen, duizelingen, ruifchen in de ooren, tandpijn, ijlhoofdigheid, inwendige angst op de borst, benaauwdheid, hartkloppingen en zoogenaamde gisting van het bloed, zwaarmoedigheid, razernij (*Mania*), ontfteking der herfenen, der longen, der maag en der buiksingewanden, beroerte, bloedbraking, bloedfpuwing en longtering, des te eer voor, hoe meer dezelve door eenen prikkelenden leefregel of eene verkeerde geneeskundige behandeling begunftigd worden. Somtijds, doch niet altoos, vereenigen zich daarmede kramp in den buik, kolijkpijnen, walging en braking. Meer zeker is een koortsachtige toeftand met eenen vollen en harden pols, drooge huid, hoog roode vurige pis, harden, lijvigen, vasten ftoelgang, en, wanneer er bloedingen voor den dag komen, een taai, dik, lijvig en ligt ftolbaar bloed. Bij zwakke perfonen echter, die eene weeke opvoeding genoten hebben en bij uitftek gevoelig van geftel zijn, gaat eene zigtbare verzwakking in al de levensverrigtingen, welke door flaauwten, kramp, trek-

trekkingen en vallende ziekten gevolgd worden, gepaard. Eindelijk gaat deze toeſtand tot bleekzucht, waterzucht, kwaadſappigheid (*cachexia*) en eene volkomene uittering over. Zeer dikwijls echter nemen de ſtonden, in plaats van in de door de Natuur beſtemde werktuigen te verſchijnen, eenen anderen uitweg, en nu treden de zoogenaamde m e n s e s a n o m a l a e te voorſchijn, die de zonderlingſte vormen aannemen, en eene bijzondere opmerkzaamheid van den Arts verdienen, voornamelijk daar deze niet altoos in de afwisſelende werktuigen, bij voorbeeld de longen, de maag, den neus, de pisblaas, de aanbeijenvaten, enz. als bloedvloeijingen, bloedhoesten, bloedbraking, neusbloeding, bloedwateren, bloedende aanbeijen, enz. verſchijnen, maar het afgezonderde vocht ſlechts de hoedanigheid van datgene heeft, welke het werktuig of vormſel, overeenkomſtig met deszelfs geregelde verrigting, gewoonlijk plagt te ontlasten, waartoe bij voorbeeld de merkwaardige waarnemingen behooren, dat er alle vier weken een zeer ſterk algemeen zweet, zweeterige voeten, vermeerderde afzondering van pis, ſpeekſelvloed e. d. g. plaats hebben, waarover in het zevende Hoofdſtuk dezer afdeeling breedvoerig zal gehandeld worden.

Oorzaken.

§. 210.

De oorzaken van het wegblijven der maanſtonden liggen of in werktuigelijke of dynamiſche beletſelen.

§. 211.

De werktuigelijke beletſelen bepalen zich meestendeels tot misvormingen der uit- en inwendige teeldeelen; daartoe behooren de Atresie der ſchaamlippen, der nymphen, der ſcheede, van het hymen, van den moedermond en van den hals der baarmoeder, eene geheel wanſtaltige of geheel ontbrekende baarmoeder.

§. 212.

De Atresie van het hymen is of volkomen, dit zelfs dikwijls zeer dik, hard, ſtevig en van een bandachtig, zelden beenachtig maakſel; of ſomwijlen is wel het hymen doorboord, doch achter hetzelve een wanſtaltig vlies gevormd. Bij de Atresie der ſcheede vindt men of aan derzelver onderst gedeelte, digt bij het hymen en aan de ſchaamlippen, de vergroeijing, of deze ſtrekt zich tot aan het gewelf der ſcheede uit; de vergroeide plaats is hard, peesachtig, en de wand der ſcheede bijkans in het geheel niet gezwollen. In al deze gevallen kan de baarmoeder ontbreken; voorhanden of zoo ontaard zijn, dat dezelve ter menstruatie niet geſchikt is. De Schrijver heeft, in twee gevallen van Atresie der ſcheede, dezelve in het geheel niet en in een ander geval onvolkomen, en met het geheel gemis van een' doorboorden moedermond gevonden, zoodanig, dat het ſcheedegedeelte over het gewelf der ſcheede vrij in het bekken uitſtak, zonder door dezelve omgeven te zijn.

OSIANDER's *Denkwürdigkeiten*, *S.* 259.
VOIGTEL, *Handbuch der pathologischen Anatomie. Halle* 1805. *Bd.* 3. *S.* 430.
NÄGELE, *Geschichte einer vollkommnen Atresie u. s. w. t. a. p.* bl. 331.
G. W. STEIN's *Fall eines gänzlichen Mangels des Uterus entdeckt bei versuchter Operation einer Atresie in* HUFELAND's *Journal der pract. Heilkunde. St.* V. *Mai. Berl.* 1819. N°. 1. 5. 3.

§. 213.

Bij de Atresie der schaamlippen, der nymphen, van het hymen en der scheede kan zich wel, in geval eener wél gevormde baarmoeder, het bloed uit den moedermond, maar niet uit de scheede ontlasten; het hoopt zich derhalve in deze op, vormt alsdan een gezwel naar buiten, achter of tusschen de schaamlippen; het uitgestorte bloed wordt allengskens dikker en bekomt eene teeraardige lijvige gesteldheid zonder reuk en verderf; somtijds wordt het in een tijdverloop van eenige jaren geheel of ten deele opgeslorpt. De Atresie wordt meestendeels zeer laat herkend, en dan slechts uit de alle vier weken zich voordoende moeijelijkheden bij de vloeijing der stonden, uit het toenemend ziekelijk voorkomen van het meisje en uit het hevig persen bij eene zeer gevulde scheede, vergezeld met angst, hevige pijnen in den rug, herhaalde en pijnlijke waterloozingen, verstopping of moeijelijken stoelgang, afmatting, zwaarte in de beenen, hoofdpijn, duizelingen, gebrek aan eetlust, enz.

§. 214.

§. 214.

De in §. 213 bijgebragte verſchijnſelen verergeren alle vier weken, wanneer de oorzaak des beletſels, voornamelijk door de ſchaamachtigheid van een meisje, niet ontdekt of miskend wordt. Meestal begeert men dán eerst geneeskundige hulp, als het meisje gehuwd is, en de echtgenoot bij den bijſlaap hinderpalen ontmoet, waarvan de Schrijver zich kortelings eerst in vier gevallen overtuigde; of als het kwaad den hoogſten graad bereikt heeft, wanneer men den buik zoo ſterk gezwollen vindt, dat men gemakkelijk eene zwangerheid vermoeden kan, bijzonder daar men ſomtijds een beperkt, beweegbaar, rond gezwel voelt, hetwelk geene pijn baart en zich opwaarts bewegen laat; of als de Atresie eerst na den bijſlaap met de daarop gevolgde bevruchting konde ontſtaan zijn (*). De uitzetting van den buik is

(*) Eene door den Schrijver in het jaar 1820 in het Kraamvrouwen-Geſticht der Hoogeſchool te *Berlijn* gedane merkwaardige waarneming bewijst gedeeltelijk de mogelijkheid en de noodzakelijkheid dezer inachtneming bij de Diagnosis. Een meisje, bij hetwelk hare maanſtonden eenige maanden weggebleven waren, had eene Atresie der ſcheede als het gevolg eener vergroeijing, welke eerst na de bevruchting in zulk eenen graad ontſtaan was, dat zij naderhand den bijſlaap met haren minnaar niet meer kon uitoefenen. De baarmoeder was als in de zwangerheid geheel uitgezet, het ſcheededeel en later het hoofd des kinds ſlechts door den endeldarm duidelijk te voelen. De geboorte deed zich voor, de Schrijver ſcheidde de vergroeijing eerst op het tijdſtip,

is echter in het eerſte geval een gevolg van ſomwijlen in de baarmoeder zelve, gelijk de Schrijver onlangs met dat merkwaardige verſchijnſel bekend werd, opgehoopt bloed; van de uitgezette en in de hoogte gedrevene baarmoeder; van winden en der verhinderde ſtoelontlasting: na de verwijding der ſchaamlippen vindt men vlak achter dezelve de ſcheede geſloten, en daar tusſchen een hard geſpannen gezwel, dat, bij eene ſterke uitzetting van het hymen door bloed, met de gevormde waterblaas bij de geboorte overeenkomst heeft, en ook bij de Atresie der groote ſchaamlippen zigtbaar, ſchoon minder volkomen, zich voordoet. Een druk op dit gezwel ſtaat bij de Atresie van het hymen dikwijls in verband met den op het gezwel boven de ſchaambeenderen aangebragten tegendruk, en verraadt eene zeer duidelijke golving. De bilnaad is uitgezet en de aars gezwollen. Dit zoowel als het gezwel achter de ſchaamlippen worden bij de Atresie der ſcheede en der uitwendige teeldeelen ſlechts dán waargenomen, wanneer de ſtondenvloed zich uit de baarmoeder door den buitenſten moeder-

mond

ſtip, dat de blaas door den endeldarm voelbaar was met OSIANDER's Hystereotome, en voltooide de verlosſing van een gezond levend kind met de tang. Eene der eerstvolgende mededeelingen over de waarnemingen in het Kraamvrouwen-Geſticht der Hoogeſchool te *Berlijn*, in des Schrijvers *Journal für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten* (*Frankfurt am Main, bei* FRANZ VARRENTRAPP) zal een uitvoerig verhaal omtrent dit voorval bevatten.

mond in de ſcheede ontlast en opgehoopt heeft. Als de ontlasting tegenkanting ontmoet heeft, of de maanſtonden nog niet voor den dag gekomen zijn, dan blijven deze geheel weg; alleenlijk doen zich alle vier weken pogingen daartoe (*molimina menstrualia*) voor, zoo geene wanſtaltigheid of een geheel gemis der baarmoeder voor altoos de herſtelling dezer verrigting onmogelijk maken.

§. 215.

De Atresie der baarmoeder bepaalt zich of ſlechts tot den uitwendigen moedermond, die door een vlies, gewoonlijk een vervolg van dat der ſcheede, geſloten is, of dezelve ſtrekt zich zelfs tot den hals der baarmoeder uit, welke gedeeltelijk of geheel en al tot aan den inwendigen moedermond geſloten is. Hoe gemakkelijk de ſluiting van den uitwendigen moedermond alleen ſomtijds door eene verhevene plaats, welke den vorm van een blaasje heeft, herkend wordt, zoo weinig wordt de vergroeijing van den hals der baarmoeder voornamelijk in het geval vermoed, als een uitwendige moedermond duidelijk gevoeld wordt. De ſluiting van den uitwendigen moedermond en van den hals der baarmoeder gaat ſomtijds ook met de Atresie der ſcheede gepaard; de Schrijver nam die ten minſte nog niet lang geleden, voor het eerst, tegen zijne verwachting, bij eene jonge vrouw waar, die hij wegens Atresie der ſcheede geopereerd had. De ſtonden kunnen zich bij deze verbinding in de ſcheede niet ontlasten; meestal is bij deze verbinding de verrigting onvermogend, en er doen zich, gelijk in het

het door den Schrijver zoo even bijgebragt geval, alle vier weken molimina menstrualia, menses anomalae of colica menstrualis voor, bij welke de buikpijnen den hoogsten graad bereiken kunnen.

§. 216.

De baarmoeder kan oorspronkelijk geheel ontbreken, door toeval verloren, of zoo misvormd zijn, dat de verschijning der stonden langs den gewonen weg onmogelijk wordt. Beide afwijkingen kunnen met de Atresie der scheede en van het hymen gepaard gaan; in het eerste geval kunnen de maanstonden nimmer voor den dag komen, en men neemt ook noch molimina menstrualia noch menses anomalae waar; deze werden ten minste bij twee vrouwen met Atresie der scheede en een geheel gemis eener baarmoeder niet waargenomen; bij wanstaltigheden der baarmoeder kunnen zich echter molimina menstrualia en ook menses anomalae voordoen.

§. 217.

De dynamische beletselen der niet verschijnende stonden kunnen onderscheiden wezen: of zij zijn een gevolg van al te zeer verhoogde levenswerkzaamheid en van een al te sterk werkvermogen, voornamelijk in de prikkelbare kringen en van stramme vezelen, voornamelijk bij meisjes van eene donkere kleur der huid, van eenen regelmatigen en sterken haargroei, in reeds gevorderde jaren; of zij ontstaan door eenen te geringen graad van levenswerkzaamheid met een zeer zwak werkvermogen en zeer slappe vezelen.

§. 218.

§. 218.

Het wegblijven der ftonden, als een gevolg van al te zeer verhoogde levenswerkzaamheid, met een te fterk werkvermogen, wordt, wel is waar, zeldzamer en meestal flechts van korten duur waargenomen; van dáár, dat het hypersthenifche lijden menigmaal met den dikwerf voorkomenden, oorfpronkelijk asthenifchen, in §. 220 befchrevenen, toeftand kan verwisfeld worden; nogtans komt dezelve bij eene voorafgaande gefchiktheid, bij een uitftekend prikkelbaar reproductief ligchaamsgeftel, levendigen geest en fterke geftalte, voornamelijk op het land, des te eerder voor, wanneer tevens door klimaat, faizoen, prikkelenden leefregel, zwaren en moeijelijken arbeid, te hevige beweging en fterk werkende gemoedsaandoeningen, de levenswerkzaamheid nog meer verhoogd wordt, gelijk zelfs reeds het werkvermogen van het vrouwelijke Organismus door de omftandigheden zeer dikwijls wordt vermeerderd, welke gewoonlijk in de jaren der huwbaarheid op het meisje invloed hebben. Deze perfonen zijn ook diegenen, welke, wanneer de maanftonden niet fpoedig verfchijnen, veel aan hoofdpijnen, fuizing in de ooren, hitte in het hoofd, duizelingen, voornamelijk bij het voorover buigen van het ligchaam, angst, benaauwdheid, hartkloppingen, zoogenaamde gisting van het bloed, enz. lijden.

§. 219.

Met de in §. 218 bijgebragte al te fterke verhoogde levenswerkzaamheid, met een te fterk werkvermogen; moet

moet die fchijnbare verhoogde levenswerkzaamheid, die door een verzwakt werkvermogen, zeer verhoogde prikkelvatbaarheid en te groot aantal van prikkelende invloeden gekenmerkt is, niet verwisfeld worden. Deze toeftand komt veel menigvuldiger, voornamelijk in fteden, voor, en misleidt den Arts des te meer, als tevens ook een rood gezwollen aangezigt, hoofdpijn, duizeling, fuizing in de ooren, neusbloeding e. d. g. aanwezig zijn, welke echter een meer werkelijk gebrek aan werkvermogen te kennen geven, waardoor alle verrigtingen van het Organismus geftoord zijn, en derhalve ook de geregelde verfchijning der ftonden tegengegaan wordt.

§. 220.

Eene andere, veel menigvuldiger voorkomende oorzaak van het wegblijven der ftonden, is in een oorfpronkelijk asthenisch lijden gelegen, in de te geringe levenswerkzaamheid met een verminderd werkvermogen, voornamelijk in de prikkelbare en reproductive kringen. Deze toeftand erkent men uit den aanleg, uit de daarmede gepaard gaande ziekelijke verfchijnfelen, en uit de daartoe aanleidende oorzaken.

§. 221.

De aanleg is kenbaar aan de prikkelbare en zwakke ligchaamsgefteldheid; aan eenen vroegen, prikkelbaren leeftijd; aan flappe vezelen; teedere bewerktuiging; klierachtige erfelijke dispofitie; aan een' vroeger plaats gehad hebbende, van deze dispofitie afhankelijken chronifchen huiduitflag in de kinderjaren; aan

Atrofie; Rhachitis. De zieken gevoelen zich door elke kleine inſpanning ſterk aangetast, de vatbaarheid van het zenuwſtelſel en der zintuigen is verhoogd, en zij lijden aan kramppijnen. De geest is daarbij even zoo aandoenlijk, de zieke ergerlijk en ſchrikachtig, doch waarbij meestal eene verhoogde werkzaamheid der verrigtingen van den geest zigtbaar is, en vernuft, ſcherpzinnigheid en geheugen op eene uitſtekende wijze ontwikkeld worden.

§. 222.

De ziekelijke verſchijnſelen geven alle verhooging van het gevoelig en verzwakking van het prikkelbaar en reproductief ſtelſel te kennen. Als de zwakte meer tot het gevoelig karakter overhelt, dan is er meestal een algemeen krachtige toeſtand aanwezig, in welks gevolg nu de geheele hysteriſche toeſtand, trekkingen en krampen van allerlei aard, St. Vitusdans en vallende ziekte, klem- en andere zenuwtoevallen zich ontwikkelen, waarop eindelijk de tering volgt. De zwakte van het prikkelbaar ſtelſel kenmerken een geſpannen oog; het gevoel van zwakte en matheid van het ganſche ligchaam; uiterſte vermoeidheid, voornamelijk in de ledematen; afwisſelende, vliegende hitte en een bij tusſchenpoozen voorkomende verdachte blos van het aangezigt; ongeſtadige rilling; verminderde warmte van het ligchaam; moeijelijke ademhaling en als een gevolg der ophoopingen, die hier het karakter van opwekking (*Erethismus*) met zich voeren; hoofdpijn; duizeling; menigvuldige ſlaap bij dag en vele droomen des nachts; ſuizing in de ooren; benaauwdheid der

der borst; herhaald zuchten; hartkloppingen; flaauwten; eindelijk ook bloedingen, bijzonder uit den neus en bloedhoesten. De pols is gewoonlijk eerst klein en spaarzaam, zamengetrokken, ongelijk en trillende; in het vervolg wordt dezelve dikwijls ras, koortsachtig en menigmaal, voornamelijk op de werking van levendig verwekkende invloeden, zeer vol. De zwakte of verminderde levenswerkzaamheid in het reproductief stelsel erkent men aan het ellendig, bleek, geel of groenachtig, mager voorkomen der zieken; uit het gebrek aan eetlust; slechte spijsvertering; uit de dikwerf zich voordoende walging en braking; uit de slijmerige of beslagene tong; onderscheidene buiksongemakken, voornamelijk hardlijvigheid, winden, trekking en spanning in het lijf, hardheid en zwelling van hetzelve; onaandoenlijkheid tegen ziels- en ligchaamsprikkels; neêrslagtigheid van den geest; treurigheid; verminderde warmte; eene drooge, koude huid; traagheid aller verrigtingen; langzamen, weeken, ledigen en zwakken pols; uit de neiging tot meerdere ziekten van het reproductief stelsel of derzelver werkelijke aanwezigheid, zoo als buikloop, waterzucht, zwelling des gezigts, der handen en voeten, witte vloed, slijmerige aanbeijen, somtijds bloedbraking, scrofelen, scheurbuik, enz.

§. 223.

De aanleidende oorzaken zijn eene verkeerde ligchamelijke en zedelijke beschaving der Vrouwen in de hoogere en meer beschaafde standen; erfelijke aanleg; te vroegtijdig lezen van romans; inspanning

van den geest; weekelijke opvoeding; zittende leefwijze en gebrek aan ligchaamsbeweging in den vrijen dampkring; het verblijf in eene bedorvene, vochtige lucht; slechte, lage woningen; slecht onverteerbaar voedsel; aanhoudende bezigheden in het water; voorafgegane zeer verzwakkende ziekten, bij voorbeeld zenuwkoorts; zenuwachtige kinderpokken; mazelen; herhaalde bloedstortingen uit andere vormsels en organen dan de teeldeelen; verlies van vochten door den persloop; hebbelijke buikloop, door het in de jaren der huwbaarheid zoo menigvuldig neusbloeden; bloedhoesten; bloedend tandvleesch en herhaald bloedverlies uit eene wond; de febris pituitosa, putrida; de typhus putridus en pituitosus; hardnekkige tusschenpoozende koortsen; nederdrukkende gemoedsbeweging, bijzonder kwelling, schrik, verdriet, droefheid, ongelukkige of onbevredigde liefde, e. d. g. — schadelijkheden, welke het werkvermogen der prikkelbare en reproductive kringen zeer verminderen kunnen. Bij de lagere volksklasse zijn het armoede; gebrek aan voedsel; slechte, onverteerbare spijzen; vochtige lage woningen; vroege bezigheden in het water; eene vroeg zittende leefwijze; Rhachitis; scrofelen; venerische besmetting; gezwellen, voornamelijk lymphatische gezwellen; het witte gezwel in het kniegewricht, enz.

§. 224.

Ook mogen die oorzaken niet uit het oog verloren worden, welke voornamelijk op het teelstelsel werken; zij verminderen de levenswerkzaamheid in het

het Organismus niet alleen geheel, maar doen ook de prikkelbaarheid in de teeldeelen het eerst en bij voorkeur afnemen, zoodat zij alsdan onmogelijk de verrigting der bloedontlasting ten uitvoer kunnen brengen; hiertoe behooren bovenal een vroegtijdige witte vloed, zelfbevlekking, te vroege bijslaap, e. d. g.

§. 225.

De naaste oorzaak der niet verschijnende stonden is, als zij niet op werktuigelijke, maar dynamische beletselen gegrond zijn, nu eens een koortsige toestand der baarmoedervaten, dan eens eene kramp, of eindelijk eene traagheid derzelven. De onderscheiding dezer verschillende toestanden blijkt uit de bepaling der ziekteteekenen, welke §. 218—§. 222 aangewezen zijn.

§. 226.

Somwijlen echter blijven de maanstonden door eene te vroeg gevolgde zwangerheid weg. Niet altijd, wel is waar, valt de Arts op deze oorzaak, daar, volgens de gewone waarneming, vóór het verschijnen der stonden een meisje niet zwanger wordt; doch men heeft meerdere waarnemingen, dat meisjes reeds op haar tiende, elfde en twaalfde jaar moeder werden. De Arts mag derhalve altoos ook op deze oorzaak bedacht zijn, te meer, daar het miskennen derzelve van eenen veelbeteekenenden invloed op de behandeling zijn zoude.

Voorzegging.

§. 227.

De Prognosis wordt naar den aanleg der zieken, naar den onderscheidenen aard der ziekte, deszelfs duurzaamheid, oorzaken en af- of aanwezigheid der gevolgen, met betrekking tot hun gewigt en gevaar bepaald. Hoe grooter de aanleg, hoe zwakker het ligchaamsgestel is, des te langzamer zal de genezing en moeijelijker de herstelling volgen; in het tegenovergestelde geval is de Prognosis gunstiger. Met betrekking tot den aard der ziekte is de voorspelling bij de Amenorrhé, welke op een oorspronkelijk asthenisch lijden gegrond is, niet zoo goed te bepalen als bij eenen hypersthenischen toestand, ten ware er bij deze zich gevaarlijke bloedstortingen, ontstekingen, beroerten, enz. voordeden. Men kan de koorts spoediger en zekerder tegenwerken, dan een bijzonder oorspronkelijk aanwezig asthenisch lijden met het gevoelig of reproductief karakter. — Hoe langer de ziekte duurt, des te moeijelijker wordt de genezing. Derhalve is ook de Amenorrhé als een gevolg der zwakte met het gevoelig en reproductief karakter gevaarlijker, dewijl zij een veel slepender beloop volgt, dan die met den hypersthenischen toestand, en de Arts bij dezelve eerst menigvuldige ziektetoestanden te bestrijden heeft, vóórdat hij aan eene volkomene genezing denken kan. Hoe langer de ziekte duurt, des te eer doen zich ook ziekten als gevolgen voor, welke de genezing zeer moeijelijk en de her-

stel-

ſtelling dikwijls onmogelijk maken, vooral wanneer deze gewigtig zijn, en het lijdend werktuig met gevaar en doodelijke vernietiging dreigen. De genezing is niet mogelijk, als de aanleidende oorzaken niet verwijderd, en betere uitwendige invloeden kunnen bijgebragt worden, die ter herſtelling noodzakelijk zijn. Bij het gemis der baarmoeder en derzelver vele wanſtaltigheden, en van het geheele Teelſtelſel, is de herſtelling der ſtonden onmogelijk.

Geneeswijze.

§. 228.

De geneeswijze wordt bovenal door de oorzaak, welke de verſchijning der ſtonden verhindert, bepaald. Onmiddellijke voortbrenging van den vloed blijft echter niet altoos de hoofdaanwijzing, waaraan kwakzalvers gewoonlijk de grootſte waarde hechten, en zonder onderſcheid de middelen uitkiezen. Het wegblijven der ſtonden is niet altijd eene ziekte op zich zelve, maar veel meer het uitwerkſel van den algemeenen ziekelijken toeſtand van het Organismus, waarnaar de Arts, met betrekking tot de genezing, zijne bijzondere opmerkzaamheid rigten moet.

§. 229.

Om hier echter den zekerſten weg in te ſlaan, moet men overtuigd zijn, of de maanſtonden niet door de in §. 211 bijgebragte werktuigelijke beletſels opgeſtopt werden, waartoe derhalve zeer dikwijls een naauwkeurig onderzoek der teeldeelen

vereischt wordt. Elk middel, elk voorschrift zoude niets baten, zoo lang zulk een beletsel niet verwijderd werd.

OTTO, *diss. de utilitate explorationis obstetriciae in morbis mulierum. Goetting.* 1803.

§. 230.

De Atresie vereischt eene heelkundige operatie, welke zich daarnaar rigt, of die in de groote schaamlippen, de nymphen, het hymen of de scheede plaats heeft; in alle gevallen echter plaatst men de lijderes met zeer verhoogde lendenen in het bed, en laat de dijen door twee helpers matig verwijderen, terwijl de eene tevens eene kom gereed houdt, om het afloopende bloed op te vangen.

§. 231.

Bij de operatie, welke de vergroeijing der groote schaamlippen of nymphen vereischt, houdt men deze met de linkerhand matig van elkander, en snijdt in het midden met een' bistouri in eene lijnregte rigting van boven naar onderen, en met eene behoorlijke vermijding der pisbuis, tot aan deze door; vervolgens brengt men er eene holle sonde in, en snijdt de schaamlippen of nymphen in de lengte van elkander.

§. 232.

Meer omzigtigheid vereischt de operatie bij de Atresie van het hymen en der scheede. Deze is wel gemakkelijk, als men door een voel- of zigt-

zigtbaar gezwel (§. 214) achter de ſchaamlippen overtuigd is, dat zich de maanſtonden uit de baarmoeder door den moedermond ontlast hebben; maar als dit gezwel niet aanwezig is, en er geen bloed zich ontlast heeft, hetwelk zich achter het ondoorboorde hymen of de vergroeide plaatſen der ſcheede verzameld had, dan kan het geval zijn, dat deze geſlachtsverrigting nog niet plaats gehad hebbe en ſlechts molimina menstrualia de aanwezigheid der baarmoeder vermoeden doen; of deze is in het geheel niet aanwezig of zoo misvormd, dat dezelve tot die verrigting niet in ſtaat is. De operatie wordt in zulke omſtandigheden moeijelijk, dikwijls vruchteloos en ſomtijds gevaarlijk, bijzonder, daar men bij den misvormden, anders geplaatſten of geheel ontbrekenden Uterus, dadelijk den regten darm of onmiddellijk het kleine gedarmte bereiken kan, dat tot in het bekken gezakt was. Derhalve moet men vooraf in eene doelmatige met de lendenen verhoogde ligging niet alleen een naauwkeurig onderzoek, voornamelijk ook door den endeldarm, na ontlasting door eene klisteer, of bij aanhoudende verſtopping door een purgeermiddel doen, maar men moet ook de pis door den catheter ontlasten, en vervolgens, zonder de pijp er uit te nemen, de exploratie door den endeldarm doen. Als men van de aanwezigheid, de geregelde ligging en vereeniging der baarmoeder met de naastliggende vormſels overtuigd is, alsdan alleen kan men met zekerheid en zonder gevaar de operatie verrigten. In een tegenovergeſteld geval moet men niet opereren, en zulk eene ongelukkige moet van het herſtel der maanſtonden,

van het genot van den bijslaap en de vreugde van moeder te worden voor altoos afzien, of het moet aan de beoordeeling van eenen kundigen Operateur overgelaten worden, of niet naar de individueele afwijkende vorming der teeldeelen, welke wegens de zoo menigvuldige verscheidenheid onmogelijk te bepalen is, alleen het ondoorboorde hymen, of de vergroeijing der scheede tot op eene zekere hoogte doorsneden, en ten minste ter uitoefening van den bijslaap gevormd zoude kunnen worden.

§. 233.

Bij de Atresie van het hymen bedient men zich insgelijks van een' bistouri, en maakt of eene kruissnede, of steekt dien schuins van boven naar beneden, ter lengte van eenen halven duim, en brengt er vervolgens eene holle sonde in, om het hymen geheel van achteren naar voren door te snijden. Voor het overige moet men zorgen, om de sneede genoegzaam groot te maken, opdat men niet genoodzaakt worde, dezelve te verwijden; somtijds kan het ook noodzakelijk zijn, een of meerdere gedeelten van een zeer vast of dik hymen met eene schaar weg te nemen.

§. 234.

De behandeling na de operatie heeft, in geval van het achter het hymen in de scheede uitgevaat bloed, de volkomene wegruiming van hetzelve, en tevens in alle gevallen de voorkoming der ontsteking en vergroeijing, ten doel.

§. 235.

§. 235.

De wegruiming van het uitgeſtorte bloed is noodzakelijk, dewijl dit wel vóór en terſtond na de operatie zonder ſtank of kenmerk van verderf is, doch na dezelve zeer gemakkelijk tot rotting overgaat, als de lucht er bij komt. Derhalve moet men het uitgeſtorte bloed, zoo veel mogelijk, doen wegloopen, en vervolgens door doelmatige middelen, als inſpuitingen in de ſcheede, zoeken weg te nemen. Overeenkomſtig de gevoeligheid dezer deelen, zijn aanvankelijk een afkookſel van malva of althea, het aftrekſel van den ſcheerling met kamillen, garstewater met rozehonig, en zoodra men den minſten reuk gewaar wordt, een bijvoegſel van tinktuur van myrrhe, en vervolgens deze met een afkookſel van kina, waarbij men ook, als de ſtank en het bederf toenemen, kamferbrandewijn of Goulard's water voegen kan.

§. 236.

Om de ontſteking voor te komen, laat men de dijen digt bij elkander brengen, beveelt zich wel ſtil in bed te houden, en laat de in §. 235 na de operatie vermelde inſpuitingen in de ſcheede doen, om deze dadelijk van al het bloed te zuiveren, en de, door een daarop volgend bederf van hetzelve te weeg gebragte, ontſteking te beletten; hierop brengt men een bourdonnet, waaraan een draad vastgemaakt is, of eene met wijn en water bevochtigde ſpons in, legt er een met Goulard's water bevochtigd compres over en maakt hetzelve met een' band vast.

§. 237.

Om de vergroeijing te beletten, ſteekt men vervolgens of eenen korten, met eene ſpons omwondenen, katheter, zoo als die bij de ſteenſnijding der vrouwen gebruikt wordt, of een ſtuk van eene Pickelſche elastieke klisteerpijp, of eene met hard linnen omwondene penneſchacht ter ſcheede in. Vervolgens moet men het verband, zoowel als de inſpuitingen, twee of drie malen daags herhalen, en met een afkookſel van den kina-, wilgen- of eikenbast kan ook naderhand nog eenige dagen voortgevaren worden, totdat de wonde volkomen genezen is. De genezing volgt gewoonlijk na acht of tien dagen, wanneer men de pijp weglaten kan.

§. 238.

De operatie, welke de Atresie der ſcheede vereischt, moet naar de wijze der vergroeijing bepaald worden.

§. 239.

Als men de ſcheede aan haar onderſte gedeelte bij het hymen en aan de ſchaamlippen vergroeid vindt, dan ſnijdt men de meestal zeer uitpuilende ſcheede met een' gewonen bistouri door, hetgeen in dit geval zonder zwarigheid geſchieden kan. — Maar ſtrekt de vergroeijing zich tot aan het gewelf der ſcheede uit; is dezelve hard, peesachtig, en de wand der ſcheede bijna geheel niet gezwollen, dan vereischt de operatie meer voorzigtigheid. Men moet zoowel in den aars als in de ſcheede naauw-

keu-

keurig onderzoeken, en vóór de fneede die plaats bepalen, welke het verhevenfte is, en ook zonder gevaar eener beduidende bloedftorting kan gefcheiden worden. Met een' gekromden, ten deele met een lint omwonden' bistouri van POT, of met het mes van SAVIGNY voor de aarsfistel, fnijdt men langs den ingebragten wijsvinger voorzigtig en zoo ver door, totdat men aan het gewelf der fcheede komt, en het fcheedegedeelte zeer duidelijk voelt, hetwelk men niet kwetfen mag. OSIANDER (*) prijst een door hem uitgevonden werktuig aan, hetwelk door hem Hysterotom genoemd wordt.

§. 240.

Zoo er bij de operatie eene groote flagader mogt gekwetst zijn, dan brenge men eene in zeer fterken brandewijn of goeden wijnazijn gedoopte fpons in, of indien het bloeden daardoor niet ophoudt, kan men hetzelve met een poeder, uit gelijke deelen Arabifche gom en aluin, beftrooijen, waarbij men des te zekerder zijn oogmerk bereikt, als de fpons vooraf door omwinding met eenen draad te zamengedrukt is.

§. 241.

Na de operatie hebben dezelfde aanwijzingen plaats, welke §. 234 bij de Atresie van het hymen bijgebragt zijn; voornamelijk moeten de bij §. 237 op-

(*) *Neue Denkwürdigkeiten für Aerzte und Geburtshelfer von* Dr. FR. B. OSIANDER, I. *B.* *Göttingen* 1797. 2 *Taf.* *Fig.* 3.

opgegevene middelen, om de vergroeijing voor te komen, met grootere zorgvuldigheid aangewend worden, daar die in dit geval ligter dan in het vorige zoude kunnen ontſtaan.

§. 242.

Ligt het beletſel in eene Atresie der baarmoeder (§. 215), dan vereischt ook deze eene operatie, waardoor men, met eene ſtompe sonde, het vlies of de vergroeijing doorſtoot, en dan eenige dagen na elkander eene geheel dunne Pickelſche bougie voorzigtig inbrengt, om de vergroeijing tegen te gaan.

§. 243.

Zoodra nogtans de werktuigelijke beletſelen verwijderd zijn, dan moet men de vloeijing terſtond bij den aanvang aan den bepaalden typus gewennen, en ook die dynamiſche beletſelen uit den weg trachten te ruimen, welke, voornamelijk als gevolgen der zoo lang weggeblevene maanſtonden, in het Organismus plaats konden gehad hebben. Meestal zijn de ſtoringen, voornamelijk bij het langer wegblijven, van dien aard, dat zij eene vermindering in de levenswerkzaamheid van het Organismus te kennen geven, en derhalve de prikkelende, verſterkende behandeling vereiſchen; daarmede verbinde men tevens warme voetbaden, dampbaden aan de teeldeelen, het herhaald wrijven der dijen en voeten, en meer dergelijke hulpmiddelen, welke nader zullen opgegeven worden. Daar, waar het echter noodzakelijk is, het vaatſtelſel nog meer te prikkelen en de vloeijing te bewerken, mag men van

de

de zoogenaamde balfemieke pillen, met een aftrekfel van kamillen, duizendblad en melisfen, eenige weken lang in de tusfchentijd gebruik maken; gedurende de vloeijing echter late men den zorgvuldigften leefregel in acht nemen, en alle invloeden vermijden, waardoor die zoude kunnen geftopt worden.

§. 244.

Bij eene geheel niet aanwezige baarmoeder, volgt er wel, gelijk de Schrijver in twee gevallen waargenomen heeft, geene Amenorrhé als kenbare ziekte; doch bij derzelver velerlei misvormingen, welke de herftelling der ftonden langs den geregelden weg beletten, en, men moge dezelve herkennen of niet, door de kunst niet te verhelpen zijn, ontdekt men molimina menstrualia, colica menstrualis, of (volgens eene nieuwe waarneming van den Schrijver) menses anomalae, die zich allengskens zelve aan eenen typus gewennen en gevaarlijk kunnen worden. Zulk een meisje moet derhalve alles vermijden, wat de prikkelbaarheid in de reproductive kringen te zeer verhoogt, opdat er niet te veel bloed voortgebragt worde; zij moet matig leven, en meer plantaardige verkoelende fpijzen en dranken gebruiken; welke behandeling nogtans dán moet plaats hebben, als zich werkelijk eene vervangende bloedvloeijing in eenig vormfel mogt voordoen, waarover in het hoofdftuk: over de afdwalingen der maanftonden met betrekking tot de plaats, zal gefproken worden.

§. 245.

§. 245.

Veel menigvuldiger ligt de oorzaak der niet aanwezige maanſtonden, ten tijde der huwbaarheid, in dynamiſche beletſelen.

§. 246.

Zoo het wegblijven der maanſtonden een gevolg van al te groote verhooging der levenswerkzaamheid, met een te ſterk werkvermogen in den prikkelbaren kring is, dan heeft er, voornamelijk in het ſlagaderlijk ſtelſel en in de afſcheidingswerktuigen, eene zamentrekking plaats. Slechts verzwakkende, prikkelwerende middelen — de antiphlogiſtiſche geneeswijze — zijn dan dienſtig.

§. 247.

Het eerſte gewigtigſte middel is de aderlating op den arm, en voornamelijk op den voet. Deze wordt bijzonder door eenen toeſtand der koorts aangewezen, bij welken de geregelde in de baarmoeder plaatshebbende ophoopingen naar andere organen geleid worden, en ten gevolge waarvan duizeling, hevige hoofdpijn, ſuizing der ooren, ijlhoofdigheid, benaauwdheid op de borst en hartkloppingen, kolijkpijnen met misſelijkheid en braking, mitsgaders ontſtekingen, namelijk der herſenen (*enchephalitis*), longen (*pneumonia*), maag (*gastritis*) en darmen (*enteritis*), colica menstrualis, enz. of bloedvloeijing, bij voorbeeld neusbloeding, bloedhoesten, bloedbraking en d. g. plaats hebben, waarbij het ontlaste bloed dik, lijvig en ligt ſtolbaar is. Verdere aanwijzingen zijn een ſtevig, ſterk en volbloe-

bloedig ligchaamsgeſtel met ſtramme vezelen; een voorafgegane ſterk prikkelende eetregel en verhittende dranken; ſterk danſen en algemeene en plotſelijk daarop volgende verkoudheid; pijnlijke, gezwollen buik en koorts met eenen vollen en harden pols; drooge huid; zeer roode, drooge tong; aanhoudende dorst; hoogroode, vurige pis, en geheel verſtopte of harde, lijvige, vaste ſtoelgang. Door eene enkele, met behoorlijke aanwijzing en in eene toereikende menigte gedane aderlating, kan ſomtijds het geregelde beloop der maanſtonden, zoowel met betrekking tot den typus als tot de hoeveelheid, volkomen herſteld worden. Bij blonden en zwakkelijke, zenuw-prikkelbare geſtellen, bij meisjes, die ſpoedig opgroeijen, in ſteden wonen en eene verkeerde ligchamelijke en zedelijke beſchaving genoten hebben, neemt men ook wel zoodanig eenen toeſtand waar; doch dezelve is meestal ſpoedig voorbijgaande, bereikt nimmer den hoogſten graad, kan voornamelijk bij de plotſelijke medewerking van aanleidende oorzaken, bij voorbeeld van aandoeningen, hevige beweging door danſen e. d. g. eenigen tijd te leur ſtellen; de pols is echter nooit zoo vol en hard, en zeer dikwijls klein, trillende, zamengetrokken en krampachtig. Eene algemeene bloedontlasting kan in dit geval den overgang in eenen zenuwachtigen toeſtand bevorderen, en in het vervolg het herſtel der maanſtonden langs den gewonen weg zeer moeijelijk maken. Waar derhalve eene algemeene aderlating niet aangewezen is, de genoemde plaatſelijke aandoeningen zich voordoen, en voornamelijk als hevige rug-, lenden- en buikpijnen, ſpanning,

 zwel-

zwelling en een pijnlijk gevoel in den buik den toeſtand vergezellen, dan zijn plaatſelijke bloedontlastingen, bloedzuigers of koppen, nu eens aan de bovenſte, dan weder aan de onderſte deelen, naar mate van het heerſchend lijden der aangedane organen, dienſtig.

§. 248.

Onder de geneesmiddelen moeten de middelzouten, het ſalpeter, de wijnſteen en de plantenzuren aangewend worden.

§. 249.

De zacht afdrijvende middelen uit de middelzouten, de tamarinden en het manna doen eene voortreffelijke werking. Terwijl zij de al te verhoogde levenswerkzaamheid, voornamelijk in het prikkelbaar ſtelſel, verminderen, vernietigen zij tevens de zamentrekking der ſlagaderen en afſcheidingsorganen; en even als zij de regelmatigheid van alle afſcheidingen herſtellen, zoo bevorderen zij tevens de vloeijing der maanſtonden.

§. 250.

Bij een' gezwollen', geſpannen' en pijnlijken buik en eene aanhoudende hardlijvigheid blijven olieachtige, verzachtende ſmeerſels, pappen en lavementen uit een matig warm afkookſel van verzachtende kruiden, met lijnzaad: bij hevige hitte in de ſcheede, derzelver inſpuitingen van hetzelfde afkookſel, en laauwwarme halve baden, zeer dienſtige middelen.

§. 251.

Vooral echter komt het er ook zeer op aan, dat de zieke een' doelmatigen leefregel in acht neme, waarmede dan ook moet voortgevaren worden, ofschoon de ſtonden geregeld plaats hadden. Zij moet eene al te ſterke aandoening op de prikkelbare en reproductive kringen vermijden, waartoe het genot van te verhittende ſpijzen en dranken, te ſterke beweging, hevige gemoedsaandoeningen, enz. behooren; de dampkring, welke haar omringt, moet gematigd, en meer vochtig dan droog zijn; doch de bovenſte deelen van het ligchaam mogen meer koel, de onderſte echter warm gehouden worden; zij moet vele waterachtige, verdunnende dranken en meer plantenſpijzen — jonge groenten, vruchten, en van het vleesch enkel jong nuttigen, bij voorbeeld kalfsvleesch, hoenders of duiven, en tevens ook die invloeden vermijden, waardoor de ontlastingen uit het ligchaam, namelijk het zweet en de pis, te ſterk vermeerderd worden. Eindelijk moet men van de zieke alles zoeken te verwijderen, waardoor het teelſtelſel in het bijzonder aangedaan kan worden. Deze leefregel ſchrijve men voornamelijk ook het Meisje met den toeſtand van ſtramme vezelen voor. Zoo de ſtonden op deze wijze herſteld worden, dan zoekt men dezelve daardoor volkomen te regelen, dat men vóór de eerſte verſchijning derzelve de in §. 250 opgenoemde uitwendige middelen en warme voetbaden voorſchrijve, eene den buik niet drukkende, den omloop des bloeds aldaar niet ſtorende, bekleeding en leefregel

 aan-

aanprijze, en eenige kopjes van een aftrekſel van kamillen en duizendblad drinken late.

§. 252.

Als het wegblijven der maanſtonden in de jaren der huwbaarheid een gevolg is eener al te zwakke levenswerkzaamheid met verminderd werkvermogen en den toeſtand van ſlappe vezelen, dan ſchrijve men de verſterkende geneeswijze voor.

§. 253.

Om de verſterkende geneeswijze met een zeker gevolg aan te wenden, is het noodzakelijk, deels op den graad der zwakte en de langdurigheid der kwaal, deels op dat ſtelſel zijne opmerkzaamheid te vestigen, hetwelk bijzonder aangetast is.

§. 254.

Als de prikkelbaarheid vooral in het zenuwſtelſel aanmerkelijk gedaald is, hetwelk uit den hoogſten graad van verzwakking, uit eenen kleinen, trillenden, ongelijken en zwakken pols, uit het beven der ledematen, uit de hartkloppingen, de buitengewone vermoeidheid, zwaarte in het hoofd, duizelingen, moeijelijk ademhalen, benaauwdheid, flaauwten, welke nu en dan met ſtuiptrekkingen gepaard gaan, ſlaapzucht, neêrſlagtigheid van geest, matten blik, zwakke ſtem, emz. herkend wordt, dan moet men de zoo zeer gezonkene prikkelbaarheid door de zoogenaamde vlugtig prikkelende middelen opbeuren. Dit geneesplan is des te dringender, zoo er zich

reeds

reeds eene koorts bijgevoegd hebbe, die, bij nog later toegebragte hulp, zich volkomen tot eenen typus ontwikkelt, welken de Schrijver tot twee malen toe gelegenheid had, waar te nemen en te behandelen.

§. 255.

De middelen, die hier aangewend moeten worden, zijn aftrekfels der kamilbloemen, der valeriana, der serpentaria, het sal succini, het alcali volatile, de liquor cornu cervi succinatus, de balsamus vitae Hoffm. de amber, de muskus, de phosphorus, de kamfer, de wijn.

§. 256.

Voegen zich hier hevige hoofdpijn en ijlhoofdigheid bij, zoo als men zulks bijzonder waarneemt bij meisjes, die voorheen fterk en volbloedig waren; dan bediene men zich van de minerale zuren, onder welke bovenal het Hallerifche zuur onderfcheiden verdient te worden, in eenen zeer dunnen vorm tot drank, en de digitalis purp., waarmede men zeer gefchikt mosterdpappen, lavementen uit een aftrekfel van kamillen, en bij toenemende hoofdpijn bloedzuigers vereenigt.

§. 257.

Tot de fchatbaarfte middelen, vooral bij eene toenemende verzwakking, krampachtigen toeftand en ftuiptrekkende aanvallen, gepaard met de hevigfte kramppijnen in den buik, behooren de met eene behoorlijke voorzigtigheid aangewende laauwwarme

baden, voornamelijk als zij met eene oplossing van het mineraal loogzout, en later met versterkende specerijachtige kruiden en vlugtige smeersels gepaard gaan. Inwendig bedient men zich in dit geval bijzonder van antispamodica, het infus. chamomill. valerianae, het sal succin., den liquor C. C. succin., het castoreum, de tinctura valerianae, de asa foetida, kleine giften van ipecacuanha, het Dover's poeder, de naphten, en bij zeer aanmerkelijke stuipachtige aanvallen het opium en den muskus. Daarmede vereenige men klisteren uit het aftreksel van kamillen, der valeriana met een bijvoegsel van castoreum, hyoscyamus, asa foetida e. d. g., en krampstillende smeersels op den buik.

§. 258.

Als de zenuwachtige toestand geweken is, dan moet voornamelijk nog de overblijvende zwakte verdreven worden, waartoe die middelen, welke de prikkelbaarheid in de reproductie vermeerderen, geschikt zijn. Aan de kina en het ijzer moeten hier bovenal de voorkeur gegeven worden, welke, volgens aanwijzing, aanvankelijk door de serpentaria, de valeriana, het kaneel, de balsamus vitae, den liquor anodynus, en, als er een aanhoudende buikloop voorafgegaan is, met het heulsap kunnen vervangen worden.

§. 259.

De werking der geneesmiddelen moet vooral ook door eenen doelmatigen leefregel ondersteund worden; deze moet in krachtig, zelfs gekruid vleeschnat,

nat, in eijeren, rijst, gebraden kalfsvleesch en hoenders, malsche en jonge groenten, in wit, doorbakken tarwebrood en in eenen goeden, niet te jongen wijn, of een uit belegen, van goede hop gebrouwen, bier bestaan.

§. 260.

Zeer weldadig werken de aromatische kruidenbaden in dit tijdvak, welke men drie of vier malen in de week gebruiken laat, het genot eener zuivere, drooge lucht, en opgeruimdheid van geest.

§. 261.

Voornamelijk moet men nogtans ook dáárop letten, dat de schadelijkheden, welke de prikkelbaarheid in het zenuwstelsel steeds verzwakken, en zoo de zwakte van het Organismus onderhouden, vermijd worden; daartoe behooren bijzonder kommer, treurigheid, onbevredigde liefde, zelfbevlekking, inspanning van geest, e. d. g.

§. 262.

Als het wegblijven der maanstonden het gevolg eener verzwakte levenswerkzaamheid, met een verminderd werkvermogen in de reproductive kringen en den toestand eener slappe vezel is, dan moet men de prikkelbaarheid in de reproductie zoeken te verdrijven.

§. 263.

De middelen, welke aan dit (§. 262) doel beantwoorden, zijn de herba trifolii fibrini, millefolii marrubii albi, folia aurantiorum viridium, radix

rubiae tinctorum, calami aromatici, radix gentianae, lignum quassiae, cortex aurantiorum, cortex angusturae, Winteranus, cascarillae, quercus, hippocastani, salicis, ulmi, en voornamelijk cortex peruvianus in den vorm van een aftrekſel, afkookſel en van extract. Ook behoort hier het gebruik der tonische aromatiek - verſterkende baden, waartoe men zich van de afkookſels der looiſtof houdende planten bedient.

§. 264.

Het ſchatbaarſte middel blijft echter, ten bekwamen tijde en voornamelijk bij de zwakte met algemeene ſlapheid der vezelen aangewend, het ijzer; het werkt niet alleen dynamisch op het prikkelbaar tijdſtip der reproductie, doordien het derzelver verminderde werkzaamheid opbeurt; maar het is tevens een waar herſtelmiddel voor verlorene of ontbrekende beſtanddeelen, het dringt tot in den vorm en de vermenging der deelen ten naauwſte door, verandert dezelve, geeft aan het bloed eene verhoogde roodheid en warmte, vermeerdert deszelfs cruor, en verhoogt daardoor zijne prikkelende eigenſchap.

§. 265.

Het ijzer kan in onderſcheidene vormen aangewend worden; men geeft de flores sal. ammon. martiales van twee tot acht greinen pro dosi, het voegzaamſte echter, wegens de ligte ontbinding van dit preparaat in de lucht, deszelfs oplosſing in wijngeest, de zoogenaamde tinctura martis aperitiva van tien tot dertig droppels; voorts de tinctura

mar-

martis, salita, den liquor anodyn. martialis, de tinct. en het Extract. mart. pomat. en cydoniat., het vinum martiat; op het einde der behandeling den aethiops martial. en de limatura martis met kaneel of een ander aromatisch middel, en bij neiging tot hardlijvigheid, in deszelfs plaats magnesia. Tot inwendig gebruik verdienen nog bij voorkeur aangeprezen te worden de natuurlijke ſtaalwateren, vooral de Pyrmonder, Bockleter, Driburger en Schwalbacher bronwateren, en uitwendig deze zoowel, als de door kunst vervaardigde ſtaalwateren tot baden.

§. 266.

De genoemde geneesmiddelen zullen echter ſlechts weinig of geen' dienst doen, zoo er geen doelmatige leefregel in acht genomen worde. Krachtige, meer drooge en gekruide ſpijzen, zoo als die in §. 259 zijn opgegeven, goede oude wijn en zuiver uitgegest voedzaam bier, zijn bijzonder aan te prijzen: jammer maar, dat men bij de geringere volksklasſe, wegens armoede en gebrek aan voedſel, het doel moeijelijker bereikt, te meer, daar deswege alleen de maanſtonden kunnen vertraagd worden, zoo als zulks in §. 223 aangewezen is. Buitendien late men vlijtige beweging, voornamelijk in eene heldere, drooge lucht maken, wrijvingen van het huidorgaan, verſtrooijing, opbeuring van den geest, en eene reis, voornamelijk waar ſtaalbaden zijn, zal dikwijls van des te zekerder gevolg wezen, als tevens verandering van het luchtgeſtel, gezelſchappen en menigerlei vermaken het uitwerkſel der geneesbron ongemeen bevorderen, en de maanſtonden volkomen regelen.

 §. 267.

§. 267.

In geen geval kan men het doel der genezing volkomen bereiken, als men niet de ſchadelijkheden, welke ſteeds de prikkelbaarheid in de reproductie verminderen, tracht te verwijderen. Een ſlechte, onverteerbare kost; ſlappe, waterachtige ſpijzen en dranken; vochtige en lage woningen; bezigheden in het water; zittende leefwijze e. d. g. moeten vermijd worden.

§. 268.

Bijzondere opmerkzaamheid verdienen echter nog de ziekten, welke, zoo lang zij voortduren, de reproductie al meer en meer verminderen; derzelver ſpoedige genezing is dikwijls de dringendſte vereischte.

§. 269.

Sterke ettering van een gezwel moet men trachten tegen te gaan, en de ſpoedige genezing van hetzelve, ware het mogelijk, bevorderen. Om het eerſte oogmerk te bereiken, wordt eene bijzondere overweging der oorzaak, welke de ettering gaande houdt, vereischt. Duurt deze ook naderhand, voornamelijk als een gevolg der gezonkene werkzaamheid der reproductie in het Organismus, zoowel als in het aangedaan deel zelf voort, dan wende men, behalve de bij §. 263 tot inwendig gebruik bepaalde, aanhoudend verſterkende, middelen, het drooge verband, het kalkwater, of ook het extract van den wilgenbast aan; en bevindt zich het gezwel aan de eene

of

of andere der extremiteiten, dan doet ook eene doelmatige ligging en de inwikkeling eene voortreffelijke werking.

§. 270.

Als fcrofelen, uitflag, wormen of de venerifche befmetting — welke de Schrijver, als een gevolg eener verkrachting van eenen venerieken man, aan twee gezusters in de huwbare jaren, waarnam en behandelde — aan het wegblijven der maanftonden moeten toegefchreven worden, dan moet men deze kwalen vooral verwijderen, gelijk dikwijls flechts eene fpoedige operatie dezulken herftellen, als uitwasfen, waterachtige gezwellen, fpekgezwellen e. d. g. de verfchijning der maanftonden beletten; het fpreekt van zelf, dat men in zekere gevallen ook letten moet, om de oorzaken weg te nemén, waaruit dezelve konden ontftaan.

§. 271.

Bij de aanwending der tot nu toe voorgefchrevene geneeswijze kunnen, wel is waar, niet alleen het algemeen wél bevinden, maar ook de verrigting der teeldeelen — de maanftonden — geheel geregeld plaats hebben; maar de ondervinding leert ons dikwijls het tegendeel, waartoe dan meestendeels nadere invloeden op de prikkelbaarheid van het Organismus in het algemeen, en op die van het teelftelfel in het bijzonder, noodzakelijk zijn. Door deze nadere invloeden verfta ik de onder den naam van: a t t r a h e n t i a, p e l l e n t i a en e m m e n a g o g a, h a e m a g o g a, bekende middelen.

§. 272.

§. 272.

Onder de Attrahentia telt men de voetbaden, de dampbaden en bloedzuigers aan de teeldeelen, de koppen aan de binnenzijde van de dije, het dragen van flenellen koufen of broeken, mosterdpappen of de Spaanfche vlieg-pleister, de aanwending van het tourniquet en der elektriciteit.

§. 273.

Van deze middelen mag men geen onvoorwaardelijk gebruik maken, maar zij hebben derzelver aanwijzingen in bepaalde gevallen. Als het wegblijven der maanftonden een gevolg der al te fterke verhoogde levenswerkzaamheid, voornamelijk in het prikkelbaar ftelfel is; als dezelve door ophoopingen in den buik en in het teelftelfel opgeftopt worden; als de onderbuik vol, hard, gezwollen en pijnlijk is; als de zieke fteeds over hevige pijnen in de lendenen en in den rug, en over een' fterken aandrang naar de teeldeelen klaagt, dan kan men met vrucht van verzachtende dampen, door middel eener fpons vóór de teeldeelen aangewend, van laauwwarme voetbaden en pappen op den buik, van bloedzuigers en koppen gebruik maken. Als echter de ftonden door verminderde werkzaamheid, voornamelijk in het prikkelbaar ftelfel, wegblijven, dan zijn wrijvingen der dijën, het dragen van eene flenellen kous of broek, warme voetbaden met prikkelende middelen, mosterdpappen en Spaanfche vlieg-pleisters, inwrijvingen van vlugtige geneesmiddelen op den buik, het tourniquet, de

po-

positive elektriciteit, en zoo deze te hevig werkt, de door Riffels uitgevondene en door Leppichs verbeterde fchokwerktuig aanprijzenswaardige middelen. Het magnetismus wordt door deszelfs aanhangers geroemd.

ALBERTI, *diss. de vi electrica in amoenorrhoea. Götting.* 1764.

§. 274.

Onder Emmenagoga verftaat men in het gemeen zoodanige middelen, welke op eene, aan dezelve bij uitfluiting eigendommelijke wijze, de maanftonden bevorderen. Zij werken, uit hoofde van hunnen inhoud aan fcherpe ftof, harst en ethérifche olie, vooral prikkelend op de geflachtsorganen, verwekken aldaar ophoopingen en verhoogen ook de werkzaamheid van het vaatftelfel. Kwakzalvers doen met deze middelen veel kwaad, daar dezelve, uit hoofde hunner zoo zeer prikkelende en verhittende eigenfchappen, met alle voorzigtigheid, en flechts naar bepaalde aanwijzingen, mogen aangewend worden.

§. 275.

In alle gevallen, zoo de ftonden door eene al te fterk verhoogde levenswerkzaamheid, voornamelijk in het prikkelbaar ftelfel, weggebleven zijn, bij aanleg tot plaatfelijke ontftekingen, bij fterke, volbloedige voorwerpen van een prikkelbaar ligchaamsgeftel, bij ophoopingen en gistingen van het bloed, bij eenen gezwollen', vollen en pijnlijken buik, met hevige pijnen in de lendenen en in den rug, duizelingen en aanhoudende hoofdpijn, zijn deze Emmenagoga niet alleen niet aangewezen, maar derzelver aanwending

ding zoude de grootſte onheilen te weeg brengen; zij doen hitte en hoofdpijnen toenemen, veroorzaken ontſteking in den onderbuik en in de baarmoeder, ja zelfs razernij en razende toevallen, de beroerte (*), en zoo lang alles nog goed gaat, brengen zij zeer ſterke bloedvloeijingen in de baarmoeder of in een ander orgaan voort.

§. 276.

De aanwijzing voor de Emmenagoga kan alleen dán plaats hebben, als het wegblijven der maanſtonden in de verminderde prikkelbaarheid en reproductie, en voornamelijk in de traagheid en gevoelloosheid van het geheele ligchaamsgeſtel, met name echter van het baarmoederſtelſel, gelegen is; in het eerſte geval doet het juiste tijdpunt zich dán voor, als op de van §. 263 tot 270 aangewende middelen de ſtonden niet voor den dag komen; meestal een bewijs, dat er nog eenen ſterkeren aandrang naar de prikkelbaarheid van het ſlagaderſtelſel, bijzonder in de baarmoeder, noodzakelijk is.

§. 277.

De voornaamſte Emmenagoga zijn: de flores chamomillae en arnicae, de herb. millefol., crocus, sem. foenic. en anis. als aftrekſel toegediend; de gummi ammoniac. galban. en as. foetid., voornamelijk in pillen en ook derzelver tinctuur van twintig tot zestig droppels, de aqua foetid. Pharm. Boruss. van

(*) Men leze de belangrijke waarneming van den overledenen Pruisſiſchen Chirurgijn Generaal HORN, in het *Archiv der praktiſchen Heilkunde für Schleſien und Südpreuszen*, I. *St.* 3. *B.* bl. 19. (*Breslau* 1803)

van een' halven tot eenen geheelen eetlepel met de tinctur. castor. valerian. enz. vermengd; voorts de myrre, in ſubſtantie van vijf tot vijftien greinen, in poeder, pillen of extract van ℈ß tot ℈j, in tinctuur van twintig tot veertig droppels. De flores sulphuris en de rabarber, bijzonder bij daarmede gepaard gaande hardlijvigheid, deze in ſubſtantie van ℈ß tot ℈j, in poeder, als essent. of in pillen met het extr. aloes, hellebor. nigr. gratiolae, of met geheel bittere extracten vermengd; de baccae lauri en juniperi; een zeer krachtige wijn, voornamelijk de Hongaarſche, Steen- en Leisten-wijn, ol. animal. aethereum, de ethériſche oliën in het algemeen, het ol. chamomill. juniper. terebinth. aether. enz. van vijf tot twintig droppels in eene oplosſing van zwavelëther, de natuurlijke balſems, de balsam. peruv. copaivae enz. van tien tot twintig droppels, enz. Nog werkzamer zijn de aloë, in kleine giften van een tot drie greinen, aanhoudend toegediend, meestal in pillen en met de opgenoemde middelen vereenigd; de rad. hellebor. nigr. of in poeder van twee tot tien greinen, of in aftrekſel, of in extract van vijf tot tien greinen; de herb. gratiolae van twee tot vier greinen in extract en allengskens opklimmende, of in een aftrekſel van twee drachma op zes oncen kokend water, en eetlepelsgewijze ingenomen; eindelijk de herb. roris. marini, de folia en het extractum taxi en sabinae in ſubſtantie van ℈j tot ʒß met ſuiker, of in een aftrekſel van ℥j op een pond water, en daarvan twee tot drie eetlepels gebruikt, of het ol. sabin. aether. van één' tot vier droppels met ſuiker

of

of in eene emulsie. De in oude Pharmacopeën geplaatste zamengestelde voorschriften, de balsamieke pillen, de massa pilul Ruf., het extract. panchymagog. Croll. de pilulae aperientes, het elix. proprietatis en aperitiv. Claud. e. d. g. bevatten onderscheidene der zoo even bijgebragte, zeer sterk werkende, middelen. Uitwendig bedient men zich hier van inwrijvingen op den buik met ethérische oliën, met het ol. sabinae, juniper. terebinth. in wijngeest opgelost, of met bittere en aromatische kruiderwijnen en kruiderbrandewijn, even zoo de vlugtige inwrijvingen op den buik met flenel, die met jeneverbeziën, barnsteen, mastik en soortgelijke zelfstandigheden doorrookt zijn.

§. 278.

De in §. 277 opgenoemde Emmenagoga kunnen met de naauwkeurigste voorzigtigheid, en in het geval §. 276 aangewezen, nog eenigen tijd vóór het verschijnen der maanstonden aangewend, tevens op het Organismus in het algemeen zeer weldadig werken, den kleinen zwakken pols, de gelaatskleur verhoogen, de moeijelijke ademhaling, de benaauwdheid, enz. tegengaan, en ook in het gemeenschappelijk gevoel de wederkomst van het ligchamelijke vermogen kenbaar maken, bijzonder als men nog eenen geruimen tijd met dien leefregel blijft aanhouden, welke de ziekte volgens de oorzaak en den aard derzelve in het bijzonder vereischt. Derhalve verdient ook de beterschap over het geheel eene bijzondere opmerkzaamheid, aangezien de Amenorrhé meestal tot de langdurige ziekten behoort, die gemakkelijk aan instorting onderhevig zijn.

DERDE HOOFDSTUK.

Over het te dikwijls verschijnen der maanstonden.

§. 279.

Het te dikwijls verschijnen der maanstonden kan betrekkelijk zijn: 1) tot de hoeveelheid van het telkens ontlaste vocht (te sterke, te menigvuldige maanstonden); 2) tot de tusschenruimte of den typus van derzelver herhaalde verschijning (te dikwijls verschijnende maanstonden); 3) tot de te lange voortduring van den vloed zelven, met of zonder deszelfs tusschenpoozen; 4) tot de afwisseling met eenen slijmvloed uit de teeldeelen.

§. 280.

De hoeveelheid van het telkens bij de maanstonden ontlaste bloed laat zich niet wel naar eene geregelde maat volstrekt bepalen; bij ieder voorwerp, en daarbij ook op onderscheidene tijden van deszelfs aanwezen, heerscht niet alleen eene groote verscheidenheid, maar het wordt ook door de ondervinding bevestigd, dat de graden van gezondheid en de aard der omgevingen, in welker werkkring zich het voorwerp bevindt, met zekere veranderingen in de hoeveelheid overeenkomen. Dienvolgens kan men ook niet in eene Vrouw dadelijk eenen ziekelijken toestand vooronderstellen, wanneer zij gedurende de stonden eene grootere hoeveelheid bloeds dan eene andere verliest.

 §. 281.

§. 281.

De veranderingen nogtans met betrekking tot de menigte van den maandelijkſchen vloed zijn niet toevallig, maar hangen, met bepaalde veranderingen, in de wijze van het beſtaan des geheelen Organismus te zamen.

§. 282.

De hoeveelheid van het bij de maanſtonden ontlaste bloed mag men, met betrekking tot de individueele gezondheid eener vrouw, eenig en alleen ſlechts naar den maatſtaf der uitwendige invloeden op het individueele Organismus, en naar den graad van werkzaamheid, welke het laatſte tegenover het eerſte ſtelt, beoordeelen.

§. 283.

De maanſtonden moet men wel, volgens hunne afgeleide (*secundären*) werking, telkens als eene verzwakkende ſchadelijkheid, voornamelijk voor de prikkelbaarheid van het reproductive ſtelſel, beſchouwen, in zoo ver er ſappen door afgeleid worden; dit uitwerkſel is ondertusſchen zelf verſchillend, naar de onderſcheidene hoeveelheid van het bloedverlies: en dit mag niet uit zich zelf, maar alleen uit deszelfs vergelijkende zamenſtelling met de voorbeſchiktheid van het voorwerp, en der onderſcheidene graden van de werking der buitenwereld op hetzelve, beoordeeld worden. Dienvolgens kan een ſterk, volbloedig meisje, van een uitſtekend reproductief ligchaamsgeſtel, op hetwelk te gelijker tijd zulke invloeden werken, die de prikkelbaarheid

in

in de reproductie vermeerderen, eene grootere hoeveelheid bloed verliezen, dan zulk een, dat zich in eenen ſtaat van zwakheid bevindt, welks verrigtingen der reproductie, voornamelijk in het aandeel der ſpijsvertering en gelijkvormigmaking, met eene mindere werkzaamheid zich voordoen, en op hetwelk te gelijker tijd invloeden werken, die de prikkelbaarheid in de reproductive kringen geſtadig verminderen.

§. 284.

Met betrekking tot de tusſchenruimte van elke verſchijning, kunnen de maanſtonden zich te dikwijls voordoen, en met betrekking tot den duur te lang aanhouden, bij voorbeeld als zij alle twee of drie weken wederkomen, of acht, tien en meer dagen aanhouden; of zij kunnen ook onafgebroken plaats hebben, of de bloedige vloeijing houdt op, en wordt door eenen ſlijmvloed (*Blenorrhoea*) vervangen, die zeer dikwijls met bloed vermengd, zich als een bloed-ſlijmvloed voordoet; de bron van deze kwaal is meestal dezelfde, als waaruit de maanſtonden voortvloeijen, en hare verſchijning ſtaat derhalve met de te menigvuldige maanſtonden in het naauwſte verband; ſomwijlen is echter het onderhavige (*Substrat*) der afzondering telkens alleen de ſcheede (*Blenorrhoea vaginae*), voornamelijk wanneer de ſlijmvloed niet met bloed vermengd is.

Oorzaken.

§. 285.

Tot overvloedige ſtonden kan reeds zeer vroegtijdig in het eerſte levenstijdperk van een meisje, in de kindschheid of in die jaren, welke den overgang van de kindschheid tot de jaren der huwbaarheid uitmaken, den grond gelegd worden. De geboorte van zwakkelijke ouders, eene zeer weeke verzwakkende opvoeding, te vroegtijdige opgewondene verbeeldingskracht door lektuur, overdrevene liefde, te vroege inſpanning van het ligchaam door beweging of door den arbeid, bij welken ſteeds in beſlotene vertrekken het genot van zuivere lucht ontbeerd wordt, ſlechte onverteerbare ſpijzen, verblijf in lage vochtige kamers, ziekten der reproductie, welke om dezen tijd zich kunnen voordoen, als gevolgen der bereids aanwezige, deels aangeborene, deels om dezen tijd eerst bekomene zwakte van het Organismus in het algemeen en die der baarmoeder in het bijzonder, gepaard met eene uitſtekende ſlapheid en verminderde prikkelbaarheid van derzelver vaten, brengen zeer dikwijls de al te overvloedige ſtonden voort.

§. 286.

De te ſterke ſtonden kunnen in het tijdperk der huwbaarheid nogtans dán veroorzaakt worden, als bij een, buitendien van gezondheid en volheid des ligchaams bloeijend, meisje, bij eene uitſtekende prikkelbaar-reproductive geſteldheid, de prikkelbaarheid in de reproductie, en voornamelijk in het ſtelſel der bloed-

bloedvaten, nog meer verhoogd wordt, bij voorbeeld door het genot van verhittende ſpijzen en dranken, wijn, koffij, door buitenſporigheden in het danſen, te ſterke beweging, voornamelijk bij warm weder, of bij eene zeer drooge geſtrenge koude in den winter e. d. g. Offchoon het bloedverlies zoo dikwerf door zwakte, deels in het ſtelſel, deels in het orgaan, gevolgd wordt, zoo zijn toch de invloeden voornamelijk bij het plaatshebbend ligchaamsgeſtel van dien aard, dat zij, door derzelver medewerking, de prikkelbaarheid in de reproductie, en vooral in het ſtelſel der bloedvaten, te zeer verhoogen.

§. 287.

Na de afgelegde jaren der huwbaarheid werken er nogtans nieuwe invloeden op het meisje, die zij dikwijls des te minder vermijden kan, daar zij, als een gevolg der door de huwbaarheid bewerkte veranderingen, dezelve regtſtreeks tegengaat; de maanſtonden kunnen alsdan des te gemakkelijker reeds betrekkelijk te overvloedig worden, en zulks in eenen hoogeren graad, als reeds vóór dit beſlisſend tijdperk, de voorbeſchiktheid, door de in §. 285 bijgebragte, in het eerſte levenstijdperk werkende, oorzaken mogt voortgebragt zijn. De ſchadelijkheden nogtans, welke in dit tijdperk zelf, al ware ook vóór hetzelve het algemeen betrekkelijk welzijn niet geſtoord, eenen volſtrekt te ſterken ſtondenvloed kunnen voortbrengen, zijn meestendeels van dien aard, dat de levenswerkzaamheid van het Organismus in het algemeen, deels die van het teelſtelſel in het bijzonder, te zeer verminderd wordt; daartoe behooren

de witte vloed, zelfbevlekking, te veelvuldige bijflaap, een herhaald en te fterk gebruik van purgeermiddelen, van het kwikzilver, der ontlastende klisteren, aanhoudend zittende of ftaande leefwijze, de venusziekte, fcheurbuik, e. d. g. Bij de werking dezer fchadelijkheden kan zelfs de vatbaarheid van het teelftelfel tot zulk eenen graad verhoogd worden, dat ook reeds de minfte verzwakkende invloed tot te fterke ftonden of tot eene bloedvloeijing uit de baarmoeder aanleiding geeft.

§. 288.

In hetzelfde levenstijdperk nogtans kunnen zij, offchoon zeldzamer, en ten minfte flechts bij de gegoede klasfe, dezelfde fchadelijkheden voortbrengen, welke zoowel ten opzigte van hare natuur en werking, als van den daartoe aanleidenden toeftand, met die evenaren, welke §. 286 bijgebragt werden.

§. 289.

De ftonden worden ook dikwijls dadelijk van den aanvang van het huwelijk af tot aan de eerfte verlosfing te fterk; meestal een gevolg der, door de betrekkingen en invloeden van het huwelijk, verzwakte levenswerkzaamheid. Buitenfporigheden in den bijflaap, verbindtenis met eenen Man, die de Vrouw in ligchamelijke kracht te ver overtreft, berouw en misleiding, kommer, verdriet, ijverzucht, tweedragt, mishandelingen van de zijde des Mans, veranderde leefwijze, te zware werkzaamheden, welke de ligchamelijke krachten der Vrouw te boven

ven gaan, flechtere fpijzen, bijzonder als men, ongehuwd zijnde, aan betere gewoon was, geestrijke dranken en gekruide fpijzen, te fterke beweging, te warme en vochtige lucht, het menigvuldige wasfchen en ftrijken, e. d. g., kunnen deze des te gemakkelijker bewerken, hoe nader de Vrouw nog aan het tijdperk der huwbaarheid is: van dáár ook de verandering der weleer zoo bloeijende gelaatskleur, de ftoringen in de fpijsvertering en assimilatie, de hoofd-, buik- en lendenpijnen, welke meestal ten tijde der ftonden in eenen hoogeren graad zich voordoen.

§. 290.

De te fterke ftonden worden ook zeer dikwijls door kort op elkander volgende zwangerheden, miskramen, herhaalde zware verlosfingen, menigvuldige bloedftortingen uit de baarmoeder na de geboorte, langdurige kraamvloeijingen en te lang voortgezet zogen begunftigd.

§. 291.

Tot de overvloedige ftonden kunnen ook aanleiding geven het gebruik van warme ftoven, te vast knellen van den buik door te naauwe kleederen, uitzakking der fcheede en der baarmoeder en een te wijd bekken; maar men moet met betrekking tot het te wijde bekken aanmerken, dat bij zulke voorwerpen dikwijls uit de zeer natuurlijke oorzaak eene grootere hoeveelheid bloed ontlast wordt, uit hoofde dat de baarmoeder met derzelver vaten meestal eenen grooteren omtrek heeft, derhalve ook, naar

evenredigheid tot anderen, door de maanſtonden meer bloed kan verloren gaan; ten zij er of te voren, of gedurende den vloed zelven, zekere invloeden werkzaam zijn, welke de levenswerkzaamheid in het Organismus over het algemeen, en in het teelſtelſel in het bijzonder, te veel verzwakken.

§. 292.

Eindelijk neemt men ook de al te ſterke ſtonden, als een gevolg van aanbeijen of andere plaatſelijke ziekten, waar, die vooral in de baarmoeder haren zetel hebben, bij voorbeeld nageblevene gedeelten van den moederkoek, scirrhus, kanker, vleeschklomp (*mola*) en bloedproppen (*polypi*) der baarmoeder; deze zijn meer lijdelijke (*passive*) bloedvloeijingen, welke ook meestendeels buiten den tijd der ſtonden ontſtaan, en bij de verhandeling dezer ziekten derzelver plaats zullen vinden. Gene, de aanbeijen der baarmoeder, geven vooral in groote ſteden aanleiding tot eenen te ſterken ſtondenvloed, en ontſtaan meestal door den buik te ſterk te knellen, door het vele zitten, bijzonder bij vrouwelijke bezigheden, door eene werkelooze leefwijze, door eene gemakshalve ophouding van den ſtoelgang, door het menigvuldig gebruik van koffij, thee, punch, bisſchop, door overmatig loopen in groote ſteden, verkouding van den buik, zware verlosſingen, voornamelijk bij nutteloze en te lange doorzetting der weeën, enz. De te veelvuldige ſtonden, als een gevolg van de aanbeijen der baarmoeder, onderſcheiden zich van den aanleg tot aanbeijen, welke uit eenen onregelmatigen omloop van het bloed in de onderbuiksvaten, uit

ee-

eene ſtoring der verrigting in de onderſcheidene organen van den onderbuik, en zeer dikwijls ook uit deszelfs organiſche gebreken afkomſtig is. Derhalve zijn ook alle verſchijnſelen, waardoor deze aanleg bij de eigenlijke aanbeijen van den endeldarm zigtbaar wordt, meestal toe te ſchrijven aan eenen ziekelijken toeſtand van den onderbuik, welke zich nu eens meer in de lever, dan in de milt, dan wederom in de vaten van het poortaderſtelſel, enz. duidelijk voordoet. De verſchijnſelen bij den aanleg der aanbeijen in de baarmoeder zijn: de ſtoringen in de ſpijsvertering, zeer dikwijls het verſchijnſel (*symptome*) der moederkwaal (*hysterie*) en der buiksverſtoppingen, de gistingen en ophoopingen, welke nu eens in het hoofd, dan in de borst, dan wederom in den buik plaats hebben: van dáár vliegende hitte met een afwisſelend huiveren, hoofdpijn, ſuizing in de ooren, duizelingen, enz. De gelaatskleur is bleekgeel, geelzuchtig, de oogen diep ingetrokken en met blaauwe kringen omgeven, de pols menigmalen onregelmatig, klein, ſnel, tusſchenpoozende; de zieke gevoelt zich mismoedig en krachteloos. De buik is ſterk gezwollen, vol; aan den endeldarm doen zich zeer dikwerf zakaanbeijen voor; de zieke lijdt aan hardlijvigheid, waardoor de endeldarm meestal met harde drekſtof opgevuld is; de ſcheede en de ſchaamlippen zijn zeer dikwijls gezwollen; de warmtegraad is, bijzonder in het ſcheedegedeelte, verhoogd, deze zelf gezwollen, losſer; de lippen van den moedermond zijn glad of door aderſpattige uitzettingen der aderlijke vaten oneffen en buiten den vloed bloedend bij de aanraking, nogtans niet pijnlijk en

hard;

hard; de uitwendige, fomtijds ook de inwendige moedermond is geopend. De verfchijnfelen der bloedvloeijing volgen op de voorboden der aanbeijen, waaruit de ontwikkelde ophooping voornamelijk naar de vaten der baarmoeder blijkt; daarop hevige pijnen en trekkingen in het kruis en in de lenden, kloppingen, hitte, prikkeling, fteken, jeuken, een gevoel van volheid en zwelling in de baarmoeder, plotfelijke fteken door het bekken, dikwerf jeuken, knaging en een lastig zweet aan den bilnaad, om en tusfchen de fchaamlippen. Als medelijdende aandoeningen gaan daarmede gepaard jeuking in de pisbuis en der kittelaar, fomtijds eene flijmerige ontlasting uit de fcheede, fterke neiging tot bijflaap, fteken in de blaas, moeijelijkheid in het wateren, pijnlijke en moeijelijke pisloozing (*dysurie*, *strangurie*), en de ontlasting van eene roode pis, welke dikwijls een rood bezinkfel vormt, onder onaangename en brandende gewaarwordingen in de pisbuis. Met deze toevallen, welke eindelijk in eenen hoogeren graad toenemen, verfchijnen alleenlijk de overvloedige maanftonden meestal met het gevoel van een heet voortdringen in de teeldeelen, waarbij de baarmoeder dieper in het bekken getrokken wordt, en de pijnen, na eene genoegzame ontlasting der baarmoeder, meestal met verligting der zieke afnemen.

§. 293.

Voor de te fterke maanftonden kan men echter zeer ligt eene, als een gevolg van miskraam in de eerfte maanden eener zwangerheid verfchijnende, bloed-

bloedvloeijing der baarmoeder beschouwen, voornamelijk wanneer de Vrouw juist op dat tijdstip de maanstonden plagt te hebben, of als zij reeds vóór of kort na haar huwelijk eenen te sterken stondenvloed gehad had, of wanneer een ongehuwd meisje ontkent zwanger te zijn. Deze dwaling in de Diagnosis kan zeer kwade gevolgen hebben, bijzonder wanneer men, meenende dat het niets anders dan de gewone stondenvloed is, een vrijwillig ophouden derzelven wilde afwachten. Behalve dat er in dit geval gedeelten van het eivlies in het ontlaste bloed gevonden worden, en deze bloedvloeijing gewoonlijk niet eerder ophoudt, dan wanneer het geheele ei of deszelfs gedeelten ledig zijn, zoo gaan met deze bloedstorting de gewone teekens der miskraam gepaard, welke door middel van onderzoek het best herkend worden.

§. 294.

De naaste oorzaak der te overvloedige maanstonden is eene, den geregelden graad te boven gaande, te groote afzonderingswerkzaamheid der baarmoedervaten; dezelve laat zich, met betrekking tot derzelver typus, bij de te dikwerf verschijnende maandelijksche zuivering, wel niet bepalen; dezelfde oorzaken, welke tot den te overvloedigen stondenvloed aanleiding geven, kunnen wel daartoe bijdragen, maar niet als de naaste oorzaken beschouwd worden. Bepaalder werken zij als onmiddelbare schadelijkheden, wanneer de stondenvloed te lang duurt, of wanneer dezelve eenige malen vroeger dan gewoonlijk,

lijk, zonder telkens den typus te houden, zich voordoet. De grond daarvan ligt grootstendeels hierin, dat reeds eenigen tijd te voren de schadelijkheden (§. 285—287) werkten, welke de geschiktheid daartoe in het Organismus voortbragten. De verwisseling der te overvloedige maanstonden met eenen slijmvloed (§. 284) ligt niet alleen in eene ziekelijke afwijking van de werkzaamheid der slagaderen, maar in de gezamenlijke verrigting der baarmoeder. Naar derzelver ontstaan is het verschijnsel der kwaal verschillend, zoowel op zich zelve, als ook met betrekking tot de vergezellende toevallen. Er is nogtans ook een dubbele oorsprong dezer ziekelijke afwijking: 1) het teelvermogen is in de baarmoeder ongemeen sterk opgewekt, zoodat hetzelve bij gebrek of niet toereikende bevrediging der teeldrift, ja wanneer op deze geene bezwangering volgde, door de maandelijksche zuivering alleen niet uitgedoofd zou worden. Het teelvermogen, dat eenmaal opgewekt, niet op de aan hetzelve voegelijke wijze bezig gehouden, en op deszelfs eigenlijk voorwerp gerigt is, doet zich dan door eene ongewone en wegens deszelfs gevolgen ziekelijke afzondering voor; 2) de werkzaamheid der assimilatie en reproductie is verminderd, bijzonder door zulke invloeden, welke verzwakkend op de voeding en de herstelling van het ligchaam werken; of 3) het teelvermogen in de baarmoeder zelve is te zwak in deszelfs werkingen, zoodat hetzelve de te voren overvloedige maanstonden niet meer bestrijden kan, en in derzelver plaats slechts slijm alleen of dit met bloed gemengd verschijnt. — Somtijds wordt de slijmvloed aan slijmaanbeijen der

baar-

baarmoeder als een gevolg van eenen §. 292 aangewezen' aanleg en ſchadelijke invloeden toegeſchreven.

Gevolgen.

§. 295.

Na de bijgebragte voorafgegane ſchadelijke invloeden, waarvan meestal verſcheidene te zamen op een Individu werken, daar de eene dikwijls het onvermijdelijk gevolg van den anderen is, ontwikkelt zich nu eens vroeger, dan later, de ziekelijke toeſtand van den te menigvuldigen of te langdurigen ſtondenvloed, welks werking zich wel hoofdzakelijk daartoe bepaalt, dat de Vrouw eene grootere hoeveelheid bloeds, dan tot behoud van haren betrekkelijken welſtand vereischt wordt, verliest; het gevolg hiervan is deels volſtrekte, deels betrekkelijke zwakte, welker verſcheidenheid deels in de bijzondere geſchiktheid, deels in de ſchadelijkheden zelve ligt. De te menigvuldig verſchijnende of te lang aanhoudende ſtondenvloed kan verzwakkend werken, zonder dat de aanleidende oorzaak immer van eenen verzwakkenden aard is; dezelve kunnen ook uit zulke invloeden ontſtaan, welke de levenswerkzaamheid in het Organismus over het algemeen en in het bijzonder, vooral door het opwekken der prikkelbaarheid in het vaatſtelſel, verhoogen. Op de zich voordoende en aanhoudende bloedvloeijingen echter volgt eene zwakte, welke dikwijls zulk eener Vrouw, binnen de behoorlijke grenzen, tot een uitſtekend voordeel verſtrekt. Meestal zijn het volbloedige, tot op-

ophoopingen en gistingen in het bloed geneigde voorwerpen van een prikkelbaar gestel, en van eene uitstekende werkzaamheid hunner assimilatie en reproductie, bij welke, bijzonder bij de werking der in §. 286 bijgebragte schadelijke invloeden, vóór het verschijnen van den stondenvloed, eene traagheid, vermoeidheid en eene zoogenaamde zwakte van nederdrukkende kracht plaats hebben, die met de ontlasting van het bloed wel verminderen, maar bij eenen langeren duur van den vloed in eene wezenlijke zwakte kan overgaan.

§. 296.

De ziekelijke toestand der te menigvuldige of te lang aanhoudende stonden, als het gevolg van eene wezenlijke zwakte, zeer vroegtijdig in het eerste levenstijdperk van een meisje en in de §. 285 bijgebragte schadelijkheden gelegen, laat zich niet alleen uit de verschijnselen, welke meestendeels de ontlasting der maanstonden voorafgaan, maar ook uit het uiterlijk voorkomen (*habitus*) van het Individu, en voornamelijk ook dááruit beoordeelen, dat, bij de gewoonlijk zeer verhoogde vatbaarheid, reeds de geringste invloed de toevallen van zwakte vermeerdert. Het gestel dezer voorwerpen helt meer tot het gevoelige over; haar voorkomen is bleek; de stemming van haar gemoed grenst meer of min aan zwaarmoedigheid; vroegtijdig doet zich een verlangen naar het andere geslacht voor, en eene poging, om hetzelve door verhooging en ontwikkeling van hare bekoorlijkheden te winnen; menigvuldig gaan daarmede dichterlijke voortbreng-

ſelen der verbeeldingskracht gepaard; eene ligtere beweegbaarheid der zenuwen is hiernevens onmiskenbaar; door elken, ook den geringſten, onaangenamen indruk op hetzelve worden zij getroffen en lijdende, en vóór de verſchijning der ſtonden doen zich zeer ſpoedig zwaarte in het hoofd, ſuizing in de ooren, hoofdpijn, hartklopping, beving, magteloosheid in al de leden voor, of volgen ſlechts in eenen hoogeren graad, als de maanſtonden opgehouden hebben, met eene trapsgewijze vermindering van den ligchaamsomvang. De kleur der huid wordt zwartachtig geel of bleek als bij bleekzuchtigen. De gevolgen der verhoogde gevoeligheid bereiken eenen geſtadig hoogeren graad; de gewaarwording tot uiterlijke, zedelijke en ligchamelijke indrukſelen worden geſtadig ſterker; zij verſchrikken en weenen bij het geringſte voorval; het beven der leden neemt toe; zij bekomen ligt flaauwten, koude handen en voeten, menigvuldige aanvallen van beving, zwakte van het gezigt en benaauwdheden, en moeten derhalve dikwijls het bed houden, ſlapen onrustig en worden dikwijls met zware droomen gekweld; de pols is klein, zwak, ſomtijds tusſchenpoozend; de pis is waterachtig, bleek, en elke verzwakkende invloed vermeerdert het kwalijk bevinden. Als deze toeſtand langer aanhoudt, dan zijn de gevolgen eene volſtrekte onvruchtbaarheid, of in geval der daarop gevolgde zwangerheid, miskraam, bleekzucht, chroniſche hoofd- of oogpijnen, ongeneeslijke hysterie, zwakheid van geest, zwaarmoedigheid, zinneloosheid, St. Vitusdans, vallende ziekten en zenuwtoevallen van allerlei aard, welke,

wan-

wanneer zij door geene gepaste geneesmiddelen tegengegaan worden, tevens in verlamming, beroerte of tering overgaan.

§. 297.

Als de te menigvuldige of te langdurige maanstonden een gevolg van eene zwakte der reproductie zijn, dan ligt deze deels in den aanleg, deels in de voorafgegane schadelijkheden (§. 287), en meestal hebben reeds vóór en met de verschijning derzelve storingen in de werkzaamheden der assimilatie, als gebrek aan eetlust, misselijkheid, pijn in de maag, diarrhé, enz. plaats. Allengskens doet zich eene vermagering des ligchaams voor, de voorheen bloeijende en roode gelaatskleur wordt bleek of zwartachtig geel, de lippen zijn bleek als bij bleekzuchtigen, de eetlust wordt hoe langer hoe minder, de buik zwelt op; en als de ziekte nog langer aanhoudt, dan ontstaan er een slijmzuchtige toestand, waterzucht, sluipende uitterende koorts en longtering. De langere duur der kwaal kan echter ook verzwakking [vernieling] en ziekte der teeldeelen veroorzaken; bijzonder ontstaan er, bij de lang aanhoudende afwisseling met den slijmvloed, en in geval deze of gene bijzondere omstandigheid aan het ziekelijk verschijnsel van het teelvermogen eene bijzondere rigting mededeelt, gebrekkige vormingen, vleeschklompen, bloedproppen en misvormingen der eijerstokken en der baarmoeder, en kankerachtige zweren aan dit orgaan, voornamelijk bij aanwezigheid van aanbeijen.

§. 298.

Met betrekking tot de tusſchenruimte van elke verſchijning en den duur van den vloed zelven, moeten de gevolgen naar hetzelfde denkbeeld als bij de te overvloedige maanſtonden beoordeeld worden. Niet bij alle Individu's brengen bij voorbeeld de alle drie weken wederkeerende, of de zelfs langer dan acht dagen durende maanſtonden, altoos eene zigtbare ſtoring der gezondheid voort; vele Meisjes en Vrouwen zijn desniettemin welvarende, en het komt ſteeds maar op de hoeveelheid van het bloedverlies, op het geſtel en den aanleg aan, waarin zich de Vrouw bevindt. Als deze zwak is en er juist in of vóór dien tijd ſchadelijkheden zich voordoen, welke de levenswerkzaamheid verminderen, dan kunnen dezelfde gevolgen ontſtaan, welke in §. 295—297 zijn bijgebragt geworden.

Voorzegging.

§. 299.

De voorzegging rigt zich naar het geſtel, de geneigdheid en leefwijze van het voorwerp, naar den duur en de oorzaak der ziekte, en naar de hoeveelheid van het bloedverlies. Als het geſtel zeer zwakkelijk, de bloedvloed telkens zeer belangrijk is, dezelve te dikwijls wederkeert en de kwaal reeds lang geduurd heeft, dan zijn de gevolgen zeer gevaarlijk, waterzucht en kwaadſappigheid (*cachexie*) meestal onvermijdelijk. — Eene erfelijke neiging tot den menigvuldigen ſtondenvloed is erger en maakt de genezing

moeijelijker. — Wanneer daarbij fchielijk zeer veel bloed verloren gaat, is het veel nadeeliger, dan eene veel fterkere bloedvloeijing, welke echter op verfcheidene dagen verdeeld is, dewijl dezelve het gevolg van eene grootere zwakte is. — Te overvloedige ftonden, bij welke het baringswerktuig zoo zeer verzwakt is, dat hetzelve den aandrang van het bloed niet wederftaan kan, zullen ter genezing moeijelijker zijn, in welk geval ook bij eene volgende zwangerheid de miskraam het moeijelijkst kan tegengegaan worden. — Wanneer de zieken de fchadelijkheden, welke een' te overvloedigen ftondenvloed veroorzaken, niet vermijden, dan zal men moeijelijk, of volftrekt niet, de ziekte kunnen tegengaan, en des te zekerder van de gevaarlijkfte gevolgen zijn. — Wanneer de kwaal, door dikwijls weder te komen, hebbelijk geworden is, en de veranderde grondftemming van het baringswerktuig dezelve onderhoudt, dan is de genezing ook moeijelijk, en, bijaldien oorzaken en gevolgen ineen loopen, naauwelijks mogelijk. Hoe langer en hoe menigvuldiger de ftoringen in het teelftelfel zijn, hoe meer de gewone afzondering der baarmoeder ziekelijk geworden is, zonder dat dezelve door eene doelmatige handelwijze of geneesmiddelen weder verholpen wordt; des te meer doet de ziekelijke werkzaamheid van het daarbij werkend orgaan ook anderen in zijn lijden deelen; des te nader treedt eindelijk de geheele bewerktuiging tot haren val toe. Gewoonlijk gefchiedt zulks langs tweederlei wegen, of de eene factor der reproductie zinkt zoo diep onder den gewonen graad neder, dat daarbij het geheele Organismus niet

be-

bestaan kan; er volgt een slijmzuchtige toestand of tering, somtijds met, somtijds zonder die der longen. Of de andere factor der gevoeligheid klimt tot dien graad, dat er eene geheele werkeloosheid der gewaarwordingswerktuigen, beroerten of gedeeltelijke verlamming ontstaat. Dikwijls ontstaan, door eene ongelijke verdeeling der gevoeligheid, aan verscheidene organen des ligchaams zoogenaamde zenuwtoevallen van onderscheiden' aard, die eindelijk, wanneer dezelve door geene doelmatige geneesmiddelen tegengegaan worden, mede in verlamming, beroerte of tering overgaan. — Overvloedige maanstonden, welke gevolgd of vergezeld worden door storingen in het poortaderstelsel, door eene ziekte van de lever of van de milt, zijn dikwijls volstrekt niet tegen te gaan, of de genezing volgt slechts dán, wanneer dezelve voor de oorspronkelijke ziekte mogelijk is. — Als scirrhus der baarmoeder of eene aderspattige uitzetting van derzelver vaten als gevolgen van aanbeijen de oorzaak is, dan heeft men in het laatste geval den overgang tot kanker te vreezen, die in het eerste onvermijdelijk is, waarop dan spoedig de dood volgt.

Geneeswijze.

§. 300.

Eene Vrouw, welke aan den te overvloedigen stondenvloed lijdt, kan denzelven niet zelden daardoor verminderen of geheel tegengaan, als zij de volgende diëetetische voorschriften in acht neemt: 1) zij make geene te sterke en verhittende bewegingen; 2) zij ge-

niete geene te prikkelende, verhittende en te heete spijzen en dranken, voornamelijk in het §. 286 opgegevene geval, wanneer meer plantenvoedsel — zachte groenten, gekookte vruchten e. d. g. — en verkoelende — verdunnende dranken wèl bekomen; 3) zij drage geene kleederen, die het ligchaam te sterk drukken en prangen; 4) zij vermijde alle gemoedsaandoeningen en hartstogten; 5) als zij gehuwd is, dan gedrage zij zich matig in het genot van den bijslaap, voornamelijk kort vóór en terstond na den stondenvloed; 6) zij zitte en sta niet te veel, en verkieze des nachts en ook bij dag in het zitten eene meer horizontale houding. Doen zich echter des nachts de stonden meermalen voor, gelijk men dit somtijds waarneemt, dan bevele men de zijdelingsche ligging aan op eene matras, en verbiede de al te warme bedekking.

§. 301.

Nogtans zijn niet altoos de in §. 300 in het algemeen opgegevene diëetetische voorschriften genoegzaam, om de ziekte te genezen, voornamelijk wanneer zij reeds lang geduurd heeft, en de oorzaak zeer belangrijk is; alsdan moet de geneeskundige behandeling plaats hebben.

§. 302.

De geneeskundige behandeling krijgt hare bestemming deels naar de oorzaken, en den daardoor voortgebragten aanleg, deels naar het onmiddelbaar uitwerksel, dat men gedurende of na den vloed in het Organismus der zieke waarneemt. De laatste

ge-

geneeswijze, met betrekking tot het uitwerkfel, kan zeer dikwijls dringend de hulp van den Arts eifchen; waarom het eerst daarover zal gehandeld worden.

§. 303.

Als men geroepen wordt, terwijl de maanftonden nog vloeijen, de zieke zeer krachteloos is, er aanvallen van fuizing in de ooren, duizelingen en flaauwten zich voordoen, en de invloed zelfs van dien aard is, dat dezelve flechts door eene algemeene zwakte konde gevolgd worden, dan zijn er dringende aanwijzingen, om de vloeijing te matigen. Nevens de horizontale ligging in het bed, de ftrengfte rust en eene matige temperatuur in de kamer, worden alle die middelen, welke bijzonder fpoedig de zoo zeer verminderde prikkelbaarheid der flagaderen dienen op te wekken, aangeprezen; de zuren, het zwavelzuur, het elix. acid. Haller., het phosphorzuur van twintig tot veertig droppels, met een aftrekfel van de herb. meliss., menth. crisp., — piperit., van kaneel, van groene thee e. d. g. zijn in dit geval tot een inwendig gebruik aangewezen. Bij eene hevige prikkelbaarheid der zenuwen over het algemeen, en bijzonder der flagadervaten, bij angst en onrust der zieke, bij eene hysterifche verbinding, bij trekkingen en kramppijnen gedurende de te fterk vloeijende maanftonden, zijn het opium, het extract. hyosciam. de digitalis purpurea met het heulfap of alleen als tinktuur van tien tot dertig droppels, of als poeder van één tot drie greinen, de rad. ipecacuanh. in kleine giften, hetzij in den

vorm van poeder of van aftrekfel, meestal toch Dovers poeder, dienftig; ook wordt het castoreum van twee tot zes greinen, doch zeldzamer dan het opium en de digital. purpur. aangewend, wanneer met de te fterke maanftonden hysterifche toevallen en andere krampachtige verfchijnfelen vergezeld gaan. De zoo evengenoemde verdoovende middelen vereenige men in aanvallen van de al te menigvuldige affcheiding der ftonden met de zuren, bovendien nog met uitwendige, bijzonder in het vervolg nader aan te wijzene, afleidingsmiddelen, daar de ondervinding leert, dat de zuren en Narcotica, met kort op elkander af te wisfelen, veel fpoediger en zekerder het bloeden ftillen, dan wanneer de Arts zich tot de aanwending der eerst- of laatstgenoemden alleen bepaalt. De afleidende middelen hebben ten doel, de hevige werkzaamheid der bloedende vaten en het bloed naar andere vaattakken te leiden en het baringswerktuig van deszelfs ophooping te bevrijden. Hiertoe behooren het dompelen der handen in warmen wijn of water, of ook warme omflagen op de borsten, wanneer men bijzonder derzelver warmtegraad flechts allengskens vermeerdert; de Spaanfche vliegenpleister, de mosterdpappen en drooge koppen op den arm of in den omtrek van het kruis. — De zoogenaamde ftoppende middelen mogen uitwendig flechts dán aangewend worden, wanneer de bloeding door inmonding (*Anastomosis*) ontftaat, zeer fterk is en met levensgevaar dreigt; men bedient zich van de zamentrekkende middelen, den azijn met water, de mineraalzuren, voornamelijk het zwavelzuur met water ver-

dund,

dund, de Schmuckerſche omſlagen, de oploſſing van aluin, alles koud aangewend. Dezelve trekken de verſlapte mondingen der vaten te zamen, en vormen, door bevordering der ſtolling van het ontlaste, de ſtoppende klonters (*Thromben*). Men ſchrijft dezelve voor als ſtovingen over den buik, welke men wél uitwringt en dikwijls ververscht; als inſpuitingen, indien zulks mogelijk zij, in de baarmoeder, of een tampon in azijn, aluinoploſſing of wijngeest gedoopt, of met een poeder van Arabiſche gom beſtrooid; in de ſcheede aan den moedermond gebragt. Wanneer echter de aanwezigheid van het hymen, of eene kleine opening van den moedermond, de aanwending van het laatſte middel belet, dan kan men ook klisteren, bij voorbeeld uit azijn met eene genoegzame hoeveelheid water gemengd, in het uiterſte geval aanwenden, welke dikwijls eene weldadige werking ter matiging van de bloedvloeijing voortbrengen. Inwrijvingen van aromatiſche, vlugtige geneesmiddelen, bij voorbeeld van den geconcentreerden azijn, der naphtha, van den alcohol, den salmiakgeest, vereiſchen eene voorzigtige aanwending, dewijl door het wrijven de ſtondenvloed gemakkelijk kan vermeerderd worden; het is daarom beter, de tot de genoemde ſtovingen aangewende doeken daarmede te beſprengen. De diëet zij zacht voedend, vleeschnat met wat notenmuskaat en dojers van eijeren; tot drank geve men meliſſenthee, Haller's of Mynſicht's elixer, wijn met water gemengd, of goed, niet al te ſterk bier. Als de bloedvloeijing geſtild is, dan moet men met die middelen, waardoor men de te ſterke afzondering der maanſtonden tegenging, nog

eenigen tijd voortvaren. Daarna diene men nog hier het elix. acid. H. of in deszelfs plaats het elix. vitriol. Mynficht. toe, en nu ga men tot de aanhoudende, meer krachtdadige middelen, tot de oplosfingen van bittere extracten met het elix. vitr. Mynficht. tot een aftrekfel van quassia, rad. calami aromatici, caryophyllatae, ratanhiae, cortex cinnamomi, peruviani, voorts tot een afkookfel van de quassia, aurantiorum, cinnamomi en chinae en eindelijk tot de ijzermiddelen over, wanneer door derzelver gebruik geene angst, maagpijnen of eene gisting te vreezen zijn; onder dezen munten bijzonder uit het extract. ferr. pomat. cydoniat. en acet., voorts de tinct. ferri acetici, pomati en muriatici, de tinct. tonic. nervina Bestucheffii en de met ijzer bezwangerde wateren, als het Pyrmonder-, het Spa-, het Schwalbacher- en Bockleter-water, met of zonder melk, gepaard met aromatifche en verfterkende, de kunstmatige en natuurlijke ijzerbaden.

§. 304.

Als men bij de zieke eerst dán komt, wanneer de maanftonden niet meer vloeijen, dezelve nogtans in eenen hoogen graad van verzwakking vindt, de pols zeer klein, de zieke zeer bleek is, fomtijds nog door flaauwten, hoofdpijn en duizeling overvallen wordt, als zich fporen van aanhoudende trekkingen voordoen, en de ziekte geheel een' zenuwachtigen aard fchijnt aangenomen te hebben, dan moet men voornamelijk zulke middelen, fchoon met eene behoorlijke voorzigtigheid, aanwenden, welke de prikkelbaarheid in de gevoeligheid voortbrengen, en

te-

tevens eene uitſtekende werking op het vaatſtelſel uitoefenen. De ethériſche oliën, het oleum cinnamomi, menthae piperit., foeniculi, anisi, valerianae enz. de aromatiſche middelen, het kaneel, en bijzonder de tinctura cinnamomi, de aftrekſels der flor. chamomillae, arnicae, de rad. valerianae, serpentariae, angelicae, imperatoriae, contrajervae, calami aromatici, zingiberis; de liquor anodynus, de naphten, de liquor C. C. succinatus, de kamfer, de muskus, e. d. g. zijn dán voornamelijk aangewezen, waarmede men tevens inwrijvingen van aromatiſche, vlugtige geneesmiddelen op den buik, in de liezen en de lendenſtreek doe gepaard gaan; het unguentum nervinum, de Perubalſem, het vlugtige kamferſmeerſel, de naphten, de met anijs toebereide salmiakgeest, de lavendelgeest, het eau de cologne, de ethériſche oliën, namelijk het oleum carvi, menth. piperit. foeniculi, anisi en het oleum terebinthini, e. d. g. kunnen hier tot uitwendig gebruik dienen. Als men nu de levenswerkzaamheid tot het vereischte punt gebragt heeft, als de toevallen der heerſchende aangetaste gevoeligheid verdwijnen, de zieke begint beter te worden, de pols langzamer, regelmatiger en ſterker ſlaat, dan geve men de in §. 303 aangeprezene krachtdadiger — verſterkende middelen, vooral het afkookſel van kina en de mineraalzuren, altijd naar den graad van den zenuwachtigen toeſtand afwisſelende en gepaard met aftrekſels van serpentaria, angelica, de ethériſche oliën, de naphten, enz.

§. 305.

De belangrijkste aanwijzing bij de te sterke maanstonden blijft altoos het uit den weg ruimen van den aanleg en de invloeden, welke daartoe aanleiding gaven.

§. 306.

Wanneer zeer vroegtijdig in het eerste levenstijdperk van een meisje, door de in §. 285 aangewezene invloeden, de grond tot overvloedige stonden gelegd werd, dan is de eerste voorwaarde ter mogelijke genezing, dat niet alleen die invloeden, welke den algemeenen toestand der zwakte in het Organismus, maar ook dien van het teelstelsel in het bijzonder voortbragten, vermijd worden. Tevens hebben die aanwijzingen, zoowel uit- als inwendig, derzelver aanwending, welke den hoogen graad van vatbaarheid — als een gevolg der heerschende gevoeligheid — verminderen, de prikkelbaarheid in de reproductive kringen verhoogen, de gezonkene krachtdadigheid van het vaatstelsel, voornamelijk in het baringswerktuig, opbeuren, de verzwakking tegengaan, en de zamentrekking bevorderen. De herba millefolii, — marrubii albi, — trifolii fibrini, — salviae, de flores rosarum rubrarum, de radix rubiae tinctorum, — bistortae, — tormentillae, — calami aromatici, — caryophyllatae, lignum quassiae, — campechens., rad. caryophyllatae, succus catechu, gummi kino, cortex aurantiorum, — simarubae, — Winteranus, — cinnamomi, — salicis, — hippocastani, — querc. ulm. campestr. — peruvianus,

de

de aluin en het ferrum sulphuricum worden hier aangewezen. Onder de tonifche, vooral looiſtofhoudende, middelen, verdienen tot een inwendig gebruik voornamelijk het decoctum en extractum chinae regiae, gentianae, millefolii, en lign. campechens. aangeprezen te worden, daar men de meeste der overigen meer uitwendig aanwendt. De ijzermiddelen kunnen ſlechts dán van een goed uitwerkſel zijn, wanneer men dezelve met voorzigtigheid en de noodige bepalingen toedient. Bij derzelver gebruik verdient altijd de plaatshebbende ſtemming van het vaatſtelſel eene bijzondere opmerkzaamheid; en in die gevallen, waar deszelfs werkzaamheid zeer verhoogd bevonden wordt, of waar neiging tot ophoopingen, naar enkele organen, al waren deze ook anderen dan de baarmoeder, plaats heeft, komen dezelve niet te pas. Waar tevens de gevoeligheid nog zeer verhoogd is, worden de ijzerpreparaten met vlugtige zelfſtandigheden, in het bijzonder de ijzernaphta, of de Bestuſcheffiſche zenuwentinktuur, eerder aangewezen. Wanneer bij de gemelde zwakte, als een gevolg der ſchadelijke invloeden in het eerſte levenstijdperk, de gevoeligheid voornamelijk toegenomen is, zij men voorzigtig met de zoogenaamde verdoovende middelen, voornamelijk met de hevigſte (*Heroen*) derzelve, het opium. Wanneer de gevoeligheid niet plotſelijk verhoogd is, mogen dezelve bij menige ziekelijke verſchijnſelen geheel op hunne plaats zijn, en dikwerf eene ſpoedige hulp aanbrengen; doch wanneer die ophooping het gewrocht van langeren tijd, en algemeener over het geheele Organismus verſpreid is,

is, dan werkt het opium meestal nadeelig, en een aanhoudend en voortgezet gebruik van hetzelve kan ligt eene geheele verwoesting der verrigtingen ter assimilatie en eenen kwaadſappigen toeſtand ten gevolge hebben; daarbij werkt het opium, zoo als men weet, zeer verdoovend op het gewaarwordingswerktuig (*sensorium commune*) en belet zeer ligt den ſtoelgang. De radix ipecacuanhae in kleine giften, de rad. ratanhiae, de kaneel- of cassiabast, het campêchehout, met of zonder de mineraalzuren, doen bijzonder de verhoogde gevoeligheid van het vaatſtelſel meer gunſtig afnemen, zonder daarbij die ſchadelijke medewerkingen op het zenuwſtelſel in het algemeen uit te oefenen; van dáár derzelver bekende en beroemde krachten tegen bloedvloeijingen in het algemeen; en daar deze middelen nog bijzonder weldadig de verrigtingen ter asſimilatie bevorderen, en de werking van andere middelen, bij voorbeeld der bittere extracten, der quassia en kina, onderſteunen, zoo wordt derzelver gebruik voornamelijk aangewezen. — Tot uitwendig gebruik ſchrijve men de afkookſels van die looiſtof houdende planten, welker inwendig gebruik ook reeds aangewezen werden, de afkookſels der herb. agrimoniae, millefolii, salviae, de rad. bistortae en tormentillae, het decoctum gallarum turcic., ligni campechens. cort. peruv. salicis, hippocastani enz. met wijn of brandewijn, als ſtovingen, en bij derzelver mogelijke aanwending, als inſpuiting in de ſcheede, voor; dezelve doen des te meer nut, als de ziekte meer een ſlepend beloop aangenomen heeft. Bij deze komen het naast de met voorzigtigheid aan te wen-

den

den verſterkende baden van aromatiſche kruiden en looiſtof houdende planten, als ook de kunstmatige en natuurlijke ijzerbaden, de vlugtige en zamentrekkende inwrijvingen in den omtrek der lendenen, der ſchaam- en dijegewrichten; het wasſchen van het ganſche ligchaam naar omſtandigheden met wijn, azijn en water, e. d. g. — Tot uitwendig gebruik dienen aromatiſche, vlugtige inwrijvingen en baden; de ijzerbaden zijn vooral aan te prijzen. De genezing moet tevens door de geſtrengſte waarneming van doelmatige diëetetiſche voorſchriften onderſteund worden: eene werkzame leefwijze, matige beweging, het genot eener zuivere lucht en het gebruik van voedzame, naar den graad der vatbaarheid meer of min prikkelende vleeschſpijzen, met goed bier of wijn, zijn bijzonder dienſtig.

§. 307.

Bijaldien in het tijdvak der huwbaarheid de overvloedige maanſtonden bevorderd worden, door de invloeden (§. 286), welke de levenswerkzaamheid, voornamelijk die van de voedingsverrigting, en de prikkelbaarheid van het vaatſtelſel te zeer verhoogen; dan moet men die niet alleen vermijden, maar men ſchrijve ook eenen meer plantaardigen leefregel, verdunnende en verkoelende dranken voor, waaronder de plantzuren, het citroenſap, het sal essentiale tartari en het azijnzuur bijzonder uitmunten.

§. 308.

Bijaldien de te overvloedige ſtonden eerst na de jaren der huwbaarheid zich voordoen, en deels buiten, deels ſtaande het huwelijk, door de in §. 289

bij-

bijgebragte invloeden veroorzaakt worden, dan moeten deze niet alleen vermijd, maar ook de ziekten, welke hieruit ontstaan, bij voorbeeld de witte vloed, de scheurbuik, de venusziekte, enz. genezen, en voorts de algemeene en plaatselijke zwakte van het teelstelsel, volgens de bepaling in §. 306, tegengegaan worden. In het geval §. 288 nogtans bekomt de diëetetische en therapeutische behandeling dezelfde bepaling als in §. 307.

§. 309.

Als de overvloedige stonden aan het gebruik der stoven en het knellen van den buik door naauwe kleederen voornamelijk moet toegeschreven worden, dan is het vermijden derzelve de eerste voorwaarde, gelijk men ook eene uitzakking der scheede en der baarmoeder, wanneer daardoor de overvloedige stonden begunstigd werden, vooral moet tegengaan. Bij een te wijd bekken nogtans moeten de diëetetische voorschriften (§. 300) op het naauwkeurigst gevolgd worden; bijzonder is hier nadeelig het vele staan, het dragen van te naauwe, den buik te zeer prangende kleederen, alle bewegingen en inspanningen van het ligchaam, waardoor de baarmoeder te diep in het bekken gedrongen wordt. Tevens zorge de zieke voor eenen gemakkelijken stoelgang, door het genot van ligt verteerbare spijzen en matige beweging, en in geval de stonden, als een gevolg van de reeds gevormde uitzakking der scheede of baarmoeder, of eene uitstekende algemeene en plaatselijke zwakte, te sterk mogten worden, moet men de aanwijzing ter genezing vooral op derzelver verwijdering gronden.

§. 310.

§. 310.

Wanneer nablijvende ſtukken van den moederkoek, of van het ei, eene bloedprop, verharding of kanker der baarmoeder de te ſterke ſtonden veroorzaken, dan wordt die behandeling, welke in het vervolg, bijzonder bij de voordragt dezer ziekten, zal voorkomen, aangewezen.

§. 311.

De te ſterke afſcheiding der maanſtonden, als een gevolg van aanbeijen der baarmoeder (§. 290), verdient bij de behandeling eene bijzondere opmerkzaamheid van den Arts, en kan hem, bij het verzuimen van een naauwkeurig onderzoek, verleiden, om, eene plaatſelijke zwakte van het teelſtelſel voor de oorzaak houdende, verſterkende middelen zonder omzigtigheid toe te dienen, en de bloeding door zoogenaamde ſtoppende middelen tegen te gaan, waardoor ſteeds het oorſpronkelijk lijden en de ſchijnbare zwakte vermeerderd wordt, alzoo het bloedverlies telken male ſlechts in eenen hoogeren graad verſchijnt. De genezing der te ſterke maanſtonden, als een gevolg van aanbeijen der baarmoeder, berust eerst buiten den vloed zelven op de wegruiming van derzelver verwijderde oorzaken; daartoe behoort vooral de wegruiming van den aanleg tot aanbeijen, die zich meestal tot buiksverſtoppingen in de lever, in de milt, het geheele vaatſtelſel van den onderbuik, van het bekken en der geſlachtswerktuigen bepaalt. Om deze te verdrijven, dienen het extract. taraxac. saponar. gramin. met kleine

gif-

giften middelzout, van den tartar. tartarisat., der terr. fol. tartar., van het salmiak e. d. g.; bij daarmede gepaard gaande leververſtoppingen het extract. chelidon. maj. en cicut., de digital. purp. de antimonialia en mercurialia met de gumm. ammoniac. galban.; alsmede uitwendig de inwrijvingen der mercuriaal- en digitaalzalven, de vlugtige ſmeerſels en de verdeelende pleisters: en tegen verſtoppingen der milt, behalve de genoemde middelen, bijzonder de door THILENIUS tegen aderlijke verſtoppingen van den onderbuik aangeprezene aqua laurocerasi (*), in het begin tot tien, vervolgens en allengskens tot dertig à veertig droppels gegeven, of een à twee drachma's tot klisteren. Als de aanbeijen der baarmoeder uit prikkelende en ophoopingen verwekkende ſchadelijkheden (§. 291) ontſtaan, dan moeten deze vermijd worden, en derzelver uitwerkſelen moet men bijzonder bij hevige lenden- en buikpijnen, ophoopingen, hoog roode pis, vliegende hitte, roode wangen, driftigen pols, enz. door het gebruik van oliën, van emulsiën en eene antiphlogistiſche ſlijmerige diëet tegengaan, alles verbieden, wat prikkelend op het vaatſtelſel werkt, en bijzonder vóór het verſchijnen der maanſtonden, of tusſchen twee perioden derzelve, op de lendenſtreek, aan de ſchaam- en dijegewrichten bloedzuigers zetten. Eene algemeene bloedontlasting moge bij hevige ontſtekingachtige plaatſelijke toevallen der baarmoeder, met be-

(*) Dit ſterk verdoovend geneesmiddel, telkens eetlepelsgewijze, te willen toedienen, gelijk wel eens plaats heeft, vind ik te gewaagd, ja zelfs roekeloos.

betrekking tot het algemeen ligchaamsgeſtel en de aanleidende oorzaak derzelver aanwijzing vinden. Als de aanbeijen meer door verzwakkende invloeden voor den onderbuik in het baringswerktuig voortgebragt zijn, dan dienen bij voorkeur de zuiver bittere extracten, het extract. marrub. alb., millefol., centaur. min., card. benedict. met kleine giften middelzouten, bijzonder van het cremor tartar. solub., tartar. tartarisat. en van het salmiak. De leefregel moet daarbij ligt verteerbaar, niet zwaar, niet opblazend zijn; de zieke make eene vlijtige beweging, vermijde het veel zitten en het vast knellen van den onderbuik, enz. Worden de aanbeijen der baarmoeder door verſtopping van den ſtoelgang onderhouden, dan moet men voor open lijf zorgen, waartoe het dagelijksch gebruik van een poeder uit cremor tartar., rhabarb., lac sulph. en elaeosacch. foenic. of de waterige rhabarbertinktuur met tartar. tartarisat. dient. In het vervolg voegt men bij het genoemde poeder zeer gepast een aromatisch verſterkend middel, bij voorbeeld rad. columb., cort. aurant. of cort. chin. reg. met wat kaneel, waardoor men de zamentrekking der verzwakte en uitgezette vaten vermeerdert. Zeer dikwijls worden de aanbeijen der baarmoeder door werktuigelijke beletſelen in het organ vermeerderd of zelfs wel voortgebragt, terwijl er, wegens de geſtoorde circulatie, verſtoppingen ontſtaan. Daartoe behooren de uitzakking en vooral de zoo dikwerf miskende voor- of achterwaartsbuiging der baarmoeder, welke ſomtijds met ombuiging (*pronatio*) of uitzakking kan gepaard gaan. De genezing mislukt, wanneer die niet

 eerst,

eerst, volgens de bij de ongeregelde ligging op te gevene voorſchriften, uit den weg geruimd worden. — De te ſterke affcheiding der maanſtonden, als gevolgen van aanbeijen der baarmoeder, moet, gedurende den vloed zelven, met alle voorzigtigheid behandeld worden. Men hoede zich wel, regtſtreeks ſtoppende middelen te geven, welke dezelve dikwijls te ſpoedig tot groot nadeel der zieken onderdrukken. Bijaldien zulke invloeden, welke eenen zeer geprikkelden toeſtand van het vaatſtelſel of eene koorts ten gevolge hadden, mogten voorafgaan, dan kan de bloeding uit de baarmoeder beſliſſend zijn, en vermag dienvolgens noch door uit- noch door inwendige middelen geſtopt worden; maar men verbiede de ſchadelijkheden, welke tot bovenmatige ophoopingen naar de baarmoeder aanleiding gaven, ſchrijve eenen geſtrengen antiphlogistiſchen leefregel, plantaardige zure dranken en eene horizontale ligging op eene matras, voor.

§. 312.

De te lang aanhoudende, en, met betrekking tot den typus, te dikwijls verſchijnende maanſtonden, vereiſchen, daar zij meestal door ſoortgelijke invloeden veroorzaakt worden, dezelfde behandeling, als de te overvloedige ſtondenvloed. Geheel bijzonder echter, niet alleen ter wegneming der algemeene en plaatſelijke zwakte, maar ook ter regeling van den geregelden typus, is de kina voornamelijk in ſubſtantie, in eene toereikende gift, en vrij lang vóór de verſchijning van den vloed aangewend, dienſtig.

§. 313.

§. 313.

De afwisfeling der te overvloedige maanftonden met eenen flijmvloed (§. 294), als een gevolg van het in de baarmoeder te zeer verhoogd teelvermogen, kan flechts dán tegengegaan worden, wanneer men de uitwendige invloeden, welke het teelvermogen ziekelijk te voorfchijn brengen, wegneemt, hetgeen meer tot zelfbehoud leiden, en eene gelijkmatige afneming der voeding met de teelkracht bewerken zou. Om de opwekkingen van de werkzaamheid der baarmoeder tegen te gaan, diene eene gepaste ligchamelijke, geestige en zedelijke leefwijze. Verliefde denkbeelden, het lezen van romans en liefdesgefchiedenisfen, het bezoeken van den fchouwburg, de verkeering met mannen, en alle betastingen der teeldeelen moeten vermijd, en werkzaamheden, welke ligchaam en ziel bezig houden, dringend aangeprezen worden. Spijzen en dranken moeten niet te voedzaam en verhittend, bedden en kleederen niet te warm zijn. Het teelvermogen, in de teeldeelen minder opgewekt, wordt reeds van zelf meer tot het behoud van het eigen ligchaam geleid. Intusfchen is het ligchaam fomtijds zoo zeer met voedingsftof overladen, dat de flijmvloed, die door de werkzaamheid der teeldeelen niet kon uitgeput worden, meer eenen aandrang van voedingsftof naar, dan wel eene bijzondere prikkeling in de teeldeelen te kennen geeft. In dit geval kan de flijmvloed ook door het zelfbehoud, wel is waar, niet verteerd worden, en dan zijn, offchoon andere dringende toevallen van volbloedigheid en van aandrang van bloed aanwezig

 zijn,

zijn, kunstmatige ontlastingen, aderlatingen en verkoelende laxeermiddelen uit zouten, namelijk cremor tartar., sal. mirab. Gl., tartar. tartarisat. en vitriolat. enz. aangewezen. Spijzen en dranken mogen niet sterk voedend wezen; de bezigheden moeten menigvuldig, en met ligchamelijke inspanning gepaard gaan, en den slaap slechts weinige uren gewijd zijn. Zoo de verschijnselen eene te groote strembaarheid in de vochten te kennen geven, dan late men veel water drinken, gewoon bron- of Seltzerwater, of hui, en schrijve een meer plantaardig voedsel voor. Zonder eenen gelukkigen en met kinderen gezegenden echt bieden deze middelen en de geheele doelmatige behandeling dikwijls geene de minste hulp. Plaatselijke middelen, uitgezonderd die, welke de zindelijkheid der teeldeelen bevorderen, baten, zoo lang de hier beschrevene toestand nog aanwezig is, volstrekt niet, maar schaden veel meer en geven aanleiding ter voortbrenging van misvormingen, mola, polypen enz., alsmede tot ontstekingen, verhardingen en andere ziekten der baarmoeder. Wisselen echter de overvloedige maanstonden met eenen slijmvloed, als een gevolg van een te zwak teelvermogen, in de teeldeelen af, dan moet men bij kinderen het eerst op bijzondere ziekten, welke aanwezig zijn, acht geven. Zoo deze geene plaats hebben, dan kan alleenlijk eene doelmatige opvoeding en woning, een krachtig voedsel, en vooral eene groote zindelijkheid ook hier de oorspronkelijk gegronde duurzaamheid der kwaal tegengaan. Wijn, kina en ijzer in eenen gepasten vorm en gift, alsmede de baden van eikenbast, zijn de aangewe-

ze-

zene geneesmiddelen. Uiterst hardnekkig is de kwaal, zoo dezelve een gevolg is van eene vóór en in den jeugdigen leeftijd slechte opvoeding, wijl het bijna onmogelijk is, om de verrigtingen tot die hoogte te brengen, welke aan het geheel, en dus ook aan de werkzaamheid, die op de geslachtsverschijnselen berustte, eene hoogere kracht bijzettede. Vrouwen van dien aard verraden reeds in haar uiterlijk voorkomen de gebrekkige ontwikkeling en vorming, welke, eenmaal verzuimd en onderdrukt, naderhand niet meer volgen kunnen; alleenlijk kan, door eene geregelde leefwijze, het rijkelijk gebruik van saleb, van IJslandschen mos, vervolgens door kina en ijzer in eenen ligt verteerbaren vorm, de slijmvloed tegengegaan en de afwisselende verschijnende te menigvuldige maanstonden weggenomen worden. — Als de met de te sterke maanstonden afwisselende afscheiding van het slijm aan slijmaanbeijen moet toegeschreven worden, dan zijn deze, gelijk §. 293 opgemerkt is, slechts bijuitwerkselen van den aanleg, welke de aanbeijen begunstigt, en of op eene zwakte der prikkelbaarheid in de slijmvliezen der baarmoeder en de daar naast aangrenzende organen, waardoor aldaar te sterke afscheidingen gevormd worden, of op eene verhoogde prikkelbaarheid dezer deelen als een gevolg der ophooping van aanbeijen, berusten. In het eerste geval zijn de middelzouten in kleine giften met bittere extracten, de cremor tartar., arcan. duplicat., de tartar tartaris., de terr. ponderos. salit. met het extract. tanac., fumar., card. benedict., millefol. e, d. g. dienstig; in het vervolg geeft men meer de bittere

en looiſtofhoudende middelen alleen, het lign. campech., de rad. ratanh., cort. chin., lichen Island. en het ijzer, waarmede ook toniſche inſpuitingen in de ſcheede en vlugtige ſmeerſels in den omtrek van het kruis en der liezen verbonden worden. Zoo er echter hevige dadelijke ophoopingen naar de baarmoeder plaats hebben, dan zijn bloedzuigers in den omtrek van het kruis en der liezen, inwendig emulsiën, de crem. tartar. en zelfs het nitrum aangewezen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de te ſpaarzame maanſtonden.

§. 314.

Wanneer de hoeveelheid van het bij de maanſtonden afvlietend bloed te gering is, dan zegt men gemeenlijk, dat dezelve te ſpaarzaam vloeijen. De hoeveelheid van het bloed zelve kan, met betrekking tot het te weinige, niet bepaald worden, zoo min als de afwijking der door de Physiologen bepaalde hoeveelheid ter beſlisſing dienen kan; deze laat zich ſlechts naar het ligchaamsgeſtel van elk voorwerp, naar den graad van haar werkvermogen, naar gelang van den haar omgevenden werkkring, waarin het zich bevindt, en naar de misſchien plaats hebbende hinderpalen van den algemeenen welſtand beoordeelen.

§. 315.

De maanſtonden worden ook gezegd al te ſpaarzaam te zijn, wanneer zij eenmaal verſchijnen, dan weder eenen tijd lang ophouden, wederkomen en andermaal wegblijven, zoodat er in het geheel ſlechts zeer weinig, en met betrekking tot de tusſchenruimte, waarin het ontlaste bloed zich gemakkelijk weder binnen het vaatſtelſel herſtellen kan, ſlechts ſpaarzaam ontlast wordt.

Oorzaken.

§. 316.

De oorzaken der te ſpaarzaam vloeijende maanſtonden zijn vooral zulke, welke eene vermindering der levenswerkzaamheid in het Vrouwelijke geſtel, maar voornamelijk in de reproductive kringen, ten gevolge hebben, zoodat bij eene beperkte algemeene voortbrengingskracht die ook in het teelſtelſel niet met de vereischte veerkracht te voorſchijn kunnen komen; daartoe behooren: een oorſpronkelijke aanleg, bij welken de geſlachtsverrigting niet volkomen ontwikkeld is; eene onvolkomene ontwikkeling van het ligchaam; ziekten, bij welke de maanſtonden eenen geruimen tijd onderdrukt werden, namelijk: aanhoudende of plotſelijke buikloop en kwijling, bloedvloeijing uit andere organen, witte vloed, zenuw- en tusſchenpoozende koortſen, enz. aanhoudend verdriet, verzwakking der verteringswerktuigen, armoede, ſlecht, nooddruftig voedſel, eene ongewone zittende leefwijze en verblijf in naauwe, bedompte vertrekken, voornamelijk bij eene vorige gewoonte aan eene werkzame leefwijze bij overigens toereikend voedſel en genot eener vrije, gezonde lucht, ziekelijke vetwording, enz.

§. 317.

De oorzaken der te ſpaarzame maanſtonden kunnen ook in de geſlachtsorganen zelve liggen; van daar eene heerſchende vermindering van derzelver prikkelbaarheid en voornamelijk van die der baarmoeder;

de-

dezelve kunnen veroorzaakt worden dóor de ontbering van den bijſlaap, waaraan men te voren gewoon was, of welken men met tegenzin en afſchuw geniet, onvruchtbaarheid, veroorzaakt door een gebrek aan ligchamelijke overeenſtemming en te vroege ondermijning der teelkrachten, een te klein mannelijk lid, dat niet genoeg bevredigt of voor het Vrouwelijk temperament niet vermogend is, verkouding der baarmoeder, enz.; of het zijn plaatſelijke ziekten der baarmoeder, misvormingen, polypen, nablijvende ſtukken van het ei of der moederkoek, gebrekkige ligging, likteekenen, beginſelen van vergroeijingen, gezwellen, verhardingen en ſpekgezwellen der baarmoeder, welke deels op eene dynamiſche, deels op eene werktuigelijke wijze bewerken, dat de maanſtonden zich in eene te geringe hoeveelheid ontlasten (*).

§. 318.

(*) JOHN HOWSHIP deelt de volgende merkwaardige waarneming mede. Een meisje, vier en twintig jaren oud, kreeg kort na de verlosſing eenen ſtoot op den buik. Een jaar later vormde zich een gezwel boven de ſchaambeenderen, dat naar eene dragt van vijf maanden geleek. Zij had de maanſtonden, maar telkens met toenemende moeijelijkheden. Toen zij onder groote pijnen en ongemakken geſtorven was, vond men aan den bodem van de baarmoeder eene, geheel van derzelver eigenlijke holte afgeſcheidene, holligheid, waarin drie ponden, benevens eene kleinere holligheid, waarin één pond maanſtondelijk bloed bevat was. De uterus zelf, alsmede de eene eijerſtok, waren knobbelachtig en verhard. *Practical observations in surgery and morbid Anatomy, illustrated by cases, with dissections and engravings.* *By* JOHN HOWSHIP. *London* 1816. 8°.

§. 318.

De gevolgen en verschijnselen, welke de te spaarzame maanstonden gewoonlijk vergezellen, zijn: hoofdpijn, duizeling, suizing in de ooren hartklopping, bloedvloeijingen in andere organen, mismoedigheid, traagheid en zwaarte in de leden, spanning in de borst, angst, treurigheid, gestoorde spijsvertering, gebrek aan eetlust, en in deszelfs plaats afkeer van spijzen, met herhaalde oprispingen en misselijkheden, een pijnlijke en gezwollen buik, winden, e. d. g. De bloedvloed zelf volgt, nu en dan zonder ongemak, langzamer en geringer dan naar gewoonte, en duurt een' korteren tijd. Als het algemeen kwalijk bevinden daardoor ook aanvankelijk eenigzins afgenomen is, dan komt hetzelve nogtans, zoodra de vloed ophoudt, weder te voorschijn, ja neemt somwijlen door eenen daarop volgenden slijmvloed nog sterker toe. Tevens ontstaan er ook bloedvloeijingen uit andere deelen, als uit den neus, de longen, de maag en de aanbeijenvaten. Men neme zich echter wèl in acht, om deze verschijnselen in elk geval altoos voor onmiddelbare gevolgen der te spaarzaam vloeijende of weggeblevene maanstonden te houden, daar vele derzelven dikwijls de te spaarzaam vloeijende maanstonden lang voorafgaan en de gevolgen zijn van den schadelijken invloed, welken dezelve vroeger reeds op het voorwerp uitgeoefend hebben. — Als de te spaarzame afzondering eenen geruimen tijd duurt, dan verandert de baarmoeder zoodanig, dat dezelve naderhand tot eene overvloedi-

dige affcheiding ongefchikt is. Bij de opening van lijken heeft men dit orgaan dan buitengemeen klein, de diameter van deszelfs vaten geringer en deszelfs wanden harder en weder rekbaar gevonden.

§. 319.

De te fpaarzame maanftonden kunnen echter ook een gevolg der zwangerheid zijn; — eene niet zeldzame waarneming — en voor den Arts des te belangrijker, daar in dit geval middelen, om de fterker vloeijende ftonden te bevorderen, van zeer nadeelige gevolgen zijn zouden.

Voorzegging.

§. 320.

De te fpaarzame maanftonden zijn gewoonlijk met geene groote gevaren vergezeld, voornamelijk wanneer de oorzaak gemakkelijk kan weggeruimd worden, en reeds in den beginne tegengegaan wordt; bij langeren duur vereischt de genezing meer tijd en moeite, en als dezelve door ziekte of door de ongeregelde vorming der baarmoeder ontftaan of onderhouden wordt, dan is de genezing zeer moeijelijk. Plotfelijke gevaren treft men bij de te fpaarzame maanftonden niet aan, integendeel nemen door den tijd de daarmede gepaard gaande ziekelijke verfchijnfelen af, zoodat de zieken naauwelijks meer over dezelve klagen. Bij vele Vrouwen zijn de fpaarzaam vloeijende maanftonden zelfs van een zeer weldadig gevolg, wanneer namelijk de reeds vroeger gewone ontlasting van het bloed op haar Organismus eenen verzwakkenden invloed had. Ook de vruchtbaarheid wordt

wordt er niet geheel door weggenomen; echter zijn de geteelde kinderen zwakkelijk, de moeder bevindt zich, gedurende de zwangerheid, ongemeen mat en krank, en de ouderdom doet zich bij zoodanige Vrouwen ſpoediger gevoelen, dan men, de jaren in aanmerking genomen, zou moeten verwachten. Zijn echter de te ſpaarzame maanſtonden ſlechts een symptome met de overige, eener andere in het Organismus aanwezige ziekte, dan rigt zich de prognosis alleenlijk naar deze toevallen, zonder die, hoe groot het gevaar ook zij, op rekening der te ſpaarzame maanſtonden te mogen ſtellen.

Geneeswijze.

§. 321.

Bijaldien de grond der te ſpaarzame maanſtonden in de verminderde levenswerkzaamheid der reproductive kringen ligt, dan moeten vooral die invloeden, welke dezelve verzwakken, vermijd, en vervolgens deels door eenen doelmatigen leefregel, deels door geneesmiddelen de prikkelbaarheid in de reproductive kringen weggeruimd worden. De in §. 254—266 bijgebragte geneesmiddelen en leefregelen zijn hier ook aan te prijzen, en in zoodanig geval worden niet altoos de onmiddelbare medewerkingen op het teelſtelſel door emmenagoga en attrahentia vereischt, ten zij nogtans dat, deels uit de op de zieke werkende invloeden, deels uit de aanwezige verſchijnſelen blijkbaar is, dat in het teelſtelſel de prikkelbaarheid bij uitſtek verminderd is, in welk geval matig warme half- en voetbaden, inwrijvingen van

aro-

aromatische, vlugtige geneesmiddelen op den buik, warme stovingen uit een aftreksel van aromatische kruiden, het dragen van eene kruidematras of van een flenellen hemd, broek en kousen dikwijls van eene gewenschte uitwerking zijn.

§. 322.

Zijn de maanstonden, als het gevolg eener voorafgegane ziekte, te spaarzaam geworden, dan moet men naauwkeurig onderzoeken, of eene onvolkomene genezing of wel eene verplaatsing der ziektestof met de oorzaak daarvan is. De vergezellende toevallen, welker zamenhang met de plaats gehad hebbende ziekte door eenige opmerkzaamheid gemakkelijk kan nagespoord worden, zullen dit beslissen moeten. Als alleenlijk het voortbrengingsvermogen nog na de ziekte in het teelstelsel bepaald en niet vóór de noodzakelijke verrigting werkzaam is, en zich te zeer in ondergeschikte individuëele tijdstippen, of in de vermeerdering van den uitwendigen omvang uitput, dan moet men de daaruit ontstaande lastige toevallen verwijderen, en derzelver wederverschijning door eene doelmatige leiding der productiviteit trachten tegen te gaan. Om dit in eenen vereischten graad te bevorderen, is bijzonder het ijzer dienstig.

§. 323.

Eene vermindering der maanstonden door eenen rijken aanleg tot vetworden is moeijelijker weg te nemen. Meestal vindt men die in den individuëelen vorm reeds daargesteld, en de altoos toenemende lig-

ligchamelijke omvang maakt dit eenigermate noodzakelijk. Gewoonlijk ontſtaat hier ook een ſlijmvloed uit de teeldeelen. — De genezing geſchiedt door onthouding, veel beweging in de vrije lucht, werkzame leefwijze, uitſpanningen, wrijven der dijen en ſchaamſtreek en door geneesmiddelen, welke prikkelend op het baarmoederſtelſel werken. De in §. 277 bijgebragte middelen worden hier aangewezen, waarvan de Schrijver in het daar aangehaalde geval de flores sulphuris, het lac sulphuris met rhabarber en tartar. vitriolat. bij voorkeur kan aanprijzen. De diëetetiſche voorſchriften zijn overigens aan groote zwarigheden onderhevig, daar dergelijke zieken zeer ongehoorzaam zijn, en reeds om haar flegmatiek temperament zich bezwaarlijk het ſtil en werkeloos leven afwennen.

§. 324.

De prikkelbaarheid in het teelſtelſel kan nogtans afgenomen, en daardoor de baarmoeder in de geregelde afzonderingswerkzaamheden geſtoord zijn, ofſchoon de voedingsverrigting, ten gevolge van een uitſtekend reproductief prikkelbaar ligchaamsgeſtel, bij een anders gezond, volbloedig en ſterk voorwerp, met veel kracht plaats hebbe; een geval, hetwelk bijzonder bij Weduwen of bij Vrouwen, die zich eenen geruimen tijd van de huwelijksomhelzingen onthouden moeten, voorkomt, of wanneer bij een Meisje op éénmaal gunſtigere betrekkingen, een warmer klimaat, e. d. g. invloed hebben. Onloochenbaar is het, dat hier niet alleen die diëetetiſche voorſchriften, welke de werkzaamheid in de reproductive kringen beperken, eene uitſtekende

hulp

hulp bieden; maar zelfs met behoorlijke voorzigtigheid aangewende aderlatingen, bijzonder aan den voet, zijn hier dienstig, waarvan de Schrijver meermalen gelegenheid had zich te overtuigen. Inwendig geve men daarbij het nitrum, de cremor tartar., de tartar. vitriol., het sal mirab Glaub. en late verdunnende dranken en slechts weinig voedzame spijzen gebruiken.

§. 325.

Misvormingen in de baarmoeder, polypen, stukken van den moederkoek of van het ei, ongeregelde ligging der baarmoeder, bij voorbeeld achter- of voorwaartsbuiging der baarmoeder, moeten tegengegaan, en vergroeijingen van den moedermond of der scheede gescheiden worden, zoo dezelve tot de te spaarzaam vloeijende stonden aanleiding geven. Likteekenen, aanvankelijke verhardingen der baarmoeder, om het even of deze de gevolgen van een te hard of vast celwijsweefsel, van eene scirrheuse of spekachtige ontaarding zijn, vereischen, dat zij verdeeld en verzacht worden; de cicuta, belladonna, de zeep, de gummata ferulacea, de liquor ammonii, de aqua laurocerasi, de antimonialkalk, en vooral het kwikzilver komen hier te stade. Daarmede vereenige men laauwe halfbaden van verzachtende kruiden, zeep of zwavellever. Nog krachtiger werken intusschen de natuurlijke zwavelbaden, welke door derzelver verdeelende eigenschappen bijzonder bekend zijn. Weekmakende pappen op den buik, vlugtige smeersels, kwikzalven, met behoorlijke voorzigtigheid aangewend, verzachten-

tende en verdeelende inſpuitingen in de ſcheede, bij voorbeeld uit een aftrekſel van ſcheerling, van bilſenkruid e. d. g. en het in de ſcheede brengen van eene ſpons, welke met het gemelde aftrekſel is natgemaakt, behooren tot die middelen, welke wel beproefd kunnen worden, maar zeer zeldzaam deze kwalen verdrijven.

§. 326.

Bijaldien de maanſtonden ten gevolge der zwangerheid in eene geringere hoeveelheid vloeijen, zoo ſpreekt het van zelf, dat hier elk middel ter bevordering derzelve hoogst gevaarlijk zijn zoude; er is hier des te minder geneeskundige hulp noodig, daar zelfs de gezondheid van het zwangere voorwerp in het gemeen door het ſpaarzamer vlieten niet in het minſte geſtoord wordt.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de opstopping der maanstonden (Menostasia).

§. 327.

Door opgestopte maanstonden verstaat men in het algemeen die afwijking, wanneer dezelve, na kort of lang regelmatig plaats gehad te hebben, wegblijven.

§. 328.

De maanstonden kunnen allengskens wegblijven, of wel op ééns, nadat zij vier weken te voren nog aanwezig waren, of zelfs in den vloed plotselijk ophouden.

§. 329.

Elk wegblijven der maanstonden kan noch mag men geenszins dadelijk als eene ziekte beschouwen; het behoort tot den regelmatigen toestand der Vrouw, dat dezelve gedurende de zwangerheid, het zuigen en met het klimmen der jaren van de Vrouw en met de afneming der vruchtbaarheid, welke door den Landaard-typus, deels door de bijzondere Vrouwelijke gesteldheid, de vroeger dan naar gewoonte plaats grijpende huwbaarheid, en door kort op elkander volgende zwangerheid derzelver bestemming ontvangt, gewoonlijk wegblijven, zonder dat er eene ziekelijke verandering in het Organismus pleegt te ontstaan. Dan de maanstonden kunnen ook onder

andere omſtandigheden, invloeden en betrekkingen eener Vrouw, met name: ziekten, welke het algemeene voortbrengingsvermogen van het Organismus en het bijzondere van het baarmoederſtelſel beperken, of met verlies van vochten gepaard gaan, aanmerkelijke inſpanningen, voornamelijk in het heete jaargetijde, misbruik van aderlatingen en purgeermiddelen, eene door derzelver te menigvuldige verſchijning veroorzaakte zwakte, enz. wegblijven, zonder zigtbaar kort of lang van nadeelige gevolgen voor de gezondheid te zijn. Al ging ook de toeſtand der Vrouw, in de zoo even aangewezene gevallen, niet, gelijk te voren, geregeld en met volkomene gezondheid gepaard, dan nog zou de verſchijning der maanſtonden eer eene zigtbare afneming van den algemeenen welſtand naar zich ſlepen.

§. 330.

Om derhalve bepaaldelijk te oordeelen, in hoe verre het wegblijven der maanſtonden eenen ziekelijken toeſtand te kennen geeft, zoo moet men deels op de oorzaak, waardoor in zulke oogenblikken de opſtopping plaats heeft, en deels op de gevolgen, welke men in het Organismus van het voorwerp waarneemt, acht geven.

§. 331.

Zoo lang er geene ſtoringen in het Organismus zich voordoen, dan mag men het wegblijven niet voor ziekelijk houden, en de voorzigtigheid vereischt, geene middelen aan te wenden, maar de

ge-

gevolgen naauwkeuriger waar te nemen, voornamelijk wanneer men zwangerheid vermoedt, in welk geval het gebruik van geneesmiddelen niet anders dan gevaarlijk zijn kan.

§. 332.

Het gebruik van genees- en andere middelen, om den vloed te bevorderen, kan slechts dán aangewezen worden, wanneer de maanstonden niet ten gevolge der bij §. 329 opgegevene oorzaken wegbleven, en wanneer men eene werkelijke storing en vermindering van den algemeenen welstand waarnam.

§. 333.

Maar niet elke ziekte, welke zich na de opstopping der maanstonden voordoet, heeft daarin haren eersten grond, want dezelve kan lang te voren reeds, eer de stonden wegbleven, haar begin genomen hebben. Zeer ligt kan men in dit geval bij de behandeling op het herstel der maanstonden zijne aandacht vestigen, en daardoor de ziekte van het overig Organismus veronachtzamen, door in het denkbeeld te verkeeren, dat met de geregelde wederverschijning van den vloed de ziekte van zelve wijken zoude.

§. 334.

De onmiddelbare gevolgen van de opstopping der maanstonden zullen zich ook voornamelijk daarnaar rigten, of deze allengskens, of wel op éénmaal, en bijzonder gedurende den vloed, opgestopt zijn geworden.

§. 335.

Tot de gevolgen der allengskens ontſtane opſtopping telt men: traagheid in alle verrigtingen, langdurige hoofdpijn, engborstigheid, hartkloppingen, hardhoorigheid, blindheid, zuchtige en aderſpattige voetgezwellen, zweren aan den voet, gebrekkelijke ſpijsvertering, periodiſche ſnikken, verſtopping der ingewanden, bleekzucht, kwaadſappigheid, waterzucht, bloedvloeijingen, bij voorbeeld bloedbraking, bloedſpuwing enz. en tering.

§. 336.

De ziekten in §. 335 vermeld, zijn geenszins altoos onmiddelbare gevolgen der opgeſtopte maanſtonden, maar van eenen te voren reeds aanwezigen ziekelijken aanleg en van de menigvuldige ſchadelijke invloeden, waaraan de zieke nog vóór het wegblijven der ſtonden was blootgeſteld. Daar nu die al meer en meer toenamen, ontwikkelde zich een bepaalde ziektevorm, bij voorbeeld waterzucht of bleekzucht, waarbij de maanſtonden wegbleven, hetgeen derhalve niet als eene oorzaak, maar als een gevolg — als eene ſtoring dezer verrigting — als een ziekteverſchijnſel, moet beſchouwd worden.

Oorzaken.

§. 337.

De ſchadelijkheden, welke bij den buitendien reeds plaats hebbenden aanleg des te nadeeliger medewerken, hebben enkel eene vermindering der levens-

werk-

werkzaamheid in het Organismus ten gevolge, en zijn van dien aard, dat zij of de prikkelbaarheid in de reproductive kringen voornamelijk verminderen, of ook de gevoeligheid aantasten. Hiertoe behooren vroegtijdige vermindering der prikkelbaarheid, voornamelijk bij een zeer flegmatiek en traag temperament (*), kommer, angst, treurigheid, gebrek aan lust tot mingenot of onbevredigde liefde, gemis van voedzame en goede spijzen, voornamelijk in dure of onvruchtbare jaren, sterk bloedverlies, bij voorbeeld door den neus en de longen, te menigvuldig aderlaten, miskramen en kraamvloeden; voorts verlies van andere sappen, bij voorbeeld door zelf te zuigen, door den witten vloed, ettering, speekselvloed enz. verkoudheden, voornamelijk door natte koude, eene zittende of luije leefwijze, verblijf in lage vochtige woningen, te vroeg trouwen, te dikwijls uitgeoefenden bijslaap, zelfbevlekking, nachtwaken, voornamelijk om romans te lezen, e. d. g.

§. 338.

(*) Zoo heeft de Schrijver eens waargenomen, dat, bij eene zeer flegmatieke dame, de maanstonden op haar acht en twintigste jaar wegbleven, terwijl zij daarbij buitengemeen vet werd. Verscheidene Artsen hielden haar voor zwanger; het onderzoek, door den Schrijver in het werk gesteld, bewees het ongegronde van dit vermoeden. De ophooping van vet, zoo in den buik als op andere plaatsen, had daartoe aanleiding gegeven; en daar zij den geheelen dag zat, zonder eenige beweging te maken, zoo bleven de maanstonden, bij haar buitendien zoo uitstekend ongevoelig gestel, geheel weg.

§. 338.

Den daardoor veroorzaakten aanleg erkent men aan het in het oogloopend ellendig voorkomen, de bleeke of gele gelaatskleur, de ingevallene matte, flaauwe, met blaauwe randen omringde oogen, den uiterst zwakken en langzamen pols, de moeijelijke ademhaling, het gevoel der uiterste mattigheid over het gansche ligchaam en in de leden, de spoedige vermoeidheid na beweging, de koude over het geheele ligchaam, de zuchtige zwelling van het aangezigt, der handen en voeten, de zeer verzwakte spijsvertering, het gebrek aan eetlust, de geheel uitstekende droogheid der huid, de met diarrhé afwisselende verstopping, de aanhoudende neêrslagtigheid van ziel, enz. Als de zwakte nog in eenen hoogeren graad toeneemt, dan ontwaart men na den maaltijd heete handen, en drooge, dikwerf brandende voetzolen; hierbij gaat een drooge hoest gepaard, en er ontwikkelt zich al meer en meer een bepaalde ziektevorm, gemeenlijk waterzucht der borst, van den hartezak of van den buik, long- en uittering, enz.

§. 339.

Dat de allengskens plaatshebbende opstopping der maanstonden geenszins op de verschijnselen, bij §. 337 vermeld, gegrond is, maar op de onmiddelbare afneming der prikkelbaarheid, deels in de reproductie, deels in het zenuwstelsel berust, volgt reeds daaruit, dat de geneigdheid reeds merkbaar vroeger aanwezig was, vóórdat er in de maanstonden eenige

af-

afwijking plaats had; doch bijzonder wordt dit daardoor volkomen zeker, dat die geneeswijze, welke naar aanwijzing de prikkelbaarheid in de reproductie of in het zenuwſtelſel verhoogt, tevens met de algemeene ziekteverſchijnſelen deze onregelmatigheid in enkele organen wegneemt, en dat men ſlechts in zeldzame gevallen plaatſelijke middelen behoeft, om de plaatſelijk en in het oogloopend verminderde prikkelbaarheid te verhoogen.

§. 340.

Onloochenbaar is het intusſchen, dat, naardien de teeldeelen bij de Vrouw in de jaren der huwbaarheid met het overige Organismus bijna meer dan elk ander orgaan in het naauwſte verband en in eene afwisſelende werking ſtaan, de graad harer levenswerkzaamheid op het geheele Organismus van eenen zeer gewigtigen invloed is. Zoo de invloeden, welke de levenswerkzaamheid verminderen, onmiddelbaar en regtſtreeks op dezelve werken; dan bevatten die den oorſpronkelijken zetel der ziekte, worden dan ſchadelijk voor het overige Organismus, en bepalen alsdan ook den vorm der ziekte; waaruit zich verklaren laat, waarom men alsdan waterzucht in den buik, in den eijerſtok of in de baarmoeder, witten vloed, enz. ziet ontſtaan.

§. 341.

De maanſtonden kunnen ook plotſelijk opgeſtopt worden, hetzij om den tijd der aanſtaande periode, of gedurende den vloed zelven.

§. 342.

De plotſelijke opſtopping der maanſtonden wordt meestendeels ook door eenen zekeren aanleg voorafgegaan.

§. 343.

Eene ſoort van dezen aanleg berust hierop, dat er, ten gevolge van het prikkelbare, volbloedige en ſterke ligchaamsgeſtel en der ſchadelijke invloeden, welke de prikkelbaarheid langen tijd verhoogen, plotſelijk eene te ſterke drift in de verrigtingen der prikkelbaarheid voortgebragt wordt, waardoor eene onevenredigheid tot de overige ſtelſels, en tevens de heerſchappij derzelven in het geheele Organismus ontſtaat, doch in de ſlagaderlijke vaten zamentrekking in ſtede van geregelde uitzetting plaats heeft. De ſchadelijkheden, welke zulks begunſtigen, zijn hevig werkende hartstogten en aandoeningen, bij voorbeeld hooge graad van toorn, ergernis, woede, plotſelijke en hevige vreugde, te ſterke beweging, voornamelijk te veel danſen, gebruik van verhittende ſpijzen en dranken, ſnelle verkoudheden na voorafgegane verhitting enz. Als voor het overige de ſchadelijkheden plotſelijk met bijzondere hevigheid werken, dan kunnen ook zonder voorafgeganen aanleg de maanſtonden, voornamelijk in den vloed, plotſelijk geſtopt worden. — De gevolgen, welke zich in beide gevallen kunnen voordoen, zijn koorts, ontſtekingen der inwendige edele organen, herſen-, long-, maag- en darmontſteking, ontſteking der eijerſtokken, beroerte, hevige en plotſelijk ontſtane bloedſtortingen, bij voorbeeld bloedſpuwing, bloedbraking, enz.

§. 344.

Eene andere soort van aanleg grondt zich op de voorheen reeds plaats hebbende zwakte van het geheele Organismus met eene zeer verhoogde gevoeligheid, in dien graad, dat de maanstonden, ten gevolge der zeer verhoogde vatbaarheid zelve, reeds door de minste uitwerking gestopt kunnen worden. Dezen aanleg herkent men door eene weeke opvoeding, teedere vorming van het ligchaam, eenen hoogen graad van aandoenlijkheid, neiging tot flaauwten, menigvuldige hoofdpijnen, ligte storingen der spijsvertering, neiging tot winden, buikloop, voorafgeganen witten vloed, venerische besmetting, aanhoudende zenuw- of tusschenpoozende koortsen, dikwijls voorafgegane verlossingen, vooral miskramen, kommer en tegenspoeden in den echt, zittende leefwijze, voornamelijk in bedompte vertrekken, e. d. g. Bij zulke voorwerpen kan dikwerf reeds eene nietsbeduidende aandoening, een gering verdriet, de minste koude aan de voeten of in den buik e. d. g. de maanstonden opstoppen. De gevolgen, die daaruit ontstaan, zijn een hooge graad van dikwerf doodelijke zwakte, flaauwten, klem, stuiptrekkingen, St. Vitusdans, zinneloosheid, stompheid, verlamming van enkele zintuigen of der leden, uitterend zweet, zeer menigvuldige bloedvloeijingen in andere organen, buikloop, zuchtige zwellingen, waterzucht, braking, geel- en zwartzucht, kwaadsappigheid, long- en uittering, enz.

§. 345.

Al de gevolgen nogtans, welke wij in §. 343 en §. 344 aangewezene gevallen waarnemen, worden of onmiddelbaar door de oorzaken, welke het ophouden der ſtonden bewerkten, voortgebragt, of zij ontſtaan ſlechts middelbaar, in zoo ver namelijk de ziekelijke aandoening van het orgaan der ſtonden, waarop de oorzaak het naast en het ſterkst gewerkt heeft, weder eene ſchadelijkheid voor het geheele Organismus en voornamelijk voor enkele vormſels wordt, welke met het eerst aangedane het naast in eene afwisſelende werking ſtaan. Zoo kan eene algemeen uitwerkende plotſelijke verkouding na voorafgegane verhitting, door ſchielijke onttrekking der warmteſtof, als eene algemeene ſchadelijkheid, de maanſtonden op éénmaal, en des te eerder opſtoppen, wanneer in dit tijdperk, en als een gevolg der ſterke uitwaſeming, de vatbaarheid buitendien in eenen hoogen graad vermeerderd is. Aan eene andere zijde echter zal deze opſtopping veel vroeger onmiddelbaar volgen, wanneer de verkoudheid plaatſelijk op den buik of op de teeldeelen onmiddelbaar werkte; de ſtoringen in andere vormſels en organen zullen zich dan gewoonlijk eerst later openbaren.

§. 346.

De maanſtonden kunnen ook dán opgeſtopt zijn, wanneer de Vrouw ongeveer om den tijd, wanneer dezelve verſchijnen zouden, of ook eenigen tijd te voren, door eene of andere ziekte overvallen

werd,

werd, en deze tot na den tijd der ſtonden aanhield. In dit geval is de opſtopping of een middelbaar of een onmiddelbaar gevolg van die invloeden, welke de algemeene ziekte voortbragten; en dezelve mag derhalve volſtrekt niet als eene bijzondere plaatſelijke ziekte van eene eigene ſoort beſchouwd worden: gelijk derzelver wederverſchijning bij algemeene ziekten ſlechts dán een maatſtaf ter beoordeeling der individueele gezondheid worden kan, wanneer die in het begin der ziekte op den voorheen gewonen tijd, en wel onder de vorige verſchijnſelen, en met het gewone beloop te voorſchijn treden, of wanneer die, gedurende de beterſchap, na de genezing der ziekte zich voordoen, na over den gewonen tijd weggebleven te zijn; wanneer die daarbij het behagelijk gevoel der zieke niet ſtoren, of dat van mattigheid niet veroorzaken, en over het geheel niet zoo lang, ten minſte niet langer dan bij eenen volkomen gezonden toeſtand aanhouden; bijzonder echter, wanneer de eetlust der zieke wedergekeerd is, de ſpijsvertering op eene geregelde wijze plaats heeft, er in den buik geene lastige gewaarwordingen meer aanwezig zijn, en eindelijk, wanneer de geregelde kracht der reproductie, en in het bijzonder die der ſpijsvertering, door de ſtonden zelve niet geſtoord wordt.

§. 347.

Eene bijzondere melding verdienen ook nog de verſtoppingen van den buik, welke met de opſtopping der maanſtonden gepaard gaan; gewoonlijk zijn dezelve de gevolgen eener aderlijke ontſteking in den buik,

voor-

voornamelijk in de lever, of van het maankolijk, hetwelk dikwerf niets anders dan eene reeds ontſtane ontſteking is. In het eerſte geval kunnen dezelve des te ligter ontſtaan, wijl de aderlijke ontſteking met minder pijn en minder hevig zich voordoet. Men kent dezelve aan het geel, loodkleurig voorkomen der zieken, uit den, voornamelijk in de regter en linker onderbuiksſtreek, geſpannen', ongemeen gezwollen' en dikwijls harden buik, uit den afwisſelenden pols, uit de vliegende hitte na het eten, uit den ongewonen eetlust, uit den onrustigen ſlaap, uit den ongeregelden ſtoelgang, e. d. g.

§. 348.

Van de, volgens §. 347, met de opſtopping der maanſtonden gepaard gaande verſtoppingen, moet men echter dien toeſtand zeer wel onderſcheiden, welke door het zwellen der baarmoeder als een gevolg van ophoopingen ontſtaat, en waarbij men ook ligt op het vermoeden eener zwangerheid, en dit des te eerder, kan gebragt worden, daar tevens de borsten dikwijls aan dezelfde veranderingen onderhevig zijn. Deze ophoopingen der baarmoeder liggen of in derzelver vaten, of in derzelver holte, dáár in de gedaante van bloed, of ſlijmproppen, hier als zamengroeiſels van onderſcheidenen aard. Bloedophoopingen der vaten onderſcheidt men door een bepaald gezwel der baarmoeder boven de ſchaambeenderen, hetwelk niet zoo hard als in de zwangerheid, maar meer papachtig op het gevoel is, en bijzonder, wanneer bloed zich in de baarmoeder verzameld heeft en terugge-

hou-

houden wordt, tot en boven den navel zich uitstrekken kan; het scheedegedeelte is weeker dan gewoonlijk, wordt somtijds tot op eenen halven duim verkort en de buitenste moedermond rond en geopend, de binnenste gesloten, en de warmtegraad niet zoo verhoogd als in de zwangerheid. Tijdens de maanstonden verwekken dezulke gaarne eene toenemende opzetting van den buik, krampachtige, trekkende, dringende pijnen in de baarmoeder en in derzelver banden, herhaalde poging tot pislozing, en er dringt een dun, waterachtig bloed door. Dezelve ontstaan het gemakkelijkst, wanneer de stonden door toevallen schielijk opgestopt werden. Slijmophoopingen brengen soortgelijke moeijelijkheden voort; de buik is door een bepaald gezwel der baarmoeder zigtbaar uitgezet, de gewoonlijke warmtegraad van het scheedegedeelte en der scheede zijn zeer verminderd, en tijdens de stonden wordt dikwerf een slijmerig en waterachtig vocht afgezonderd.

§. 349.

De maanstonden kunnen echter ook zeer wel door oorzaken, welke onmiddelbaar in de baarmoeder zelve haren grond hebben, opgestopt worden. Daartoe behooren ontsteking en polypen in de baarmoeder, stukken van den moederkoek en van het ei, welke lang in de baarmoeder terugblijven, scirrhus en omkanteling der baarmoeder, vergroeijing van den moedermond en der scheede, na wonden en ontstekingen door zware verlossingen, e. d. g.

Voorzegging.

§. 350.

De opſtopping der maanſtonden gaat dikwijls met zeer hevige ziekelijke verſchijnſelen gepaard. Somtijds echter neemt men dezelve waar, zonder dat het Organismus daarbij merkbaar lijdt, en het valt derhalve moeijelijk, in het algemeen de voorzegging te bepalen. Zeer veel hangt er van den aanleg der uitwerkende oorzaken, van de algemeene toevallen, welke daaruit ontſtaan, en van het algemeen ligchaamsgeſtel af, en deze zijn het, welke bij de voorzegging voornamelijk het eerst in aanmerking moeten genomen worden. Volgens den graad en den plaatshebbenden meer of min ziekelijken aanleg, zal ook de voorzegging gunſtiger of ongunſtiger zijn. De plotſelijk opgeſtopte maanſtonden voornamelijk in den vloed worden door eene tijdige hulp gemakkelijker herſteld, en zijn minder gevaarlijk, ten zij bij de aantasting van een belangrijk orgaan de hulp te laat volgt, en voornamelijk door deszelfs ophooping, prikkeling of ontſteking eene geheele vernieling, als een gevolg van verlamming, ettering of koud vuur, veroorzaakt wordt. Minder bedenkelijk is wel de opſtopping buiten den vloed en die, welke allengskens volgt; doch de genezing is menigmaal veel moeijelijker dan in het eerſte geval, en vereischt van de zijde des Geneesheeren meer omzigtigheid en beoordeeling.

Geneeswijze.

§. 351.

Zoo de maanſtonden door de bij §. 336 aangewezene invloeden allengskens opgeſtopt worden, dan moet men de levenswerkzaamheid van het geheele Organismus verhoogen, en de aard der uitwerkende oorzaken zoowel als de tegenwoordige toeſtand moeten beſlisſen, of het doel door opwekking der prikkelbaarheid in de reproductive of gevoelige kringen bereikt zoude worden.

§. 352.

Als gebrek aan voedſel, goede voedzame ſpijzen, verlies van bloed of andere ſappen, langdurige kraamvloeden, ettering, witte vloed, purgeermiddelen, te vroegtijdige kraambedden enz. de invloeden waren, waardoor de maanſtonden allengskens wegbleven, dan moet men de prikkelbaarheid in de reproductive kringen, door dezelfde geneesmiddelen en diëetetiſche voorſchriften, welke §. 263—267 aangewezen werden, opbeuren. Voor het overige ſpreekt het van zelf, dat, bijaldien de eene of andere ſchadelijkheid nog voortduurt, bij voorbeeld menigvuldige kwijling, witte vloed, ſterke ettering of bloeding uit eenig vormſel, diarrhé, enz. al deze tegengegaan en buiten werking moeten gebragt worden, zoo men het doel der herſtelling bereiken wil.

§. 353.

Bijaldien of de in §. 336 bijgebragte ſchadelijke invloeden, voornamelijk wanneer dezelve lang gewerkt

heb-

hebben, of door neêrdrukkende aandoeningen en hartstogten, ongelukkige liefde, kommer en traagheid, zelfbevlekking, nachtwaken, inſpanningen van den geest, het lezen van romans e. d. g. voornamelijk de gevoeligheid aantasten, dan neme men zijne toevlugt tot die geneesmiddelen, welke de prikkelbaarheid en de gevoeligheid opwekken; doch ſteeds met behoorlijke voorzigtigheid, om niet door te hevige uitwerking de tegenovergeſtelde gevolgen voort te brengen. Bijzonder zijn de aftrekſels van kamillen en van valeriaan met de liq. C. C. succin. met de essent. castor. aangeprezen. En in geval zich hevige algemeene en bijzondere krampachtige aandoeningen in het teelſtelſel en in den buik voordoen, dan bediene men zich van het inwendig gebruik van heulſap, afwisſelend met het genoemde aftrekſel der valeriaan, gepaard met laauwwarme halfbaden, klisteren en inſpuitingen uit een aftrekſel van kamillen, zwart bilſenkruid, ſcheerling en maankoppen, des noods met het heulſap, ſtovingen van hetzelfde afkookſel of van weekmakende kruiden, ſmeerſels met het bijtend loogzout en de kamfer.

§. 354.

Opſtopping der maanſtonden door eene zittende leefwijze vereischt werkzaamheid, beweging en herhaalde wrijvingen van den buik met eenen flenellen lap, voornamelijk des morgens en 's avonds. Opſtopping door gebrek aan minnevuur, door afneming der prikkelbaarheid, als gevolgen van traagheid en van een phlegmatiek temperament, door kommer en droefheid, vereischt verſtrooijing, opvrolijking

van

van den geest, aangenaam gezelſchap en lektuur, en het gebruik van prikkelende en aromatieke geneesmiddelen, ſpijzen en dranken. En wanneer de opſtopping voornamelijk uit kommer door onbevredigde of gekrenkte liefde ontſtaat, dan kan zeer dikwerf alleenlijk een ſpoedig huwelijk het eerſte en beste geneesmiddel worden.

§. 355.

Als de maanſtonden allengskens door natte koude en een langdurig verblijf in eene lage vochtige woning opgeſtopt mogten worden, dan is tot herſtelling dezer verrigting, en tot bevordering der gezondheid van het Organismus in het algemeen, de verwisſeling met eene gezonde drooge woning de eerſte voorwaarde, waarmede, inzonderheid bij eene geſtoorde uitwaſeming, zweetdrijvende geneesmiddelen en een dergelijke leefregel, herhaalde wrijvingen van de uitwendige oppervlakte van het ligchaam en van den buik moeten gepaard gaan.

§. 356.

Zoo de maanſtonden plotſelijk, en bijzonder gedurende den vloed, in het §. 343 aangewezen geval opgeſtopt waren, en er eene algemeene ontſtekende koorts (*Synocha*) zich gevormd had, dan worden er ontſtekingwerende (*antiphlogistiſche*) geneesmiddelen vereischt; algemeene en plaatſelijke aderlatingen, met eene gepaste voorzigtigheid in het werk geſteld, en alle die middelen, welke §. 247—251 aangeprezen werden, zijn hier dringend aangewezen.

§. 357.

Eene bijzondere behandeling verdienen de, als gevolgen der plotfelijke opftopping, in §. 343 bijgebragte, plaatfelijke ontftekingen van gewigtige organen.

§. 358.

De darmontfteking (*enteritis*), waarmede ook zeer dikwijls eene ontfteking der baarmoeder gepaard gaat, meestal de gevolgen eener fpoedige verkoudheid na eene voorafgegane verhitting, voornamelijk door eenen togt in het, buitendien de ontftekingen begunftigende, jaargetijde, heeft gewoonlijk in het begin geheel den aard eener zuiver flagaderlijke ontfteking, en vereischt eene fpoedige hulp. Algemeene aderlatingen en bloedzuigers in eene toereikende menigte aan de uitwendige teeldeelen en aan den bilnaad, en het nitrum zijn in dit geval de beste middelen, gepaard met verdunnende flijmerige dranken, verzachtende fmeerfels, en dergelijke klisteren en ftovingen op den buik. Wordt men echter te laat geroepen, en helt de ontfteking reeds tot koud vuur over, of heeft dezelve reeds eenen zenuwachtigen aard aangenomen, dan worden zoowel uit- als inwendig de opwekkende (*inciteerende*) middelen, voornamelijk de serpentaria, de kamfer en muskus, met omflagen uit een aftrekfel van aromatifche kruiden, kamferbrandewijn of fmeerfels uit kamfer op den buik, aangewezen.

§. 359.

De ontfteking der longen (*peripneumonia*), welke des te ligter na eene plotfelijke opftopping der maanftonden ontftaat, wanneer eene neiging tot dezen ziektevorm in het voorwerp heerfchende is, of een' fcha-

ſchadelijken invloed bijzonder op dit orgaan uitoefende, bij voorbeeld na eenen kouden dronk of misbruik van ijs, na eene hevige, verhittende beweging door danſen, e. d. g. vereischt almede de antiphlogistiſche methode; met de algemeene aderlating, met bloedzuigers op de borst, en de aanwending van het nitrum mag men volſtrekt niet talmen. Vele laauwwarme dranken met azijnhonig en laauwwarme ſtovingen deels op de borst, deels boven de ſchaamſtreek, moeten, wanneer er zich, na eene toereikend aangewende aderlating, nog pijnen in deze deelen voordoen, de genezing onderſteunen.

§. 360.

De ontſteking der maag (*gastritis*) vereischt mede de antiphlogistiſche geneeswijze; doch de algemeene bloedontlastingen worden zeldzamer dan in de vorige ontſtekingen, daarentegen bloedzuigers en koppen meer aangewezen. Van de voortreffelijkſte uitwerking zijn ſlijmerige, olieachtige middelen en laauwwarme ſlijmachtige dranken, maar niet al te veel op éénmaal; het nitrum moet voorzigtig en ſlechts in de bepaalde gevallen telkens met een ſlijmachtig vocht toegediend worden (*). Zeer aan te

(*) Of het nitrum in dit geval behoort aangewezen te worden, hieraan twijfel ik zeer; echter houde men in het oog, dat, zoo men in bijna alle ontſtekingziekten van dit middel eenig nut wil verwachten, men hetzelve nimmer in die groote giften, gelijk doorgaans geſchiedt, namelijk, tot drie en meerdere, maar ten hoogſte tot één drachma op tien of twaalf oncen vocht, moet voorſchrijven; anders zoude het door deszelfs prikkelende eigenſchap meer na- dan voordeel doen.

te prijzen zijn ook laauwwarme omſlagen en ſmeerſels in den omtrek der maag, geheel bijzonder nogtans laauwwarme baden van melk of een aftrekſel van verzachtende kruiden.

§. 361.

De ontſteking der herſenen (*phrenitis*) vereischt algemeene aderlatingen, bloedzuigers en koppen des te dringender, hoe hooger de graad der vergezellende koorts, der verdooving en der hoofdpijn bij de zieken is. Daarmede vereenige men nitrum, zacht afdrijvende middelen uit middelzouten, tamarinden en manna, zacht openende klisteren, verdunnende dranken met plantzuren, en bovenal ook de Schmuckerſche ſtovingen op het hoofd.

§. 362.

De ontſteking der baarmoeder (*metritis*), nu eens oorzaak, dan wederom gevolg der opgeſtopte maanſtonden, wordt naar aanwijzing in de vierde Afdeeling behandeld, over welke ziekte een bijzonder Hoofdſtuk is toegewijd. Over eene bijzondere oorzaak der wegblijvende maanſtonden (ontſteking der baarmoeder) leze men HECKERS *Magazin pathol. Anat.* I. Bd. N°. 6.

§. 363.

Tot de gewone gevolgen der plotſelijk opgeſtopte maanſtonden behooren het bloedſpuwen (*Haemoptysis*), voornamelijk bij eene neiging daartoe, en het bloedbraken (*vomitus cruentus*). Meestal gaan er verſcheidene toevallen vooraf, welke derzelver aanſtaande

ver-

verschijning te kennen geven. Deze zijn bij de bloedspuwing zware benaauwdheid op de borst, steken in dezelve, hartkloppingen, onmogelijkheid om op zijde of geheel niet te liggen, moeijelijke ademhaling en hoesten, waarmede eindelijk een zeer helder rood schuimend bloed dikwerf in eene buitengemeene hoeveelheid, onder bijkomende flaauwten, koude extremiteiten en een koud zweet, voornamelijk op het aangezigt, uitgeworpen wordt. De bloedbraking wordt ook door eenen dikwerf vreesselijken angst en benaauwdheid aangekondigd; eigenaardig zijn echter eene daarmede gepaard gaande aandoening van drukking en zwaarte in den omtrek der maag, en de gemakkelijk verschijnende braking na het genot van spijs en drank, waarop aanvankelijk zwart geronnen, vervolgens helder rood slagaderlijk bloed wordt opgegeven; dikwerf gaat ook eene ontsteking der maag daarmede gepaard, bijzonder, wanneer of de schadelijkheid bij voorbeeld van zeer heete en verhittende dranken, of de bij het landvolk zoo gewone proefneming, om, door zeer prikkelende tinkturen, brandewijn of likeuren, de maanstonden te herstellen, onmiddelbaar op de maag werkte. In beide gevallen is eene algemeene zoowel als plaatselijke bloedontlasting zeer dikwerf eene dringende aanwijzing; vooral worden bloedzuigers aan den bilnaad of aan de binnenzijde der dijen, laauwwarme voetbaden, lavementen van laauwwarme melk, hui of verzachtende kruiden, inwendig olie- en slijmachtige emulsiën, de potio Riverii, enz. aangeprezen. Bij het bloedbraken verdient ook de ricinus-olie bijzonder gemeld te worden, welke tevens eenen zachten

ſtoelgang veroorzaakt, en eenige ſtukken geronnen bloed langs dezen weg ontlast. Als de bloedbraking geheel geſtild en de ontſteking tegengegaan is, dan wende men zacht prikkelende voetbaden uit mosterd of ook deszelfs pappen aan de binnenzijde der dijen aan, en trachte tevens de geregelde verrigting der maag, welke na zulk eenen aanval van bloedbraking meer of min geſtoord is, te herſtellen. Dezelfde aanwijzing moet ook na het bloedſpuwen, met betrekking tot de eigene geſteldheid der bloedvloeijing en van het orgaan, plaats hebben, ten einde hetzelve in het vervolg door geene vernieling bedreigd worde.

§. 364.

Bijaldien de maanſtonden door de invloeden, bij eene in §. 344 aangewezene geneigdheid, opgeſtopt werden, dan wordt de in §. 353 vermelde behandeling ſlechts dikwerf veel ſpoediger vereischt, zoo de daarmede gepaard gaande toevallen, bij voorbeeld de algemeene kramppijnen, de ſlaauwten, de ſtuiptrekkingen, verlammingen, aanvallen van vallende ziekte, e. d. g. veel gevaarlijker mogten zijn. De werkzaamſte, de prikkelbaarheid in het zenuwſtelſel opwekkende middelen, de liquor C. C. succinatus, de liquor anodynus, de naphten, de vlugtige ethériſche oliën, de gummata ferulacea, voornamelijk de asa foetida en het galbanum, de amber, de muskus en de balsam. vitae Hoffm. inwendig; de vlugtige reukmiddelen, aromatiſche inwrijvingen, omſlagen en krampſtillende klisteren uitwendig toegediend, nemen vooreerst de algemeene aandoeningen weg, waarna dik-

dikwijls allengskens ook de plaatſelijke, met eene grootere overeenſtemming in de organiſche verrigtingen, verdwijnen.

§. 365.

De opſtopping der maanſtonden, in het geval bij §. 344 aangewezen, ſlechts een gevolg der invloeden, welke de levenswerkzaamheid van het geheele Organismus verminderen, vereischt echter tot derzelver volkomene genezing geene op het teelſtelſel en den onderbuik plaatſelijke behandeling, naardien derzelver geregelde verrigting en ook de ſtondenvloed herſteld worden, zoodra het algemeene lijden en de aanleg, ten gevolge waarvan de maanſtonden door de geringſte uitwerking opgeſtopt werden, weggenomen zijn. De volſtrekte vernietiging van dezen aanleg verdient derhalve door eene toereikende verſterking van het Organismus en verwijdering der invloeden, door dezelve voortgebragt, bij de behandeling vooral in het oog gehouden te worden. Plaatſelijke middelen worden ſlechts dán noodzakelijk, wanneer de ſchadelijkheden het naast en voornamelijk op het teelſtelſel en den onderbuik werkten, of wanneer in deze organen zelve, als gevolgen daarvan, zich reeds bijzondere ſtoringen voordoen. Dat echter, niettegenſtaande de algemeene aanleg eene tegenaanwijzing is, bij eenen plaatſelijken aandrang van bloed, eene plaatſelijke of algemeene aderlating van een heilzaam gevolg zijn kan, om de opgeſtopte maanſtonden te regelen, is maar al te dikwijls door de ondervinding bevestigd; dit vereischt nogtans eene bijzondere voorzigtigheid, de-

 wijl

wijl eene te overvloedige ontlasting van bloed zeer ligt nadeel doet, de levenswerkzaamheid der teeldeelen te sterk vermindert, en daardoor de maanstonden in den vorm eener bloedstorting te voorschijn brengt.

§. 366.

Het in §. 365 bijgebragte kan ook op de behandeling, ingeval de maanstonden bij ziekten (§. 346) niet verschijnen, en derzelver opstopping of een der middelbare of onmiddelbare gevolgen is van die invloeden, waardoor de algemeene ziekte voortgebragt werd, toepasselijk wezen; dezelve vermag ook hier niet als eene bijzondere plaatselijke ziekte van eenen eigenen aard behandeld, maar moet noodzakelijk mede in het algemeen geneesplan vervat worden. Bijaldien echter bijzondere omstandigheden en heerschende plaatselijke aandoeningen der teeldeelen eene op het lijdende vormsel nog bijzonder toepasselijke behandeling mogten vereischen, dan moet dezelve steeds met de algemeene overeenkomen. Deze aandoeningen kunnen in ontstekingen der teeldeelen of der buiksingewanden, of in hevig krampachtige verschijnselen bestaan, in welk geval dezelve op die wijze moeten behandeld worden, als in §. 352 en §. 353 is opgegeven.

§. 367.

Als de opstopping der maanstonden met eenen dikken en harden buik, een gevolg van verstopping

(§. 347),

(§. 347), gepaard gaat, dan diene men de gummata ferulacea, G. asae foetidae, G. ammoniacum, G. sagapenum, guajacum, G. myrrhae, G. aloës, de jalappa in kleine giften, met bittere extracten, de sulph. aur. en de kwik toe. Op den buik wrijve men vlugtig prikkelende geneesmiddelen, het vlugge smeersel met kamfer, de althéa-zalf enz. Ook zijn warme pappen op den buik uit aromatische kruiden, en laauwwarme aromatische kruiden en zwavelbaden zeer werkzaam. Als men de verstoppingen weggenomen heeft, dan gaat men tot de eigenlijk versterkende geneesmiddelen over.

§. 368.

Als de opstopping der maanstonden een gevolg van bloedophoopingen (§. 348) is, dan wordt tot derzelver verdeeling, voornamelijk ten tijde van den voorheen ingevallen' stondenvloed, een mengsel uit elix. aperit. Claud. en aqua laurocerasi, de sabina, inwrijvingen, inspuitingen, als de opening van den moedermond zulks toelaat, laauwwarme halfbaden, en het wrijven van den onderbuik op de schaamstreek, door middel van eenen flenellen lap gedurende het baden, aangeprezen. — Slijmophoopingen worden door gummata ferulacea, G. ammoniacum, galbanum, sagapenum, sapo, extract. aloës, kunstige en natuurlijk warme zout- en zwavelbaden enz. opgelost. Eene in het oogloopende uitwerking zag de Schrijver in dit geval van de eerstgenoemde middelen, gepaard met inspuitingen in de baarmoeder, uit een warm aftreksel der flor. chamomillae, herb. cicut., salv.,

 mil-

millefol. e. d. g. (*). Tot eene volkomene genezing van den toeſtand bediene men zich zoowel uit- als inwendig van verſterkende geneesmiddelen, kina, ijzer, en ingeval de maanſtonden, als een gevolg der aanhoudende zwakte der baarmoeder, niet te voorſchijn kwamen, konde men de emmenagoga (§. 277) met eene behoorlijke voorzigtigheid voorſchrijven.

§. 369.

Als de maanſtonden bij zekere plaatſelijke ziekten, bij voorbeeld bij den scirrhus der borst, eenen aangeſtoken' tand, bij wonden, kneuzingen, beſchadiging van het eene of andere vormſel e. d. g. opgeſtopt zijn, dan kan gewoonlijk ſlechts met het genezen dezer kwalen, en de verwijdering van derzelver oorzaken, het regelmatig herſtel der maanſtonden bewerkt worden, en ſlechts dán, wanneer deze, als gevolgen der nog aanhoudend verminderde prikkelbaarheid in de reproductive kringen, niet te voorſchijn komen, kan men of verſterkende genees-mid-

(*) De Schrijver heeft zich onder anderen, nu ruim twee jaren geleden, van werkelijke ſlijmophoopingen volkomen overtuigd. Na verſcheidene weken bij de zieke inſpuitingen aangewend te hebben, werd hij plotſelijk bij haar geroepen, welke hij in de hevigſte, naar weeën zweemende pijnen aantrof, waardoor eene onbeſchrijfelijke menigte dier ſtoffen afgezonderd werd, met dat gevolg, dat het reeds vele jaren plaatshebbend gezwel aan den buik ſpoedig verminderde en de maanſtonden geregeld deed te voorſchijn komen.

middelen, of, ingeval deze niet voldoende zijn, de zoogenaamde emmenagoga en attrahentia aanwenden.

§. 370.

Bijaldien de opstopping der maanstonden onmiddelbaar op ziekten en afwijkingen der teeldeelen (§. 345) gegrond is, dan moeten deze naar de, op derzelver plaats aangewezene, wijze behandeld worden.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de met een onaangenaam gevoel, pijn en ziekelijke gesteldheid en kleur verschijnende maanstonden.

§. 371.

De maanstonden gaan dikwijls met een onaangenaam gevoel en met pijnen vergezeld, of deze gaan telkens elke verschijning derzelve vooraf. Hier doen zich de volgende verscheidenheden voor: 1) slechts de eerste maanstonden zijn pijnlijk; 2) elke wederverschijning is met pijnen vergezeld, zoodat deze telkens eenige dagen, bij sommigen slechts eenige uren, vóór derzelver verschijning plaats hebben; 3) bij sommigen houden de pijnen wel op, als de stonden vloeijen, bij anderen gaat het geheele beloop met dezelve gepaard; 4) bij sommigen is de vloeijing, als zij pijnen gevoelen, spaarzaam; bij anderen te sterk; 5) sommigen gevoelen pijnen noch ongemakken, als zij zich in acht nemen; daarentegen is derzelver vatbaarheid zoo groot, dat de geringste invloed, de minste afwijking, pijnen kan veroorzaken.

§. 372.

De verschijnselen, welke vóór of gedurende het vloeijen der stonden plaats hebben, zijn menigvuldig: hevige krampachtige pijnen in den buik, kolijkpijnen, voornamelijk boven de schaamdeelen (maan-

ko-

kolijk), de hevigſte lenden- en rugpijnen, welke zich tot in de onderſte extremiteiten uitſtrekken, strangurie, ischurie, menigvuldige aandoeningen der maag, misſelijkheid, maagkramp, krampachtige braking, hevige hoofdpijn, de ſcheele- (*Hemicrania*) en ſpijkerpijn (*clavus*) in het hoofd, duizeligheid, flaauwten, ſtuiptrekkende bewegingen, trekkingen, aanvallen van vallende ziekte, hardhoorigheid, duister gezigt (*amblyopia*), enz.

§. 373.

Het maanſtondelijk bloed van eene gezonde Vrouw is gewoonlijk van eene helder roode kleur en ſtolt ſchielijk; doch er hebben ook bij enkele voorwerpen en in zekere omſtandigheden uitzonderingen plaats. De ziekelijke afwijkingen ſtrekken zich deels tot de kleur en de geſteldheid, deels tot den graad der vloei- en de daarop volgende ſtolbaarheid uit. In plaats van een helder rood, gezond, gewoonlijk ſpoedig ſtolbaar bloed, is de kleur meer bleek of donker, bruin of zwartachtig, minder lijvig, minder warm, niet ligt ſtolbaar en meer waterachtig, drabbig (*jauchigt*), dikwijls met ſlijm vermengd, zonder of met eene zeer onaangename lucht. De vloeijing wordt daarbij vóór en gedurende de ſtonden door geene pijnen vergezeld, of deze zijn vóór en gedurende den vloed aanwezig.

Oorzaken.

§. 374.

De oorzaken kunnen verſchillend zijn: 1) eene te groote menigte van bloed, welke als een gevolg

van het te zeer verhoogde voortbrengingsvermogen wordt voortgebragt, zoodat de vaten der baarmoeder in derzelver verrigting ter afzondering eener zoo groote hoeveelheid bloeds gestoord worden (dit is dikwijls het geval bij Weduwen of Vrouwen, die langen tijd het genot van den bijslaap moeten ontberen); meestendeels is hier ook het bloed in de aderen der baarmoeder te zeer opgehoopt, en derhalve ook zeer dikwijls eene zwelling van den onderbuik boven de schaambeenderen voelbaar. 2) Algemeene zwakte met eene heerschende verhoogde gevoeligheid, een gevolg der weekelijke opvoeding van der jeugd af, van wellustige lektuur, van zelfbevlekking, van te vroegen en te veel uitgeoefenden bijslaap, van nederdrukkende aandoeningen en hartstogten, van kommer, hartzeer en van eene beleedigde of onbevredigde liefde, voorafgegane bloedvloeijingen, menigvuldige miskramen en kraambedden. Een der menigvuldigste schadelijke invloeden zijn: menigvuldige verkoudheden, veroorzaakt door het dragen van dunne kleederen, bijzonder bij koele avonden, in warme zomernachten, het zitten op steenen of op eenen kouden grond, hoofdzakelijk na verhittingen; het maankolijk, hetwelk in deze gevallen zoo gemakkelijk pleegt te ontstaan, is dikwerf niets anders dan het teeken eener beginnende ontsteking der baarmoeder (*metritis*) (*), voorname-

(*) Voor eenige jaren behandelde de Schrijver eene jonge Vrouw, die op haren trouwdag kort vóór hare periode op het land zeer sterk danste, en na den dans telkens in de opene lucht op het gras ging zitten; zij kreeg

melijk bij jonge voorwerpen, welke een prikkelbaar reproductief geſtel hebben. Bij Vrouwen, die zich ſterk rijgen, eene zittende leefwijze hebben, of met de venusziekte gekweld zijn, gaan de maanſtonden ook zeer dikwijls met ongemakken en pijnlijke aandoeningen gepaard.

§. 375.

Behalve het in §. 374 bijgebragte, kunnen ook ziekten der baarmoeder de oorzaken zijn: likteekenen aan de eene of andere plaats, als een gevolg van voorafgegane kwetſuren bij verlosſingen, gezwellen in de baarmoeder, scirrheuse verhardingen, teruggeblevene ſtukken van het ei of van den moederkoek, omkanteling en uitzakking der baarmoeder, vergroeijingen van den moedermond en der ſcheede, gelijk dit de Schrijver, als een gevolg van het zoogenaamde ſplijten der ſcheede met de ſchaar, door eene onkundige Vroedvrouw op het land verrigt, waargenomen en behandeld heeft.

§. 376.

De veranderingen in de geſteldheid en kleur van het maanſtondelijk bloed (§. 373) zijn altoos symptomen eener andere ziekte, welke de geſteldheid der vochten in het algemeen, of alleen het afſcheidings-

kreeg het hevigſte ontſtekingachtige kolijk, hetwelk ſpoedig tot waterzucht overſloeg, en eene te vroeg gevolgde zwangerheid deed vermoeden. Op eene andere plaats zal deze, voor de diagnosis der zwangerheid belangrijke geſchiedenis, omſtandiger medegedeeld worden.

dingsvermogen, of beiden in derzelver wederzijdsche betrekking tot elkander, bepaalt. Bij plaatselijke gebreken en ziekten der baarmoeder, in- en uitzakkingen, voor- en achterwaartsbuigingen, aderspattige en aanbeiachtige zwellingen, veretteringen, polypen en andere misvormingen, verhardingen en kanker vindt men, offchoon ook de maanstonden geregeld te voorschijn kwamen, het bloed minder rood, donkerder, waterachtiger, minder stolbaar en warm, meer of min met vreemde bestanddeelen, etter en droesfem (*Jauche*) vermengd. Als het maanstondelijk bloed zich in de baarmoeder ophoudt, dan stolt het en wordt brokkelig, maar verrot zonder bijkoming der lucht niet. De vleeschklompen, welke na een langer wegblijven met het bloed afgaan, hebben echter eene hoogere kleur, en zijn naar derzelver natuur aan de nageboorte gelijk, zonder dat dezelve eene masfa met de baarmoeder uitmaken. Bij onzindelijke Vrouwen wordt het bloed in de scheede brokkelig, miskleurig, rottend en derhalve stinkend. Hieruit ontstaan ligte ontvellingen der scheede en schaamlippen, zelfs slijmvloed uit de slijmvliezen der scheede, en de bijslaap is derhalve kort na de periode niet geheel veilig.

Voorzegging.

§. 377.

De voorzegging rigt zich naar het ligchaamsgestel, de jaren, de oorzaak en de mogelijkheid om deze te verwijderen. Bij jonge Meisjes verdwijnen de ongemakken en pijnen dikwerf van zelve, zoodra de

va-

vaten der baarmoeder meer aan de, door het aandringend bloed veroorzaakte, uitzetting gewoon zijn geraakt. Als eene algemeene zwakte met eene zeer verhoogde gevoeligheid daarvan oorzaak, en door invloeden, welke men niet verwijderen kan, voortgebragt zij, dan is de genezing vergeefs. — Bijaldien getrouwde Vrouwen aan pijnlijke maanstonden lijden, dan worden zij zelden zwanger, of zijn telkens en zeer spoedig na de bevruchting aan miskramen onderhevig. — Met betrekking tot de ziekelijke afwijking der gesteldheid en kleur van het maanstondelijk bloed is de voorzegging gunstig, wanneer die vóór en gedurende de verschijning niet met pijnen vergezeld gaat, en slechts een gevolg van onzindelijkheid en een lang verblijf in de baarmoeder of scheede is; anders is dezelve bedenkelijk, vooral wanneer zulks als een symptome van scirrhus, kanker, of van een ander werktuigelijk gebrek der baarmoeder erkend wordt.

Geneeswijze.

§. 378.

De behandeling is deels palliatief, deels radikaal. De palliative behandeling heeft plaats kort vóór of gedurende de, met ongemakken en pijnen verschijnende, maanstonden; doch de radikale behandeling geschiedt buiten den tijd, wanneer dezelve zich niet plegen voor te doen. Wij zullen dadelijk met de eerstgenoemde een begin maken.

§. 379.

Als er gedurende de verfchijning een kolijk, hetwelk met kenteekenen eener ontfteking in de baarmoeder vergezeld gaat, plaats heeft; de zieke van een prikkelbaar volbloedig geftel is; de pijnen door eene plotfelijke verkoudheid, na eene voorafgegane verhitting, ontftaan waren; de buik, bijzonder boven de fchaamftreek of ter wederzijden gefpannen, hard en pijnlijk is; de pols fnel en eenigzins hard flaat; de zieke over hoofdpijn, duizeligheid, hitte en fterken dorst klaagt; haar aangezigt zeer rood, de tong droog en de ftondenvloed gering is, dan zijn algemeene, en des noods plaatfelijke aderlatingen, de antiphlogistifche middelzouten, olieachtige inwrijvingen, verzachtende laauwwarme ftovingen en klisteren, dringend aangewezen, bijzonder om de verdere gevolgen, welke bij eene veronachtzaamde behandeling zoo gemakkelijk kunnen ontftaan, voor te komen.

§. 380.

Als de ongemakken en pijnen, bij eene bovendien hevige zwakte der zieke, meer het gewrocht eener algemeene en plaatfelijk verhoogde gevoeligheid zijn, daarbij aanvallen van flaauwten en ftuiptrekkende bewegingen zich voordoen: dan dienen inwendig de kamillen, de valeriaan, het castoreum, de asa foetida, de liquor C. C. succinatus met het heulfap, de spiritus nitri dulcis, het Dowers poeder, en uitwendig klisteren van dergelijke middelen, inwrijvingen, omflagen, laauwwarme halfbaden, voornamelijk uit een aftrekfel van antispasmodifche kruiden, en men bedekke den geheelen buik met flenel.

§. 381.

§. 381.

Zoo de maanftonden te fterk zijn, en de zieke zeer verzwakt is, dan bevele men rust en eene horizontale ligging, indien mogelijk op eene matras, verwijdere al wat te zeer verhit, en late inwendig het heulfap afwisfelend met tinktuur van kaneel, de ipecacuanha gebruiken, en ingeval de bloedvloed niet bedaart, ga men tot matig warme ftovingen uit een aftrekfel van kamillen, of van aromatifche kruiden, over.

§. 382.

De radikale behandeling rigt zich bijzonder naar de in §. 374 bijgebragte oorzaken. Als deze in eenen te grooten overvloed van bloed, het gevolg van zeer ftramme vezelen, of van eene te zeer verhoogde voedingsverrigting, gelegen zijn, en de zieke buitendien ook in den tusfchentijd dikwijls met duizeligheid, hoofdpijn, gistingen, hartkloppingen en neusbloedingen behebt is, dan kunnen algemeene aderlatingen, acht of tien dagen vóór het verfchijnen der maanftonden, met voorzigtigheid aangewend, van dienst zijn; doch dezelve zullen minder helpen, en dikwijls flechts palliatief werken, wanneer er niet een doelmatige leefregel in acht genomen worde; de zieke moet een meer plantaardig diëet houden, verdunnende dranken gebruiken; zij vermag zich aan geene verhittende of te fterke bewegingen blootftellen, voor het overige toch eene, met haar geftel overeenkomftige werkzame leefwijze voeren, en zoo

zij langen tijd ongehuwd blijft, dan kan de kwaal alleen bij vervolg, na den weder hervatten bijflaap en de volgende zwangerheid, geheel verdwijnen.

§. 383.

Bijaldien de naaste oorzaak echter in eene algemeene zwakte met eene heerfchende gevoeligheid gelegen is, dan moet men de invloeden (§. 378) vooral vermijden, en van de krachtig verfterkende geneesmiddelen gebruik maken, waartoe inwendig de kina en het ijzer, en uitwendig de ijzerbaden, bijzonder verdienen aangewend te worden.

§. 384.

Is eene venerifche befmetting de oorzaak der kwaal, dan moet dezelve dadelijk, met eene bijzondere opmerkzaamheid op de verminderde werkzaamheid in de reproductie, genezen worden. Zoo echter de pijnlijke maanftonden door het ftevig rijgen van den buik, verkoudheden, voornamelijk door te dunne kleederen, begunftigd worden, dan legge men deze fchadelijke gewoonten af, en in het laatfte geval is het zeer dienftig, dat de zieke niet alleen een' warmen leefregel over het algemeen in acht neme, maar ook vóór en gedurende de maanftonden den buik en de dijen met flenel of wollen ftof bedekke, tot welk einde de gebreide wollen borstrokken zeer aangeprezen worden, daar dezelve nagenoeg aan de oppervlakte des ligchaams liggen, zonder hetzelve nadeelig te drukken.

§. 385.

Plaatselijke gebreken der baarmoeder, bijzonder aanvankelijke verhardingen en vormen van likteekenen, moeten tegengegaan worden, waartoe in het geval §. 375. bijgebragt, de Schrijver van de kwik eene voortreffelijke uitwerking zag. Even zoo moeten de vergroeijingen van den moedermond en der scheede gescheiden, de ombuiging en uitzakking der baarmoeder tegengegaan, en stukken van den moederkoek weggeruimd worden, wanneer men de volkomene genezing bewerkstelligen wil.

§. 386.

De ziekelijke afwijking der gesteldheid en kleur van het stondenbloed verdwijnt van zelve met de genezing der oorspronkelijk met pijnen verschijnende maanstonden, of met de gebreken en ziekten der baarmoeder, zoodra deze kunnen genezen worden. Daar die slechts een symptome van dezen is, zal derzelver geneeswijze niet hier, maar bij de in het vervolg voorkomende gebreken en ziekten der baarmoeder behandeld worden Komt de afwijkende gesteldheid der kleur en zelfstandigheid, en de onaangename reuk uit onzuiverheid en een te lang verblijf in de scheede voort, en doen zich in deze en aan de schaamlippen ligte aanvretingen, witte vloed en eene branding bij de waterlozing voor, dan kunnen zindelijkheid en inspuitingen in de scheede, uit kalkwater met of zonder melk, deze ongemakken zeer spoedig genezen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de afdwalingen der maanſtonden met betrekking tot de plaats van derzelver verſchijning.

§. 387.

Somtijds zoeken de maanſtonden, in plaats dat dezelve in de oorſpronkelijk daartoe beſtemde organen verſchijnen, eenen anderen uitweg, of bij voorkeur organen, welke, ten gevolge derzelver vorming en vaatrijkheid, gemakkelijk toegeven, of in welke over het geheel dikwijls bloedvloeijingen ontſtaan, of in zulke, welker geheele maakſel en betrekkelijke ligging tot niets minder, dan tot zulk eene ontlasting geſchikt zijn. Zoo kunnen zij uit de longen, den neus, de maag of den aars vloeijen, of, men zag dezelve ook uit de ooren, lippen, holte der tanden, tepels der borsten, toppen der vingers, den navel, gescarificeerde ſchouders of kuiten, uit de oppervlakte der huid, uit de ſtompen van een afgezet lid, uit eene zweer (*), uit eenen fontanel of uit den naad eener keizerſnede, uit de pisblaas, uit de ſpeekſelbuizen, e. d. g. te voorſchijn komen.

§. 388.

(*) In het jaar 1810 behandelde de Schrijver gemeenſchappelijk met zijnen overledenen Broeder een meisje op het land te *Wurtzburg*, welke met eene rotachtige zweer aan het borstbeen gekweld was, waaruit om de vier weken hare maanſtonden regelmatig zich voordeden.

§. 388.

Bij deze afdwalingen der maanſtonden, met betrekking tot de plaats, komen de volgende verſcheidenheden voor: 1) niet altoos komt er bloed te voorſchijn, maar het afgezonderde vocht is ſlechts van dien aard, hoedanig er door het orgaan of vormſel, ingevolge derzelver regelmatige verrigting, gewoonlijk ontlast wordt; zoo neemt men, alle vier weken, een zeer overvloedig zweet, vermeerderde afzondering van pis, vermeerderden ſpeekſelvloed (*) waar, zonder dat deze vochten bloed bevatten; 2) dezelve komen zeer vroegtijdig ten tijde der huwbaarheid, of in rijpere jaren te voorſchijn; 3) dezelve houden of den typus, of doen zich ongeregeld, menigvuldig of ſpaarzaam, en meestal in die organen voor, welke buitendien reeds om derzelver verrigting, maakſel en ligging tot bloedvloei-

(*) De Schrijver behandelde een burgermeisje te *Wurtzburg*, hetwelk de maanſtonden voor de eerſte maal met vele moeijelijkheden had; dezelve bleven kort daarop, ten gevolge eener verkoudheid, weg, en er vertoonde zich aanvankelijk eene longontſteking; naderhand verſchenen de maanſtonden langs den gewonen weg niet weder, maar alle vier weken ſlechts eene ſterke kwijling in eenen zoo hoogen graad, dat men vermoeden kon, dat het meisje kwik gebruikt had. De zieke werd zeer zwak, en verviel eindelijk in eene zenuwkoorts; de kwijling deed zich nog eenige malen voor, offchoon in eenen minderen graad, totdat het den Schrijver gelukte, den ſtondenvloed weder op den gewonen weg te brengen. Zij werd naderhand weder friſch en gezond.

vloeijingen geneigd zijn, bij voorbeeld in de longen, den neus en den aars; 4) dezelve vloeijen alleen, zonder dat er ook flechts het geringfte uit de teeldeelen te voorfchijn komt, of zonder dat de te voren reeds aanwezige vloed geheel ophoudt, of dezelve verfchijnen te gelijker tijd met eene afzondering door de baarmoeder. Dezelve zijn of zonder ftoring van den algemeenen welftand vergezeld, of met zulk eene, welke men bij geregelde maanftonden gewoonlijk waarneemt; of dat orgaan, waar de ftonden zich ongeregeld voordoen, wordt niet alleen hevig aangetast, maar men neemt ook gevaarlijke verfchijnfelen in het overig Organismus waar.

Oorzaken.

§. 389.

De oorzaken, welke tot de afdwalingen der maanftonden, met betrekking tot de plaats, aanleiding kunnen geven, zijn verfchillend: 1) wanneer ten tijde, dat de te voren altijd geheel op den geregelden weg verfchenene verrigting zich of eerst aankondigde, of dat dezelve reeds begonnen of reeds eenen tijd lang geduurd had, plotfelijk zulke invloeden op het ligchaam, bijzonder op de teeldeelen, werkten, welke of derzelver verfchijning verhinderden, of den reeds aanwezigen vloed ftopten, bij voorbeeld plotfelijke aandoening van koude, voornamelijk aan de onderfte extremiteiten en den buik, fchrik, kommer, verandering van luchtftreek, bij voorbeeld de verwisfeling van het warme tegen een kouder klimaat, bezigheden in eene natte koude,

de

de verwisseling eener gezonde tegen eene vochtige, natkoude woning, en verscheidene invloeden van dergelijken aard, welke tot de geheele opstopping der maanstonden aanleiding kunnen geven; 2) een onevenredig voortbrengingsvermogen, hetwelk ten gevolge van de voedingsverrigting te zeer bevorderd wordt, waardoor de verrigting der baarmoeder op zich zelve voor de afzondering van het benoodigde bloed niet toereikende is; 3) somtijds kan ook het geval plaats hebben, dat bij een, buitendien zeer prikkelbaar ligchaamsgestel, bijzonder door uitwerking van eene sterke prikkeling op de baarmoeder, de prikkelbaarheid in dezelve te zeer verhoogd wordt, en dat alsdan de maanstonden langs den geregelden weg geene plaats hebben en eene andere rigting nemen; bij voorbeeld door het gebruik van stoven, enz. 4) De jaren van de naderende afneming, wanneer er wel dikwijls nog aanhoudend veel bloed bereid wordt, doch de werkzaamheid der baarmoeder, tot de afzondering der evenredig te sterke menigte van bloed, niet toereikende is. 5) Somtijds neemt men dezelve ook in de zwangerheid waar. De Schrijver heeft zelfs bij zwangeren tusschenpoozende bloedspuwingen en aanbeijenvloed gestadig om dien tijd waargenomen, wanneer buiten dezelve de maanstonden langs den geregelden weg gewoonlijk plaats hadden. 6) Werktuigelijke beletselen, bij voorbeeld vormen van likteekenen, verhardingen, geslotene baarmoeder en moedermond. 7) Gemis van baarmoeder.

§. 390.

Dat echter juist in dit of dat organ of vormsel de maanstonden zich voordoen, kan men, bij een naauwkeurig onderzoek, menigmaal dááruit opmaken, dat er reeds te voren in hetzelve of een aanleg tot bloedvloeijingen, of eene werkelijk ziekelijke geneigdheid of eene werkelijke kwalijkbevinding plaats had, of dat de schadelijkheid, welke de organen der stonden stoort, gelijktijdig ook de levenswerkzaamheid derzulken, welke de schijnbare afgeleide (*secundäre*) verandering daarstelden, verzwakt hadde. Zoo ontstaat er ligtelijk een stondenvloed uit den neus, als een meisje ten tijde der huwbaarheid, gelijk men dikwijls opmerkt, onderhevig is aan neusbloedingen; bij eenen erfelijken aanleg tot longtering, welke dikwijls uit de vorming van het ligchaam en der geheele borst zigtbaar is, bij, de tijdens de huwbaarheid, zoo gewoonlijke toevallen van moeijelijke ademhaling (*dypsnoea*), engborstigheid (*asthma*), e. d. g. aan bloedspuwing; bij te voren plaats gehad hebbend misbruik van purgeer-, bijzonder drastische middelen, aan aanbeijenvloed; bij dat van braakmiddelen, aan bloedbraking. Nog eerder echter doet zich de vervangende stondenvloed voor, als bij eene opene wonde, of eene zweer, het voortstuwende bloed minder tegenkanting ontmoette, en buitendien wanneer zulke invloeden de werkzaamheid der baarmoeder, door deze verrigting op zich te nemen, zeer verzwakten.

Voorzegging.

§. 391.

De afdwalingen der maanſtonden, met betrekking tot de plaats, zijn niet zeer gevaarlijk, als noch de algemeene welſtand geſtoord wordt, noch eene te ſterke bloedvloeijing eene verzwakking ten gevolge heeft, noch met gevaarlijke toevallen gepaard gaat, en als noch het orgaan, waarin dezelve zich voordoet, eene belangrijke plaats beſlaat, en daardoor niet alleen de geheele bewerktuiging, maar ook die van het aangedane orgaan, benadeeld wordt. Hiertoe moet bijzonder het bloedſpuwen gebragt worden, hetwelk dikwijls na belette maanſtonden ontſtaat; want de ophooping van bloed in de longen ſtoort niet alleen gemakkelijk derzelver verrigting, maar veroorzaakt ook meermalen vernietigingen en zulke veranderingen in derzelver bewerktuiging, welke voor het geheele Organismus hoogst gevaarlijk en doodelijk kunnen worden. Ook verdienen de bloedontlastingen uit de maag, den neus en den aars eene bijzondere opmerkzaamheid. — Bedenkelijk is het, als de bloedvloed uit een ander orgaan of vormſel, tegelijk met eene afzondering uit de baarmoeder, vergezeld is en de zieke daardoor zeer verzwakt wordt. — Menige voorwerpen bevinden zich, gelijk menigwerf is waargenomen, bij dezen ongeregelden ſtondenvloed wel, en deszelfs opſtopping en onmogelijke bevordering langs den geregelden weg zouden haar gevaarlijk zijn. — De bevruchtingvatbaarheid is bij zulke zieken niet altoos belet,

als er tevens eene matige afzondering uit de baarmoeder mede gepaard gaat; zonder deze worden zij zelden zwanger, voornamelijk als de afwijking vroegtijdig plaats heeft, en in §. 388 het eerst opgegeven geval.

Geneeswijze.

§. 392.

Zoodra de langs eenen ongeregelden weg verſchijnende ſtondenvloed eene merkelijke verzwakking ten gevolge heeft, en zelfs het orgaan en het geheele Organismus met vernietiging dreigt, dan wordt wel dringend aangewezen, om dezelve tegen te gaan, en deszelfs herſtelling door de baarmoeder te bewerken; doch men zij voorzigtig en zoeke dien niet altoos plotſelijk te doen ophouden, voornamelijk als de ſtondenvloed uit de baarmoeder geheel wegblijft. Er kunnen zeer ligt ophoopingen ontſtaan, en als het bloed uit een, tot de bloedvloeijing minder geſchikt, vormſel vloeit, dan loopt het gemakkelijk naar een ander orgaan, waar de verſchijning van den bloedvloed van veel gevaarlijker gevolgen zijn kan.

§. 393.

Om den ongeregelden bloedvloed tegen te gaan, prijze men vooral rust, en eene voor het vormſel of orgaan, waaruit het bloed vloeit, pasſende ligging aan, waardoor de aandrang van het bloed verminderd wordt; de warmtegraad der kamer moet matig zijn; inwendig geve men het heulſap met de

ipe-

ſpecacuanha in kleine giften, en tot drank Haller's of Mynſicht's elixer met water vermengd, uitwendig matig warme voetbaden en mostaardpappen, en ſlechts dán, wanneer door deze middelen de ongeregelde bloedvloed, bij voorbeeld uit de longen, uit den neus, uit de maag niet ophoudt, en de verzwakking ſterk toeneemt, wende men plaatſelijke middelen aan, van welke de Schrijver ſtovingen uit het aftrekſel van aromatiſche kruiden, met wijnazijn of met wijngeest, altoos als de werkzaamſte bevonden heeft.

§. 394.

Naderhand, wanneer de ongeregelde bloedvloed reeds eenige dagen weggebleven is, trachte men de maanſtonden op den geregelden weg te brengen, waarbij men voornamelijk op de oorzaken, welke de afzondering uit de baarmoeder verhinderd hebben, acht geven moet.

§. 395.

Als de oorzaken (§. 389) bijzonder het naast de teeldeelen aandoen, dan moeten dezelve verwijderd worden, en daarop volgt dan de behandeling, zoo als die bij de opgeſtopte maanſtonden, onder derzelver ſchadelijke invloeden, in het vijfde Hoofdſtuk, werd opgegeven. De emmenagoga kan men ook hier toedienen, wanneer dezelve met voorzigtigheid, en ſlechts in de aldaar aangewezene gevallen, aangewend worden. — Als de naaste oorzaak aan een onevenredig voortbrengingsvermogen moet toegeſchreven worden, hetwelk als een gevolg der

voe-

voedingsverrigting zoo zeer bevorderd wordt, en de werkzaamheid der baarmoeder voor de afzondering van het benoodigde bloed te gering is, dan prijze men een meer plantaardig diëet, verdunnende koele dranken, eene matige beweging en inſpanning aan; wanneer het noodig is, kan eene voorzigtig aangewende algemeene aderlating van nut zijn. — Zoo de ongeregelde bloedvloed door te zeer verhoogde prikkelbaarheid van het teelſtelſel bewerkt ware, dan moet men dezelve verminderen, en daardoor het evenwigt in het ſtelſel herſtellen; bloedzuigers, koppen aan den bilnaad en aan de binnenzijde der dijen, ook aderlatingen op den voet, worden hier aangewezen.

§. 396.

De ongeregelde bloedvloed bij zwangeren, die zwak zijn, is nadeelig, en moet, gelijk bij §. 393 gezegd is, tegengegaan worden. Alleen dán, wanneer deze vloed bij een zeer ſtevig, ſterk voorwerp, van een zeer prikkelbaar geſtel, zich voordoet, is eene algemeene aderlating aangewezen; ten zij de te voren lang aanhoudende bloedvloed zelf reeds door eene vermindering der prikkelbaarheid en eene aanmerkelijke verzwakking gevolgd ware geworden.

§. 397.

Als de oorzaak in plaatſelijke beletſelen der teeldeelen gelegen is, dan moeten die verwijderd, en de ſtonden, met betrekking tot den plaatshebbenden algemeenen toeſtand van het Organismus, op den geregelden weg gebragt worden; de emmenagoga en at-

attrahentia kunnen echter flechts in het, bij de opftopping der maanftonden aangewezen, geval aangewend worden. Vergeefsch is de herftelling bij het verlies of de ontftentenis der baarmoeder, en dan moeten flechts doelmatige, diëetetifche voorfchriften aangeprezen worden.

§. 398.

In de tusfchenpoozen van den niet verfchijnenden ongeregelden bloedvloed verdient de therapeutifche zorg voor het orgaan of vormfel zelf, waaruit die voortkomt, eene bijzondere opmerkzaamheid, voornamelijk wanneer deszelfs herhaalde verfchijning zulk een met gevaar van vernieling dreigt; men moet hetzelve toereikende kracht verfchaffen, om den aandrang van het bloed te kunnen wederftaan. Het doel bereikt men door het inwendig gebruik van krachtig verfterkende geneesmiddelen, tevens met dergelijke ftovingen; de herba millefolii, — salviae, lichen Islandicus, radix ratanhiae, cortex cinnamomi — simarubae — chinae, de aluinwei met kaneel e. d. g. moeten hier bijzonder aangeprezen worden.

§. 399.

Het gelukt echter niet altoos, om de maanftonden op den geregelden weg naar de baarmoeder te gewennen Daar het nu door waarnemingen bewezen is, dat verfcheidene voorwerpen zich desniettegenftaande geheel wél kunnen bevinden, zoo fchrijve men flechts pasfende leefregelen voor, eene matige beweging, vermijding van alle verhittende fpijzen en

dran-

dranken, en van alle invloeden, welke den aandrang van het bloed naar een bijzonder zeer edel orgaan in eenen te hoogen graad vermeerderen. Als het voorwerp van een prikkelbaar reproductief ligchaamsgeſtel is, en er verſchijnſelen eener te zeer verhoogde prikkelbaarheid in het vaatſtelſel, en van eenen te ſterken aandrang, welke het vervangend orgaan met gevaar dreigt, zich voordoen, dan kunnen algemeene en plaatſelijke aderlatingen zeer weldadig werken, om het op handen zijnde gevaar te keeren.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Over de ſtoornisſen bij het ophouden der maanſtonden, in gevorderde jaren.

§. 400.

Ten gevolge van den regelmatigen loop der werktuigelijke veranderingen, duren de maanſtonden ſlechts eenen zekeren tijd, en nimmer over het tijdperk der ophoudende vruchtbaarheid; hetzelve is niet bepaald, maar bij onderſcheidene Volken op eenen algemeenen, verſchillenden geregelden typus, welke meestal van het klimaat afhangt, gegrond. In gematigde luchtſtreken valt dit tijdpunt doorgaans in het zes- of acht en veertigſte levensjaar; onder warmere luchtſtreken heeft zulks vroeger plaats.

§. 401.

Deze geregelde typus blijft zich zelven nogtans bij een ieder niet gelijk, maar levert ook menige afwijkingen op, welke van onderſcheidene omſtandigheden en invloeden afhangen. De tijd der eerſte verſchijning, de individueele graad van gezondheid en ligchaamsgeſtel, de betrekkingen, waarin de Vrouw tot de buitenwereld ſtaat, diëet, voedſel, leefwijze, de vrije of ongehuwde ſtaat, de invloeden, welke bijzonder op het teelſtelſel werkzaam zijn, menigvuldige zwangerheden en verlosſingen bepalen zeer dikwijls de verſcheidenheid des tijds

in den hoogeren ouderdom, waardoor de ſtonden bij ſommigen vroeger, bij ſommigen later, ophouden (*).

§. 402.

Somtijds houden de maanſtonden volſtrekt niet op, en duren ongewoon lang over den geregelden typus (†); meestendeels het teeken van eenen zieke-

(*) Vrij algemeen echter kan men vastſtellen, dat, hoe vroeger de maanſtonden zich voordoen, hoe eerder dezelve zullen ophouden; en omgekeerd.

(†) In het *N. Journal de médicine*, Tom. VII. pag. 100, wordt door DESCURET het volgend merkwaardig geval, als een voorbeeld van een zeer vroegtijdig te voorſchijn komen en tevens als eene lange voortduring der maanſtonden, bijgebragt. Dezelve kwamen in de dertigſte maand te voorſchijn, en duurden ſedert dien tijd regelmatig voort. Slechts gedurende en dadelijk na de zwangerheid bleven dezelve weg, doch kwamen gedurig geregeld en rijkelijk weder te voorſchijn, en duren thans nog in het drie en vijftigſte jaar voort. De Vrouw was in haar achtſte jaar vier voet, vier duim en vijf lijnen lang, en had een' buitengemeen grooten boezem. Sedert is zij niet grooter geworden. Op haar zeven en twintigſte jaar trouwde zij en verloor haar eerſte kind aan de gevolgen van eene zeer moeijelijke verloſſing, waarvan zij eene uitzakking behield. Sedert dien tijd kraamde zij tweemaal te vroeg; buitendien baarde zij acht kinderen, en ééns de vóór laatſtemaal tweelingen. Voor het overige is zij volbloedig, gezond, en heeft tot nu toe, reeds in haar drie en vijftigſte jaar, geene kenteekenen van de op handen zijnde ophouding der maanſtonden. Zie J. F. MECKEL's *Archiv für die Physiologie* VI. *Bd.* 3 *Heft. Seit.* 483.

kelijken toeſtand, vooral echter van eene zeer verminderde levenskracht in het baarmoederſtelſel. Zoo kunnen zich nog in de zestig, zeventig, ja hoogere levensjaren, bloedvloeijingen uit de teeldeelen voordoen, welke echter, offchoon met de maanſtonden ſoortgelijke tijdperken in acht nemende, geene eigenlijke maanſtonden zijn.

§. 403.

Het ophouden der maanſtonden in den hoogeren ouderdom is een niet minder beſlisſend tijdperk voor de Vrouw, dan derzelver eerſte verſchijning in de jaren der huwbaarheid geweest is.

§. 404.

Ten gevolge der geregelde wetten van het Vrouwelijke Organismus, moeten de maanſtonden in gevorderde jaren zonder de geringſte ſtoring, ja zelfs zonder de minſte onaangename pijnlijke gewaarwording en ongemak ophouden; doch dezelve blijven niet altijd op deze wijze, en nog minder met een welbehagelijk gevoel weg, naardien te voren meestendeels, en bijzonder met de toenemende weelde en menige ongelukkige tijdsomſtandigheden, zoo vele ſchadelijke invloeden op het Vrouwelijk Organismus werken, welke in dit beſlisſend tijdperk nadeelig voor de gezondheid zijn.

§. 405.

De tijd van het ophouden der maanſtonden is bij de meeste Vrouwen een hoogst onaangenaam, dik-

 wijls

wijls zeer ongelukkig tijdperk (*). Slechts weinige zijn er, welke om dien tijd niet over zwakte, lusteloosheid tot werken, ſlaperigheid, gebrek aan eetlust, hoofd- en buikpijn, misſelijkheid, enz. klagen. Bij velen ontſtaat een zeer overvloedig zweet, hetwelk met de maanſtonden in eene naauwer afwisſelende werking ſtaat; bij anderen ontſtaan bloedvloeijingen uit andere vormſels, bij voorbeeld neusbloeding, bloedſpuwing, bloedbraking, aanbeijen, ongeneeslijke zweren, bijzonder aan de voeten, roode loop, algemeene ontſteking, longontſteking, scirrhus en kanker in de borsten de baarmoeder, razernij, zwaarmoedigheid, hysterie, waterzucht, tering, enz.

§. 406.

Echter is het een merkwaardig verſchijnſel, dat vele Vrouwen gezonder worden, als ware het ontluiken, en na het ophouden harer ſtonden een voller en ſterker voorkomen van haar ligchaam verkrijgen, ja

(*) Ja is zelfs voor velen een zoo onſtuimig tijdperk, dat de meeste dit hagchelijk oogenblik niet dan met eene ſoort van huivering kunnen te gemoet zien, zoo door de vrees der treurige voorvallen, welke het ſoms vergezellen, als door het denkbeeld van nu weldra aan zich zelven geheel alleen overgelaten te worden. Ongeſchikt tot de voortteeling, beroofd van de voordeelen, waardoor de mannen haar hulde bewezen en zich aan haar verbonden, en die haar het geluk benamen, hetwelk haar eenmaal vergezelde, eenzaam en verlaten, heeft haar toeſtand op dat wreede tijdſtip wezenlijk iets ſmartelijks, en dat ons medelijden met haar lot moet doen inboezemen.

ja van menige ziekten volkomen bevrijd worden. Voor deze Vrouwen was te voren de vloeijing der maanſtonden of eene, voornamelijk voor de levenskracht, zeer verzwakkende magt, waarmede tevens ook de andere invloeden, zwangerheid, kraambed en zoging, met derzelver verzwakkende gevolgen, wegbleven; of menige betrekkingen van haar leven werden misſchien juist om dezen tijd veranderd, welke deels in eene natuurlijke, deels in eene zedelijke betrekking, eenen weldadiger invloed op hare gezondheid hadden, en de levenskracht in derzelver geheele Organismus verhoogden.

§. 407.

De maanſtonden houden gewoonlijk in gevorderde jaren der Vrouw met de volgende omſtandigheden op: 1) dezelve verſchijnen meer en meer ſpaarzaam en ongeregeld, dat is, komen nu eens vroeger, dan later, nu eens in eene mindere, dan wederom in eene grootere hoeveelheid, ſomtijds ſlechts om de drie of zes maanden, en verdwijnen allengskens, zonder de geringſte ſtoring van den algemeenen welſtand; 2) de maanſtonden houden plotſelijk, meestendeels ſlechts door ſchielijk werkende invloeden, op, bij voorbeeld door verkoudheid, aandoeningen, bij eene voorheen reeds zeer verhoogde prikkelbaarheid, ſomtijds met eenen plotſelijken aanval van ſlaauwten en daarop volgend overvloedig en zelfs druppelend zweet; 3) dezelve verdwijnen met de hevigſte bloedvloeijingen, welke zich op ééns voordoen, en de levenswerkzaamheid zeer verzwakken; of de menigte van het op ééns ontlaste

 bloed

bloed is wel niet zeer groot, maar de bloedvloed houdt langer aan. De gewone gevolgen daarvan zijn waterzucht, kwaadſappigheid, uit- en longtering.

Oorzaken.

§. 408.

De maanſtonden kunnen in het algemeen over het tijdperk der verdwijnende vruchtbaarheid niet voortduren. Slechts door de intensief werkzame levensverhouding in het overig Organismus wordt de hoogere graad van levensopgewektheid in de Vrouwelijke teeldeelen onderhouden, op welker onderlinge wederwerking, en met de overige levensverrigtingen, de geſchiktheid tot de gemelde geſlachtsverrigting berust. Zoo min derhalve deze werking eigenmagtig, onafhankelijk van den typus der overige verrigtingen beginnen kan, evenmin kan dezelve zelfſtandig en eigenmagtig voortduren. De geregelde oorzaken, welke aanleiding tot het wegblijven der maanſtonden in gevorderde jaren geven, zijn derhalve de volgende: 1) de vermindering der levenskracht in het Organismus over het algemeen, en van het voortbrengingsvermogen in het baarmoederſtelſel in het bijzonder, als een natuurlijk gevolg der gevorderde jaren en der dikwerf zoo menigvuldige invloeden, welke op hetzelve gewerkt hebben, bij voorbeeld de maanſtonden zelve, bloedvloeijingen, witte vloed, bijſlaap, menigvuldige zwangerheid, verlosſingen, kraambedden, en daarop volgende kraamvloeden en bloedvloeijingen, zogen, enz. 2) De baarmoeder treedt allengskens

we-

weder in denzelfden toestand als vóór de huwbaarheid; dezelve wordt allengskens harder en kleiner; bekomt wederom niet meer bloed, dan tot derzelver bestaan noodzakelijk is; wordt van derzelver eigendommelijke verrigting en vorige werktuigelijke gemeenschap ontheven, en wederom tot den laagsten trap des levens gebragt. 3) De vermindering der vruchtbaarheid, welke, hoe meer deze werkzaamheid door voorafgegane bezwangering opgewekt werd, des te eerder uitgeput wordt. 4) De verminderde werkzaamheid in de voedingsverrigting van het Organismus in het algemeen, volgens welke er gewoonlijk reeds minder bloed in gevorderde jaren voortgebragt wordt.

§. 409.

De oorzaken echter, welke pathologisch de geregelde (§. 408) vergezellen, en aanleiding geven, dat zich alsdan het ophouden der maanstonden in gevorderde jaren met ziekelijke toevallen openbaart, kunnen de volgende zijn: 1) De Vrouw is wél gevoed, bloedrijk, had eene weekelijke, zittende leefwijze, en te voren zeer sterk de maanstonden, waarmede hare moeder niet minder behebt was geweest; haar baarmoederstelsel was door vele moeijelijke verlossingen of menigvuldige miskramen, of door andere oorzaken, met name witte vloed, zelfbevlekking, zeer verzwakt, leed zelve veel aan bloedende aanbeijen, en was eene liefhebster van sterke dranken. Voor zulk eene Vrouw waren de maanstonden klaarblijkelijk, reeds enkel als eene vermindering der bloedmassa, onontbeerlijk, en in

 de

de magt der gewoonte ligt de grond van den in denzelfden tijd wederkeerenden bloedvloed, wanneer die geslachtsverrigting reeds geheel opgehouden had. Ook treft men bij Vrouwen ná haar acht en veertigste of vijftigste jaar den meer of min regelmatigen aanbeijenvloed menigvuldiger dan den tusschenpoozenden bloedvloed uit de teeldeelen aan. Dat echter de Natuur bij dezen de bloedvloed dikwijls aan de genoemde plaats bewerkt, daarvan mag de eenmaal hebbelijk gewordene aandrang naar deze deelen in bijzondere, derzelver begunstigende plaatselijke neigingen, als bovenmatige overgeërfde of verkregene wijdte der baarmoedervaten, uitgezette aderen aan het scheedegedeelte en in de scheede, verzweringen in deze deelen, verhardingen e. d. g., vertraagde omloop in de aanbeijenvaten, enz. oorzaak zijn. 2) Een' anderen van dien aard treft men bij eene ongeregelde en wellustige leefwijze van bejaarde Vrouwen aan. Volgens den regel moest de teeldrift en het teelvermogen te gelijk afnemen en ophouden, hetgeen echter door eenen aanhoudenden bijslaap, door eene bedorvene verbeeldingskracht en door kunstig prikkelende middelen dikwijls verhinderd wordt. Vrouwen, die in gevorderde jaren nog in den echt treden, zijn dikwerf aan deze kwalen blootgesteld. 3) De bloedvloeijingen kunnen ook door eene zittende leefwijze, door sterke purgeermiddelen, door werktuigelijke ziekten der baarmoeder, door verhardingen, zweren, kanker, e. d. g. veroorzaakt worden, in welk geval men de genoemde ziekten aan derzelver eigenlijke verschijnselen herkent.

Voor-

Voorzegging.

§. 410.

De voorzegging is, wanneer pathologische oorzaken de geregelde vergezellen, met betrekking tot den te verwachten uitslag, in het algemeen ongunstig, deels dewijl men de wegruiming der aanleidende schadelijkheden niet in zijne magt heeft, en deels wegens de zoo menigmaal bij deze kwaal plaatshebbende kwijnende zwakte der baarmoeder en van derzelver gebreken, over welker tegenwoordigheid men aanvankelijk niets stelligs beslissen kan. — Hoe menigvuldiger de bloedvloed wederkeert, en hoe rijkelijker die is, des te gevaarlijker is dezelve, dewijl zulks des te vroeger verzwakt. De gewone kleur en graad van vloeibaarheid van het bloed kan men als de gunstigste beschouwen; ongunstiger is de ontlasting van geronnen stukken, bijzonder wanneer die met een etterachtig, drabbig en stinkend vocht vermengd, en aan werktuigelijke ziekten der baarmoeder, bijzonder scirrhus en kanker, toe te schrijven zijn; het gevaarlijkst echter, en als een teeken van den naderenden dood, is het stroomsgewijs afloopen van helderrood, dun bloed.

Geneeswijze.

§. 411.

Het is een schadelijk vooroordeel, om, ten tijde dat de maanstonden, als een natuurlijk gevolg der gevorderde jaren, en op de bij §. 408 opgegevene geregelde oorzaken gegrond, gewoonlijk ophouden, telkens en onvoorwaardelijk geneesmiddelen aan te

wenden, voornamelijk verkoelende middelen en aderlatingen, waardoor men dikwerf de maanſtonden tot nadeel der gezondheid verlengt, tot ſterke bloedvloeijingen aanleiding geeft, en het leven, bij eene, buitendien door den ouderdom, diep gezonkene levenskracht, verkort. Het is dikwijls voor de verlenging van het leven en tot bevordering der gezondheid van veel meer nut, dat eene Vrouw in dit beſlisſend tijdperk zekere leefregelen in acht neme, om te bewerken, dat de maanſtonden, zoo niet met eene ſoort van welbehagen, ten minſte toch zonder bijzondere ſtoringen der gezondheid, wegblijven. Deze zijn de volgende: 1) de Vrouw vermijde elke natuurlijke en zedelijke verzwakking der, buitendien zoo zeer verminderde, levenskracht, bij voorbeeld verkoudheden, voornamelijk natte koude, aandoeningen, onwerkzame, zittende leefwijze, nachtwaken, buitenſporigheden, enz. 2) Zij vermijde ook alle invloeden, welke de levenswerkzaamheid te ſterk aanzetten, voornamelijk die, welke de prikkelbaarheid te hevig in het vaatſtelſel opwekken, namelijk hevig werkende aandoeningen, toorn, ergernis, liefde, verhittende ſpijzen en dranken, ſterke bewegingen. Het beste is matige beweging, werkzame leefwijze, zonder te ſterke inſpanning, en zacht voedende, ligt verteerbare ſpijzen, uit het dieren- en plantenrijk, ook een matig gebruik van wijn of bier, zoo eene Vrouw daaraan gewoon ware. Deze leefregelen opvolgende, kunnen de ſtonden gelukkig, en zonder de minſte ſtoring der gezondheid, wegblijven, in welk geval er volſtrekt geene geneesmiddelen noodig zijn.

§. 412.

§. 412.

Gewoonlijk wordt flechts de hulp van den Arts vereischt, als pathologifche oorzaken de geregelde vergezellen, en in het oog loopende ftoringen der gezondheid in dit tijdperk zich voordoen. Deze ftoringen zijn echter meestendeels een gevolg der, dikwijls te zeer, gezonkene levenskracht in het Organismus over het algemeen, en bijzonder van die in het teelftelfel, voornamelijk wanneer de invloeden (§. 409) in het vorige levenstijdperk zeer nadeelig gewerkt hebben, of andere nog dadelijk werken, en wanneer tevens het uiterlijk voorkomen van het voorwerp, het zwak geftel, de kleine zwakke pols, de, ten tijde der verfchijnende ftonden, merkbare afmatting, gebrek aan eetlust, bleeke gelaatskleur, zwakte, flaapzucht, traagheid tot den arbeid, hoofdpijn, herhaald geeuwen, fuizing in de ooren, flaauwten enz. daarvan blijken opleveren. Alsdan moet men de levenskracht, door opbeuring van den prikkelbaren ftaat in de reproductive kringen, verhoogen, waartoe de radix ratanhiae, cortex aurantiorum, — cinnamomi, — simarubae, — chinae, met het heulfap en het kaneel, aangeprezen worden. Als daarop eene aanmerkelijke zwakte en tering volgt, dan moet men dadelijk de kina en het IJslandfche mos aanwenden. Als er koortfen en een fterk zweet aanwezig zijn, dan komen voornamelijk de mineraalzuren te pas.

§. 413.

§. 413.

Zeer vele voorwerpen echter worden, ten gevolge van hun ligchaamsgeſtel of van de vorige of nog werkende ſchadelijke invloeden, voornamelijk bij zeer ſterk verſchijnende maanſtonden, door hysteriſche en krampachtige aandoeningen aangetast; zoo zijn den Schrijver Vrouwen voorgekomen, welke om dezen tijd altoos in hysteriſche aanvallen vervielen. In dit geval is het noodzakelijk, om de, met verhoogde gevoeligheid plaatshebbende, zwakte, door vlugtige, krampwerende middelen tegen te gaan; derzelver aanwending vereischt echter voorzigtigheid, wijl eene te ſterke uitwerking daarvan, waardoor juist de krampachtige verſchijnſelen en de te ſterke maanſtonden vermeerderd worden, nadeelige gevolgen zoude veroorzaken. Tot inwendig gebruik worden de kamillen, de valeriana, het castoreum, de liquor C. C. succinatus, de aqua foetida Pharm. Boruss., het heulſap, de liquor anodynus aangeprezen, waarmede dergelijke inwrijvingen en klisteren doelmatig vereenigd worden.

§. 414.

Wanneer de maanſtonden zich te ſterk voordoen en de zieken daardoor nog zwakker worden, dagelijks bleeker en miskleurig uitzien, dan moet men dezelve vooral verminderen. Hiertoe dienen rust en vermijding van alle ſchadelijke invloeden, kaneel- en opiumtinktuur, met het Hallers zuur tot drank, ſtovingen, uit een aftrekſel van aromatiſche kruiden met wijnazijn, op den buik, en verſcheidene mid-

de-

delen, welke naauwkeuriger bij de te ſterke maanſtonden opgegeven zijn. — Somtijds houdt de bloedvloed uitwendig op, maar de algemeene zwakte neemt toe, de buik zwelt op en er ontſtaan plaatſelijke toevallen, welke te voren niet waargenomen werden. Dit zoo zijnde, onderzoeke men naauwkeurig, of er misſchien ook bloedklompen, het zij in- of uitwendig, voor den moedermond zich opgehoopt hebben, of dat de moedermond ook geſloten is. In dit geval is er wezenlijk een inwendige bloedvloed in de baarmoeder aanwezig, welke ligt miskend kan worden, en vereischt, dat men, door de ſcheede, in de uitgezette baarmoeder dringe, de klompen bloeds wegruime, en inſpuitingen uit het zoo even gemelde aftrekſel van kruiden met wijnazijn aanwende, of des noods ook een tampon, van ſpons vervaardigd, door middel van eene kleine balein, naar des Schrijvers methode met wijnazijn natgemaakt, inbrenge, om den, het gevaar dreigenden, bloedvloed te ſtillen.

§. 415.

Slechts zelden bevindt zich eene Vrouw om dezen tijd in zulk eenen toeſtand van hare levensverrigtingen, waardoor eene ongeregelde verhooging der levenskracht te kennen gegeven, en dan de antiphlogistiſche geneeswijze vereischt wordt. Slechts dán, wanneer haar om dezen tijd nieuwe en gunſtiger betrekkingen deelachtig worden, en zulke invloeden op haar werken, welke plotſelijk, door derzelver vermogende uitwerking, de prikkelbaarheid, vooral in

het

het reproductief ſtelſel, te zeer verhoogden, en ook met plaatſelijke aandoeningen eener te zeer vermeerderde prikkelbaarheid in het vaatſtelſel, bij voorbeeld met aanvallen van longontſteking, hevige hoofdpijnen, toevallen van razernij, flaauwten en bloedbrakingen gepaard gingen, moge de antiphlogistiſche geneeswijze, een meer plantaardige leefregel en koele verdunnende dranken, vermijding van alle verhittende ſpijzen en dranken en van ſterke bewegingen, het gebruik van antiphlogistiſche middelzouten, van den wijnſteen, van Glauber's zout, en in vereischte gevallen eene met voorzigtigheid aangewende algemeene aderlating, te pas komen.

§. 416.

Als men door onderzoek overtuigd is, dat de ontlasting van een etterig, drabbig en ſtinkend bloed aan misvormingen in de baarmoeder, polypen, vleeschklompen of werktuigelijke ziekten en gebrekkige ligging toe te ſchrijven zij, dan moeten de eerstgemelde, zoo het mogelijk is, weggeruimd en de laatstgemelde op die wijze behandeld worden, als men in de vierde Afdeeling zal aanwijzen. — Als de bloedvloeijingen echter gevolgen van aanbeijen zijn, dan behandele men dezelve volgens §. 312.

§. 417.

Voor het overige moge de Arts voorzigtig handelen, en niet elke verandering, ieder toeval, in dit tijdperk voorkomende, dadelijk met het wegblijven der maanſtonden in een onmiddelbaar

ver-

verband plaatſen; er wordt derhalve dikwerf het naauwkeurigſte onderzoek vereischt, om eene juiste verbindtenis van oorzaken te ontdekken (*).

(*) Hier nog iets meer bij te voegen, acht ik onnoodig. Naauwelijks toch zal men ergens dezelfde ziektevormen zoo naauwkeurig, breedvoerig en duidelijk beſchreven vinden, als in deze ganſche Afdeeling van den geleerden Schrijver aangetroffen worden. Overigens zij men niet te voorbarig met, en neme men bij het toedienen van in- en uitwendige geneesmiddelen de uiterſte behoedzaamheid in acht, daar de afwijkingen der maanſtonden ſteeds betrekkelijk zijn, dat is: dán eerst voor gebreken moeten beſchouwd worden, wanneer de gezonde toeſtand daardoor blijkbaar geſtoord wordt. Vooral zij men bij het niet verſchijnen der maanſtonden op derzelver ware oorzaken bedacht, en overtuige men zich door een behoorlijk onderzoek der aangedane deelen vooraf van derzelver al of niet werktuigelijke beletſelen, zonder, gelijk dit meest altijd plaats heeft, onvoorwaardelijk geneesmiddelen toe te dienen. Ook verwerpe men de bij velen nog in zwang zijnde gewoonte, om, ten tijde der ophoudende maanſtonden, aderlatingen en geneesmiddelen aan te wenden, offchoon geene de minſte aanwijzing zich daartoe voordoet.

LIT-

LITTERATUUR.

§. 418.

ARN. KERNER, *de mensium suppressionis ratione et curatione. Bas.* 1608. 4°.

GODEFR. MOEBIUS, *disp. de mensium suppressione. Jen.* 1645. 4°.

WERN. ROLFINCK, *de mensium suppressione, ib.* 1656. 4°.

CASP. MARCH, *de menocryphia. Kilon.* 1666. 4°.

J. H. GLASER, *de mensium suppressione, earumque per aures excretione. Basil.* 1673. 4°.

G. FRANCUS, *de menstruo sanguine in mulieribus citius et tardius, imo nunquam praesente. Heidelb.* 1674. 4°.

BROTBECK, *de sanguine menstruo. Tubing.* 1676. 4°.

P. NEITHARD, *de tributo lunari feminarum intercepto. Altdorf.* 1681.

DERIC. DREYER, *de menstruo fluxu sufflaminato. Lugd. Bat.* 1683. 4°.

J. DAN. MAJOR, *de catameniorum suppressione. Kilon.* 1693.

G. ERN. STAHL, *de mensium muliebrium fluxu secundum naturam et suppressione praeter naturali. Jen.* 1694.

Dezelfde, *de mensium insolitis viis. Halae* 1702.

De-

Dezelfde, *de fine mensium initio morborum variorum opportuno. ib.* 1710.

J. J. BAIER, *de mensibus dolorificis. Altdorf.* 1709. 4°.

KÖNIG, *de menstruis dolorificis, ib.* 1709. 4°.

J. HADR. SLEVOGT, *de mensibus gravidarum foetui innoxiis. Jenae* 1711 4°.

MICH. ALBERTI, *de mensium anomaliis convulsivis. Halae* 1716. 4°.

Dezelfde, *de initio mensium initio morborum. ib.* 1725. 4°.

Dezelfde, *casus menstrui fluxus anomali ex animi pathematibus perturbati, ib.* 1741. 4°.

J. A. FISCHER, *de menostasiâ, seu mensium suppressione. Erf.* 1726. 4°.

KEHLER, *de fluxu mensium ex oculo. Hard.* 1733. 4°.

C. LOPSSE, *de mensium suppressione. Lugd. Bat.* 1738. 4°.

HUMBERT, *de menstruis dolorificis. Argent.* 1742. 4°.

GEORG. ERH. HAMBERGER, *de viis mensium insolitis. Jenae* 1745. 4°.

GEODG. WOLFFG. WEDEL, *de viis mensium insolitis. Halae* 1745. 4°.

ANDR. EL. BÜCHNER, *de vitiis menstrui fluxus perite emendandis, ib.* 1754. 4°.

PANZER, *de fluxu mensium, febribus acutis et malignis superveniente, ut plurimum funesto, Altdorf.* 1755. 4°.

DAN. G. TRILLER, *programma de mensibus per nares Leonidae filiae erumpentibus ab imprudenti autem medico cum ipsius interitu infeliciter repressis. Vitemb.* 1758. 4°.

ROB. DOBSON, *de amenorrhoeâ. Edinb.* 1771. 8°.

HENR. FRID. DELIUS, *de providè dijudicandâ et curandâ ataxiâ mensium. Erlang.* 1772.

NIEZKY, *de haemorrhagiae narium ac gingivarum salubritate, loco fluxûs menstrui, casu quodam comprobatâ. Hal.* 1772. 4°.

ROZENBLAD, *sistens menorrhagiae abnormis casum singularem. Lond.* 1781. 4°.

BEERSTECHER, *de fluxu menstruorum doloroso. Duisb.* 1784. 4°.

THOM. SPENS, *de amenorrhoeâ. Edinb.* 1784. 8°.

F. MAI, *fata ac incommoda ex menstruis, naturae lege cessantibus, enata. Heidelb.* 1789. 4°.

TOEL, *de menstruorum vetulis cessantium causâ probabili. Jen.* 1790. 4°.

JOH. CAR. GEHLER, *catameniorum phaenomena in muliere sanâ et aegrotante. Lips.* 1793. 4°.

ANGERMANN, *catameniorum phaenomena in muliere sanâ et aegrotante. Lips.* 1793.

L. H. CH. NIEMEYER, *de menstruationis fine et usu. Goett.* 1796. 8°.

J. N. THOMANN, *de menstruor. fluxu ejusque vitiis. Progr.* I. *Wirceburgi* 1796.

BLUMENHAGEN, t. a. pl.

HOP-

HOPFE, *de menstruis eorumque praecipuis vitiis. Helmst.* 1798. 4°.

J. CHR. REIL, *über die Erkenntnisſ und Cur der Fieber.* III. *B.* 8. *Kap. Halle* 1799.

ETTLER, *de menstruatione vitiosâ. Goett.* 1800. 4°.

G. R. BÖHMER, *de menorrhoeae pathologiâ. Vitemb.* 1801. 4°.

H. CHR. AUG. OSTHOF, *Verſuche zur Berichtigung verſchiedener Gegenſtände aus den Gebieten des reinen und angewandten mediciniſchen Wisſens.* II. *B. Lemgo* 1804.

C. J. MEYER, t. a. pl. in het 2de Deel.

Ueber krankhafte Menſtruation in pathologiſcher und therapeutiſcher Hinſicht van Dr. A. HENKE in het *kliniſchen Taſchenbuche für Aerzte und Wundärzte* van Dr. ERNST HORN en Dr. ADOLPH HENKE. *Berl.* 1807. bl. 269—306.

Bemerkungen und Beobachtungen über die Bleichſucht und Menoſtaſie van Dr. HORN, in deszelfs *Archiv für practiſche Medicin und Klinik*, 5e. *Band.* I. *Heft. Berl.* 1808. 8°.

A. A. ROYER-COLLARD, *Essai sur l'aménorrhée, ou suppression du flux menstruel. Par. an* X. 8°.

J. MAGNE, *Diss. sur l'aménorrhée. ib.* 1808. 4°.

BULARD, *dissertation sur les maladies auxquelles les femmes sont exposées à l'époque de la cessation des menstrues. ib.* 808. 4°.

C. HOHNBAUM, *über eine besondere Urſache des übermäsſigen Monatflusſes. Erlangen* 1811. 8°.

F. C. NÄGELE, *von einigen Fehlern der Menstruation* t. a. pl. bl. 267—328.

JOH. PHIL. STEINLEIN, *disquisitio physiologico-medica de fluxu menstruo, ejusque praesertim aetiologiâ. Bamb.* 1815. 8°.

W. A. HAASE, *über die Erkenntniſs und Kur chroniſcher Krankheiten des menschlichen Organismus. Leipz.* 1817. I. *Bd.* §. 148—157.

P. L. GARDANNE, *de la ménopause, ou de l'âge critique des femmes. Paris* 1821. 8°. 2e. *Édit.*

HANDBOEK
OVER DE
KENNIS EN GENEZING
DER
ZIEKTEN
VAN HET
VROUWELIJKE GESLACHT;

DOOR

E. VON SIEBOLD,

Consulterenden Arts en Hoogleeraar te Berlijn.

Uit het Hoogduitsch,

naar de *tweede vermeerderde en verbeterde* Uitgave,

door

J. J. GAASWIJCK,

Praktizerenden Arts te Amsterdam.

EERSTEN DEELS 3e. EN 4e. STUK.

---

*

TE AMSTERDAM, BIJ

C. L. SCHLEIJER.

1822.

NAAMLIJST

DER

INTEEKENAREN.

Abrahams, (Gebr.) Boekhandelaars, te Middelburg, 2 Ex.
Adriani, (*P.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Oude Pekel-A.
Agema, (*J.*) Operateur, Heel- en Vroedmeester, te Harlingen.
Ahlé, (*H. M.*) Heel- en Vroedmeester, op Texel.
Alpherts, (*W. S.*) Med. & Art. Obst. Doct., te Cuilenborg.
Ancona, (*G. d'*) Med. Doct. en Vroedmeester, te Amſterdam.
B..., (Mevr. *E. v. d.*) te Amſterdam.
Backer, (*M.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Amſterdam.
Beetz, (*J. van*) Heel- en Vroedmeester, te Amſterdam.
Benthem, (*S. van*) Boekhandelaar, te Middelburg.
Berger, (*R. B. van*) Med. Doct. en Vroedmeester, te Beerta in Groningen.
Bergen & Comp., (*W. van*) Boekhandelaars, te Breda.
Bernard, (*J. C.*) Med. Profesſor, te Leyden.
Bisdom, (*A.*) Med. Doct., Lid der Provinciale Genees-kundige Commisſie te Dordrecht, reſiderende te Brielle.
Blusſé en *van Braam*, Boekhandelaars, te Dordrecht, 7 Ex.
Bock, (*M.*) Heelkundige, te Hellevoetſluis.
Böhmer, (*W.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Amſterdam.
Bolſius, (*A.*) Med. Doct., Chirurgijn en Vroedmeester, te 's Hertogenbosch.
Bosch, (*H. van den*) Stads Med. Doct., te Rotterdam.
Brachet, (*B.*) Apothecar, te Zaandam.
Broeke, (*J. C. van den*) Med. Cand., te Leyden.
Bronstring, (*J. P.*) Boekhandelaar, te Purmerend.
Brouwer, (*G.*) Boekhandelaar, te Deventer, 2 Ex.

Breuwer, (*J. W.*) Boekhandelaar, te Leeuwarden, 2 Ex.
Brouwer, (*P.*) Med. Doct., te Voorburg.
Bruining, (*J.*) Vroedmeester, te Amersfoort.
Buchner, (*E. C.*) Stads Med. Doct., te Kampen.
Cau, (*J. B. Ockers*) Med. Doct., te Rotterdam.
Cloots, (*R.*) Apothecar, te Zaandam.
Cooth, (*F. van*) Med. Doct., te Ravefteijn.
Coster, (*H.*) Boekhandelaar, te Alkmaar.
Coulon, (*A. Vitringa*) Med. Doct. en Chirurgijn, te Leeuwarden.
Dalen, (*J.*) Med. Doct., te Rotterdam.
Dam, (*J. van*) Anat. Chir. et Art. Obstetr. Lector, te Alkmaar.
Doeveren, (*H. F. van*) Med. Cand., te Leyden.
Dolder, (*A. A. van*) Heel- en Vroedmeester, te Meliskerke in Zeeland.
Dura, (*C. van*) Operateur, Chirurgijn en Vroedmeester, te Dordrecht.
Engeltrum, (*J. N.*) Stads Heel- en Vroedmeester, te Amfterdam.
Evers, (*J.*) Chirurgijn, Operateur en Vroedmeester, te Rotterdam.
Feenftra, (*P. H.*) Med. Doct. en Vroedmeester, te Kimswerd in Vriesland.
Gaaswijck, (*C. J.*) te Poortvliet, op het Eiland Tholen.
Geest, (*J. van*) Med. Doct., te Hondsholredijk.
Gerrets, (*G.*) Heelmeester, te Amfterdam.
Gillisfen, (*Pak.*) Stads Heel- en Vroedmeester, te Middelburg.
Gosman, (*W.*) Heel- en Vroedmeester, te Uitgeest.
Gosman, (*W.*) te Egmond.
s'Graeuwen, (*P.*) Med. Doct. en Stads Vroedmeester, te Middelburg.
Groenewoud, ( ) Med. Doct., te Spijk in Groningen.
Groesbeek, (*P.*) Heel- en Vroedmeester, te Oeltgensplaat.
Groesbeek, (*P.*) Heelkundige, te Dirksland.
Groothols, (*J.*) Heel- en Vroedmeester, te Leyden.

Gruel-

Gruelmann, (*J. C.*) Med. Doct., te Amſterdam.
Gysberti, (*H*) Med. Doct., te Schiedam.
Hazebroek, (*A.*) Med. Doct., te Leyden.
Hennequin, (*Ph. J.*) Med. Doct., te Sluijs in Zeeland.
Hermſe, (*Hk.*) Chirurgijn, te Amſterdam.
Hesmus, ( ) Med. Doct., te Breda.
Heymans, ( ) Med. Doct., te Rotterdam.
Heynis, *Tz.*, (*J.*) Boekhandelaar, te Zaandijk.
Hoedt, (*A. ten*) Boekhandelaar, te Nijmegen.
Hofman, (*J. de Vries*) Med. Doct. en Lector Art. Obst. ac Botanic., Secretaris van de Provinciale Geneeskundige Commisſie van Overijsſel enz.
Hogenſtraten, *Az.*, (*J. H.*) Chirurgijn, te Leyden.
Holswart, (*J.*) Heel- en Oogmeester, te Amſterdam.
Hoogendorp, (*A. van*) te St. Maartensdijk, op het Eiland Tholen.
Huyſingh, (*H. V.*) Boekhandelaar, te Winſchoten, 2 Ex.
Idzerda, (*H. R.*) Genees-, Heel- en Vroedmeester, te Rauwerd in Vriesland.
Ingenhausz, (*J. L.*) Med. Doct., te Breda.
Jong, (*J. de*) Apothecar, te Amſterdam.
Jorisma, (*T. H.*) Med. et Art. Obst. Doct., te Hoorn.
Kakerken, (*van*) Med. Doct., te Breda.
Kerbert, ( ) te Loenen.
Kerbert, (*J. J.*) Heel- en Vroedmeester, te Koog aan de Zaan.
Kesteren, (*J. C. van*) Boekhandelaar, te Amſterdam.
Keverling, (*J.*) Chirurgijn, te Oldeboorn.
Keyl, (*H. J.*) Med. Doct., te Witzenkerke in Noord Beveland.
Kleisma, ( ) Chirurgijn en Vroedmeester, te Middelharnis.
Knook, (*D.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Willemſtad.
Koning, (*J. de*) Heel- en Vroedmeester, te Bloemendaal.
Koole, (*J.*) Boekhandelaar, te Zierikzee, 2 Ex.
Kooper, *Jz.*, (*Dirk*) Chirurgijn, te Schiedam.
Kouwer & *Comp.*, (*J.*) Boekhandelaars, te Wormerveer.

Kooy, (*B. van der*) Heel- en Vroedmeester, te Dronrijp.
Kooyman, (*N.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Hazerswoude.
Kuhn, (*W.*) voor het Heelkundige Leesgezelſchap: *tot meerdere kennis*, te Oud-Beijerland.
Kuys, (*A. P.*) Med. Doct., te Hoorn.
Laar, (*J. van de*) Med. Doct., te Enkhuizen.
Laues, (*A. de*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Zuidland.
Laues, *Jr.*, (*G. de*) Heel- en Vroedmeester, te ZwarteWaal.
Leesgezelſchap: (het Geneeskundig) *ter Bevordering van Kennis en Beoefening*, te Gouda.
Leeuwen, (*J. W. van*) Boekhandelaar, te Leyden, 13 Ex.
Lepelaer, (*J. M. de*) Chirurgijn, Operateur en Vroedmeester, te Wemeldingen.
Lhar, (*J. G.*) Stads Operateur en Vroedmeester, te Middelburg.
Lichtenberg, (*J. C. van der Burcht van*) Med. Stud., te Leyden.
Loenen, (*J. J. van*) Med. Doct., te Harderwijk.
Loo, (*M. Rodi de*) Officier van Gezondheid, te Zutphen.
Loopwijk, (*J. B.*) Heel- en Vroedmeester, te Asſendelft.
Ludeking, (*W. E.*) Chir. et Art. Obst., Stud. te Amſterdam.
Luiscius, (*A. van Stipriaan*) Med. Doct., te Delft.
Maats, *Jz.*. (*C.*) Heelmeester, op het Eiland Wieringen.
Macquelyn, (*M. J.*) Lid van den Stedelijken Raad en Stads Heelmeester, te Delft.
Mahlſtede, (*J. P.*) Med. Doct., te Nieuwkoop.
Meerem, (*F. van*) Boekhandelaar, te Zierikzee.
Mens, (*J. F. van*) Med. Doct., te Breda.
Menſert, (*W.*) Chir. Doct. en Oculist van Z. M. den Koning, Stads Operateur van het Cataract, te Amſterdam.
Meurſinge, (*H.*) Chirurgijn, voor het Leesgezelſchap: *ter Bevordering der Geneeskunde*, te Leeuwarden.
Meyer, (*C.*) Med. Doct., aan de Koorndijk.
Meyer, (*C. R.*) Apothecar in het Aalmoezeniers Weeshuis van Amſterdam.
Meyer, (*J. A. de*) Med. Doct., te Katwijk.

Mo-

Moleschot, (*J. F. G.*) Med. Doct., te 's Hertogenbosch.
Munnich, (*D.*) Heelmeester, te Broek in Waterland.
Nellius, (*J.*) Chir. en Apothecar, te Wormerveer.
Neve, (*A. S. de Bruyn de*) Med. Doct., te Rotterdam.
Niekerk, (*J.*) Chir. et Art. Obst., Stud., te Amſterdam.
Nolen, (*D.*) Stads Chirurgijn, Operateur en Vroedmeester, te Rotterdam.
Noman, (*J.*) Boekhandelaar, te Zalt-Bommel.
Noorduyn, (*J.*) Boekhandelaar, te Gorcum.
Nortier, (*A.*) Operateur, Heel- en Vroedmeester, te Rotterdam.
Oomkens, (*J.*) Boekhandelaar, te Groningen, 3 Ex.
Paauw, (*C. van der Breggen*) Med. Stud., te Leyden.
Paddenburgh, (*O. J. van*) Boekhandelaar, te Utrecht.
Pastoor, (*C.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Schoondijke.
Peters, (*J. H.*) Med. Doct., te Wormerveer.
Pieterſe, (*T.*) Stads Heel- en Vroedmeester, te Goes.
Pos, (*A.*) Heel- en Vroedmeester, te Amſterdam.
Puyn, (*J. G.*) Vroedmeester en Stads Chirurgijn, te Haarlem.
Pynacker, (*A. Lemzon*) Med. Doct., te Alphen.
Quaestius, (*J. W.*) Med. Doct. en Chirurgijn, te Leeuwarden.
Ree, (*B. H. van*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Zaandam.
Rees, (*J. van*) Med. Doct., te Cuilenborg.
Regenbogen, (*R.*) Med. Doct. en Vroedmeester, te Franeker.
Reteimeyer, (*J. B.*) voor het Leesmuſeum van Amſterdam.
Reuſe, (*L. P.*) Stads Heel- en Vroedmeester, te Vlisſingen.
Roghair, (*S.*) Med. Doct., te Ouderkerk aan den Amſtel.
Rolff, (*H.*) Boekhandelaar, te Edam.
Römelingh, (*J.*) Boekhandelaar, te Groningen.
Sande, (Wed. *J. J. van de*) Boekhandelares, te Middelburg.
Schoonhoven, (*J. van*) Boekhandelaar, te Utrecht.
Schouwman, (*A.*) Heel- en Vroedmeester, te Dordrecht.
Schumer, (*L. M.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Amſterdam.
Simon, (*J. E.*) Med. Doct. en Chirurgijn, te Leeuwarden.
Smith, (*A.*) Med. et Art. Obst. Doct., te Beerta in Groningen.

Soek,

Soek, (*P.*) Heel- en Vroedmeester, te Delft.
Spruit, (*M.*) Chirurgijn, te Vlaardingen.
Suerhoff, (*D. Hartog*) Heelmeester, te Doorn.
Suringar, (*G. T. N.*) Boekhandelaar, te Leeuwarden, 5 Ex.
Thierens, (*C. P.*) Apothecar, te Amſterdam.
Tilleman, (*I. J.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Amſterdam.
Timmers, (*A.*) Heel- en Vroedmeester, te Zwijndrecht.
Tjemkes, ( ) te Hem.
Tuinhoud, ( ) Med. Doct., te Oldeboorn.
Vaders, (*Joh.*) Chirurgijn, te Schiedam.
Valk, (*D.*) Med. Doct., te Amſterdam.
Veenenbos, (*A.*) Heel- en Vroedmeester, te Gieſendam.
Verboon, (*G.*) Chirurgijn en Vroedmeester, te Vlaardingen.
Verhoeff, (*A.*) Ridder der Koninkl. Orde van den Nederl. Leeuw, Heel- en Vroedmeester enz., te Utrecht.
Vierhout, (*G.*) Chirurgijn, Operateur en Vroedmeester, te Rotterdam.
Vorstman, (*J. G.*) Stads Heelmeester, te Delft.
Vuisting, (*J. C.*) Heel- en Vroedmeester, te Rijpwetering.
Wageningen, (*P. J. van*) Operateur, Heel- en Vroedmeester, te Rotterdam.
Wall, (*W. G. van de*) Med. Doct., te Sommelsdijk.
Wermeskerken, (*D. R. van*) Boekhandelaar, te Tiel.
Willemberg, ( ) te 's Gravenhage.
Winius, (*Hebbele*) Med. Doct., te Grijpskerke.
Wolterbeek, (*J. I.*) Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Hoogeſchool, te Utrecht.
Wortman, (*H.*) Chirurgijn, te Leymuiden.
Zuidema, (*W.*) Boekhandelaar, te Groningen.
Zweers, (*H.*) te Amſterdam.
Zynen, (*J. van der Heggen*) Heel- en Vroedmeester, te 's Gravenhage.

INHOUD.

TWEEDE AFDEELING.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

DERDE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER

DERDE HOOFDSTUK.

TWEEDE AFDEELING.

OVER DE BLEEKZUCHT, DE NYMPHOMANIE, DE HYSTERIE EN DE ONVRUCHTBAARHEID.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de Bleekzucht.

§. 419.

Tot eene der menigvuldigste ziekten, welke met de huwbaarheid plaats grijpt, behoort de Bleekzucht (*Chlorosis*); doch dezelve komt ook later, namelijk tusschen de huwbaarheid en de natuurlijke ophouding der maanstonden, voor. KALTSCHMID heeft dezelve bij eene Weduwe van dertig jaren waargenomen.

KALTSCHMID, *dissert. Vidua triginta annorum, chlorosi laborans, Jen.* 1752.

Kenteekenen.

§. 420.

Algemeene zwakte en matheid van het geheele ligchaam, voornamelijk in de extremiteiten; een trage, langzame gang; plotselijke vermoeidheid na de

de minſte inſpanning en beweging; een bleek voorkomen, met eene groen- of graauwachtige gelaatskleur; bleeke, blaauwachtige lippen; geelachtig bruine of geheel bruine wenkbraauwen, welke bij eenen zeer hoogen graad van toenemende zwakte zwellen; vale, ligtgele kleur der sclerotica; gebrek aan natuurlijke warmte; herhaalde rillingen; zeer kleine, langzame, zwakke pols; moeijelijke ademhaling; benaauwde borst (*dyspnoea*); engborstigheid; ſterke ſlaaplust; veelvuldig geeuwen; zwakke ſpijsvertering, kenbaar door gebrek aan eetlust, of trek naar ongewone dingen, bitteren ſmaak, met een wit- of bruinachtig ſlijm op de tong, misſelijkheid, menigvuldig braken, benaauwdheid en hartklopping na het eten, en door verſtopping; gebrek aan uitwaſeming; drooge huid; eenigzins opgezette buik; de maanſtonden vloeijen niet, of, als zulks plaats heeft, zeer ſpaarzaam en bleek; dikwerf beſpeurt men ſlechts een' ſlijmachtigen vloed; de pis is bleek en ontlast zich zelden; zuchtachtige zwelling der voeten, ſomtijds ook van het gezigt; ongemeene neêrſlagtigheid der ziel; geene geſlachtsneiging; onverſchilligheid omtrent alles; hartklopping; nu en dan ſlaauwten, ijlhoofdigheid en ſtuiptrekkingen.

Gevolgen.

§. 421.

De gevolgen zijn onvruchtbaarheid, altijddurende zwakte, groote onaandoenlijkheid, hysterie, zenuwkoortſen, vallende ziekte, melancholie, razernij, aanhoudende zwakke ſpijsvertering, witte vloed, welke

heb-

hebbelijk wordt, buiksverſtoppingen, buitengewone paſſive bloedvloeijingen, ſomtijds bloedbrakingen, chroniſche engborstigheid, waterzucht, borstwater, zuchtige voeten, Hydrops anasarca en ascites, ſlijmtering en uitterende koortſen, waarmede de ziekte in dezen hoogen graad eindigt.

§. 422.

Na den dood vindt men, bij een anatomisch onderzoek, in de holte der borst eene menigte water, Lymphe, en de long door etter of bederf aangetast; het hart, als de zieke te voren veel aan hartkloppingen geleden heeft, zeer groot en door geronnen bloed uitgezet, en de kapvliezen misvormd en als ware het verbeend; in den buik water; ſommige organen, bijzonder de lever, zeer bleek, en de darmſcheilsklieren verhard; de maag ledig en zamengetrokken; de ſcheede zeer naauw en de baarmoeder zeer klein, als die van een tweejarig kind; ſomtijds is een gedeelte der ſcheede en van den in dezelve zich uitſtrekkenden hals der baarmoeder kraakbeenig; een gedeelte van, of de geheele eijerſtok, doet zich onregelmatig groot voor; meestendeels zijn beide ongemeen klein en als ware het in een gekrompen.

Oorzaken.

§. 423.

De Bleekzucht wordt meestendeels reeds aan eenen zekeren aanleg, kenbaar door eenen algemeenen ſlappen toeſtand van het zenuw- en vaatſtelſel in den buik, toegeſchreven. Dezelve tast voor-

werpen met een bol, flap, opdragtig en phlegmatiek voorkomen aan; zulke, welke aan symptomen van buiksverstoppingen, aan bleekzucht, opgezetten en gespannen' buik, bijzonder aan slijmvloeden van het darmkanaal, slijmaanbeijen en witten vloed, slechte spijsvertering, algemeene traagheid en onaandoenlijkheid onderhevig zijn.

§. 424.

Derzelver oorzaken zijn zulke, welke of de prikkelbaarheid van het slagaderstelsel in het algemeen, of der onderbuiksvaten in het bijzonder verminderen, en eenen tragen omloop aldaar ten gevolge hebben. Tot de eerste meer algemeen op het Organismus werkende schadelijke invloeden behooren de volgende: onvolkomene, physieke ontwikkeling van het ligchaam, door eene verwaarloosde opvoeding van de vroegste kindschheid af veroorzaakt; meestendeels ligt dezelve in eene slechte physieke oppassing en teedere opvoeding, zittende leefwijze en gebrek aan ligchaamsbeweging; in slecht en onverteerbaar voedsel, morsigheid, dampige, vochtige vertrekken; aanhoudende bezigheden in het water; door zedelijke invloeden te vroeg opgewekte teeldrift; meestendeels is bij deze zieken de gevoeligheid zeer verhoogd, met blijkbare kenmerken der zoo zeer verminderde verschijnselen der prikkelbaarheid; hevige inspanningen ten tijde der huwbaarheid; verhitting en daarop volgende verkouding, of door en door natwording van het ligchaam; gemoedsbewegingen, bijzonder kommer, toorn, schrik; verandering van leefwijze, bij voorbeeld wanneer gezonde meisjes

van

van zestien of twintig jaren, die, aan een werkzaam landleven gewoon, haar verblijf op het land tegen dat in de ſtad verwisſelen, hare bezigheden meer zittende verrigten en vooral op vochtige plaatſen wonen moeten; voorafgegane, zeer verzwakkende ziekten, ſlijm-, zenuw-, rot- of tusſchenpoozende koortſen; verlies van vochten door bovenmatige bloedvloeijingen, door aanhoudenden ſpeekſelvloed, roering, hebbelijke diarrhée, te lang voortgezet zogen enz. Meer plaatſelijk op het baarmoederſtelſel werkende ſchadelijkheden zijn: al te menigvuldige en te vroeg verrigte bijſlaap, zelfbevlekking, witte vloed, te vroeg of te veel verſchijnende maanſtonden, zeer zware kraambedden, hevige bloedvloeijingen uit de baarmoeder gedurende en na de verlosſing, te lang aanhoudende kraamvloeden enz.

§. 425.

Zeer dikwijls echter gaat de Bleekzucht gepaard met andere algemeene ziekten, welke of lang voorheen, van de eerſte kindschheid af, den algemeenen welſtand ſtoorden, bij voorbeeld waterzucht, Engelſche ziekte, scrofuleuse toeſtand, chroniſche uitſlag, hardnekkige ſlijmvloeden; of dezelve is een gevolg van voorafgegane ziekten, welke eerst juist vóór de huwbaarheid plaats hadden, en bijzonder de levenskracht van het geheele Organismus niet alleen, maar ook het voortbrengingsvermogen en de afzonderingswerkzaamheid van het baarmoederſtelſel zeer verzwakten. In beide gevallen is derhalve de Bleekzucht niet eene op zich zelve beſtaande idiopatiſche

ziekte, maar een van de middelbare of onmiddelbare gevolgen der te voren heerſchende ziekten, en van die invloeden, welke dezelve voortbragten.

§. 426.

De oorzaken der Bleekzucht kunnen plaatſelijk en organisch tevens zijn; bij voorbeeld verhardingen, scirrheuse gezwellen, vergroeijingen der baarmoeder, Atresie van het hymen en van den moedermond. De Bleekzucht ontſtaat meestendeels als een gevolg van Amenorrhé, bijzonder bij den in §. 423 plaatshebbenden aanleg, of wanneer organiſche ziekten der baarmoeder met een bovenmatig verlies van vochten gepaard gaan.

§. 427.

De maanſtonden worden gewoonlijk bij de Bleekzucht geſtoord; of dezelve zijn geheel opgeſtopt, of vloeijen ſlechts ſpaarzaam, of zijn te ſterk, miskleurig of ſlijmachtig. Hierom wilde men de ſtoringen dezer afzondering als de naaste oorzaak der Bleekzucht beſchouwd hebben; doch zeer ten onregte; dezelve zijn integendeel een gevolg der ſchadelijke invloeden en ziekten, welke de Bleekzucht voortbragten, en voornamelijk van de algemeene zwakte van het Organismus, en der zoo zeer verminderde werkzaamheid van het voortbrengingsvermogen in het baarmoederſtelſel. Als deze uit den weg geruimd is, dan zullen de ſtonden, meestal van zelve, geregeld wederkomen, en derhalve moet men ſlechts de geſtopte maanſtonden regtſtreeks zoeken voort te brengen.

§. 428.

§. 428.

Intusſchen moet de Geneesheer indachtig zijn, dat vóór het ontſtaan der Bleekzucht niet altijd zigtbare toevallige invloeden plaats hebben, maar dat de grond daartoe of in een' aangeborenen of erfelijken aanleg, of in zekere geheel onverwachte en dikwerf moeijelijk te ontdekken veranderingen, welke men aan het Vrouwelijke ligchaam met de huwbaarheid aantreft, gelegen is. Daartoe behooren de volgende gevallen.

§. 429.

1) Meisjes van eene teedere vorming en bewerktuiging, zonder zigtbaren aanleg tot ziekte, worden tusſchen het twaalfde en veertiende jaar, terwijl zij zeer ſpoedig opwasſen, aanvankelijk door bleekzuchtige toevallen aangetast, waarbij voor het overige de eetlust, de ſtoelgang en de ſlaap niet geſtoord zijn. Deze toeſtand bereikt zeer ſpoedig, meestendeels reeds binnen acht dagen, den hoogſten trap; blijft daarop, wanneer men de zieke aan zich zelve overlaat, vijf, zes en meerdere weken ſtaan, neemt dan allengskens af, en verdwijnt eindelijk geheel. Na eenigen tijd keeren de bleekzuchtige toevallen weder, nemen denzelfden loop, en kort daarna verſchijnen de maanſtonden voor de eerſte maal; in ſommige gevallen doen zich dezelve dadelijk na het afloopen van den eerſten aanval der ziekte voor, in andere worden dezelve door drie en meerdere tijdperken der ziekte voorafgegaan. De maanſtonden houden in deze omſtandigheid gemeenlijk derzelver

 ge-

geregelden typus, en vloeijen flechts fpaarzaam. De bleekzuchtige toevallen verfchijnen niet weder, en de, in dezen ouderdom gewone ontwikkelingen van het ligchaam hebben fpoedig en zonder ftoring plaats.

§. 430.

2) Meisjes van een prikkelbaar, reproductief ligchaamsgeftel, bij welke de ontwikkeling en groei van het ligchaam vroegtijdig derzelver behoorlijken graad bereikt heeft, bekomen de maanftonden zonder eenig ongemak; aanvankelijk regelmatig om de vier weken, maar altoos fterker, en eindelijk in zulk eene hoeveelheid, dat eene onmiddelbare verzwakking daarop volgt. Van deze verzwakking bekomen zij niet weder, en vervallen eindelijk tot Bleekzucht, bij welke zij knorrig van humeur zijn en de fpijsvertering zeer geftoord is. De maanftonden keeren nu alle drie weken weder, vloeijen zeer fterk, en het ontlaste bloed is miskleurig. De kwaal neemt nu toe, en, zonder vroegtijdige hulp, vervallen deze zieken in eenen kwaadfappigen (*leukophlegmatifchen*) toeftand, met algemeene of plaatfelijke ophoopingen van water in het celwijsweeffel en in de holligheden van het ligchaam. De maanftonden blijven weg, en een fukkelend leven, of de dood, door eene volkomene uitputting veroorzaakt, is eindelijk het lot, als de zieke verzuimd is.

§. 431.

3) Meisjes, die van hare kindschheid af een bleek voorkomen hadden, zich vroegtijdig ontwikkelen,

len, bij welke de groei reeds in het veertiende jaar derzelver volkomenheid, en meestal eene aanmerkelijke hoogte bereikt heeft, die een minder ſtevig ſpierweefſel hebben, en tevens mager zijn, hare maanſtonden zonder ongemakken krijgen, worden ſomtijds, als zij die reeds eenen geruimen tijd in de beste orde hadden, bleekzuchtig; zij lijden daarbij aan hevige hoofdpijnen, bloeden nu en dan uit den neus, en als deze verſchijnſelen eenen tijdlang plaats gehad hebben, vervallen zij in denzelfden toeſtand, als in §. 430 is aangewezen. De maanſtonden vloeijen ongeregeld, nu eens ſpaarzaam, dan wederom ſterk en miskleurig. Als dezelve geheel wegblijven, dan ontſtaan er gemeenlijk aanmerkelijke ophoopingen in de borst en in het hoofd; de zieken krijgen alle avonden eenige uren lang een opgezet rood aangezigt, hevige hoofdpijnen en duizelingen, hoesten veel en geven ſomtijds veel bloed op. De buik is ſchier altoos opgezet en hard. Eetlust en ſpijsvertering bevinden zich in een' geregelden toeſtand. De pols is meestendeels klein en ſnel, maar wordt niet zelden nu en dan vol en hard. Van het vorige geval is het nog hierdoor kennelijk onderſcheiden, dat deze kwaal, aan zich zelve overgelaten, niet aanhoudend toeneemt en in geene kwaadaardige ziekte ontaardt, maar altoos binnen zekere palen blijft, en bij afwisſeling af- en toeneemt.

§. 432.

4) Meisjes, die ten tijde, dat de maanſtonden voor de eerſte maal plegen te verſchijnen, in hare ligchamelijke ontwikkeling nog ten achteren zijn; wier

wier geſtalte omtrent enkele vormſels nog in geene evenredige betrekking ſtaat, gelijk zulks bij ontwikkelde menſchen altoos meer of min plaats heeft; die zich bijzonder door een in het oog loopend kinderachtig aanzigt in de gelaatstrekken onderſcheiden, zonder daarbij de opgeruimdheid eener vroegere jeugd te bezitten, worden in haar vijftiende of zestiende jaar allengskens bleekzuchtig. Somtijds verſchenen de maanſtonden eenmaal vooraf, offchoon ſlechts zeer ſpaarzaam, maar blijven dan voor altoos weg; meestal echter deden zij zich nog in het minst niet voor. Eenigen tijd daarna wordt men aan onderſcheidene deelen van het ligchaam een uitſlag gewaar, hetwelk aan de voeten in zweren ontaardt, en als deze genezen, hetgeen nogtans niet zonder moeite geſchiedt, dan ontſtaan er ziekelijke aandoeningen der borst, met vermeerderde uitwerpſelen van ſlijm; deze wijken aanvankelijk wel, wanneer de zweren aan den voet zich weder openen; doch eindelijk doen zich die aandoeningen, ondanks de zweren openblijven, op nieuw voor, en de zieke vervalt allengskens in eene ettering met hektiſche koortſen.

§. 433.

5) Niet zelden neemt men waar, dat Meisjes, bij welke of vóór de eerſte verſchijning der maanſtonden, of nadat dezelve een' tijd lang regelmatig gevloeid hebben, of zonder eenige merkbare oorzaak weggebleven zijn, de gewone toevallen der Bleekzucht krijgen, en er bij haar tevens ongewone verſchijnſelen van het begeertevermogen plaats hebben,

bij

bij voorbeeld eene onwederſtaanbare neiging tot genot van ongewone ſpijzen, aardachtige zelfſtandigheden, kolen enz.; zulke voorwerpen worden ook veel met zuur gekweld, waarmede gewoonlijk eene in het oog loopende verandering in het karakter der zieken en der zintuigen gepaard gaat. De ſlaap is onrustig, afgebroken, de ſpijsvertering gaat zeer langzaam voort, en de zieken kunnen dikwijls in acht dagen niet afgaan. De bleekzuchtige toevallen bereiken nimmer den hoogen graad, en de pols ſlaat altoos vrij geregeld. De ſpierverrigtingen zijn bij tusſchenpoozen zeer zwak, doch op andere tijden bemerkt men geene vermindering derzelven, en bijzonder is het dezer zieken eigen, dat zij tot eene ſterke inſpanning harer krachten bekwaam zijn, zonder daarop in eenen hoogen graad van verzwakking te vervallen. Deze toeſtand kan vele maanden duren, zonder dat het Organismus er door benadeeld wordt; eindelijk houden de bleekzuchtige toevallen op, en de zieke is, zoodra de maanſtonden voor de eerſte maal te voorſchijn komen, en eenige maanden na elkander regelmatig weder verſchijnen, volkomen herſteld.

Voorzegging.

§. 434.

De Bleekzucht, als zoodanig, is geene gevaarlijke ziekte; maar de genezing wordt moeijelijker, naar mate de ziekten, welke met dezelve zamenloopen, en te eerder ontſtaan kunnen, hoe langer reeds de Bleekzucht geduurd heeft, belangrijker zijn. —

De

De Bleekzucht verdwijnt somtijds van zelve, als dezelve na zekere veranderingen in de jaren der huwbaarheid ontstaat, of indien er toevallig om dezen tijd gunstige betrekkingen op de zieke invloed hebben. — De genezing wordt zeer moeijelijk, en dikwerf onmogelijk, wanneer de schadelijke invloeden, bij voorbeeld zelfbevlekking, treurigheid, kommer, aanhoudend zitten, gebrek aan zuivere lucht, ingespannen werkzaamheden van geestbeschaving enz. blijven voortwerken.

Geneeswijze.

§. 435.

Verhoogde zwakte der levenskracht in het Organismus over het algemeen, en bijzonderlijk van het voortbrengingsvermogen in het baarmoederstelsel, moet gewoonlijk het algemeene doel der genezing zijn.

§. 436.

Voor en aleer tot de behandeling zelve over te gaan, moet men onderzoeken, door welke invloeden de Bleekzucht veroorzaakt werd, en of zij een onmiddelbaar gevolg van deze, of het uitwerksel van andere ziekten zij.

§. 437.

Als de ziekte het uitwerksel van merkbare schadelijke invloeden is, en als zoodanig op zich zelve, zonder verbinding met andere kwalen, bestaat, dan zijn doelmatige diëetetische voorschriften van het grootste nut, welke dikwerf meer uitwerken dan geneesmiddelen. Het is derhalve een der belangrijkste plig-

pligten van den Arts, de leefwijze der zieken, derzelver omgevingen, betrekkingen, woning, bezigheden, geestige en natuurlijke leefregelen naauwkeurig te doorgronden, om zich te overtuigen, of men niet de eene of andere schadelijke uitwerking ontdekken kunne, en of het niet mogelijk zij, om deze te verwijderen, en van gunstige diëetetische invloeden gebruik te maken.

§. 438.

In het algemeen kan men de volgende diëetetische hulpmiddelen aanbevelen. Het spreekt van zelf, dat dezelve naar de jaren, de onderscheidene omgevingen en omstandigheden, den voormaligen toestand en de gewoonte der lijderes zoowel, als naar den graad, den omvang en de duurzaamheid der ziekte moeten gewijzigd worden: 1) men moet de zieke op alle mogelijke wijzen trachten te verstrooijen en te vervrolijken; 2) zij moet eene gezonde en frissche, bijzonder de buitenlucht, genieten; 3) zij moet eene zittende leefwijze vermijden, en dagelijks eene matige beweging maken, welke zij, in krachten toenemende, versterken moet; 4) haar voedsel zij dierlijke, gekruide en ligt verteerbare spijze; de drank goed, zuiver, ligt bier, en een weinig wijn; bijzonder prijze men na den maaltijd een glaasje Bourgonje aan; 5) het onmatig thee- en koffijdrinken verbiede men, als hoogst nadeelig; 6) men zorge steeds, dat de zieke niet te lang slape, en dat men haar bij dag door eene doelmatige bezigheid en vrolijkheid trachte te verstrooijen; 7) zij drage geene te dunne kleeding, ten einde

zich

zich aan geene verkoudheid bloot te ſtellen; doch zij kleede zich ook niet te warm; 8) een der nuttigſte diëetetiſche middelen is ook het gebruik van laauwwarme baden.

§. 439.

De genoemde diëetetiſche hulpmiddelen zijn echter niet altoos toereikend, om de Bleekzucht te genezen, weshalve men tot geneesmiddelen zijne toevlugt nemen moet, bijzonder wanneer dezelve reeds lang geduurd en de zwakte der levenskracht in het Organismus over het algemeen, en van het voortbrengingsvermogen in het baarmoederſtelſel, eenen hoogen graad bereikt heeft, en aan zekere oorzaken toe te ſchrijven zijn, die eene bijzondere opmerkzaamheid bij de genezing verdienen.

§. 440.

Het is echter bij de genezing hoogst belangrijk, dat men niet alleen op den graad der zwakte acht geve, maar ook, of deze met eene verminderde of verhoogde vatbaarheid gepaard gaat.

§. 441.

Bijaldien de zwakte met eene verminderde vatbaarheid gepaard gaat, welke toeſtand aan het geheele voorkomen, het temperament, het gedrag, de betrekkingen der zieken en bovenal de traagheid en ongevoeligheid van het ganſche ligchaamsgeſtel, en voornamelijk van het baarmoederſtelſel zigtbaar is, dan wende men die geneesmiddelen aan, 1) welke wegens derzelver ſcherpe ſtoffen, harst en éthériſche olie, uitnemend geſchikt zijn, om prik-

prikkelend op het baarmoederſtelſel te werken, en aldaar ophoopingen te veroorzaken, en 2) welke de werkzaamheid van het vaatſtelſel aanzetten. Tot de eerſte behooren, behalve de aftrekſels van kamillen en van valeriaan, de herba meliss., — menth. piper, majoran., millefol., de sem. foenic. en anisi, de cort. cinnam. en de eigenlijk zoogenaamde Emmenagoga. Van eene zwakkere uitwerking zijn: het gummi ammoniac. en galban., van ℈ß tot ℈j, het beste, in eene Emulsie of in pillen, het gummi asae foetid. van tien tot dertig greinen in eene Emulsie of in pillen, de tinct. as. foetid. van twintig tot zestig droppels, de aqua foetid. Ph. Bor. van één' tot twee theelepels, alleen of met de tinctur. castor., valerian, enz.; voorts de myrrhe in substantie van vijf tot vijftien greinen in poeder, pillen of Emulsie, in extract van ℈ß tot ℈j, in tinktuur van twintig tot veertig droppels; de herba cochleariae als succ. rec. express. dagelijks van ʒvj tot ℥j, in aromatiſche wateren opgelost, of als thee met de bovengenoemde aromatiſche kruiden. Veel werkzamer is de rhabarber in substantie van ℈ß tot ʒj in poeder of in pillen met het extr. aloes, helleb. nigr., gratiolae, of zuiver bittere extracten; de baccae lauri en juniperi, vooral de laatstgenoemden in een waterig of wijnaftrekſel. Ook behooren hiertoe de zware roode wijn, de Hongaarſche wijn, het ammonium met deszelfs preparaten, de spir. sal. ae. aquos., vinos, foeniculat., anisat. en foetidus, het castoreum, het ol. animal. aethereum, de étheriſche oliën in het algemeen, het ol. juniperi, cinnam., terebinth, aether. enz. van vijf tot twintig droppels

in

in eene éthérifche oplosfing, als ook de natuurlijke balfems, de bals. peruvian., copaivae enz. van tien tot twintig droppels in eene Emulsie. De werkzaamfte middelen dezer klasfe zijn: de aloë in kleine giften (van één tot drie greinen), maar aanhoudend toegediend, meestendeels in pillen, en met de zoo evengenoemde middelen, in extract van vier tot zes greinen, in tinktuur van twintig tot veertig droppels; voorts de rad. hellebor. nigri, of in poeder van twee tot tien greinen, of in aftrekfel, of in extract van vijf tot tien greinen; de HB. gratiolae in extract van twee tot vier greinen en allengskens klimmende, of in aftrekfel (ʒjj op ℥vj kokend water en eetlepelswijze toegediend); eindelijk de folia sabinae in substantie van ℈j tot ʒ ß. met fuiker, of in eene infusie (℥j fol. sabin. op een pond water, en daarvan twee tot drie eetlepels gegeven), zelden in een afkookfel; werkzamer is het ol. sabin. aether. van één' tot vier droppels in een elaeosacchar. of Emulsie. Voor het overige wordt de keuze der genoemde middelen naar den meerderen of minderen graad van gevoelloosheid en traagheid, waarmede deze zwakte bij de Bleekzucht gepaard gaat, bepaald.

§. 442.

Tot de middelen, welke de werkzaamheid van het vaatftelfel en van het voortbrengingsvermogen in het baarmoederftelfel opwekken, behooren de zoogenaamde Tonica, welke behalve de bittere en extractif- of looiftof nog daarenboven de harst en éthérifche olie bevatten, namelijk de herba trifol. fibrin., marrub. alb., millefol., radix gentian. rubr.,

ga-

galang., imperatoriae, calam. aromat., caryophyllat., lign. quass., cort. angustur., cascarill., aurant., winteran., cinnamom., chinae en vooral het ijzer, bijzonder met ſpecerijachtige geneesmiddelen. Hiermede vereenige men uitwendig ſmeerſels op den onderbuik met éthériſche oliën, met de ol. sabinae, junip., terebinth., of de balsam. peruv. in wijngeest opgelost, of met bittere en aromatiſche kruiderwijnen en kruiderbrandewijn, even zoo de wrijvingen van den onderbuik met flenellen, welke met jeneverbeziën, den barnſteen, den mastik en dergelijke middelen doorrookt zijn. Als zeer werkzaam zijn ook aromatiſche kruidenbaden. — De diëet moet voedzaam en tevens prikkelend zijn. Het genot eener zuivere, heldere en gezonde lucht, vermijding van eene zittende leefwijze en van eenen te langen ſlaap, en de bij §. 434 aangevoerde diëetetiſche voorſchriften, worden bij voorkeur aangeprezen.

§. 443.

Als de zwakte van het Organismus bij de Bleekzucht door eene zeer verhoogde vatbaarheid gekenmerkt wordt, en zulks uit het uitwendig voorkomen der zieken, door invloeden en derzelver neiging tot krampachtige en hysteriſche toevallen, voornamelijk bij derzelver zachtſte werking, kenbaar is, dan zij men met de aanwending der verſterkende geneesmiddelen voorzigtig; veel min wende men dadelijk de krachtdadiger middelen, de tonica (§. 438), aan, welke niet alleen zeer dikwijls onverdragelijke benaauwdheden en andere ongemakken bij deze zieken te

 weeg

weeg brengen, maar ook ligt tot braken aanzetten. Slechts de min krachtdadige geneesmiddelen, zeer zachte aromatifche aftrekfels, en de mineraalzuren, Haller's en Mynficht's elixer, de verdunde zwavel- en verdunde zoutzuren verdienen hier bijzonder aangeprezen te worden, welke men het gefchiktst met een aromatisch aftrekfel, bij voorbeeld der herba menthae piperitae, — crispae, — melissae, — cinnamomi vereenigt. Indien voor het overige de zuren, wegens eene belangrijke ftoring der fpijsvertering, niet mogten verdragen worden, dan moet men de werkzaamheid der fpijsverteringswerktuigen verhoogen, waartoe, bij de buitendien zeer verhoogde vatbaarheid der maag en van het darmkanaal, geen middel zich beter aanbeveelt, dan het heulfap, hetwelk men met een der genoemde aromatifche aftrekfels vereenigt. Het fpreekt van zelf, dat men voor het overige de regelen eener gefchikte diëet in acht nemen en de fchadelijke invloeden wegruimen moet. Zoodra de te zeer verhoogde vatbaarheid verminderd is en het evenwigt der ftelfels zich begint te herftellen, dan gaat men tot de meer krachtdadige middelen (§. 442) over, waarvan men aanvankelijk de zachtfte, zoowel met betrekking tot derzelver krachtdadigheid als tot den toereikenden vorm, kiezen moet.

§. 444.

Men heeft tegen de Bleekzucht zekere specifica aangeprezen, waaronder men de balsamus sulphureus, de oude pillenvormen, bij voorbeeld de pilulae balsamicae, welke het extractum hellebor. nigr. de aloës, de flor. sal. ammon. mart., den crocus, het

opi-

opium en de essent. rhei bevatteden, de pilulae JUNKERI, STAHLII, BECCHERI, BOERHAAVII, en vooral het ijzer met deszelfs preparaten, telt. De werking hiervan zijn even zoo min specifiek, als der Emmenagoga bij de opgeſtopte maanſtonden, en men mag het eene zoo min als het andere onvoorwaardelijk voorſchrijven, dewijl die niet alleen in vele gevallen volſtrekt niet verdragen worden, maar waarvan het gebruik ook, om derzelver meestal verhittende uitwerking, gevaarlijk zijn kan. Al deze middelen kunnen gewoonlijk ſlechts in het bij §. 441 aangewezen geval toegediend worden.

§. 445.

Het belangrijkſte van deze middelen blijft altijd het ijzer tegen de Bleekzucht, als eene der eerſte ziekten van de reproductie, welke met eene zoo verminderde werkzaamheid en ongevoeligheid van het vaatſtelſel gepaard gaat. Het ijzer is zelfs nog boven verwachting werkzaam, wanneer de ziekte den hoogſten graad bereikt heeft, en tot waterzucht dreigt over te gaan. Hetzelve wordt, behalve in tinkturen, bijzonder in substantie aangeprezen, bij kleine giften en bij korte tusſchenpoozen met het heulſap en aromatiſche geneesmiddelen, — het kaneel of oranjeſchillen, — waarbij men in het oog moet houden, dat, hoe geringer de graad van prikkelbaarheid en gevoeligheid is, des te grootere giften van het ijzer verdragen worden. Van daar komt het ook, dat bij die bleekzuchtige zieken, welke zeer ongevoelig zijn, en bij welke eene neiging tot ſlijmvoortbrenging en tot water-

zucht

zucht bewijzen, dat het watervaatſtelſel in het Organismus de overhand heeft, het ijzer in de grootſte giften wèl bekomt.

§. 446.

Eene bijzondere vermelding verdienen de natuurlijke minerale ijzerbaden en bronnen, — Pyrmont, Driburg, Bocklet, Schwalbach, Brückenau, en eenige anderen. — Dezelve doen in de Bleekzucht eene ongemeen weldadige werking, bijzonder op de plaats zelve gebruikt, waar nog zoo menige andere betrekkingen en invloeden medewerken, welke de genezing dikwerf zeer ſnel helpen bevorderen. Nogtans moet men het drinken dier wateren met alle voorzigtigheid aanprijzen, daar hetzelve zeer gemakkelijk winden, benaauwdheid, diarrhéën en kwade ſpijsvertering over het algemeen te weeg brengt; hierom ſchrijve men, nevens het gebruik van het bad, liever het ijzer in substantie voor (*).

§. 447.

Voor het overige is het gebruik der werkzaamſte geneesmiddelen nutteloos, wanneer de invloeden (§. 424) niet vermijd en weggeruimd kunnen worden.

§. 448.

Bijaldien de Bleekzucht het gevolg der veronachtzaamde natuurlijke ontwikkeling van het ligchaam is, veroorzaakt door de in §. 425 bijgebragte in-

(*) *Bocklet und ſeine Heilquellen*, *von* J. SPINDLER. *Würzburg* 1818. *S.* 178. 8°.

invloeden, dan heeft, wel is waar, de in §. 442 aangeprezene verſterkende geneeswijze plaats; doch men zal echter het doel of volſtrekt niet, of ſlechts onvolkomen bereiken, wanneer de omgevingen en betrekkingen der zieke niet kunnen verbeterd worden.

§. 449.

Als de Bleekzucht een gevolg van de te vroeg opgewekte teeldrift is, veroorzaakt door zedelijke uitwerkſels en niet bevredigde teeldrift, dan is meestendeels de gevoeligheid te zeer verhoogd; weshalve die aanwijzing, welke §. 443 bijgebragt is, plaats heeft: een ſpoedig huwelijk moge voor het overige in dit geval zeer dikwijls het middel ter radicale genezing worden, zoodra de vorming van het ligchaam en deszelfs levenskracht den daartoe vereischten graad bekomen hebben.

§. 450.

De ziekte, door zelfbevlekking veroorzaakt, is door geen geneesmiddel tegen te gaan, zoo deze ondeugd niet vermijd wordt. De daardoor veroorzaakte zwakte vereischt de behandeling bij §. 443 vermeld; alleenlijk moet men gedeeltelijk nog op de verwijdering van den, na het afwennen der zelfbevlekking, nog nablijvenden witten vloed acht geven, alsmede om de aromatisch verſterkende geneesmiddelen met voorzigtigheid toe te dienen, ten einde door derzelver te hevige werking de teeldrift niet op te wekken, en nieuwe aanleiding tot het betasten der teeldeelen te geven. Dat men bij zeer

 jon-

jonge Meisjes echter ook alle gelegenheid, welke deze ondeugd maar eenigzins begunstigen kan, verwijderen moet, zal naauwelijks behoeven herinnerd te worden.

§. 451.

Als bleekzuchtige toevallen uit eenen te dikwerf en te vroeg verrigten bijslaap voortvloeijen, dan is matigheid en onthouding van den bijslaap de eerste voorwaarde ter genezing. Het ijzer en de krachtdadig versterkende middelen kunnen niet terstond verdragen worden; voedzame ongekruide spijzen, voorzigtig gebruikt, verblijf in de opene lucht, gezellige verstrooijing, naderhand matig genot van wijn en eindelijk het gebruik van een ijzerbevattend mineraalwater herstellen de gezondheid weldra weder.

§. 452.

Welk eene geneeswijze men moet aanwenden, als de Bleekzucht door de overige, in §. 424 aangewezene, invloeden veroorzaakt werd, valt niet moeijelijk te bepalen. Alleenlijk dient men in het oog te houden, dat in de meeste gevallen de herstelling niet door geneesmiddelen alleen, maar door eenen met den geest en het ligchaam overeenkomstigen leefregel geschieden moet, voornamelijk als de ziekte door gemoedsbewegingen en veranderingen van leefwijze mogt voortgebragt worden.

§. 453.

Als er met de Bleekzucht ziekten (§. 425) te zamenloopen, dan kan de indicatie daardoor menigvuldige wijzigingen ondergaan, daar zeer dikwijls de

de eerſte zorg moet zijn, om de grondziekte weg te ruimen, ten zij ook derzelver aard en naaste oorzaak dezelfde geneeswijze vereischt, als bij de Bleekzucht is aangewezen; alsdan kan men zeer dikwijls niet alleen terſtond het ijzer, maar ook de in §. 441 bijgebragte geneesmiddelen aanwenden (*).

§. 454.

Plaatſelijke en organiſche oorzaken tevens (§. 426) der Bleekzucht moeten, wel is waar, weggeruimd worden, maar zullen nogtans alleen de genezing niet bewerkſtelligen, indien niet te gelijker tijd de Amenorrhé verdreven wordt.

§. 455.

De zonder zigtbaren aanleg tot ziekte ontſtane Bleekzucht, in §. 429 vermeld, wordt door het gebruik van het ijzer, zuivere lucht, vele beweging en verſtrooijing wel zeer ſpoedig verdreven; maar men moet de zieke niet te vroeg met het gebruik der geneesmiddelen doen ophouden; wijl anders de kwaal even zoo ſpoedig wederkeert, en niet eerder geheel wegblijft, dan voordat de maanſtonden zich voordoen.

§. 456.

In het geval, §. 430 vermeld, werken dadelijk, bij de eerſte zigtbare verſchijnſelen der ziekte, ijzermid-

(*) Men leze: *die Mineralquellen zu Kisſingen und Bocklet, von* S. GOLDWITZ, *m. e. Kupf. Würzburg* 1795. *S.* 444. 8°.

middelen, menigvuldige beweging, verblijf in de opene lucht, gezellige verstrooijing, zoo weldadig, dat de verdere voortgang der kwaal daardoor belet wordt; allengskens herstelt zich de gezondheid oogenschijnlijk volkomen, de maanstonden nemen derzelver regelmatigen typus weder aan, vloeijen spaarzamer, en het ontlaste bloed herkrijgt deszelfs gewone kleur. Met de geneesmiddelen echter ophoudende, komen ligt de vorige toevallen weder, welke alsdan dezelfde behandeling vereischen; het is derhalve raadzaam, om verdere recidiven te voorkomen, dat men van tijd tot tijd, ten minste veertien dagen, het ijzer gebruiken laat.

§. 457.

In het geval, §. 431 vermeld, moet men nimmer het ijzer aanwenden, waardoor de ophooping en de neiging tot bloedvloeijingen te zeer vermeerderd worden; de toestand bewijst eene te zeer verhoogde prikkelbaarheid van het slagaderstelsel, waartegen met eene behoorlijke voorzigtigheid aangewende aderlatingen en het gebruik van prikkelende voetbaden zeer tot verligting strekken. Alle invloeden, welke maar eenigzins de prikkelbaarheid in het vaatstelsel te zeer verhoogen, moeten door de zieke vermijd worden, en slechts dan, wanneer de neiging tot ophoopingen weggenomen is, kan men de krachtdadiger middelen, de kina, het IJslandsche mos, een ligt verteerbaar voedzaam diëet en het ijzer met behoorlijke voorzigtigheid aanwenden.

§. 458.

§. 458.

Wanneer de Bleekzucht, op die wijze als in §. 432 omschreven is, zich voordoet, dan mag men de zweren niet onmiddellijk tegengaan, noch dadelijk het ijzer noch de krachtdadig versterkende geneesmiddelen (§. 442) voorschrijven; in deze gevallen worden inwendig de antimoniaalkalk en uitwendig de kunstige en natuurlijke zwavelbaden te Nenndorf, Eylse, Baden enz. de loogzoutig-ziltige baden te Töplitz, Ems, Wiesbaden, Karlsbad, voorzigtig en in eene matige temperatuur gebruikt, aangeprezen, en slechts dan, wanneer de zweren volkomen genezen zijn, zonder ziekelijke aandoeningen der borst ten gevolge te hebben, gaat men tot het ijzer, tot minerale ijzerbaden en tot eenen doelmatig voedzamen leefregel over.

§. 459.

Bijaldien de eigendommelijkheid der Bleekzucht door neiging tot zuur, eene onwederstaanbare zucht tot ongewoon voedsel, tot aardachtige zelfstandigheden, tot kolen en over het algemeen door toevallen van zwakke spijsvertering gekenmerkt wordt, dan worden specerijachtig bittere met absorberende middelen aangewezen. En zoodra de toevallen der gestoorde spijsvertering wegblijven, gaat men over tot staalmiddelen, welke aanvankelijk zeer geschikt met de magnesia, maar naderhand met aromatische middelen toegediend worden; tevens prijst men een ligt verteerbaar dierlijk voedsel, en tot drank ouden, voornamelijk rooden, wijn aan.

§. 460.

Somtijds neemt men bij de Bleekzucht nog in het oog loopende ſtoringen van het gastriſche ſtelſel en eene ophooping van ſchadelijke ſtoffen in het darmkanaal waar; meestal ondergaan hier de lever, het galſtelſel en het darmkanaal groote veranderingen; de afzondering is ziekelijk toegenomen, waardoor de ſchadelijke ſtoffen, gal en ſlijm in het galſtelſel, in de maag en in het darmkanaal zich ophoopen, en de masſa van vochten veranderd wordt. Hier worden voornamelijk ontlastmiddelen aangewezen, en de Arts dient te onderzoeken, of de ſchadelijke ſtoffen voornamelijk in de maag of in het darmkanaal zich huisvesten: in het eerſte geval worden braakmiddelen aangewezen, waaronder voornamelijk, bij neiging tot diarrhée, de ipecacuanha de voorkeur verdient; doch in het tweede geval dienen ontlastmiddelen, de jalappe, de rhabarber en het kwikzilver. Zoodra de neiging tot braken ophoudt, de eetlust wederkeert, de buik, bij eene regelmatige ontlasting, minder geſpannen is, dan ga men tot die geneesmiddelen over, welke de werkzaamheid der ſpijsverteringswerktuigen verhoogen: de bittere middelen met aromatiſche aftrekſels en de bals. vit. Hoffmann., het afkookſel van kina met de liq. Hoffm., doen in den aanvang der ziekte voortreffelijke dienſten, waarna men tot krachtdadiger verſterkende middelen, en het ijzer, benevens een doelmatig diëet, overgaat.

LITTERATUUR.

§. 461.

AEGID. LE BLANC, *ergo venus amantium ictero. Paris* 1616. 4°.

JOAN. ARM. DE MAURILLAIN, *ergo pallidis virginum coloribus venus. ib.* 1658. 4°.

JOAN. HENR. HUBNER, *de febre virginum amatoriâ. Francof.* 1688. 4°.

SCHEFFELIUS, *de chlorosi ab uterinae purgationis obstructione. Grypsh.* 1747. 4°.

FRID. HOFFMANN, *diss. de genuinâ chloroseos indole. In secundo ejus operum supplemento. part.* 2 *p.* 389. *Genev.* 1753. in fol.

JOAN. GASPAR. KORTE, *de pallore virginum venerem indicante. Hal.* 1759. 4°.

HERMANN, *diss. sistens dissidia autorum circa chloroseos nomen, genus, naturam et causas. Argent.* 1767. 4°.

ISAAC OTTMANN, *de morbis virginum. ib.* 1770. 4°.

H. M. MARKARD, *Beſchreibung von Pyrmont.* II. *B. Leipz.* 1785. 8°.

WILL. ROWLEY'S *Frauenzimmerkrankheiten*, t. a. pl. bl. 10.

MECKEL, *diss. de chlorosi. Hal.* 1796.

NEUMANN, *diss. de chlorosis naturâ atque medelâ. Francof.* 1798.

BRANDIS, *Erfahrungen über die Wirkung der Eiſenmittel im Allgemeinen, und des Driburger Waſſers ins beſondere. Hannov.* 1803.

J. J. BELLARD, *considérations physiologiques et médicales sur la chlorose. Par.* 1803. 4°.

CERTZ, *diss. de chlorosi. Francof.* 1804. 4°.

LENZ, *diss. de chlorosi. ib.* 1804.

HUFELANDS *Journal der practiſchen Heilkunde.* XX. *B.* 1 *St. S.* 9.

MAR-

MARCUS, *über die Anwendung des Eifens in der Medicin*, in deszelfs *Jahrbüchern der Medicin als Wisfenfchaft*. I. *B*. 2 *Heft*. *S*. 92. *Tübing*. 1806.

HORN'S *Archiv für praktifche Medicin und Klinik*. V. *B*.

FLEISCH *und* SCHNEIDER'S *Handbuch über die Krankheiten des mannbaren Alters*. I. *B*. *S*. 215.

F. B. PICHON VENDEUIL, *diss. sur la chlorose*. *Par*. 1808. 4°.

J. P. CAGNION, *Vues sur la puberté de la femme et sur la chlorose*, *ib*. 1809. 4°.

E. J. LUCAS, *de chlorosi*, *ib*. 1811. 4°.

D. C. VALLÉE, *de la chlorose*, *ib*. 1811. 4°.

D. W. A. HAASE, *über die Erkenntniss und Kur der chronifchen Krankheiten*. I. *B*. *S*. 556. *Leipz*. 1817. 8°.

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Nymphomanie.

§. 462.

De Nymphomanie (*Nymphomania*, *Salacitas*, *Hysterocnesmus*, *Hysteromania*, *Pruritus uteri*, *Satyriasis*) beſtaat in eenen ziekelijk verhoogden drang ter bevrediging van de teeldrift. Dezelve vertoont zich bij volgende gelegenheden: 1) bij het ontwaken der teeldrift, ten tijde der huwbaarheid; 2) bij menigvuldige pogingen van eenen man, om den bijſlaap uit te oefenen, welke, wegens de Atresie van het hymen of der ſcheede, niet mogelijk is; 3) bij eene ſpoedige verandering der leefwijze, dat is, wanneer Meisjes, die te voren zeer ontuchtig en wellustig leefden, met geweld daarvan afgehouden worden; 4) bij gehuwde Vrouwen, die zeer lang van hare Mannen verwijderd leven moeten, of door wier zwakte zij, bij een vurig temperament, niet kunnen bevredigd worden; 5) bij Weduwen, wier Mannen kort na het trouwen ſterven; 6) bij het ophouden der vruchtbaarheid.

Kenteekenen.

§. 463.

In den eerſten of geringſten graad geven de zieken zich geſtadig aan verliefde en wellustige denkbeelden over, en ſporen al het mogelijke op, om

om haren drang ter bevrediging der teeldrift te verhoogen, bij voorbeeld door eene weelderige lektuur, geile gesprekken, betasting van hare teeldeelen, enz. De uitwerksels daarvan zijn in den beginne, met betrekking tot haar zelfbehoud en de voorttelingsverrigtingen, van weinig of geen belang; zij zijn voor het overige omtrent alles, ja zelfs omtrent elk genoegen, onverschillig, wanneer hetzelve niet als middel dienen kan, om haren wellust te verhoogen. Zij hebben het meest de hand aan de teeldeelen, zijn onbekwaam tot den arbeid, treurig en diepzinnig, spreken niets, of drukken zich zachtjes in onverstaanbare bewoordingen bij zich zelven uit, beminnen de kunst van veinzen en willen hare wellustige denkbeelden en begeerten niet te kennen geven; daarentegen zoeken zij gaarne te behagen, beminnen derhalve den opschik, en als zij een' Man ontmoeten, dan verraden zij hare schaamte, en geven zich gewillig aan ieder genot over.

§. 464.

In den tweeden graad neemt de ziekte dagelijks toe, de zieken worden meer en meer schaamteloos, voeren den ganschen dag vele, bijzonder vuile gesprekken, zonder eenig overleg, waardoor zij hare ziekelijk verhoogde verbeeldingskracht en wellustige begeerten aan den dag leggen; allengskens verliezen zij alle gevoel van schaamte, al haar verstand en hare beoordeelingskracht, bijzonder ten opzigte harer geslachtsbetrekkingen. Zij spreken elken Man, hij zij, wie hij zij, bekend of onbekend, aan, om hare geilheid te bevredigen; nemen de

schan-

schandelijkste middelen te baat, om haar doel te bereiken, en beschimpen en mishandelen dikwerf den man, die haar verlangen niet voldoet.

§. 465.

In den derden graad bereikt de verwarring der zinnen den hoogsten trap, gelijk in de razernij; de hevigste woede gaat tot de stilste zwaarmoedigheid over; in het paroxismus van razernij, schreeuwen en razen zij geweldig, roepen den Mannen uit het venster toe, ontblooten zich, bedrijven de Onanie in het bijzijn van onderscheidene personen (*), en val-

(*) De Algemeene Geschiedenis verhaalt ons het voorval van een Meisje, bij hetwelk verscheidene vreemde ligchamen, zelfs beenstukken van eene adder, uit de scheede afgezonderd werden. Men had zich zeer bedrogen. De Schrijver kwam, de geschiedenis lezende, op het denkbeeld, of dit Meisje niet aan de Nymphomanie geleden en zij zelve deze vreemde ligchamen, bij hevige paroxismen, in de scheede gebragt had, om hare teeldrift te bevredigen. Ik, (zegt de Schrijver,) die zelf gelegenheid gehad heb, een' vreesselijken graad van Nymphomanie waar te nemen, weet, hoe zeer zulke zieken in de hevigste paroxismen van razernij zich zelven vergeten kunnen; en mij is tevens eene waarneming bekend, dat een Meisje, toen de Nymphomanie slechts den eersten graad bereikt had, zich van eenen gelen wortel bediende, welke afbrekende, daarna door eene operatie uit de scheede moest weggenomen worden. Zoo bezit ik twee vreemde ligchamen van een struikgewas, welke het binnenste eener molaäardige misvorming in de baarmoeder uitmaakten; men hield de Vrouw voor zwanger, er ontstond

vallen diegenen aan, welke zich tegen haar verlangen verzetten. Als er bedaarde tusſchenpoozingen plaats hebben, dan vervallen zij in de diepſte zwaarmoedigheid; ſomtijds brengen zij zich, gedurende dezelve, hare vorige ſchandelijkheden te binnen; maar bij beſchaafde en wèl opgevoede Vrouwen bereikt hare treurigheid en zwaarmoedigheid eenen nog hoogeren graad, en het is niet zonder voorbeeld, dat zij door zelfmoord een einde aan haar leven gemaakt hebben.

§. 466.

Als de ziekte den in §. 465 beſchreven graad bereikt heeft, dan lijdt ook reeds de reproductive kring met de overige verrigtingen van het teelſtelſel zeer. Deze graad der ziekte wordt gewoonlijk vergezeld door: gebrek aan eetlust; droogen, zeldzamen, of geheel verſtopten ſtoelgang, waarbij de zieken dien meermalen voorbedachtelijk ophouden; gebrek aan dorst; weinige, gele, dikke, taaije pis; volſtrekt geene, zeer ongeregelde, of ſomtijds zeer ſterk vloeijende maanſtonden; brandende hette over het ganſche ligchaam; ongevoeligheid tegen alle koude; een mager, miskleurig, verward aangezigt, hetwelk in het paroxismus zeer rood, buiten het-zel-

ſtond eene hevige bloedſtorting, en gedurende dezelve en onder de pijnlijkſte weeën werd zij van die misvorming bevrijd. Ik heb alle reden om te vooronderſtellen, dat deze vreemde ligchamen ook ſlechts van buiten in de teeldeelen, ten gevolge der Onanie, gebragt, en allengskens tot in de baarmoeder doorgedrongen zijn.

zelve bleek is; bruine kringen om de oogen; hevige pijnen in de ſchaamſtreek, gepaard met pijnen in den rug en in de lenden; gezwollene, ontſtokene, ook wel doorgekrabte teeldeelen; zeer dikwijls aanmerkelijke zwelling van den kittelaar, en uitvloeijing van een ſcherp en ſtinkend vocht uit de teeldeelen.

§. 467.

Bij de opening van het Lijk vond men den kittelaar bovenmate groot, hard, ontveld en op ſommige plaatſen met zweren bezet; de ſcheede aanmerkelijk verwijd; het ſcheedegedeelte buitengewoon dieper in de ſcheede, dan bij gezonde kuiſche perſonen; de lippen van den moedermond gezwollen en ongemeen hard; de basis en het ligchaam van de baarmoeder insgelijks hard, gezwollen, als ware het ontſtoken en etterachtig; de eijerſtokken waren meestendeels ook buitengemeen groot en met een ſlijmachtig vocht bedekt; de trompetten van Falloppius zeer rood, en gedeeltelijk of geheel etterachtig.

Oorzaken.

§. 468.

De oorzaken der Nymphomanie kunnen onderſcheiden zijn. Éénе der voornaamſte is te zeer verhoogde levenskracht en prikkelbaarheid in het baarmoederſtelſel, waardoor de geregelde organiſche gemeenſchap met het overig Organismus geſtoord wordt, dewijl er, als een gevolg van eenen te hoogen graad van productiviteit, meer wordt voortgebragt,

 dan

dan tot deszelfs inſtandhouding en tot de noodzakelijke teelverrigtingen vereischt wordt. Dit is ook de reden, dat bij diegenen, welke aan de Nymphomanie lijden, als een gevolg van den vermeerderden aandrang, de baarmoeder grooter en meer gezwollen, derzelver vaten veel grooter en meer uitgezet zijn, en de teeldeelen, als ook de baarmoeder in het bijzonder, rood en ontſtoken bevonden worden. De Nymphomanie ſchijnt derhalve in dit geval zeer dikwijls eene ware ontſteking der teeldeelen te zijn, welke dan bijzonder den hoogſten graad bereikt, wanneer de prikkelbaarheid plaatſelijk in het zenuwſtelſel aangedaan is, in welk geval ook de hoogſte verwarring der zinnen gewoonlijk plaats heeft. Bij een buitendien aanmerkelijk prikkelbaar reproductief geſtel kunnen zeer ligt tot Nymphomanie aanleiding geven: het gebruik van zeer voedzame en verhittende ſpijzen en dranken, bijzonder bij eene zittende, ſtille, zorgelooze leefwijze; afwisſeling van klimaat, dewijl niet alleen een hoogere graad van warmte, maar ook andere nieuwe ongewone prikkels invloed op de Natuur hebben; het gebruik van te warme baden, voornamelijk beſtaande uit zeer aromatiſche kruiden; zeer prikkelende en verhittende geneesmiddelen; opgeſtopte of wegblijvende maanſtonden, bijzonder na voorafgegane verhitting, e. d. g.

§. 469.

De Nymphomanie kan ook ontſtaan door prikkels, welke door eene onmiddellijke werking op de teeldeelen of op organen, waarmede zij door der-

zel-

zelver zenuwen en vaten in een naauwer verband ſtaan, de teeldrift te ſterk opwekken. Hiertoe behooren idiopatiſche ontſteking der teeldeelen en der baarmoeder (*); de prikkel van het ei bij de zwangerheid, in of buiten de baarmoeder (†); te veelvuldige bijſlaap gedurende de zwangerheid (§); zwelling of misvorming van den eijerſtok (⁎); mazel- (‡) of ſchurſtuitſlag (§§), welke zich tot in de teeldeelen verſpreidt; ſcherpe onreinigheden, welke in het darmkanaal vastzitten; wormen, voornamelijk maden (*Ascariden*), welke van den aars tot in de teeldeelen zich eenen weg baanden (**); veneriſche ziekte; vruchtelooze pogingen om den bijſlaap uit te oefenen, welke wegens de Atresie van het hymen of der ſcheede niet mogelijk is (††); Onanie; te groote gevoelige cli-

(*) BALDINGER's *Magazin für Aerzte.* X. *B. S.* 192. en REIL's *Fieberlehre.* IV. *B. S.* 56.

(†) SCHURIG, *Gynaecologia. S.* 21.

(§) *Belehrung über eine bisher unbekannte Folge ausſchweifender Befriedigung des Geſchlechtstriebes in der Ehe. Leipz.* 1799. 8°.

(⁎) BRENDEL, *observat. anat. Dec.* III. *Obs.* 10. — *Ephem. Nat. Cur. Cent.* VIII. *Obs.* 3. — HOFFMANN (MAUR.) *disquisitio Corporis humani anat. pathol. p.* 117. — MICHAËLIS, *pract. clin. special. Cas.* 22.

(‡) LENTIN, *Beobachtungen einiger Krankheiten.* S. 123.

(§§) THILENIUS, *med. und chir. Bemerkungen. S.* 288.

(**) *Ephem. Nat. Cur. Dec.* I. *Ann.* VIII. *Obs.* 75. — SCHURIG, *Gynaecologia, p.* 13. — LENTIN in HUFELAND's *Journal der prakt. Heilkunde.* XIV. *B.* 3 *St. S.* 10.

(††) Nog niet lang eerst werd door den Schrijver de furor uterinus, als een gevolg eener merkwaardige Atresie

 der

clitoris (*); prikkelende inſpuitingen in de ſcheede; moederſteunſels (*pessaria*) (†); het rijden (§); ſteenen in de nieren of in de pisblaas (⁎); en zekere geneesmiddelen, welke bijzonder op het baarmoederſtelſel werken, bij voorbeeld Spaanſche vliegen, sabina e. d. g.

§. 470.

Tot Nymphomanie kan ook dán aanleiding gegeven worden, wanneer door zekere invloeden de teeldrift in eenen hoogen graad opgewekt en verhoogd, maar door geene bevrediging gevolgd wordt. Deze invloeden zijn: wellustige lektuur en geſprekken; te vroege verkeering met Mannen; wellustig danſen; eenzame zittende leefwijze in een klooster of geſtichten van opvoeding; verandering van leefwijze; plotſelijke onthouding van den bijſlaap, enz.

§. 471.

der ſcheede waargenomen; de man had het hymen wel met deszelfs teellid gekwetst, maar de Atresie der ſcheede, waaruit door eene kleine opening, ter grootte eener Sonde, zich de maanſtonden ontlasten, met den vinger willende doorboren, waren de teeldeelen zoodanig geprikkeld en ontſtoken, dat zijne poging te vergeefs was; ik was verpligt, (zegt de Schrijver) om het dikke vlies op meerdere plaatſen met eene kromme ſchaar langs de holle Sonde en mijnen wijsvinger door te ſnijden.

(*) SCHURIG, *Gynaecologia*, *p.* 2, 27. — ZACUTUS LUSITANUS, *Prax. admirab. T.* II. *Obs.* 91.

(†) SCHROEDER in E. VON SIEBOLD'S *Journ. für Geburtshülfe, Frauenzimmer- und Kinderkrankheiten.* II. *B.* 3 *St.*

(§) SEBIZ, *exercit. med. p.* 376.

(⁎) *Act. Nat. Cur. Vol.* VII. *Obs.* 30. — CAMPER, *observat. circa mutationem calculorum. Cap.* 2. — ZACCHIAS, *Quaest. med. leg.* III. *Tit.* 1. *Quaest.* 4 et 8.

§. 471.

Eindelijk kan de oorzaak het naast in eene zeer verhoogde gevoeligheid van het Organismus in het algemeen en van het baarmoederſtelſel in het bijzonder gelegen zijn, veroorzaakt door erfelijken aanleg; weekelijke opvoeding; overdrevene verbeelding en herſenſchimmen; teedere tengere vorming van het ligchaam; voorafgegane buitenſporigheden, bijzonder in de Onanie; ſlecht voedſel; kommer en verdriet, bijzonder wegens gekrenkte liefde; aanhoudende ziekten, welke de gevoeligheid zeer verhoogden; bovenmatig thee drinken; zeer verzwakkende purgeermiddelen; te ſterke maanſtonden, enz. Deze ziekelijk verhoogde gevoeligheid zal des te minder als oorzaak miskend worden, wanneer niet alleen het voorkomen der zieke, maar tevens ook andere daarmede gepaard gaande zenuwaandoeningen dezelve bevestigen.

§. 472.

De ziekte tast voor het overige niet altijd enkel de ligchamelijke, maar ſomtijds de ziels- en gemoedsgeſteldheid aan. De zieke kan zich daarbij alleen met het voorwerp harer liefde bezig houden, waarbij de hartstogt aanvankelijk geheel zonder medewerking der teeldrift verſchijnt. De toeſtand der ziel doet zich aanvankelijk als zwaarmoedigheid voor, waarin bij de zieke, door eene geſtoorde beſchouwing van zich zelve en der wereld, zulk eene verkeerde verbeelding en oordeelskracht gevormd wordt, welke zich door eenen vasten waan

 over

over het wezenlijke of ingebeelde vaste voorwerp kenmerkt, van welks valschheid de zieke volſtrekt niet te overtuigen is. Storingen en verwoestingen in de verrigtingen der teelorganen kunnen hiertoe aanleiding geven, terwijl ook het verlies van het beminde voorwerp, deszelfs dood, ontrouw in de liefde, het bezit niet kunnende bereiken, enz. voornamelijk en regtſtreeks den geest en het gemoed treffen; menigvuldiger en bijzonder dán, wanneer een ziekelijke toeſtand van het teelſtelſel daarmede gepaard gaat, ontwikkelt zij zich langzaam en allengskens, en doet zich in dit geval door voorboden kennen. Als de zoodanigen zijn: eene in het oog loopende hysteriſche ſtemming, ingetogenheid in zich zelve, onverſchilligheid omtrent uitwendige omgevingen, invloeden en verſchijnſelen; de zieke is knorrig, argwanend, afgetrokken, en houdt zich bij aanhoudendheid ſlechts met het geliefde voorwerp, dat zijne ganſche opmerkzaamheid boeit, op. Als de zwaarmoedige toeſtand zich reeds ontwikkeld heeft, dan wordt de zieke neêrſlagtig, onrustiger, dikwijls ongeduldig, ontwijkt alle verkeering met menſchen, en is alleen aan haar geliefd voorwerp en aan het gevoel voor Mannen overgegeven, waarom zij voor alle andere aandoeningen onvatbaar is. — Als de zieke toeſtand der ziel razernij is, dan gaat met eene verkeerde beſchouwing en voorſtelling, gebrek van zelfbewustzijn en van inzigt in het al of niet bezitten van het geliefde voorwerp, eene verhoogde werkkracht naar buiten gepaard. Dienvolgens kenmerkt zich deze Nymphomanie door verwarring van den geest, in het oog loopende over-

drij-

drijving van het denkvermogen, een onstuimig streven naar zekere doeleinden ter bevrediging der teeldrift, eene ongemeen verhoogde werk- en eene ongewone spierkracht. Zij is de uitdrukking van dien inwendigen strijd, welke door onbevredigde teeldrift in het zielsorgaan woedt, en zich naar buiten voortplant. Hierdoor wordt het, gelijk bij §. 465 is aangemerkt, voor de anders ligchamelijk zwakke Meisjes of Vrouwen mogelijk, om Mannen, die zich tegen hare begeerte ter bevrediging der teeldrift verzetten, aan te vallen, te slaan en te overweldigen.

Voorzegging.

§. 473.

De genezing der Nymphomanie gaat gewoonlijk met grooter zwarigheid gepaard, voornamelijk wanneer de ziekte eenen zeer hoogen graad bereikt heeft, reeds lang aanhield, en hare oorzaak moeijelijk te ontdekken is. In den eersten graad is de genezing bijna altijd nog mogelijk, wanneer de ziekte nog met geene storingen in de verrigtingen van den geest vergezeld gaat. In den tweeden graad, wanneer er eenmaal zwaarmoedigheid met verwarring van het verstand vergezeld gaat, is de ziekte bijna ongeneeslijk, want zij slaat tot krankzinnigheid over; de ziekte heeft wel meermalen goede aanhoudende tusschenpoozingen, welke den Arts niet zelden eenige hoop van beterschap schijnen te beloven, maar deze zijn louter bedrog en doen ligt voor instortingen vreezen. Is de ziekte tot eene dolle woede, tot razernij geklommen, dan is de voorzegging zeer treurig; gewoon-

lijk is zij ongeneeslijk en doodt op onderscheidene wijzen: 1) door vermagering en uitterende koortsen, verzweringen, verhardingen en veretteriṇg in de baarmoeder, de eijerstokken of trompetten van Falloppius; 2) de zieke maakt door zelfmoord een einde aan haar leven; 3) zij blijft, zoo lang zij leeft, zinneloos, of 4) de kwaal gaat tot eene ongeneeslijke vallende ziekte over. In de volgende gevallen heeft men vermindering of volkomene genezing der Nymphomanie waargenomen, als 1) de maandstonden zich in eene aanzienlijke hoeveelheid ontlasteden, of plotselijk eene bloedvloeijing der baarmoeder, of een sterke aanbeijenvloed zich voordeed; 2) een goedaardige witte vloed in eene tamelijke menigte plaats had; 3) het doel der zieke bereikt werd door het voorwerp harer liefde en genegenheid te bezitten, en hare op hetzelve alleen gerigte teeldrift bevredigd te zien; 4) de zieke zwanger werd (*) en 5) eene uitzakking der baarmoeder ontstond.

Geneeswijze.

§. 474.

Het is voor de genezing zeer belangrijk, dat de Arts dadelijk den eersten graad der ziekte met alle opmerkzaamheid, den meest mogelijken ijver en waarnemingsgeest, bijzonder ook in zielkundige betrekking, behandele; derhalve is het noodzakelijk, dat hij niet alleen het ligchaamsgestel en het karakter der zieke naauwkeurig kenne, maar ook al hare om-

(*) Deze waarneming zijn wij aan den Vader der Geneeskunde verschuldigd. Hij was het, die het eerst ons leerde: *Ex utero furentes, si concipiant, sanae fiunt.*

omgevingen en betrekkingen diep doorgronde, om de genezing met zekerheid te kunnen vestigen, welke zich voornamelijk naar de oorzaken en de daaruit ontstane gevolgen en storingen regelt.

§. 475.

De oorzaak in eene te zeer verhoogde levenskracht en prikkelbaarheid van het baarmoederstelsel gelegen zijnde, veroorzaakt door de in §. 468 bijgebragte betrekkingen van het Organismus en der invloeden, dan is de antiphlogistische geneeswijze aangewezen. Zoo er geene koorts noch eenige andere storing der gezondheid van belang zich voordoet, dan zijn doelmatige diëetetische voorschriften toereikend, om de in minderen graad verhoogde teeldrift te matigen: 1) men prijze, in plaats van te voedzame, specerijachtige en verhittende spijzen en dranken, een' meer vegetabilischen, verkoelenden en verdunnenden leefregel aan; 2) men verbiede te sterke bewegingen, bijzonder het dansen; 3) men verwijdere al wat de zinnen over het algemeen te sterk prikkelt; 4) men late de zieke op matrassen slapen en zich slechts matig dekken; 5) hare kleeding, welke zij des daags draagt, zij niet te warm; 6) in de kamer heersche steeds eene koele temperatuur; 7) men verwijdere haar van het gezelschap en de verkeering met Mannen; 8) men vermijde elke gelegenheid, waardoor men de zieke maar eenigzins aan den invloed van te prikkelende aandoeningen blootstelt; de nederdrukkende, integendeel, kunnen nogtans van een zeer weldadig gevolg zijn, zoo als SCHURIG eene belangrijke waarne-

neming daarvan aangeteekend heeft (*). Gaat echter de ziekte reeds met koorts gepaard, vindt men den pols zeer vol en hard, de teeldeelen heet, de ſchaamſtreek gezwollen en pijnlijk, en doet zich een heviger paroxismus der Nymphomanie voor, dan zijn algemeene en plaatſelijke aderlatingen dringend aangewezen; men vereenige daarmede verkoelende middelzouten, nitrum, sal. mirab. Gl., arcan. duplicatum, en, wanneer deze niet alleen werkzaam zijn, vooral het kwikzilver, hetwelk zelfs als purgeermiddel voortreffelijke dienſten doet; buitendien matig koude baden en ſtovingen boven de ſchaamſtreek en de teeldeelen, als namelijk de maanſtonden niet op handen of werkelijk aanwezig zijn; ook kan men van klisteren, uit hui of uit water met azijn, gebruik maken. — Zoo vertraagde of opgeſtopte maanſtonden daartoe aanleiding geven, dan wordt die behandeling aangewezen, welke in de eerſte afdeeling bij de anomaliën der niet verſchijnende en opgeſtopte maanſtonden is bijgebragt; waarbij ſlechts opgemerkt wordt, dat die Nymphomanie, welke na eene ſpoedige opſtopping ontſtaat, gaarne met hevige congestiën naar het hoofd, ja zelfs met aanvallen van herſenontſteking kan gepaard gaan, waartoe meestal eene genoegzame aderlating op den voet dadelijk vereischt wordt.

§. 476.

Is de ziekte door onmiddelbaar op de teeldeelen werkende prikkels veroorzaakt, dan moeten dezelve, zoo het mogelijk is, verwijderd worden. De ontſte-

(*) Schurig, *Gynaecologia*, *p.* 36.

ſteking der teeldeelen en der baarmoeder vereischt de behandeling der ontſteking, waarbij het in- en uitwendig gebruik van het kwikzilver, na algemeene en plaatſelijke aderlatingen aangewend te hebben, eenen voornamen rang bekleedt. Wordt de Nymphomanie door den prikkel van het ei, gedurende de zwangerheid, in en buiten de baarmoeder, veroorzaakt, dan kunnen in die gevallen, waarin de toeſtand het gevolg eener in de zwangerheid te zeer verhoogde levenskracht en prikkelbaarheid is, aderlatingen en verkoelende middelzouten met nut aangewend worden. Zwelling en misvormingen der eijerſtokken zijn moeijelijk te herkennen en nog moeijelijker tegen te gaan. Men moet, zoo men met grond derzelver aanwezen vermoeden kan, de in dit geval gewoonlijk zeer verhoogde gevoeligheid der teeldeelen trachten te verminderen, en de opmerkzaamheid der zieke van haar verlangen ter bevrediging der verhoogde teeldrift zoeken af te leiden. Matig koude baden en ſtovingen boven de teeldeelen, ſpaarzaam diëet, verſtrooijing door beweging en doelmatige bezigheden worden daartoe aangeprezen. — Men moet eenen te herhaalden bijſlaap in de zwangerheid verbieden, en bijzonder ook den Echtgenoot voorhouden, om zich te matigen. Mazelen, ſchurft, veneriſche ziekte, wormen, witte vloed, ſteenen in de nieren en in de pisblaas vereiſchen tevens eene aan dezelve toepasſende behandeling; ſcherpe vastzittende onreinigheden in het darmkanaal moeten ontlast en derzelver bronnen geſtopt worden. Dikwerf zijn de buiksingewanden te werkeloos, derzelver wormswijze beweging te

zwak,

zwak, de afzondering belet, en de zieken met hardlijvigheid geplaagd. In dit geval kan men de wijnfteenzure potasch met het afkookfel van graswortel laten drinken. Hiermede vereenige men purgeermiddelen, en in geval van eene grootere werkeloosheid en ongevoeligheid van het darmkanaal, bedient men zich van loogzouten, zeep, afkookfels van bittere planten, kwikzilver, nieswortel en belladonna. — Onanie oorzaak der ziekte zijnde, moet men alles in het werk ftellen, dat deze ondeugd nagelaten worde; men bewerkt dit niet flechts alleen door de verwijdering van alle invloeden en voorwerpen, die maar eenigzins den lust daartoe kunnen opwakkeren, maar men moet ook de zieke fteeds in het oog houden, nooit alleen laten, en haar des noods de handen binden, of de dwangbuis doen dragen. Somtijds zijn de teeldeelen, door een gevolg van herhaalde betasting, zeer gezwollen, heet, brandend en ontveld; in dit geval wende men matig koude omflagen en infpuitingen uit een afkookfel van lijnof maanzaad, met het azijnzuur lood, of verdund Goulardwater aan. De ziekte echter door eene zeer groote en gevoelige clitoris veroorzaakt, kan de amputatie het middel ter genezing worden (*). — Atresie van het hymen of der fcheede, welke de uitoefening van den bijflaap hinderen, vereifchen mede eene operatie. — Het rijden moet verboden, en een moederfteunfel, hetwelk of door zijn' prikkelenden aard, door deszelfs vorm, of door eene werktuigelijke drukking de teeldrift te zeer opwekt, moet

(*) Buchner, *Miscellan.* 1728. *p.* 933.

moet weggenomen, eenigen tijd volſtrekt niet gedragen, of, zoo mogelijk, ſlechts tegen eene zachte ſpons of eene blaas verruild worden. — Worden er geneesmiddelen gebruikt, welke, bijzonder ook door hunne prikkelende eigenſchap op het baarmoederſtelſel, aanleiding tot de Nymphomanie geven, dan moet men deels op derzelver werking, deels den tijd in acht nemen, wanneer zij gebruikt werden; zoo deze nog niet lang voorbij is, dan kan een braakmiddel de kwaal dikwijls ſpoedig verdrijven; — doch zoo daartoe geene aanwijzing meer plaats heeft, dan lette men op het uitwerkſel, dat op het gebruik van het geneesmiddel volgde; zoo kon, bij voorbeeld, door de sabina, de levenskracht van het Organismus in het algemeen niet alleen verhoogd, maar ook eene ontſteking in het baarmoederſtelſel veroorzaakt worden; de antiphlogistiſche geneeswijze, des noods aderlatingen, nitrum, en olieächtige, ſlijmerige middelen en dranken zullen in dit geval dienſtig zijn. De werking van andere middelen zal men echter onſchadelijk maken, wanneer men de bij ondervinding bekende tegenmiddelen voorſchrijft, bij voorbeeld kamfer tegen Spaanſche vliegen.

§. 477.

Als de Nymphomanie door zekere invloeden, welke de teeldrift in eenen hoogen graad opwakkeren, en bij welke de zieke naderhand geene bevrediging vindt, veroorzaakt wordt, dan is het eene der eerſte voorwaarden, die te verwijderen. Om de overdrevene prikkelbaarheid van het baarmoederſtelſel

te verminderen, bestaat echter de genezing, behalve in de bij §. 475 aangewezene physische diëetetische voorschriften, voornamelijk in die, welke tot de ziel betrekking hebben. Dezelve zijn bijzonder in het geval, dat het eene zielziekte is, van het grootste belang. De wezenlijke vereischten tot eene zielkundige en zedelijke behandeling zijn de volgende: 1) de Arts moet zich op elke hem geoorloofde wijze het vertrouwen en de vriendschap der zieke zoeken te bezitten, nogtans zijn aanzien handhaven, ernst en gestrengheid met welwillendheid en vriendschap paren; 2) men beijvere zich, om de zedelijke en zielsoorzaken, welke de ziekte en vooral de verkeerdheid der verbeelding, der oordeelskracht, en de stellige waan over het werkelijk of ingebeeld stellig voorwerp daarstelden, op te sporen; men werke door verstandige vertoogen en troostgronden, wanneer het voorwerp der liefde voor altoos verloren en onbereikbaar is, enz. 3) Met dwangmiddelen zij men voorzigtig; want, zoo lang de ziekte aanvankelijk nog in zwaarmoedigheid bestaat, of bij den periodieken overgang der razernij tot zwaarmoedigheid, waar deze zich in paroxismen voordoet, zijn dwangmiddelen zelden noodzakelijk, en ter herstelling der zieken meer nadeelig; maar des te meer zorge men voor een naauwkeurig toezigt der zieke, bijzonder wanneer zij tot betastingen of gewelddadige handelingen genegen is. 4) Men vermijde zorgvuldig onnoodige tegenspraak of weêrstand, waardoor men de zieke moeijelijk en nog hardnekkiger maakt; men betuige haar daarentegen deelneming, stemme met hare denkbeelden in, geve haar

tot

tot op ėėn zeker punt toe, van waar men haar met zachtmoedigheid en overleg op andere voorwerpen brengt, en hare opmerkzaamheid van andere voorwerpen afleidt. Hiertoe behooren in het bijzonder eene vriendſchappelijke verkeering, muzijk, beweging in de vrije Natuur, rijden, ligchamelijke bezigheden, doelmatige huisſelijke bezigheden, en vooral het reizen, hetwelk op zulke zieken een' zeer weldadigen invloed heeft; want hare verbeeldingskracht is gewoonlijk te zeer verhoogd, te levendig, te werkzaam, en is te zeer verkleefd aan het ſtellig denkbeeld, om de teeldrift op alle mogelijke wijzen te bevredigen. Het kan over het algemeen voor de mogelijkheid eener gelukkige herſtelling tot eene onafſcheidelijke voorwaarde worden, de betrekkingen der zieke ten opzigte van haar verblijf, derzelver omgevingen en bezigheden geheel te veranderen; 5) men moet in het woonvertrek ieder voorwerp, elke aandoening, waardoor de teeldrift kan opgewekt worden, zoeken te verwijderen; eene donkere kamer en het verblijf in eene ſombere en ſtille plaats komen derhalve, in het tijdperk van razernij, ook voornamelijk in aanmerking; 6) men dulde geene verkeering met Mannen, maar wel met verſtandige Vrouwen en Vriendinnen, die het vertrouwen der zieke bezitten, of zich gemakkelijk met haar gemeenzaam weten te maken; 7) men vermijde alle geſprekken, welke maar eenigzins wellustig zijn, en de verbeeldingskracht op nieuw ontvonken; 8) men wekke het ſchaamte- en eergevoel der zieke op, boezeme haar achting voor het oordeel van andere menſchen in, en brenge zulke Vrouwen bij haar, die haar verſtandig en be-

bedaard gedrag prijzen, maar hare affchuwelijke handelwijze, voornamelijk de betasting der teeldeelen, ontblooting van haar ligchaam en andere ondeugden, welke zij, bijzonder bij de toevallige befchouwing van eenen Man, aan den dag legt, afkeuren; 9) fomtijds laat zich ook de wellust der zieke, bijzonder in het zoo even genoemd geval, door den Godsdienst beftrijden, wanneer een verftandig en fchrander Geestelijke het zijne ter genezing van de ziekte bijdragen kan, offchoon hij met alle mogelijke voorzigtigheid in de waarneming en het gebruik van dit middel moet te werk gaan, daar zelfs godsdienftige befchouwingen fomtijds eene wellustige wending nemen, en de ziekte dan veeleer onderhouden, in plaats van genezen kunnen.

§. 478.

Een der voornaamfte middelen bij eene te zeer verhoogde teeldrift, welke geene bevrediging vindt, is de aanprikkeling van een ander gedeelte des ligchaams. Dezelve werkt in zekere gevallen niet alleen op hetzelve, maar ook op den geest; alleenlijk moet men telkens acht geven, of het aan te wenden middel zich met den gezamenlijken toeftand van het Organismus verdraagt. Zoo kunnen laxeermiddelen niet alleen, maar voornamelijk prikkeling der huid en van het gevoel in het algemeen, bij voorbeeld door mostaardpappen, fontanellen en setons in de van de teeldeelen verwijderde deelen des ligchaams, zeer dienftig zijn; maar Spaanfche vliegen mogen als blaarpleisters bij de Nymphomanie niet aangewend worden.

§. 479.

Bijaldien de Nymphomanie uit onbevredigde liefde, als een gevolg der ligchamelijke behoefte, ontſtaat, of een gevolg is der lange onthouding, bij voorbeeld bij Weduwen, dan kan een ſpoedig huwelijk en bevrediging van den inwendigen drang alleen ſlechts dienen, om de verhoogde prikkelbaarheid van het zieke baarmoederſtelſel te verzwakken en de genezing te bewerken. Waar betrekkingen de uitvoering van dit middel niet toelaten, moet men tot de bij §. 477 aangeprezene psychische geneeswijze zijne toevlugt nemen, en voornamelijk de zieke tot aanhoudenden ligchamelijken arbeid, die hare denkbeelden afleidt, en den overvloed van toeloopende vochten verteert, aanſporen. Hiermede pare men een ſober plantendiëet, en verbiede al te prikkelend en verhittend voedſel, eijeren, vleesch, ſpecerijen en gegiste dranken. Men laat de teeldeelen koel houden, dikwerf koud baden, en alle voorwerpen en gelegenheden verwijderen, welke maar eenigzins aan de liefde kunnen herinneren.

§. 480.

Heeft de Nymphomanie het karakter eener te zeer verhoogde gevoeligheid van het Organismus in het algemeen, en van het baarmoederſtelſel in het bijzonder, dan moet men vooral die invloeden, welke dezelve voortbrengen, zoeken weg te ruimen, de bij §. 477 aangewezene zielkundige leefregelen te baat nemen en de te verhoogde gevoeligheid door gepaste middelen zoeken te verminderen en te mati-

gen; in dit geval worden de hyosciamus, de belladonna, het heulſap, de kamfer, de liquor C. C. succinatus en de moschus aangeprezen. GALENUS prijst het lood als het voornaamſte middel, om de Nymphomanie te beteugelen en te genezen (*). HUFELAND (†) ſchreef het plumbum aceticum met de herb. belladonnae en het opium voor, zonder bepaalde gevolgen daarvan waar te nemen. Uitwendig dienen omſlagen van Goulardswater of kamferazijn op de teeldeelen, en bij hevige zenuwtoevallen laauwwarme loogzoutige halfbaden, waartoe men de ontbinding van den lapis causticus verkiest. Verdwijnen allengskens de verſchijnſelen der ziekelijk verhoogde gevoeligheid, dan wende men krachtdadiger verſterkende, de prikkelbaarheid in de reproductie opwekkende geneesmiddelen aan, waarvan de kina, met de kaneeltinktuur en het heulſap, en vervolgens het ijzer, den voorrang verdienen. Met het gebruik van geneesmiddelen vereenige men een voeg-

(*) Op de Lendenen werkende, heeft men gemeend, door zamenſtemming (*Sympathie*), de al te ſterke prikkeling der teeldeelen te kunnen matigen of verdrijven. Om dit oogmerk te bereiken, ſtelde men voor, om op de Lendenen looden platen te leggen; maar wat kan men hiervan anders verwachten, dan eene kortſtondige verzachting? Zoo heeft men ook den raad gegeven, om werktuigelijke of geneeskrachtige moederſteunſels (*pessaria*) aan te wenden. Intusſchen zijn deze middelen even zoo nutteloos als ongepast.

(†) Deszelfs *Journ. für die pract. Heilkunde.* 2e. St. *Febr.* 1814. *S.* 33.

voegzaam en voedend diëet, verſchaffe de genezende doelmatige bezigheden, opgeruimdheid en beweging, en trachte alles verwijderd te houden, wat maar eenigzins tot eene wederinſtorting aanleiding zoude kunnen geven.

§. 481.

In den tweeden graad der ziekte moet men dezelfde geneeswijze aanwenden; alleenlijk verdient de verſtandsverbijstering eene grootere opmerkzaamheid van den Arts, en derhalve moet de zielkundige en zedelijke behandeling nog zorgvuldiger en naauwkeuriger in acht genomen worden.

§. 482.

In den derden graad, waar de razernij of de zwaarmoedigheid den hoogſten trap bereikt heeft, is de ziekte moeijelijk of volſtrekt niet meer te genezen, en de zieke kan zoo zeer afnemen, dat er tot zekerheid van haar en van anderen niets overig blijft, dan haar in een doelmatig ingerigt krankzinnigenhuis te plaatſen, waar men haar zulk eenen toeſtand verſchaft, welke zoo min mogelijk paroxismen der, met de hevigſte razernij gepaard gaande, Nymphomanie doet ontſtaan en de in dien tusſchentijd echter plaatshebbende zwaarmoedige krankzinnigheid insgelijks doelmatig behandeld wordt; de bij §. 477 aangewezene zielkundige leefregelen zullen ook hier van nut zijn. Voor het overige kan hier de behandeling der razernij en zwaarmoedigheid niet verder in aanmerking komen, als wordende derwaarts naar behooren verwezen.

LITTERATUUR.

§. 483.

LOCHNER, *de nymphomaniâ historia medica. Altd.* 1684. 4°.

RUD. GUIEL. CRAUSIUS, *de nymphomaniâ. Jen.* 1691. 4°.

JOH. PHIL. EYSELIUS, *de furore uterino. Erford.* 1694. 4°.

STEGMAYER, *diss. de furore hysterico vel uterino. Altd.* 1713.

JOH. ANDR. FISCHER, *de furore uterino. Erford.* 1728. 4°.

SCHURIG, *Gynaecologia, l. c. p.* 1. 14. 26. 40.

JAC. PRIMEROSII *de mulierum morbis libri quinque. Roterod.* 1755. *libr.* 3. *Cap.* IX.

ANDR. EL. DE BÜCHNER, *diss. furor uterinus pathologico-therapeutice consideratus. Hal.* 1747. 4°.

CAR. FRID. KALTSCHMID, *diss. de virgine, nymphomaniâ laborante, casus. Jen.* 1748. 4°.

LIEBMANN, *diss. de furore uterino. Hal.* 1760. 4°.

OSTERTAG, *de metromaniâ. Argent.* 1763. 4°.

STORCHENS, *Unterricht für Hebammen und Weiberkrankheiten.* 2ter *Band.*

ASTRUC, *traité des maladies des femmes. T.* II.

CHAMBON DE MONTAUX, *von den Krankheiten unverheiratheter Frauenzimmer, etc.*

RODAMEL, in *Mémoires de la Societé médicale d'émulation, T.* VI. *p.* 150. (*Nymphomaniâ*).

Practisches Handbuch der Geburtshülfe von J. G. BERNSTEIN, 2te *Aufl. S.* 195. *Leipz.* 1797.

J. A. ROBION, *essai sur la nymphomanie ou fureur utérine. Par.* 1808. 4°.

JACQ. HERPAIN, *essai sur la nymphomanie ou fureur utérine. ib.* 1812. 4°.

*

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Hysterie.

§. 484.

De Hysterie (Vrijsterziekte, Moederkwaal, Moederziekte, Opſtijging; Hysteria, malum hystericum, morbus hystericus, affectio sive passio hysterica), is eene ziekte van het Vrouwelijke geſlacht, afhangende van eene algemeen in het geheel zenuwſtelſel verhoogde prikkelbaarheid, welke zeer dikwijls geheel bijzonder in dat van den onderbuik onmiskenbaar verſchijnt, en waarbij ook voornamelijk het teelſtelſel in het oog loopend en bij voorkeur aangetast wordt. Voor het overige is het zeer moeijelijk, om een bepaald en alles omvattend denkbeeld van de Hysterie te vormen; de bekende omſchrijvingen bepalen zich gewoonlijk ſlechts tot verſchijnſelen, welke in de Hysterie zoo menigvuldig zijn, en meestal ook andere ziekten vergezellen.

§. 485.

De eigendommelijkheden der Hysterie bepalen zich tot de volgende: men beſpeurt 1) ziekelijke verſchijnſelen en ſtoringen in de verrigtingen van het zenuwſtelſel. Deze zijn: *a*) de gevoeligheid is ziekelijk aangedaan; de gewaarwordingen en het gevoel der Hysteriſchen worden dikwerf op de zonderlingſte wijze geſchokt

 en

en doen zich geheel tegenſtrijdig voor. De zieken klagen, zonder zigtbare oorzaak, over matheid en krachteloosheid, en zijn zoo gevoelig en prikkelbaar, dat reeds de zachtſte uitwerkſelen, naar de uitwendige verſchijnſelen te beoordeelen, de gevaarlijkſte en menigvuldigſte toevallen te weeg brengen, welke nogtans even zoo ſpoedig weder verdwijnen. Zij lijden aan herhaalde, zeer gevoelige rillingen en huiveringen, klagen over allerhande onaangename, dikwijls ſpoedig afwisſelende gewaarwordingen aan zeer vele deelen van het ligchaam, bijzonder over koude der extremiteiten, over trekkende krimpende pijnen, of over een kruipend gevoel daar ter plaatſe, over hoofdpijn, migraine, over hevige pijn aan het achterhoofd of de ſlapen, gepaard met het gevoel eener zeer hevige koude, den zoogenaamden clavus hystericus. *b*) Het is aan de Hysterie zeer eigen, dat organen en vormſels, welke, deels uit hoofde van derzelver zenuwen en vaten, deels wegens gelijkſoortige verrigtingen, in een gemeenſchappelijk verband ſtaan, veel vermogender afwisſelingen ondergaan, of dat organen, in welke anders volſtrekt geene gemeenſchappelijke betrekking beſpeurd werd, bij Hysteriſche perſonen zamenſtemmen (*sympathisiren*). *c*) De zintuigen lijden gezamenlijk aan eenen onregelmatigen toeſtand van derzelver prikkelbaarheid. — Voor de oogen vertoonen zich flikkeringen, vlekken, nevel, vlammen, enz.; de zieken aanſchouwen de voorwerpen ſlechts ſlaauw, ſomtijds dubbel, en in hoogere graden der ziekte komen haar beelden en gezigten voor; gelijk ook hare verbeelding ongemeen verhoogd is; — het minſte gedruisch

kwetst

kwetst haar gehoor; er hebben klingingen en ſuizingen in de ooren plaats; de ſmaak komt dikwijls veranderd, laf, zoetachtig en bitter voor, of haakt dikwijls naar zeer zonderlinge dingen. De reuk is zelden zwak, ſchier doorgaans zeer ſcherp; de zieke lijdt in dit opzigt veel aan buitengemeene Idiosynkrasiën, zoodat de welriekendſte voorwerpen, ſterke aangename bloemengeuren in het bijzonder, de onaangenaamſte gevolgen, zelfs ramppijnen veroorzaken; ſtinkende en walgelijk riekende, daarentegen, dikwerf met eene ſoort van welbehagen geduld worden (*); — de huid is ten uiterſte gevoelig, zelfs voor de minſte verandering van temperatuur, meestendeels koud, gerimpeld, de uitwaſeming belet of de huivering wisſelt met eene vliegende hette af. *d*) De gevoeligheid der teeldeelen is buitengemeen ontſtemd. Dezelve is verhoogd; van dáár de zoo zeer verhoogde teeldrift, de zucht tot bijſlaap of Onanie; van dáár het gevoel eener volheid in de ſchaamſtreek, de hette in de vagina en de ſtuiptrekkende bewegingen van den moedermond, welke bij het onderſlaan geboren worden. — Hiertoe behoort ook eene aan Hysteriſchen eigene gewaarwording, alsof haar de baarmoeder met derzelver banden in de hoogte getrokken werd, het zoo-ge-

(*) Het is hierom, en om deze reden ook voornamelijk alléén, dat geneesmiddelen, welke eene onaangename en walgelijke lucht hebben, met name de rutha, de valeriana, de gummata ferulacea, het castoreum enz. Hysteriſchen zoo wél bekomen, en dikwijls de meest gewenschte uitwerking hebben.

genaamde opſtijgen der baarmoeder. *e*) De geestvermogens en het gemoedsgeſtel zijn in het oog loopend veranderd. In ieder opzigt heerscht hier de grootſte onbepaaldheid en de ſpoedigſte afwisſeling. Het gemoedsgeſtel is nimmer beſtendig, even zoo min als bezigheden met enkele voorwerpen van langen duur zijn. Offchoon zeer gevoelig, zijn zij even zoo ſpoedig onverſchillig omtrent hetgeen hen kort te voren zoo ſterk trof. Opgeruimdheid, vrolijkheid, lagchen en uitgelatenheid, zonder zigtbare aanleiding, wisſelen even zoo ſpoedig met mismoedigheid, kwade luim, ergernis en zelfs met neiging tot weenen, zonder eenige aanleidende oorzaak, af, ja bij hoogere graden ſtijgt de ſpanning ſomtijds zoo hoog, dat de zieken voor eene poos, zich zelve onbewust, wartaal beginnen te ſpreken. De Hysteriſchen zijn even als de Hypochondristen geſtadig aan ſtellige denkbeelden gehecht, met zich zelve bezig, ſpreken gaarne over haren ziekelijken toeſtand, vormen haar eigen ſtelſel, verdedigen hetzelve met hardnekkigheid en kunnen niet ligt tegenſpraak dulden.

§. 486.

2) Eene andere eigendommelijkheid der Hysterie beſtaat in eene geſtoorde verrigting van het ſpiergeſtel. Als gevolgen derzelve komen voor: *a*) allerlei ſoorten en graden van kramppijnen; ligtere aanvallen van ſtuipen en trekkingen van ſommige ſpieren; plotſelijke ſchrik; in de hevigſte aanvallen echter kunnen alle vormen van kloniſche en toniſche kramppijnen zich ontwikkelen, algemeene trekkingen van het ligchaam,

val-

vallende ziekte, zelfs tetanus en deszelfs bijſoorten te voorſchijn komen. *b*) Storingen in de verrigting van het ſlagaderſtelſel en der ademhalingswerktuigen. De pols is ſneller dan naar gewoonte, in den aanval klein, zamengetrokken, ongelijk, onderdrukt, of naauwelijks voelbaar. Een ongeregelde omloop van bloed volgt hieruit, waardoor hartkloppingen en ophoopingen in verſcheidene, bijzonder de bovenſte, deelen ontſtaan, welke laatſte tot bloedingen of antagonistiſche opſtoppingen van geregelde en gewone bloedvloeijingen aanleiding geven. De ademhaling is moeijelijk, de borstholte vernaauwd, een kortademige toeſtand en daarbij een drooge krampachtige hoest in den aanval niet zelden aanwezig; in hoogere graden der ziekte is de ademhaling bijna geheel krampaardig onderdrukt. *c*) Ook in het darmkanaal doen zich gevolgen van kramp onder menigvuldige verſchijnſelen voor. Hiertoe behooren de krampachtige hardlijvigheid, de afgang van harde drekſtof, de zwelling en uitzetting van den omtrek der maag, de walging, de misſelijkheid, het krampachtig oprispen en braken, de maagkramp, kolijkpijnen en in het bijzonder eene hevige kramp van den oesophagus, die aan de zieke de gewaarwording van eenen uit de maag opſtijgenden bal met het gevoel van een toeknijpen van den hals veroorzaakt, den hevigſten angst te weeg brengt, ſomtijds zelfs flaauwten en ſprakeloosheid (*Aphonie*) doet ontſtaan, (*globus hystericus*).

§. 487.

3) Ook komen in de reproductie eigendommelijke veranderingen voor; deze zijn:

 a) de

a) de geregelde werkzaamheid der fpijsverterings-werktuigen is bij Hysterifchen bijzonder geftoord; dit bewijzen de flechte fpijsvertering, de winden, het geftadig en herhaald oprispen, de maagkrampen, de misfelijkheden, het braken, de hardlijvigheid of de neiging tot buikloop, welke de hysterifche aanvallen plegen te vergezellen. *b*) Bijna alle afzonderingen zijn veranderd; de uitwafeming dikwerf geheel onderdrukt; de huid droog; de pis helder, dun, waterig, bleek, derzelver ontlasting dikwijls verftopt, in andere gevallen fterker dan naar gewoonte; de fpeekfelafzondering, alsmede die van het maagfap, bijna doorgaans aanzienlijk vermeerderd en derzelver hoedanigheid veranderd. De zieken fpuwen veel; het fpeekfel, doch vooral het maagfap, en waarfchijnlijk ook de succus pancreaticus, welke bijzonder onder de toevallen van maagkramp en der globus hystericus in dikwijls groote hoeveelheden naar boven in den mond komen, zijn meestal zeer zuur en fcherp, tasten en knagen fomtijds zelfs den mond. De traanafzondering fchijnt toe-, die van de gal afgenomen te zijn. Eindelijk gaat hiermede de afzondering eener waterachtige vochtigheid, en nog meermalen eene bovenmatige flijmerige afzondering in de teeldeelen gepaard. *c*) Het uiterlijk voorkomen der zieke is in het algemeen zeer veranderlijk; het aangezigt meestal bleek, ziekelijk, tenger, en als dat van een prikkelbaar geftel, doch fomtijds ook tamelijk gezond. Dikwerf wisfelt, wanneer ophoopingen plaats hebben, eene bleeke gelaatskleur met eene roodheid van het aangezigt af, en de zieke klaagt over koude aan fommige

dee-

deelen van het ligchaam, terwijl in anderen eene verhoogde temperatuur, zelfs eene bovenmatige hette, merkbaar is.

§. 488.

De Hysterie is of eene ſtoffelijke of onſtoffelijke ziekte, van eenen zenuwachtigen aard; de laatſte komt veel menigvuldiger voor dan de eerſte, welke als een zuiver dynamisch onregelmatige toeſtand van het zenuwſtelſel te voorſchijn komt (*Hysteria sine materia, dynamica*). De eerſte is een ſtoffelijke, organiſche ziektetoeſtand, welke in de buiksingewanden en de teeldeelen huisvest.

§. 489.

De uitwendige verſchijnſelen, welke de hysteriſche aanvallen kenmerken, rigten zich deels naar den graad der ziekte, deels daarnaar, of deze al of niet ſtoffelijk zij. De graad is veel zachter, de aanvallen zijn lang zoo hevig en aanhoudend niet, verſchijnen meestal met grootere tusſchenpoozen, en dikwerf verdwijnt ook de kwaal na eenige aanvallen volkomen; in den tweeden graad doen zich de aanvallen heviger, ja zelfs vreesſelijker voor, en gaan ſchijnbaar met gevaarlijke toevallen gepaard, houden langer aan, en de ziekte is moeijelijker te verdrijven. Zoo de ziekte onſtoffelijk is, dan zijn de aanvallen meer intermitterend, dan remitterend, welke dikwerf geheel plotſelijk en onverwachts plaats hebben, maar even zoo ſpoedig wederom verdwijnen; de hevigheid en duur der aanvallen is onderſcheiden, en er gaan zulke oorzaken vooraf, welke meer den geest dan het ligchaam treffen.

§. 490.

§. 490.

De Hysterische aanval kan echter op onbepaalde tijden, door toevallige en dikwijls door de geringste schadelijkheid veroorzaakt worden: de minste aandoening der ziel; de geur van zekere bloemen; fruit of geneesmiddelen; kwade spijsvertering; verkouding, bijzonder der voeten; vochtig, betrokken, droevig weder; bloedvloeijingen; diarrhéën; te menigvuldige bijslaap e. d. g., kunnen denzelven spoedig doen opkomen. Dan, er zijn ook gevallen, waar de paroxismen op gezette tijden terugkeeren, die dan meestal kort vóór elke verschijning der stonden plaats hebben, of dezelve zelfs vergezellen.

Over den Hysterischen aanval.

§. 491.

De Hysterische aanval wordt in den eersten graad gewoonlijk door de volgende verschijnselen vergezeld: het gevoel eener algemeene matheid en zwakte, lusteloosheid, vrees, neêrslagtigheid of ongewone vrolijkheid, flikkering, donkere vlekken voor de oogen, menigvuldige beweging van den oogappel, of geheel geslotene, tranende oogen, suizingen in de ooren, of buitengewoon fijn gehoor, benaauwde, pijnlijke en zeer moeijelijke ademhaling, gestoorden omloop van het bloed, en daardoor te weeg gebragten kleinen, hardachtigen, zeer dikwijls tusschenpoozenden, somtijds ook naauwelijks voelbaren pols; hevige en menigvuldige hartkloppingen; onbeschrijfelijken angst; de clavus hystericus (§. 485); een hevig gerommel

mel in den buik, gepaard met zwelling, welke zich dikwijls balvormig tot ééne plaats bepaalt, en met krampachtige pijnen, welke zich tot boven aan den hals uitstrekken (*globus hystericus*); eene bevende, afgebrokene spraak of eene schreeuwende stem; koude handen en voeten; spaarzame, waterachtige, somtijds met snijding en branding vergezelde pislozing; menigvuldige kwijling; drooge huid; geen' eetlust, misselijkheid, braking, maagkramp, zure oprisping, vele winden, welker ontlasting de zieke meestal verligting baart; bitterheid in den mond; beletten afgang enz.

§. 492.

In den tweeden graad komen de bijgebragte verschijnselen heviger en langduriger voor; de aanval houdt langer aan, en is nog door andere heviger en vreesselijker symptomen vergezeld; er ontstaan flaauwten, kramppijnen en algemeene aanvallen van St. Vitusdans en stuiptrekkingen; de zieken dreigen te verstikken, liggen dikwijls in een' staat van verdooving en gevoelloosheid, en misleiden daardoor zeer, dat zij, als ware het, de vallende ziekte, ja zelfs eene beroerte hebben, doch zij weten al wat buiten haar voorvalt; het schuim vloeit haar uit den mond; er komt ijlhoofdigheid bij; de pis en stoelgang volgt dikwijls onwillekeurig en vele winden ontlastende, gevoelen zij zich verligt en komen zuchtende en geeuwende weder tot zich zelve. Zoodra de aanval voorbij is, gevoelen zij de grootste matheid en zwakte over het geheele ligchaam; er ontstaan hoofdpijn, en op verscheidene plaatsen pijn-

lij-

lijke gewaarwordingen, voornamelijk in de ſpieren, die door trekkingen aangetast worden; weldra heeft het vorig gemoedsgeſtel wederom plaats, zij worden onwillig, verdrietig, ongeduldig, en de vóór den aanval plaats gehad hebbende symptomen doen zich op nieuw voor.

§. 493.

De duurzaamheid van eenen aanval is verſchillende. Dezelve rigt zich naar den duur der Hysterie, naar den graad der zwakte en naar den graad der ſchadelijke oorzaak, welke den aanval te weeg brengt.

§. 494.

De Hysteriſche aanval kan, bijzonder wanneer de Arts de zieke vooraf niet kende en gelegenheid had haar gade te ſlaan, voor den lintworm, voor vallende ziekte, beroerte, verſtijving, of eene gewone flaauwte gehouden worden. — De Lintworm wordt door de algemeene idiopathiſche en sympathiſche wormteekenen gekenmerkt; de idiopatiſchen beſtaan in een gevoel van kruipen, knijpen en zuigen in den buik; bovenmatigen eetlust, bijzonder des nachts; trek tot vaste meelachtige ſpijzen; dorst des morgens; zoetachtig-flaauwen adem; digte ſlijmerige bezetting op de tong; kwijling; walging, neiging tot braking als de maag leêg is, en op het gebruik van zoete dingen; ongeſteldheid op dat van mostaard, knoflook, uijen, mierik, azijn enz.; pijn en krimping in het lijf, welke dikwijls plotſelijk ontſtaan en even zoo ſpoedig weder ver-

verdwijnen en gewoonlijk door melk bedaren; zwelling van den buik gepaard met benaauwdheid en moeijelijke ademhaling; hardlijvigheid, dikwijls afwisſelende met buikloop. De sympatiſche zijn jeuking in den neus, welke tot eene herhaalde wrijving van denzelven dringt; bedriegelijke reuk; verwijdering van den oogappel; vonken-, vlokken-, dubbelzien; voorbijgaande blindheid, blaauwe kringen om de oogen; kramp in de oogſpieren; verdraaijing der oogappelen; tandenknerſen; opvliegen gedurende den, door ſchrikwekkende droomen geſtoorden, ſlaap; bleeke, dikwijls afwisſelende gelaatskleur; hartkloppingen; radden en harden, veelal tusſchenpoozenden pols; moeijelijke ademhaling, met droogen hoest; bleeke, melkachtige pis; zuur riekend zweet; duizeligheid; ſuizing in de ooren; toniſche en kloniſche kramppijnen; menigmaal gezwollen aangezigt en oogleden. De bijzondere kenteekenen van den lintworm zijn: ſteken of knagen in den omtrek der maag; het gevoel van drukking eens zwaren ligchaams in den buik, waar het van plaats verandert en aldaar of in den rug eene koortsachtige koude veroorzaakt; eigenaardige, dikwijls maandelijks wederkeerende, golfachtige bewegingen om den navel, die op het gebruik van zure of bittere dingen enz. toenemen, dikwerf tot angst, krampen of ſlaauwten overgaan, en bij Vrouwen niet zelden ongemakken eener zwangerheid zeer nabij komen. Bij Hysteriſchen ontbreken de eigendommelijke wormteekenen van den lintworm en der wormen in het algemeen; de oogappels zijn gedurende de aanvallen niet verwijderd en de oogen geſloten; de aanvallen du-

duren niet zoo lang als bij die van den lintworm, ontſtaan zoo ligt niet op de nuchtere maag, bedaren niet op het gebruik van melk en worden door de zachtſte uitwendige invloeden bijzonder op het gemoed voortgebragt, hetgeen bij de aan den lintworm lijdenden het geval niet is. — Van de Vallende ziekte onderſcheidt men den Hysteriſchen aanval, doordien de zieke niet beſeſſeloos is, de trekkingen zachter en niet zoo algemeen zijn, de duimen onder den aanval niet naar binnen geſlagen worden, de globus en clavus hystericus bij deze ontbreekt, en de Hysteriſchen zich ſpoediger na den aanval herſtellen. — Van de Beroerte hierdoor, dat de pols eener Hysteriſche klein en bedaarder, bij de ware Beroerte echter gewoonlijk vol en hard bevonden wordt, het gelaat van eenen Apoplektiſchen zeer rood, en de ademhaling met een ſterk reutelen gepaard gaat. — Van de Catalepsis dáárdoor, dat in Hysteriſche aanvallen de oogen gewoonlijk geſloten zijn, of zich ſterk heen en weêr bewegen, maar in die geheel ſtijf en onbewegelijk ſtaan, en de leden beweegbaarder zijn, terwijl dezelve bij die dikwerf geheel onbewegelijk blijven. — Van de gewone Flaauwte (*Syncope*) dáárdoor, dat men in deze geenen pols, bij de Hysteriſchen eenen kleinen, zwakken pols beſpeurt, en de Hysteriſche aanval gewoonlijk langer duurt en niet verergert, maar de zieke integendeel zich beter bevindt; in de ware Flaauwte echter wordt het zeer ſpoedig erger of beter, en kan ook doodelijk worden.

§. 495.

De lijkbeſchouwingen van Hysteriſche perſonen hebben, wel is waar, geene bijzondere opheldering met betrekking tot het wezen der ziekte gegeven, en daarvan was, in zoo ver deze ziekte veel menigvuldiger dynamisch, dan ſtoffelijk en organisch is, niet veel te verwachten. Intusſchen vindt men, even als bij lijkbeſchouwingen van Hypochondriſchen, al naardat de ziekte ſtoffelijk of onſtoffelijk genoemd werd, nu eens menigvuldige afwijkingen in de bewerktuiging, dan wederom over het geheel niets, dat ziekte kan genaamd worden. In het eerſte geval heeft men wel ſomtijds het herſenvlies verbeend, de vaten der herſenen gezwollen, in zeldzame gevallen verzamelingen van etter en ſlijm daar ter plaatſe waargenomen, de longen en het hart te zamengetrokken, den hartezak met water gevuld en aneurysmatiſche uitzettingen van de ſlagaderen der borst aangetroffen; doch veel zekerder en meer in het oog loopende zijn de veranderingen, welke men in de organen van den onderbuik aantreft. Daartoe behooren opblazing der maag en darmen; verhardingen van de maag en van het pancreas; gezwollene, verharde en etterende lever; galſteenen; zwelling en buitengewone uitzetting der milt of derzelver tegennatuurlijk kleinte en hardheid; verſtoppingen in de klieren van den onderbuik; verzamelingen van gevaat en zwart bloed in de poortadertakken, en weiachtige verzamelingen in de buiksholte. Nogtans komen organiſche gebreken der inwendige teeldeelen, namelijk verharde, ongemeen groote, gezwollene eijerſtokken, het meest voor,

 wel-

welke eene weiachtige, doorſchijnende, geelachtige, in andere gevallen zwartachtige, of eene vettige, kazige, aardachtige maſſa bevatten en in Hydatiden en zakgezwellen veranderen; voorts verzamelingen van ontaarde vochten van onderſcheidenen aard in de trompetten van Falloppius, alsmede verhardingen en knoestgezwellen der baarmoeder.

Oorzaken der Hysterie.

§. 496.

De naaste oorzaak der Hysterie is gewoonlijk eene ziekelijk verhoogde gevoeligheid, welke zoowel in de prikkelbare als reproductive kringen, beide zeer verzwakt, heerscht. Het middelpunt der opgehoopte gevoeligheid is wel bijzonder bij de Hysterie zonder ſtoffelijke oorzaak dikwerf onbepaald, en kan naar gelang der invloeden overal te voorſchijn gebragt worden; maar meestal heerscht die toch in de buiksingewanden, voornamelijk echter in de maag, waartoe deze reeds als een zeer zenuwrijk, aan den invloed der vreemdſte prikkels blootgeſteld, orgaan, en bovendien als de werkplaats der ſpijsvertering, van eene verrigting, welke met de algemeene gevoeligheid nog in eene bijzondere betrekking ſtaat, boven andere organen voorbeſchikt is. Door de uitbreiding der zoogenaamde sympathiſche zenuw en derzelver vereeniging met de uitbreidingen der zenuwknoopen in de buiksingewanden, kan men dan ook zoo vele verſchijnſelen in het overig Organismus verklaren, bijzonder echter, waarom elke invloed op de maag niet alleen,

maar

maar ook op de herſenen, zoo gemakkelijk Hysteriſche aanvallen te weeg brengt, welke, ten gevolge eener ongeregelde rigting der gevoeligheid naar de ſpijsverteringswerktuigen, ook zoo gaarne weder op deze terugwerken. En van daar komt het, dat aanvallen, door onmiddelbare invloeden op de herſenen ontſtaan, bij voorbeeld door aandoeningen, die de oorſpronkelijk daardoor veroorzaakte toevallen ſpoedig met elkander afwisſelen, dikwijls plotſelijk tot geheel tegenovergeſtelde en dan gewoonlijk tot onaangename gewaarwordingen in den onderbuik en ſtoringen in de verrigtingen van derzelver organen overgaan; waar deze waargenomen worden, kan men derhalve ook altoos onderſtellen, dat de gevoeligheid ook bijzonder in het ſtelſel van den onderbuik ziekelijk verhoogd zij.

§. 497.

Het middelpunt der te zeer opgehoopte, en in deszelfs rigting afdwalende gevoeligheid, bepaalt zich bij de Hysterie zeer dikwijls ook tot het baarmoederſtelſel, voornamelijk wanneer de invloeden het naast op hetzelve gewerkt hebben. De baarmoeder ſchijnt reeds in den gezonden en geregelden toeſtand aan eene periodieke ophooping der gevoeligheid onderworpen te zijn, welke de oorzaak der maandelijkſche ophoopingen van het bloed en der, in een bepaald tijdpunt opvolgende, uitdrijving van de vrucht wordt. Wanneer derhalve zekere invloeden regtſtreeks op het baarmoederſtelſel werken, kan de natuurlijke ophooping derzelver geregelden graad nog verre te boven gaan, en aanleiding

geven tot Hysterifche aanvallen, wier graad zich deels rigt naar de medelijdende ophooping der gevoeligheid in organen, welke met de baarmoeder in eene gemeenfchappelijke betrekking ftaan, deels naar het ontftaan en de onbepaaldheid der zamentrekkingskracht in die organen, waaruit zich de gevoeligheid onttrekt. Hiertoe behooren de Hysterifche aanvallen gedurende de maanftonden, gedurende den bijflaap en de verlosfing, en de menigvuldige ziekelijke gewaarwordingen, pijnen, onregelmatige verfchijnfelen, krampen en trekkingen, door de te hevige teeldrift veroorzaakt, en die zich vervolgens over het ganfche ligchaam verfpreiden. Met de jaren verdwijnt meestal deze plaatfelijk verhoogde gevoeligheid, als een gevolg van derzelver natuurmatige afflijting, door de aan dit orgaan eigendommelijke verrigtingen; ja de aanvallen van krampen en pijnlijke gewaarwordingen in de baarmoeder heffen telkens weder voor eenigen tijd de overmaat van gevoeligheid, waardoor dezelve ontftaan, op: van dáár de zoo dikwerf fpoedige beterfchap na eenen Hysterifchen aanval; dikwijls ontftaan er ook eigendommelijke affcheidingen, in welke de te zeer opgehoopte gevoeligheid als ware het verteerd fchijnt te worden; in andere gevallen echter neemt de ongeregelde rigting der gevoeligheid naar de teeldeelen — nogtans met periodieke verflimmeringen — een chronisch karakter aan, welke toeftand Hysterifche aanvallen jaren lang bijna onafgebroken bijblijft.

§. 498.

§. 498.

Aan de Hysterie lijden fomtijds wel zeer fterke, krachtvolle en fchijnbaar gezonde perfonen; intusfchen vindt men toch meestendeels eenen kenbaren aanleg, welke op den toeftand der verhoogde prikkelbaarheid van het zenuwftelfel (§. 496), als naaste oorzaak der ziekte, gegrond is. Die aanleg wordt begunftigd *a*) door een tenger, gevoelig ligchaamsgeftel; derhalve heerscht de ziekte het meest bij Vrouwen van een scrofuleus, hectisch voorkomen, van een ftevig, prikkelbaar vaatgeftel, bij een gevoelig temperament, fterke aandoenlijkheid en tijdige ontwikkeling van den geest; *b*) door eene erfelijke overdragt van het genoemde ligchaamsgeftel van moeder op dochter; *c*) door bepaalde levensperioden. De Hysterie ontwikkelt zich namelijk reeds dikwerf ten tijde der huwbaarheid, bijzonder wanneer de maanftonden niet tot ftand komen en de perfoon bleekzuchtig is. Nog meerdere geneigdheid tot de Hysterie treft men echter in die levensperiode aan, als de maanftonden op handen zijn, namelijk die tusfchen de achttien en vijf en veertig jaren; naderhand verdwijnt de Hysterie niet zelden van zelve. Dat juist in die periode de geneigdheid tot Hysterie in het oog loopend is, blijkt dááruit, als men de periodieke ophooping der gevoeligheid in het teelftelfel vóór en gedurende den ftondenvloed in aanmerking neemt; hierom gaat de maandelijkfche afzondering zoo dikwijls met aanvallen van Hysterie gepaard. Intusfchen zijn in de genoemde tijdperken des levens het meest aan de Hysterie onderhevig zulke voor-

werpen, die veel temperament bezitten en derzelver teeldrift niet kunnen bevredigen of onvruchtbaar zijn. *d*) Eindelijk kan ook de aanhoudende uitwerking der volgende opwekkende invloeden de prikkelbaarheid van het Organismus zoo zeer in wanorde brengen, dat hierdoor eene geneigdheid zoo tot andere zenuwziekten als ook tot de Hysterie geboren wordt.

§. 499.

Die opwekkende invloeden of gelegenheid gevende oorzaken der Hysterie zijn: 1) zulke, welke ten koste van het werktuigelijk zamenſtel deszelfs prikkelbaarheid over het algemeen verhoogen. Deze ontſtaan in het bijzonder door ſterk bloedverlies en te overvloedige ontlastingen, met name: te dikwerf herhaalde aderlatingen, te veel en te dikwijls vloeijende ſtonden, langdurigen kraamvloed, bloedvloeijingen uit de baarmoeder, witten vloed, aanhoudende diarrhéën, buikloop, misbruik van purgeermiddelen, te ſterke kwijling, zogvloed (*Galactirrhoea*) en te lang voortgezet zogen der kinderen, menigvuldige miskramen; of 2) zulke, die als zuiver dynamiſche ſchadelijkheden het herſen- en zenuwſtelſel aandoen. Hiertoe behooren te ſterke in- en overſpanningen van den geest; hevige hartstogten, bijzonder haat, toorn, en nog meer liefde, als deze of hoogst vurig is en daarbij te dikwijls of volſtrekt niet bevredigd wordt; dán ook vertoonen zich Hysteriſche aanvallen gaarne in het bijzijn van jonge Mannen: voorts gemoedsaandoeningen, als zorg, verdriet, treurigheid, opwekkingen der verbeeldingskracht door dweeperijen, lezen van romans: eindelijk

lijk ook plotſelijk plaatshebbende onaangename invloeden op de zintuigen, ſterke geuren, onderſcheidene Idiosynkrasiën, en onaangename aandoeningen der organen van het gevoel, van den reuk of van het gehoor; of 3) zulke, bij welke geheel bijzonder eene verhooging der prikkelbaarheid in de teeldeelen plaats heeft; buitenſporigheden in den wellust, Onanie, belette bevrediging der teeldrift, te ſterke maanſtonden met het karakter van Erethismus, of derzelver krampachtige opſtopping, alsmede organiſche gebreken der teeldeelen, voornamelijk pijnlijke verhardingen en knoestgezwellen der baarmoeder en der eijerſtokken; 4) verſchillende prikkelingen in het gedarmte en der organen van den onderbuik in het algemeen, onreinigheden en wormen in het darmkanaal, eene ophooping van zuur in de ſpijsverteringswerktuigen; maar dan ook aanhoudende drukking op den onderbuik door keurslijven en naauwe kleederen, aanhoudend zitten met eenen ingetrokkenen' buik bij het naaijen, breijen, enz., waardoor aanleiding gegeven wordt tot verſtoppingen in organen van den onderbuik en onderſcheidene werktuigelijke gebreken van den onderbuik zelven, verhardingen der lever, der darmſcheilsklieren, van het pankreas, enz., die door derzelver drukking op de zenuwvlechten van den onderbuik de ziekte veroorzaken. — Eindelijk voege men hierbij ook opgeſtopte chroniſche exanthemen, namelijk ſchurft en opgeſtopte jicht. Denkelijk veroorzaken deze, het naast door overdraging der vroeger, in verwijderde organen, plaats gehad hebbende verhoogde aandoenlijkheid op het zenuwſtelſel van den onderbuik, de Hysterie.

Voorzegging.

§. 500.

De Hysterie is wel zelden eene gevaarlijke, maar desniettemin voor de zieke, voor den Arts en de omſtanders eene zeer lastige kwaal. Hysterie, ſchoon zij ook met de ergſte verſchijnſelen gedurende den aanval, zelfs met reutelen, vallende ziekte of naar beroerte zweemende toevallen, met ſtuiptrekkingen en lang aanhoudende flaauwten gepaard is, doodt niet. Deze bij andere ziekten zoo dikwerf het leven ondermijnende toeſtanden houden met den Hysteriſchen aanval van zelve weder op. — Vooral wordt ook de prognosis door de aanleidende oorzaken en de mogelijkheid of onmogelijkheid, om dezelve weg te nemen, bevestigd. In deze betrekking wordt de voorzegging bij de onſtoffelijke Hysterie voor veel gunſtiger dan bij de ſtoffelijke gehouden. Derzelver genezing is echter bij uitſtek moeijelijk, wanneer er een bij §. 498 beſchreven prikkelbaar voorkomen plaats heeft, wanneer dezelve reeds lang aanhield, het gevolg van eenen erfelijken aanleg is, de invloeden, bijzonder buitenſporigheden in den bijſlaap, Onanie en gemoedsaandoeningen geſtadig aanhouden, ſtuiptrekkingen er mede gepaard gaan, en de verbeeldingskracht tevens eene voorname rol ſpeelt. — De Hysterie verdwijnt meermalen ten tijde der maanſtonden, der eerſte zwangerheid, van het zelfzogen der kinderen en als de ſtonden in gevorderden leeftijd ophouden. Kritisch doet zich ſomtijds ook in de Hysterie voor de wederverſchij-

ning

ning der maanſtonden, der aanbeijen en der jicht, als eene plotſelijke opſtopping der laatstgenoemde de aanleidende oorzaken tot de ziekte was. — Doodelijk wordt de Hysterie ſlechts dán, wanneer dezelve, na lang geduurd te hebben, door andere ziekten vergezeld wordt; water in de borst, in het hart en in de herſenen, scirrhus van den eijerſtok, der borsten en baarmoeder, tering, enz. kunnen de gevolgen eener reeds lang aanhoudende Hysterie zijn en der zieke het leven kosten.

Het gedrag van den Arts bij Hysteriſchen.

§. 501.

1) De Arts, die Hysteriſche Vrouwen behandelt, wapene zich met verdraagzaamheid, geduld en ſtandvastigheid, en gedrage zich bedaard, kiesch en voorzigtig, om haar buitendien zeer verhoogd en ligt te treffen gevoel niet te na te komen; 2) bij het verhaal van menigvuldige kwalen en ziekten, waarover zij klagen, en die dikwijls ſlechts het gewrocht harer te zeer verhitte verbeeldingskracht zijn, ga hij loos en voorzigtig te werk, en ontkenne niet regtſtreeks dezelve, om hare eigenliefde niet te krenken en koelheid te verwekken, maar ſchenke haar verhaal eenig vertrouwen, zonder zich nogtans in zijn geneesplan te laten ſtoren; 3) hij late zich nimmer door de hevigſte Hysteriſche aanvallen van zijn ſtuk brengen, hoe gevaarlijk dezelve ook ſchijnen mogten; 4) het is bij Hysteriſchen van zeer goed gevolg, wanneer hij haar zelf, eer zij nog, bij het bezoek, hare vertellingen begin-

 nen,

nen, zegt, hoe goed, frisch, gezond en ſchoon zij er uitzien, of haar zulks ook door anderen te kennen geeft; 5) hij zij er op bedacht, haar de genees-middelen in afwisſelende vormen voor te ſchrijven; menigmaal late hij dezelve liever geheel weg, en bepale zich ſlechts bij diëetetiſche voorſchriften. Voor het overige ſlaagt dikwijls het beste en voorzigtigſte gedrag van den Arts bij Hysteriſchen niet, en zij verkiezen eenen anderen, wijl zij over het geheel veel van verandering houden.

Geneeswijze.

§. 502.

De kuur is of palliatief of radikaal; gene heeft voornamelijk ten doel de Hysteriſche aanvallen te verminderen en te verdrijven, welke, hoe meer zij zich voordoen, de radikale genezing der kwaal zeer moeijelijk maken.

§. 503.

Als men derhalve in Hysteriſche aanvallen geroepen wordt, dan is het noodzakelijk, zich ſtellig van derzelver waar karakter en van de invloeden, waardoor die veroorzaakt werden, te overtuigen. Zoo kan ter oorzake eener bedorvene maag, ingevalle er nog aanwijzing daartoe is, een braakmiddel zeer ſpoedig den aanval verdrijven, naardien het deels de verhoogde gevoeligheid vermindert, deels de prikkeling verwijdert, die het naast op de maag, en van dáár weder op de herſenen en de algemeene gevoeligheid, werkt. Tot dit oogmerk

dient

dient de ipecacuanha, met het castoreum of een ander antispasmodisch middel; maar als het tijdstip ter toediening van het Emeticum reeds voorbij is, dan schrijve men een zacht, niet zeer verzwakkend purgeermiddel voor, den wijnsteenroom bij voorbeeld, de bitteraarde, de rhabarber in kleine giften, met aromatische en antispamodische middelen, waarbij men tevens klisteren uit de laatsten, bij voorbeeld aftreksels van kamillen, voegt.

§. 504.

De bedorvene maag geene oorzaak, maar van onmiddelbaren invloed op de gevoeligheid zijnde, dient men de opgehoopte en verhoogde gevoeligheid te verminderen en tot bedaren te brengen. De aftreksels van kamillen, melissen, valeriana, asa foetida, castoreum, liquor anodynus, naphta, vitrioli, spiritus nitri èt salis dulcis, spiritus salis ammoniaci anisatus (Pharm. Bor.), liquor C. C. succinatus, oleum animale Dippelii, ol. valerianae, ol. chamomillae destillatae, ol. cajeput, opium, zijn zoodanige middelen, welke tot een inwendig gebruik aangewend kunnen worden, en waarvan de aq. foetid. (Pharm. Bor.) de liquor C. C. succinatus met de tinktuur van opium, en, bijzonder bij menigvuldige winden, gedistilleerde kamillen-olie met de vitrioolnaphta of de Liq. Hoffm. bij voorkeur dienen gemeld te worden. Hiermede vereenige men ook uitwendige middelen en klisteren; tot de eerstgenoemden behooren de inwrijvingen en reukmiddelen, die slechts niet welriekend mogen zijn; de werkzaamste zijn dierlijke zelfstandigheden, bij voorbeeld gebrande

ve-

vederen, haar, leder, beenderen; voorts eene anti-hysterifche fnuif uit versch bereid en wèl befloten poeder van valeriaan, het vlugloogzout, de fterk geconcentreerde azijn, geftampte knoflook in azijn gedoopt, e. d. g. Bij zeer hardnekkigen aanval kunnen fchuddingen, fterke bewegingen, Spaanfche vliegpleister en mostaardpappen vereischt worden, om dezelve te verdrijven.

§. 505.

Eene aderlating is bij Hysterifche aanvallen zelden aangewezen; flechts dán kan fomtijds de noodzakelijkheid daartoe zich voordoen, wanneer bij zeer ftevige, fterke, volbloedige, jeugdige perfonen, Hysterifche aanvallen, bijzonder na plotfelijk opgeftopte maanftonden, plaats hebben, of, als een gevolg der kramp in de buitenfte vaten, de aandrang naar de inwendige organen in eenen te hoogen graad vermeerderd wordt, waardoor het leven gevaar loopt; zeer dikwijls zijn bloedzuigers toereikend, bijzonder bij uitftekende aandoeningen der herfenen en hevige hoofdpijn. Ingeval men geene volftrekte aanwijzing ter bloedontlasting aantreft, doen de minerale zuren, het elixer. acidum Halleri, en het acidum salis in een' zeer verdunden vorm tot drank, de zekerfte en voortreffelijkfte werking, waarmede men naderhand antispasmodifche middelen, de liquor C. C. succinatus, de aqua foetida, het castoreum e. d. g. vereenigt. In deze aanvallen worden ook geheel bijzondere klisteren aangewezen, om open lijf te houden, bij voorbeeld uit eene oplosfing van zeep, en mostaardpappen aan de kuiten of voetzolen.

§. 506.

§. 506.

De verdrijving der geneigdheid tot wederkeering van Hysterische aanvallen, en de radicale genezing der kwaal, berust deels op het aanhoudend gebruik der bij §. 504 vermelde, deels op dat der krachtdadiger versterkende middelen, waardoor de werkzaamheid der prikkelbare en reproductive kringen verhoogd wordt, om het regelmatig evenwigt der stelsels onderling te herstellen. Om echter dit doel te bereiken, moet de zieke vooral die invloeden vermijden, welke deels de verrigtingen der prikkelbaarheid en reproductie verzwakken, deels telkens eene vermeerderde ophooping der gevoeligheid ten gevolge hebben, bij voorbeeld treurige gemoedsaandoeningen, wellustige lektuur, het bezoeken van treurspellen, buitensporigheden in den bijslaap en in de Onanie, bedorvene maag, verkouding, te lang slapen, onwerkzame zittende leefwijze, verzwakkingen door ontlastmiddelen of aderlatingen, enz.; dezelve moeten des te meer vermijd worden, wijl die zoo gemakkelijk Hysterische aanvallen doen ontstaan, waardoor de genezing moeijelijk wordt. Hiermede vereenige men geneesmiddelen uit de krachtdadiger versterkende klasse, welke, naardien die het naast de prikkelbaarheid in de reproductie opbeuren, tevens de verzwakte organische werkingskracht verhoogen. De herba menthae piperitae, — trifolii fibrini, — millefolii — marrubii albi, — fumariae — absynthii, — folia aurantiorum viridium, — radix gentianae, — calami aromatici, — caryophyllatae, lignum quassiae, — cortex cinnamomi, — chinae en het ijzer zijn

zijn die middelen, welke hier aangewezen en aanvankelijk met verfcheidene antispasmodifche middelen (§. 504) kunnen toegediend worden. Hiermede vereenige men ook laauwwarme-, voornamelijk echter ijzerbaden, bij welker gebruik men bijzonder moet toezien, dat die, als de gevoeligheid nog te hoog ftaat, dán niet te heet en te lang aangewend worden.

§. 507.

Tegen de Hysterie, door verhoogde en niet bevredigde teeldrift, vermag dikwijls de hulp van den Arts weinig of volftrekt niets, wanneer de wenfchen der zieken niet vervuld worden. Het ftaat niet altoos in de magt van den Arts, de naar het baarmoederftelfel als het ware verbannene gevoeligheid, door het bewerken van een huwelijk, te verminderen; verftandige voorftellingen, het Haller's zuur, de kamfer, het heulfap kunnen in dit geval verligting baren, en de voornamelijk in een ftelfel opgehoopte gevoeligheid tot eene meer gelijkvormige verdeeling over het geheele Organismus aanzetten. Dewijl echter zulk een toeftand meestendeels flechts eene toenadering tot Nymphomanie is, zoo wordt daarheen verwezen.

§. 508.

Bij de Hysterie verdienen ook nog verfcheidene bijoogmerken en verbindingen de opmerkzaamheid van den Arts. Daartoe behooren de wormen, de verbinding met andere ziekten, bij voorbeeld met venerifche of fcrofuleufe kwalen e. d. g., de ophooping

van

van zuur in de maag en van drekſtoffen in het darmkanaal, de hardlijvigheid, de krampachtige braking, maagkrampen, Hysteriſche kolijkpijnen en verſtoppingen van den onderbuik.

§. 509.

Wormen brengen wel niet onmiddelbaar deze ziekte voort, maar zij kunnen dezelve toch onderhouden en de Hysteriſche aanvallen doen toenemen; deze komplicatie vereischt het gebruik der wormmiddelen, welke des te gemakkelijker kunnen aangewend worden, naardien verſcheidene derzelve tevens aan de algemeene aanwijzing, wegens derzelver beſtanddeelen en werking, beantwoorden. Men late zich voor het overige niet misleiden, en zoeke geene wormen, waar die volſtrekt niet zijn; de Schrijver behandelde eene Hysteriſche met alle teekenen van lintworm, welke zelve ſlechts het gewrocht der overdrevene en afdwalende gevoeligheid waren.

§. 510.

De verbinding met de veneriſche kwaal, de ſcrofuleuſe of arthritiſche ziekte, vereischt het gebruik van die middelen, welke de genezing der genoemde ziekten bevorderen, en met antispasmodiſche geneesmiddelen doelmatig vereenigd worden. — Even zoo dient bij Hysteriſchen de belette transpiratie in het oog gehouden te worden; de ſtoring of volkomene ophouding dezer verrigting kan, door het antagonistiſche medegevoel van de huid en het darmkanaal, eene vermeerde-

dering der gevoeligheid in dit ten gevolge hebben, en het is derhalve bij deze verbinding noodzakelijk, het evenwigt tusschen de gevoeligheid in beiden weder te herstellen; hier is het geval, waar wrijvingen der huid, het dragen van flenellen kleederen, laauwwarme baden, de spiritus Mindereri, de goudzwavel of braakwijnsteen in kleine giften, aangewezen worden.

§. 511.

Ophooping van zuur in de maag en het darmkanaal is wel niet de oorzaak, maar dikwijls het gevolg der Hysterie en der zoo zeer verminderde prikkelbaarheid van het darmkanaal; het is dikwijls noodzakelijk, dezelve spoedig uit den weg te ruimen of te veronzijdigen, daar die ligt tot Hysterische aanvallen aanleiding geeft; zacht afdrijvende met aromatische middelen zijn in dit geval dienstig. Even zoo is de verwijdering der ophooping van drekstoffen in het darmkanaal een belangrijk bijoogmerk, die, of als eerste aanleiding, of als een gevolg der ziekte, altoos van nadeeligen invloed zijn; derzelver uitdrijving alleen is wel in geenen deele de hoofdaanwijzing tot de kuur; want sterke purgeermiddelen, in dit opzigt aangewend, doen meer kwaad dan goed, vermits door derzelver werking de prikkelbaarheid van het darmkanaal uitgeput en deszelfs zwakte vermeerderd wordt. Bij eene ontstane hardlijvigheid worden nogtans alleen de zachte, streelende, niet de prikkelende ontlastmiddelen aangewezen; deze worden door den krampachtigen toestand van het darmkanaal hier volstrekt verboden; tot de eer-

eerste behooren de zachte uitgeperste oliën, het ol. amygdal., ricini, papav. alb., de pulpa tamarind. en cassiae, het electuar. lenitiv.; tot de middelzouten alleenlijk de crem. tart., het sal Seign., de crem. tart. solubil., benevens de slijmachtige, verzachtende en olieachtige klisteren.

§. 512.

Krampachtige braking verdrijft men door opium en het extr. hyosciam; en bij eene gelijktijdige aanwezigheid van zuur in de maag door het koolzure gas, in den vorm eener Riverische mixtuur of door het zoogenaamde bruispoeder (*Pulveres aërophori*) uit natr. carbon. crystall. tart. en suiker bereid; uitwendig door aromatische inwrijvingen, omslagen en maagpleister. — De maagkramp, als ook de Globus Hystericus vereischen valeriaan, castoreum, asa foetida, hyosciamus, opium, Dowers poeder; uitwendig aromatische inwrijvingen met opium, warme aromatische omslagen en maagpleister, empl. opiat. aromat. Off., — de Tacamahac., — de Theriac., — de G. galban. crocat. enz.

§. 513.

Hysterischen zijn bij herhaling met kramp in den onderbuik of Hysterische kolijkpijnen aangehaald, waardoor die dikwerf zoo gevoelig wordt, dat dezelve ook niet de minste aanraking en bedekking van het onderlijf dulden kan. In dit geval brengen kleine giften van heulsap met slijmachtige middelen, warm gebruikt, dikwerf eene spoedige en krachtdadige hulp aan, waarmede men soortgelijke

klisteren vereenigt; eene ligte verſtopping is voor het heulſap geene tegenaanwijzing, want hetzelve neemt juist bij deze zieken, door de plaatſelijke vermindering der gevoeligheid, de aanwezige verſtopping van het ligchaam weg, dewijl hetzelve de prikkelbaarheid voornamelijk in het darmkanaal verhoogt; en als de kramppijnen in den buik ophouden, dan gevoelen de zieken, die te voren, ten gevolge der zoo zeer verminderde prikkelbaarheid, over eenen hoogen graad van zwakte in de ſpieren klaagden, zich plotſelijk zeer geſterkt.

§. 514.

De verſtoppingen in den onderbuik en verhardingen der buiksingewanden, in het algemeen, gaan met de Hysterie voornamelijk dán gepaard, wanneer dezelve reeds lang duurde, de zieke veelal eene zittende leefwijze hield en dikwijls aan kramppijnen in den buik geleden had. Als men van de aanwezigheid der verſtoppingen, door een naauwkeurig onderzoek van den onderbuik en door andere daarmede gepaard gaande verſchijnſelen, overtuigd is, dan moet men die oplosſen; de middelen daartoe zijn de gummata ferulacea, G. ammoniacum, — ſagapenum, asa foetida, herba et extractum belladonnae, zeep, honig, rhabarber in kleine giften; bij hardnekkige verſtoppingen de tartarus emeticus in kleine giften, de goudzwavel, de gratiola, de ſalmiak met bittere extracten, de azijnzure potasch met calamus aromaticus, galanga, kaneel, ethériſche oliën. Als nu deze middelen de oplosſing mogten bewerken, waardoor, naar de leer van

MAR-

MARKUS, de aderlijke ontfteking weder herfteld, of de flagaderlijkheid in de aderen, voornamelijk der lever, opgebeurd, of, volgens de oude meening, opgelost wordt, dan fchijnt het toch zeker, dat die de verminderde prikkelbaarheid in het fpiervlies van het darmkanaal en in de vaten der lever opwekken, de affcheidingen bevorderen, de opflorpende werkzaamheid van het watervaatftelfel verhoogen, en ter ontlasting van menige opgehoopte fchadelijke ftoffen bijdragen. De werking der genoemde middelen wordt echter nog door inwrijvingen op den buik, bijzonder met vlugtige geneesmiddelen, door klisteren, voornamelijk uit den ftinkenden asand bereid, door laauwwarme baden, door vlijtige beweging en een doelmatig diëet onderfteund; in het vervolg echter worden de middelen §. 506 aangewezen, om de geregelde veerkracht van het darmkanaal te herftellen, en deszelfs prikkelbaarheid, met de aan hetzelve eigene gevoeligheid, in een behoorlijk evenwigt te brengen.

Leefregel voor Hysterifchen.

§. 515.

De beste geneesmiddelen tegen de Hysterie zijn zonder gevolg, wanneer de zieke geenen doelmatigen leefregel in acht neemt; dezelve is van zoo veel belang, dat daardoor alleen dikwerf de ziekte verdreven wordt.

§. 516.

De eerfte diëetetifche zorg heeft betrekking op de ziel, en deze verdient alle opmerkzaamheid,

dewijl indrukſels op dezelve dadelijk op de verrigtingen van het ligchaam invloed hebben. Elke poging van den Arts is vruchteloos, wanneer gemoedsaandoeningen ſteeds op de ziel werken, en de helft der genezing is dikwerf reeds voltooid, wanneer het den Arts gelukt, de ziel te regelen, en aan de zieke opgeruimdheid en gemoedsrust te verſchaffen. Tot dat einde worden de volgende voorſchriften aangeprezen: 1) de Arts geve zich alle moeite, om het vertrouwen en de genegenheid der zieke te verwerven; zij zal hem dan vergunnen, dieper in hare ziel te lezen, en psychiſche ontdekkingen te doen, van welke hij zich zeer dikwijls ter genezing bedienen kan; 2) met alle voorzigtigheid, ſchranderheid en natuurkundige kennis zoeke hij haar door verſtandige vertoogen en vermaningen van hare ſtellige denkbeelden en treurigheid af te trekken; 3) hij prijze haar het verblijf in eene vrolijke en lichte kamer aan, waaruit men een helder, vrij en levendig uitzigt heeft, en die ook inwendig verſierd is met onderwerpen, welke den geest tot vrolijkheid en blijmoedigheid ſtemmen; 4) Hysteriſchen beminnen de eenzaamheid en ontvlieden de menſchen; ja het valt haar dikwijls zeer lastig en ergerlijk, wanneer zij ſlechts menſchen om zich heen zien; de Arts moet haar derhalve betere gevoelens van de menſchen pogen in te prenten, en haar ook meermalen in het gezelſchap van verſtandige en vrolijke Vrouwen brengen. Bijzonder weldadig werkt de verkeering met eene vrolijke, gaarn geziene en vertrouwde vriendin, door welke de Arts op hare ziel werken kan; 5) bijaldien de zieke voor

Gods-

Godsdienst vatbaar is, dan bediene men zich ook van deszelfs troostgronden, welke somtijds eenen grooten steun opleveren, om het gemoed der Hysterischen gerust te stellen; 6) men moet alles uit den weg ruimen, wat haren geest inspant of verontrust; 7) men trachte haar door gemakkelijken arbeid doelmatig bezig te houden, en verschaffe haar ook verstrooijing en vervrolijking der ziel door muzijk, voorondersteld, dat zij dezelve met hare zoo zeer verhoogde gevoeligheid verdraagt, door kluchtige zang-, blij- en gezellige spelen, door verkeering met Mannen, die zij zoo zeer beminnen en boven hare kunne den voorrang geven.

§. 517.

Een tweede diëetetisch middel is de beweging, bijzonder voor de zoodanigen, die gestadig aan eene eenzame, werkelooze en zittende leefwijze gewoon waren. Dezelve bevordert den bloedomloop, en naardien die voornamelijk door derzelver werking op het spierstelsel de prikkelbaarheid opbeurt, zoo is zij voor het geheel prikkelbaar stelsel als een waar versterkend middel te beschouwen, met welks verhooging de opgehoopte gevoeligheid in eenen gelijken graad verminderd wordt. Zoo echter het doel der beweging mogt bereikt worden, dan moet die niet te sterk zijn en te lang aanhouden, maar met een aangenaam onderhoud der ziel gepaard gaan; en in deze betrekking verdient het reizen naar eene vreemde landstreek of naar eene badplaats bijzonder aangeprezen te worden.

§. 518.

Hysterischen moeten eene vrije en gezonde lucht inademen; den ganschen dag dóór in eene kamer, waarin eene bedompte en onzuivere lucht heerscht, te blijven, is zeer nadeelig, terwijl daarentegen eene zuivere, bijzonder de vrije lucht, ongemeen versterkt. Men zorge, dat niet alleen de lucht in de kamer, welke door eene Hysterische bewoond wordt, zuiver en onbedorven zij; maar men verschaffe haar ook de gelegenheid, om eene vrije, zuivere en gezonde lucht in te ademen.

§. 519.

Een der eerste diëetetische pligten eener Hysterische is onthouding van physische liefde, maar voornamelijk vermijding der Onanie. Beide verzwakken het ligchaam buitengemeen, en doen de Hysterie toenemen, naardien die de gevoeligheid verhoogen; voornamelijk de zelfbevlekking, waartoe Hysterischen, die de eenzaamheid beminnen, zeer genegen zijn, en bij welke men dikwijls alle welsprekendheid moet in het werk stellen, om er haar tegen te waarschuwen. Doch men moet opmerken, dat voor de zoodanigen, bij wie de Hysterie een gevolg van onbevredigde liefde is, het matig genot van den bijslaap het middel kan worden, om haar volkomen van hare ziekte te genezen.

§. 520.

Een ander gewigtig diëetetisch voorschrift betreft het eten en drinken. Hysterischen moeten meestal

slechts

ſlechts dunne, ligt verteerbare, eenvoudig toebereide ſpijzen, welke tot weinig drekſtof overgaan, genieten, en bijzonder moet men acht geven, dat zij dán, wanneer zij, bij de ophooping der gevoeligheid in de maag en in het darmkanaal, tot geeuwhonger vervallen, de maag niet met ſpijzen overladen, die dezelve te ſterk uitzetten, en dan Hysteriſche aanvallen, winden en de verſchrikkelijkſte benaauwdheden veroorzaken. Het is wel goed, wanneer zij dikwerf wat nuttigen; doch het moeten zacht prikkelende, krachtige en ligt verteerbare ſpijzen zijn. — Met betrekking tot de dranken, verbiede men het onmatig gebruik van thee, koffij en water, bijzonder na den maaltijd; het is beter, dat Hysteriſchen eerst eenigen tijd na het eten drinken, waartoe een zuiver, ligt, goed uitgegist, bitter bier, of roode, bijzonder Bourgonjewijn, aangeprezen worden.

§. 521.

Hysteriſchen moeten niet te lang en ook niet op te zachte bedden ſlapen, beiden verzwakken en vermeerderen hare buitendien zeer verhoogde gevoeligheid. Ook is het nadeelig, om dadelijk na den maaltijd, voornamelijk na het avondeten, te ſlapen; menige Hysteriſchen ſlapen uit dien hoofde volſtrekt niet, en het is voor haar dikwerf veel beter, om des avonds vóór het naar bed gaan volſtrekt niets, of maar zeer weinig — wat ſoep of een zacht ei, — te nuttigen. — De kleeding eener Hysteriſche moet zoodanig ingerigt zijn, dat zij zich daardoor noch eene verkouding op den hals hale,

noch het ligchaam te zeer prange, voornamelijk zorge zij voor eene warme bedekking van den buik en der voeten; eene ligte verkouding, welke voornamelijk daarop invloed heeft, veroorzaakt doorgaans kramppijnen in den buik en Hysterische aanvallen in het algemeen.

LITTERATUUR.

§. 522.

HIPPOCRATES, *de virginibus.*

PAUL. AEGINETA, *artis medicae compendium, libr.* III. *Cap.* 71.

ANDR. LAURENTIUS, *de hystericis affectibus, infantilibusque morbis. Lugd.* 1595. 8°.

STUPANUS, *de suffocatione appellatâ hystericâ. Basil.* 1604. 4°.

JAENICH, *de passione hystericâ. ib.* 1614. 4°.

TANDLER, *de matricis praefocatione. Vittenb.* 1614. 4°.

SCHALLER, *de passione hysterica. ib.* 1625. 4°.

LAZAR. RIVERIUS, *observationes medicae et curationes insignes. Par.* 1646. 4°.

Dezelfde, *Cent.* I. N°. 32. — *Cent.* II. N°. 11, 65, 69. — *Cent.* III. N°. 83.

HIGHMORE, *de passione hystericâ. Amst.* 1660. 8°.

DALEN, *de passione hystericâ. Lugd. Bat.* 1661. 4°.

TIELEN, *de passione hystericâ. ib.* 1662. 4°.

PLACCIUS, *Lucretia hysterica. Duisb.* 1666. 4°.

LAMMUS, *Casus hysteriae variis symptomatibus stipatae. Gron.* 1666. 4°.

PETR. HARTENFELS, *de passione hystericâ. Erford.* 1672. 4°.

GEORG. WOLFG. WEDEL, *de uteri suffocatione. Jen.* 1674. 4°.

Dezelfde, *aegra strangulatione uteri syncopticâ laborans. ib.* 1717. 4°.

METZGER, *de passione hystericâ. Tubing.* 1677. 4°.

JORDEN, *de passione hystericâ. Lugd. Bat.* 1678. 4°.

SCHWEI-

SCHWEIZER, *de passione hystericâ. Lugd. Bat.* 1684. 4°.

ORLOB, *de suffocatione hypochondriaca vulgo passione hystericâ. Ultraj.* 1684. 4°.

HOLLAND, *de hystericâ passione. Lugd. Bat.* 1687. 8°.

BUSSIUS, *de passione hystericâ. ib.* 1692. 4°.

DE VRIES, *de passione hystericâ. Ultraj.* 1692. 4°.

MALUS, *de passione hystericâ. ib.* 1693. 4°.

WESLING, *de passione hystericâ. Lugd. Bat.* 1694. 4°.

ELNBERGER, *de passione hystericâ. Duisb.* 1695. 4°.

DE KRUYT, *de passione hystericâ. Ultraj.* 1696. 4°.

BUEHREN, *aegra suffocatione uterinâ laborans. Erford.* 1698. 4°.

JOHN PURCELL, *of vapours and hysteric fits. Lond.* 1701. 8°.

JUST. VEST, *de passione hystericâ. Erford.* 1685. 4°.

Dezelfde, *Casus passione hystericâ laborantis, ejusque curatio. ib.* 1703. 4°.

VERNON, *de passione hypochondriacâ, hysteria dictâ. Lugd. Bat.* 1704. 4°.

DUVERNOY, *theoria vaporum uterinorum. Basil.* 1710. 4°.

CRUEGER, *de magnetismo rerum et de uteri ascensione. Zittav.* 1712. 4°.

JOHREN, *Idolum muliebre in passione hystericâ elevatum et excussum. Jen.* 1712. 4°.

P. HUNAULD, *dissertation sur les vapeurs et les pertes de sang. Par.* 1716. 12°.

ANDR. EL. DE BÜCHNER, *de atrocissimo sequioris sexus flagello, sive passione hystericâ. Erfurt.* 1721. 4°.

Dezelfde, *Pathologia et therapia passionis hystericae. ib.* 1739.

—— —— *de clavo hysterico. Hal.* 1751. 4°.

—— —— *de mali hysterici vera indole et curatione. Erford.* 1762.

ABR. VATER, *de passione colicâ et hystericâ. Vittemb.* 1726. 4°.

FISCHER, *de strangulatione uteri. Erford.* 1727. 4°.

FREDR. HOFFMANN, *de morbi hysterici vera indole, sede, origine et curâ. Halae* 1733. 4°.

Dezelfde, *Consultat. Cent.* II. N°. 43 *et seq.*

RICHTER, *de malo hysterico. Goett* 1741. 4°.

JARVIS, *de hystericâ affectione. Edinb.* 1744. 4°.

FLEIG, *de malo hysterico. Argent.* 1750. 4°.

LUDOLF, *de clavo hysterico. Erford.* 1750. 4°.

CHAUFEPIÉ, *de malo hysterico. Lugd. Bat.* 1752. 4°.

CHARL. PERRY, *a mechanical account and explication of the hysteric passion. Lond.* 1755. 8°.

JOSEPH RAULIN, *traité des affections vaporeuses du sexe. Par.* 1758. 12°.

JEAN ASTRUC, *traité des maladies des femmes. ib.* 1761. 12°. *T.* IV. *pag.* 54.

UVEN, *de mali hysterici symptomatum diversitate, ob regionum et vitae regiminis diversitatem, habitâ praesertim ratione ad hystericas in Frisiâ orientali. Hal.* 1762. 4°.

BAUMER, *de mali hysterici vera indole et curatione. Erford.* 1762. 4°.

RICHARDSON, *de malo hysterico. Edinb.* 1763. 8°.

JAGELSKI, *de passione hystericâ. Lugd. Bat.* 1765. 4°.

DUBOIS, *de passione hystericâ. Vindob.* 1765. 4°.

KUERN, *de malo hysterico. Basil.* 1766. 4°.

MITTERBACHER, *de secretione urinae faeminarum hystericarum et de eâ ut signo affectionum earumdem. Prag.* 1766. 4°.

VAN STEVENINCK, *de hystericâ passione. Lugd. Bat.* 1766. 4°.

MORGAGNI, *de sedibus et causis morborum. ib.* 1767. 4°. *Epist.* XLV. *art.* 27—29.

R. WHYT, *Verhandeling over de Natuur, Oorzaken en Genezing der Zenuwziekten, Hypochondrie en Vrijsterziekte, vermeerderd met een Vertoog over de Oorzaken der Zenuwziekten hier te Lande, door* L. BICKER. *Rott.* 1767. 8°.

A. J. GOEZ, *Beitrag zur Geschichte von der hysterischen Krankheiten. Meining.* 1771. 8°.

S. A. D. TISSOT, *Geneeskundige Werken.*

J. G. BRENDELII, *op. med.*

BOEHMER, *de causis, cur malum hystericum morbum malo hypochondriaco majorem constituat? Hal.* 1772. 4°.

WOOLCOMBE, *de hysteriâ. Edinb.* 1776. 8°.

ANDR. WILSON, *medical researches on the nature and origin of hysterics. Lond.* 1776. 8°.

LANG, *de passione hystericâ. Vindob.* 1776. 4°.

JOH. GOTTL. LEIDENFROST, *de diferentia passionis hystericae a morbis convulsivis reliquis. Duisb.* 1780. 4°. in deszelfs *Opusc. Tom.* III. N°. 3.

CALDWELL, *de hysteriâ. Edinb.* 1780. 8°.

VAN MUYSEN, *de malo hysterico. Colon* 1781. 4°.

VAN KESSEL, *de passione hysterica. Lugd. Bat.* 1785.

FLOSSE, *de malo hysterico. Argent.* 1785. 4°.

GROSMANN, *de malo hysterico. Giess* 1785. 8°.

MITCHELL, *de hysteriâ. Edinb.* 1789.

MARCARD, *Beschreibung von Pyrmont.* II. *B. 7 Kap.*

W. ROWLEY, *praktische Abhandlung über Frauenzimmerkrankheiten*, t. a. pl.

CHAMBON DE MONTAUX, *Abhandlung von den Krankheiten verheyratheter und unverheyratheter Frauenzimmer*, t.a.pl.

K. BANKEAD *et* W. ROBERTSON, *Diss.* II. *de hysteriâ. Edinb.* 1790. 8°.

HEINR. MANNING, *über die Mutterbeschwerung a. d. Engl. Wien.* 1790. 8°.

A. H. MEINECKE, *de hysteriâ. Helmst.* 1711. 4°.

J. F. C. SIEVERS, *de hypochondr. et hysteric. dispositionis causis nonnullis. ib.* 1793.

JOAN. CLEM. TODE, *de morbis spasmodicis, hystericis praesertim. Havn.* 1793. 4°.

BELCHE, *de hysteriâ. Edinb.* 1793. 8°.

KERR, *de hysteriâ. ib.* 1794. 4°.

SEEMANN, *de hysteriâ. Jen.* 1796. 4°.

J. W. L. V. LUCE, *Vers. über Hypochondr. und Hysterie, Goth. und Petersb.* 1797. 8°.

LES-

LESSEL, *momenta quaedam generaliora circa affectum hystericum. Gotting.* 1798. 4°.

HEILMANN, *momenta quaedam circa affectum hystericum. Wurceb.* 1800. 4°.

TUCKER, *de hysteriâ. Edinb.* 1801. 8°.

CAMPBELL, *de hysteriâ.* 1801. 8°.

G. L. DUVERNOY, *dissertation sur l'hystérie. Par.* 1801. 8°.

LOUIJER-VILLERMAY, *recherches sur l'hypochondrie et l'hystérie. ib.* 1803.

Dezelfde, *traité des maladies nerveuses proprement dites. ib.* 1817. 8°.

BERENDS, *de hystericâ affectione epilepsiam simulante. Francof. ad Viadr.* 1806 8°.

J. C. G. JÖRG, *Handbuch der Krankheiten des menschl. Weibes.*

L. J. C. MENDE, *die Krankheiten der Weiber.*

W. A. HAASE, *über die Erkentniss und Kur der chronischen Krankheiten.* II. *B. Leipz.* 1817. 8°. S. 281.

JOHN REIDS, *Versuche über hypochondrische und andere Nervenleiden; aus dem Engl. mit Anm. und Zusätz. von* A. HAINDORF. *Essen und Duisb.* 1819. 8°.

*

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de Onvruchtbaarheid.

§. 523.

Door Onvruchtbaarheid verſtaat men het physiek onvermogen eener Vrouw, om te ontvangen of zwanger te worden.

§. 524.

De oorzaken der Onvruchtbaarheid liggen of in de Vrouw of in den Man, en zijn van dien aard, dat zij tevens den bijſlaap onmogelijk maken, of dat zij wel niet denzelven, maar ſlechts de bevruchting beletten.

Oorzaken van de zijde der Vrouw.

§. 525.

De oorzaken van de zijde der Vrouw zijn: 1) zekere organiſche en werktuigelijke beletſelen in de Vrouwelijke teeldeelen; hiertoe behooren onregelmatige verlenging der nymphen, aanzienlijke gezwellen en vergroeijing der groote ſchaamlippen, geheel ontbrekende, te groote, of met de voorhuid te zeer bedekte of vergroeide clitoris, te naauwe, te wijde, te korte, te lange of geſlotene ſcheede, als een gevolg der oorſpronkelijke vorming, bij voorbeeld door een te ſtevig maagdenvlies, of eene toe-

val-

vallige oorzaak, bij voorbeeld eener ontfteking, ettering, van belangrijke likteekenen, van een in de fcheede gebragt vreemd ligchaam, van eene fcheedebreuk e. d. g.; aanmerkelijke gezwellen, bij voorbeeld fpekgezwellen in de fcheede, welke het indringen van het Mannelijke lid beletten; belangrijke fcheuring van de fcheede en den bilnaad tot en door den endeldarm; fluiting van den moedermond door verdikt flijm, door een vlies of vergroeijing; te zeer geopenden moedermond, als een gevolg van belangrijke kwetfuren van het fcheedegedeelte, tot aan den bodem der baarmoeder; aanzienlijke uitzakking der fcheede en baarmoeder; fcheeve ligging; achter- of voorwaartsbuiging en omkanteling der baarmoeder (*); een pessarium in de fcheede, welke de opening van den moedermond fluit; ontbrekende baarmoeder; vergroeijing der trompetten van Falloppius, met de eijerftokken; te naauw bekken in de onderfte opening; beenuitwasfen in de holte van het bekken, waarachter de moedermond zich verbergt.

§. 526.

2) Andere oorzaken der Onvruchtbaarheid, welke in de Vrouw liggen, zijn ziekten der teeldeelen en fto-

(*) Autenrieth ontdekte als oorzaak der Onvruchtbaarheid eene eigenaardige verandering van gedaante der baarmoeder, waarbij de moedermond naar den achterften wand der baarmoeder gekeerd, doch derzelver ligchaam niet voorwaarts, maar flechts de bodem met hetzelve onder eenen hoek achter- en bovenwaarts gebogen is. Zie deszelfs en bohnenbergers *Tübinger Blätter*, II. *Band*, 2 *Heft*. *Tübingen* 1816.

ſtoringen der aan haar eigendommelijke verrigtingen, met name: uitwasſen aan den clitoris, aanmerkelijke kwetſuren, eeltachtigheden, verzweringen, aanbeijen, in de ſcheede en baarmoeder, gebrekkelijke, bij voorbeeld te dikke, opſtaande lippen van den moedermond, of waarvan de bovenſte boven de onderſte te ſterk vooruitſteekt, misvormingen, polypen, ſtukken van den moederkoek, scirrhus, kanker, vleesch- en ſpekgezwellen (*), ſteenachtige vergroeijingen, waterzucht der baarmoeder en der eijerſtokken, verſtoppingen of ophoopingen in de baarmoeder, witte vloed, ongeregelde, bij voorbeeld vertraagde, opgeſtopte, te ſterk of met pijnen en ongemakken vloeijende maanſtonden, (maankolijk), zwakte, ſlap of te zeer verhard celwijsweefſel der baarmoeder, geringe of te groote aandoenlijkheid der teeldeelen, welke dikwijls den bijſlaap niet alleen pijnlijk maakt, maar ook, door de gedurende denzelven ontſtane kramppijnen van den moedermond en der ſcheede, de bevruchting belet.

§. 527.

(*) Niet altijd wordt de bevruchting door scirrhus, kanker, vleesch- en ſpekgezwellen der baarmoeder belet; de Schrijver heeft reeds vier malen bij den scirrhus en kanker der baarmoeder niet alleen, maar ook drie malen bij eene volkomene verandering van vorm der uterus in een ſpekgezwel, de zwangerheid en de geboorte van voldragene kinderen zien volgen; het laatſte geval, nog niet lang geleden, bij eene dertigjarige Vrouw, die vóór haar huwelijk reeds de ziekte der baarmoeder had, bij de eerſte zwangerheid van eene mola verloste, en bij de tweede het kind geheel voldragen, en zulks door de eigene werkzaamheid der Natuur ter wereld bragt.

§. 527.

3) Behalve de reeds bijgebragte oorzaken kunnen er van de zijde der Vrouw nog verscheidene algemeene ziekten en andere oorzaken, voor eenen langeren of korteren tijd, aanleiding tot Onvruchtbaarheid geven, bij voorbeeld bleekzucht, tusschenpoozende en zenuwkoorts, hysterie, waterzucht, te menigvuldige bijslaap, Onanie, het bovenmatig gebruik van geneesmiddelen, welke het ligchaam in het algemeen, en bijzonder het teelstelsel zeer verzwakken, of hetzelve van de noodzakelijke aandoenlijkheid berooven, bij voorbeeld loodmiddelen (*), gemoedsaandoeningen, bijzonder treurigheid, verdriet en zorgen, ijverzucht en oneenigheid in het huwelijk; schrik, bijzonder bij sterke onweders en aardbevingen (†), onvoorzigtig gebruik van het Galvanis-

(*) Ackermann, *de plumbi viribus in universum, speciatimque ejus nociva, quae sterilitatem infert. Norimbergae* 1809.

(†) In Oppido waren, na de aardbeving van 1783, bijna alle Vrouwen, gedurende twee jaren, onvruchtbaar; toen zij naderhand weder zwanger werden en kinderen baarden, stierven de meesten der pasgeborenen. In Scilla ontwaarde men een geheel tegenovergesteld uitwerksel van dit verschrikkelijk natuurverschijnsel. Onvruchtbare Vrouwen, en zulke, die reeds opgehouden hadden zwanger te worden, werden bevrucht en baarden. Zie *Reize door Duitschland, Zwitserland, Italië en Sicilië, door den Grave van* STOLBERG, 3e. Deel, 84ste Brief, bladz. 369, 370. (*Amst.* 1798. 8°. 4 deelen, met pl.)

Aanmerking: zonder tot de elektriciteit zijne toevlugt te nemen, kan men niet wel het uitwerksel verkla-

nismus en in het bijzonder der elektriciteit, verplaatſing van een warmer in een kouder klimaat, algemeene gevoelloosheid, koudbloedigheid, viraginitas (*), algemeene traagheid en vetheid des ligchaams, zwaarlijvigheid, magerheid, gebrek aan lief-

klaren, hetwelk de ſchudding op de Vrouwelijke organen had. Kan men vooronderſtellen, dat de ſchrik alleen de Vrouwen van Oppido twee jaren lang onvruchtbaar maakte, daar zij anders toch gezond bleven? Maar zijn er ook geene ſchrikken van eenen anderen aard? Schrikken onze Vrouwen ook niet? Zijn de ſchrikachtigen misſchien onvruchtbaarder dan de ſtoutmoedigen? Of was het ook de ſchrik, welke de onvruchtbare Vrouwen in Scilla vruchtbaar maakte? Dat de elektrieke kracht op dierlijke organen werkt, is overbekend; hoewel deze ſtof op verre na niet uitgevorscht is. Stellen wij, dat één matige invloed dezer kracht weldadig op de Vrouwelijke organen gewerkt hebbe, dan zal het ons niet meer verwonderen, dat een bovenmatige invloed haar ſchadelijk was. En in Oppido was de ſchudding veel heviger dan in Scilla. De Graaf VAN STOLBERG heeft ook kort daarop in Mesſina gehoord, dat ook na deze aardbeving onvruchtbare Vrouwen zoowel als zulke, die reeds opgehouden hadden te baren, vruchtbaar geworden zijn.

(*) *Viragines* zijn de zoodanigen, welke eene grove en harde ſtem hebben, wier kin en bovenlip, even als die der Mannen, met haar begroeid zijn, bij welke de huid taankleurig, de borst dikwerf met haar bewasſen is. Hare gezondheid wordt, offchoon zij weinig of geene maanſtonden hebben, daardoor niet geſtoord. Het liefdesgenot heeft niets aantrekkelijks voor haar, en zij verkiezen, boven de ſtille huisſelijke bezigheden, welke harer ſekſe

liefde, afkeer of walging van den echtgenoot, voorbedachtelijk verhinderen der bevruchting, ongeſchikt gedrag gedurende den bijſlaap, deszelfs ontijdige, of buitenſporige uitoefening, het gebruik van verhittende of bedwelmende dranken, het zuipen.

Oorzaken van de zijde des Mans.

§. 528.

Hoe menigmaal ook de gronden der Onvruchtbaarheid in de Vrouwen mogen gelegen zijn, zoo kunnen zij toch niet altijd in aanmerking komen, naardien die — offchoon zeldzamer — den Man betreffen. Zoodanige zijn zekere organiſche gebreken van het Mannelijk lid, als eene te kleine opening, of eene te naauwe en te zeer naar voren getrokkene voorhuid, welke de ſnelle en krachtdadige uitwerping van het zaad verhindert; van de geboorte overgeërfde, of in het vervolg eerst, bijzonder door buitenſporigheid in de Onanie, voortgebragte algemeene zwakte van het ligchaam, welke zich terſtond op de teeldeelen verſpreidt, en door de plaatſelijke zwakte en ſlapheid de krachtvolle uitwerping onmogelijk maakt; de ter voortteling nog onvolkomene ontwikkeling der teeldeelen, ziekte van het ganſche teelſtelſel of van enkele organen, bij voorbeeld der prostata, der ballen of zaadblaasjes; gebrek aan de noodige hoeveelheid

en

voegen, doorgaans de werkzame leefwijs der Mannen. Niet zelden treft men deze ſoort van Vrouwen in de legers aan, waar zij veel behagen ſchijnen te ſcheppen.

en hoedanigheid van het zaad, om door den in hetzelve bevattenden geest niet alleen het geheele zenuwſtelſel der Vrouw te doordringen, maar ook op de Vrouwelijke teeldeelen te werken, en het Vrouwelijk teelvocht te bezielen; te hooge ouderdom van den Man, waarmede de voorttelingsvatbaarheid verdwenen is.

§. 529.

Dikwijls treft men ook volſtrekt geene oorzaken aan, welke of in de organiſatie, of bepaalde individualiteit der Vrouw of van den Man, of in de eigendommelijke geſteldheid der organiſche vormſels, die met de voortteling het naast in betrekking ſtaan, haren grond hebben, en de mogelijkheid ter bevruchting wegnemen; maar het ligt ſomtijds in de verſcheidenheid der geſtellen, uit kracht van welke beiden niet in het, ter voortteling vereischte, wederzijdsch rapport, waardoor eene volkomene vereeniging van het wezen in beiden te gelijk plaats heeft, gebragt kunnen worden.

Voorzegging.

§. 530.

Men bereikt het doel, de Onvruchtbaarheid weg te nemen, gemakkelijk, wanneer de oorzaak ontdekt en ligt verwijderd kan worden; voornamelijk behooren hiertoe werktuigelijke beletſelen der teeldeelen. — Het is gemakkelijker, de mogelijkheid ter voortteling te herſtellen, wanneer deze reeds door eene voorafgegane zwangerheid

 be-

bevestigd was. — In vele gevallen laat zich geene oorzaak doorgronden, en dan is dikwerf alle moeite vergeefsch. — Sommige oorzaken der Onvruchtbaarheid laten zich volſtrekt niet wegnemen, en men moet dan elke hoop ter bevruchting opgeven; dit heeft plaats bij het gemis van baarmoeder, bij eene zeer aanmerkelijke uitzakking derzelve, welke niet ingebragt kan worden; bij eene ongeneeslijke vergroeijing van den moedermond; bij gebrek aan eijerſtokken; bij de met dezen zamengegroeide trompetten van Falloppius, enz. — Menigmaal wordt de Onvruchtbaarheid allengskens weggenomen; eene Vrouw, die tien (*) jaren gehuwd is,

(*) Men heeft een aantal voorbeelden, dat huwelijken na vijftien, twintig, ja zelfs twee en twintig jaren kinderloos geweest te zijn, eindelijk daarmede gezegend zijn geworden. Zoo bragt ANNA VAN OOSTENRIJK, Koningin van Frankrijk, na zulk eene langdurige Onvruchtbaarheid, LODEWIJK DEN XIV. ter wereld. Het is moeijelijk te bepalen, na welk een aantal jaren zulks altijd nog plaats kan hebben. Zelfs de ouderdom is niet altijd een vaste regel ter Onvruchtbaarheid. Er zijn Vrouwen, die ver boven de vijftig jaren moeder geworden zijn (*). Wat den Man betreft, die een geregeld leven geleid, geene zware ziekten gehad heeft en aanhoudend gezond en ſterk blijft, bij dezen is het nog moeijelijker te bepalen, op welken tijd hij nog Vader worden kan, te meer, daar, zoo als BAILLOU verhaalt, er gevallen zijn, waarin de grijsaard nog blijken van teel-

(*) HALLER, *Elem. Physiol. Tom.* VII. *libr.* XXVIII. *pag.* 41, 42. — FODÉRÉ, *médicine légale. Tom.* I. *pag.* 60.

is, wordt niet zelden, tegen verwachting, na dien tijd zwanger; misschien bewerkt de Natuur verscheidene jaren daarna zekere noodzakelijke veranderingen in het Vrouwelijk Organismus, of neemt dan eerst zekere oorzaken weg, welke door geen Arts kunnen verwijderd worden.

Be-

teelkracht gegeven heeft, en wel die, waardoor de zaadblaasjes, de bron van allen prikkel, eene zamendrukking ondergaan en in eene betrekkelijke volheid gehouden worden. Daarom raadde die bekwame Arts den grijsaards aan, om vóór den bijslaap de pis niet te ontlasten.

De volgende drie voorwaarden: opwekking der begeerten ten tijde van de huwbaarheid, eene geregelde verschijning der maanstonden en eene gematigd wellustige spanning in den bijslaap doen in het algemeen eene geschiktheid tot ontvanging vermoeden. Intusschen treft men Vrouwen aan, bij welke men dit alles waarneemt en die nogtans nimmer zwanger worden. Wanneer men door Vrouwen geraadpleegd wordt, die in schijn de meeste geschiktheid ter bevruchting hebben, en die, hoewel sedert lang gehuwd geweest zijnde, geene kinderen gehad hebben, is men verlegen om te zeggen, of hare Onvruchtbaarheid altoos of slechts voor een' tijd zal duren. Het is niet minder moeijelijk, om te bepalen, of de hinderpaal ter bevruchting bij de Vrouw of bij den Man schuile. Het gestel verandert vaak met de jaren, en men vindt Vrouwen, die, na een aantal jaren onvruchtbaar te zijn geweest, in het vervolg van tijd vruchtbaar worden, wanneer er eene groote omkeering, waarvan noch de oorzaken noch de kenteekenen bekend zijn, is voorgevallen.

Dat

Behandeling.

§. 531.

Bij de behandeling der Onvruchtbaarheid lette men vooral op, of de huwbare jaren, op den gewonen Landaardtypus, gekomen zijn, of de maanstonden zich reeds regelmatig vertoond hebben, dan

Dat in sommige gevallen de Onvruchtbaarheid alleen van den Man afhangt, is zeker. Eene Vrouw met een' Man gedurende een eerste huwelijk langen tijd gemeenschap gehad hebbende en geene kinderen barende, krijgt dezelve zeer ligt met een' tweeden Man. Zekere buitengewone daadzaken zouden schijnen aan te duiden, dat er zekere betrekkingen van overeenkomst noodzakelijk zijn in het gestel der beide Echtgenooten, ten einde de bevruchting plaats kunne hebben. Men heeft twee personen, die gedurende hunne Echtvereeniging onvruchtbaar geweest waren, beide proeven van vruchtbaarheid zien geven, toen zij, na gescheiden te zijn, een ander huwelijk aanvingen. De soort van overeenkomst, welke er tusschen de gestellen der beide Echtgenooten moet bestaan, ten einde hunne vereeniging door vruchtbaarheid achtervolgd worde, is niet van dien aard, dat dezelve met de zinnen zoude kunnen waargenomen worden. Men moet in het gevoelen der Ouden, die, om de vruchtbaarheid te bevorderen, den raad gaven, om blonde met bruine en vette met magere van beiderlei geslacht te vereenigen, niet dan voor eene geheel ongegronde onderstelling aannemen, en het is in het geheel niet uitgemaakt, dat dergelijke contrasten de vruchtbaarheid zouden bevorderen.

Intusschen is de afwezigheid der drie bijgebragte voorwaarden, welke, zoo als gezegd is, door derzelver vere-

dan of men ſtoringen in deze verrigting waarneemt, welke de bevruchting verhinderen, en derhalve bovenal de opmerkzaamheid van den Arts bij de genezing tot zich trekken. De perſoon nog niet huwbaar zijnde, is de Onvruchtbaarheid een natuurlijk gevolg van de nog niet vol-

tooi-

eeniging de vruchtbaarheid doen vermoeden, geen zeker kenteeken, dat Vrouwen niet ontvangen zullen. Er zijn Vrouwen, die nimmer de maanſtonden gehad (*), en nogtans kinderen gebaard hebben. Bij ſommigen heeft die bloedvloeijing alleen gedurende de zwangerheid plaats. Men heeft waargenomen, dat de minst verliefde Vrouwen, die weinige aandoenlijkheid voor het mingenot hebben, dikwerf de vruchtbaarſte zijn. Het is misſchien moeijelijk te verklaren, waarom Vrouwen, wier geſtel eene geſtadige prikkeling tot mingenot heeft, minder geſchikt ter bevruchtiging zijn. Men zou kunnen vermoeden, dat in dit geval de baarmoeder in eene al te ſterke werking gebragt wordt, of dat dezelve in eenen aanhoudenden ſtaat van kramp is, waardoor derzelver verrigting geſtoord wordt. De Nymphomanie bij de Vrouw datgene zijnde, wat de Satyriasis bij den Man is, levert er een bewijs van op. Vele daadzaken toonen, dat zulke Vrouwen onvruchtbaar zijn.

Men heeft eenige uiterlijke teekenen opgemerkt, welke de Onvruchtbaarheid bij perſonen, waar dezelve plaats had, vrij algemeen kenſchetſen. Als de zoodanige zijn bij Mannen het natuurlijk en volſtrekt gemis van haar; bij Vrouwen het gemis der borsten, of ten minſte,

wan-

(*) Volgens eene door den Hofraad HEIM aan den Schrijver medegedeelde waarneming, zouden deze Vrouwen, en die, welke geene haren aan de teeldeelen hebben, nimmer zwanger worden.

tooide organiſatie der teeldeelen, en van verſcheidene andere, in het Organismus niet aanwezige voorwaarden, welke tot de voorttelingsverrigting onontbeerlijk zijn. In dit geval moet het tijdperk der op handen zijnde huwbaarheid afgewacht en alles vermijd worden, wat maar eenigzins dit beſliſſend

tijd-

wanneer, in plaats dezer klieren, niet dan de tepel en de kring om dezelve aangetroffen worden. AMATUS LUSITANUS en MORGAGNI hebben er velen van die ſoort gekend, bij welke men na haren dood de baarmoeder buitengemeen klein en zamengetrokken bevonden heeft (*). De laatſte heeft ook opgemerkt, dat de ruwheid en droogheid der huid zeer dikwijls een kenmerk van Onvruchtbaarheid zijn, en zulks bij drie Vrouwen, die inzonderheid het onderwerp zijner waarnemingen hebben uitgemaakt: de opperhuid van eene derzelve vertoonde kleine ſchubbetjes, zelfs op het aangezigt. Voor het overige heeft het vrij algemeen plaats, dat op het tijdſtip, waarin de Vrouw ophoudt vruchtbaar te zijn, deze ruw van vel, dik en vet wordt, dat zij een gedeelte van hare gelaatstrekken, van de zachtheid en van dat poezelachtig Vrouwelijke verliest, hare kin en de omtrek harer lippen door haren ontſierd en ſommigen onder haar zelfs wellustiger worden.

Offchoon men het zoo ver niet gebragt heeft, om den geheimzinnigen ſluijer der vruchtbaarheid op te ligten, noch dienvolgens den juisten maatſtaf weet, in hoe verre beide ſekſen daartoe het hunne bijdragen, en men daarover niet dan volgens zekere verſchijnſelen kan oordeelen, zoo dienen nogtans die verſchijnſelen zelve, om ten minſte physiologiſche gevolgtrekkingen daaruit af te leiden; en in het voorbijgaan zij het gezegd, of

het

(*) MORGAGNI, *de sedib. et caus. morb. lib.* III. *Epist.* XLVI.

tijdpunt ſtoort; vooral moest men den bijſlaap vóór dien tijd afraden en zulk eene leefwijze voorſchrijven, welke de voortbrengingskracht van het ligchaam bevordert: maar bijaldien deze door een herhaald genot zeer verzwakt is, dan wende men verſterkende geneesmiddelen uit die klasſe, welke

de

het ſoortelijk kenmerk, waarmede, zoo als gebleken is, de onvruchtbare Vrouw aangedaan is, de opſlorping van een bijzonder vocht, naar de overeenkomst van hetgeen er bij het Mannelijk geſlacht plaats heeft te oordeelen, niet verraadt. De Mannen, die bij gebrek van afſcheidende organen onbekwaam ter voortteling zijn, zijn week, lafhartig, kleinmoedig, wreedaardig; zij, die hun voorttelingsvermogen misbruiken, zijn zwak, zonder zielskracht en worden alleen door al wat tot hunne vermaken dient beheerscht; de Mannen, die eene ingetogene leefwijs hebben en hunne krachten ſlechts gebruiken, niet misbruiken, hebben al de noodige kracht tot hunne verſchillende, zoowel physieke als moreele bezigheden, en behouden die zelfs al hun leven. Bij het andere geſlacht, de Vrouw, beroofd van de organen der vruchtbaarheid, behoort, volgens hare zeden en haar karakter, tot geenerlei geſlacht, is voor het overige gezond en leeft alleen voor zich zelve. Zij, die geſchikt is, om Moeder te worden en het wezenlijk wordt, is, als ware het, doordrongen op alle punten van haar ligchaam, van hetgene het gevoel van liefde en van moederlijkheid ontwikkelt; haar aanwezen verandert, zoodra zij ophoudt vruchtbaar te zijn, bijna geheel, en bekomt geheel andere gevoelens; en zij, die uit haren aard onvruchtbaar, hoewel niet onbekwaam ter voortteling is, heeft de zeden en leefwijs veeleer van het Mannelijk, dan van haar geſlacht.

 Wan-

de prikkelbaarheid in het reproductive ſtelſel opbeuren, aan. Het zal voor het overige niet overtollig ſchijnen, eene te vroege jeugd ook tot de oorzaken der Onvruchtbaarheid aangeroerd te hebben, vermits zulks bij huwelijken, welke uit belang te vroeg geſloten worden, niet zelden het geval is, en het vroegtijdig genot van den bijſlaap de teedere, onvoltooide organiſatie der teeldeelen zoo zeer ſtoort, dat naderhand alle hoop tot eene mogelijke bevruchting moet opgegeven worden.

§. 532.

De ſtoringen, welke er bij de maanſtonden plaats hebben, moeten vooral weggenomen worden, wanneer hierin de oorzaak der Onvruchtbaarheid gelegen is. Daartoe behooren bijzonder de vertraagde, opgeſtopte, en telkens met de hevigſte pijnen en ongemakken verſchijnende maanſtonden, het maankolijk, als een gevolg der plaatſelijk verhoogde gevoeligheid in het baarmoederſtelſel. Van de behandeling dezer ſtoringen kan over

Wanneer men uit deze kenteekenen tot de ontbinding van een huwelijk of voor de onwettigheid der kinderen wilde beſluiten, zoude men evenwel zeer ligtzinnig te werk gaan; het is met de Onvruchtbaarheid niet even als met de ongeſchiktheid ter voortteling gelegen; want de laatſte, zij moge tijdelijk of beſtendig, geneeslijk of ongeneeslijk zijn, toont zich door vaste kenmerken; de eerſte kan men ſlechts gisſen, en over het geluk of ongeluk van geheele huisgezinnen of van bijzondere perſonen vermag op losſe gisſingen geene uitſpraak gedaan worden.

over het algemeen hier niet weder gewag gemaakt worden, en wij bepalen ons derhalve tot de eerste afdeeling. Voor het overige storen ongeregelde maanstonden niet altoos de bevruchting; deze kan desniettemin volgen, terwijl gene door de opvolgende zwangerheid voor altoos weggenomen worden, of na de verlossing en het niet zuigen op nieuws plaats hebben, waarbij men ook niet uit het oog mag verliezen, dat op de, onder zulke omstandigheden, volgende zwangerheden, miskramen en andere storingen te vreezen zijn.

§. 533.

Daar voor het overige de oorzaken der Onvruchtbaarheid zoo dikwijls in organische en werktuigelijke beletselen der Vrouwelijke teeldeelen gelegen zijn, zoo moet dezelve telkens naauwkeurig onderzocht worden; zonder dit zoude de aanwending van elk middel onzeker, en dikwerf geheel nutteloos of schadelijk wezen.

§. 534.

Tegennatuurlijke verlenging der nymphen, en zwelling der groote schaamlippen, wanneer zij den bijslaap, en daardoor de mogelijkheid ter bevruchting verhinderen, vereischen de Afzetting en Uitsnijding. Wordt de echtelijke gemeenschap door eenen te grooten kittelaar moeijelijk gemaakt, of is een uitwas, eene te lange, of met hetzelve vergroeide voorhuid aan de bevruchting hinderlijk, waardoor de vereischte wellust niet verwekt wordt,

dan

dan is in beide gevallen eene Operatie noodzakelijk: in het eene, om de te lange clitoris of het uitwas, in het andere, om de voorhuid af te snijden. — Vergroeijing der groote schaamlippen, der scheede, of sluiting derzelve, door een te stevig maagdenvlies, vereischen almede Kunstbewerkingen, welke in het tweede Hoofdstuk der eerste Afdeeling bijgebragt werden.

§. 535.

Wordt de echtelijke gemeenschap door eene te naauwe scheede belet, dan komt het er op aan, of dezelve volstrekt of slechts betrekkelijk, naar mate der grootte van het Mannelijk lid, te naauw is. Bij eene betrekkelijke naauwte bevele men den Echtgenoot voorzigtigheid aan, en brenge hem de gevolgen onder het oog, wanneer hij te ongeschikt of te wild mogt te werk gaan: eene volstrekte naauwte der scheede, zoo die niet het gevolg van een naauw bekken is, kan, naar gelang der omstandigheden, door verslappende inspuitingen, dampen, verzachtende zalven en verwijdingen met steekwieken weggenomen worden. — Is de scheede te wijd, en wordt daardoor het vereischte genoegen niet te weeg gebragt, dan kunnen bijzonder dáár, waar te gelijk slapheid oorzaak is, inspuitingen uit afkooksels van zamentrekkende geneesmiddelen dienstig zijn, waarmede men ook versterkende middelen tot inwendig gebruik pare, bijaldien algemeene zwakte van het Organismus oorzaak daarvan is. Wanneer voor het overige

de

de al te groote verwijding der ſcheede door een te wijd bekken veroorzaakt wordt, dan zullen deze middelen niets helpen; en de vraag is, of er niet een zacht middel mogt ingebragt worden, om de ſcheede daardoor naauwer te maken. Het ſpreekt van zelf, dat dit ſlechts door iemand, die in de kunst ervaren is, verrigt kan worden, ten einde hetzelve aan de eene zijde van het bekken, en ook op zulk eene wijze in te brengen, dat de moedermond onbedekt blijve. Leert de ondervinding, dat Vrouwen met behoorlijk aangelegde moederſteunſels zwanger kunnen worden, zoo zullen de wieken dit nog minder beletten, en de wrijving der clitoris en van de overige onbedekte wanden der ſcheede kunnen genoegzaam zijn, om den vereischten wellust te verwekken. — Is de ſcheede te kort of te lang, dan kunnen doelmatige, den Man medegedeelde voorſchriften, de bevruchting mogelijk maken; maar zeer dikwijls moet men in dit geval de Vrouw vooraf onderſlaan, om deels van den ſtand der baarmoeder, deels van de lengte en rigting der ſcheede, de juiste aanwijzing te kunnen geven.

§. 536.

De likteekenen of eeltachtige verhardingen der ſcheede, welke, deels door de te weeg gebragte vernaauwing, deels door de geſtoorde aandoenlijkheid, de bevruchting verhinderen, worden ſomwijlen door het in- en uitwendig gebruik van het kwik, bijzonder door inwrijvingen ee-

eener mercuriaalzalf, weggenomen. — De fcheedebreuk, alsmede vreemde ligchamen en gezwellen in de vagina moeten verwijderd worden; en als de oorzaak in eene aanmerkelijke fcheuring der fcheede en der bilnaad, tot en door den endeldarm, gelegen is, dan moet men eene poging doen, om door infnijdingen en bloedige hechtingen, gepaard met eene doelmatige ligging en rust, de vereeniging, ten minfte zoo ver dezelve noodzakelijk is, te bewerken. Ondertusfchen, hoe zelden dit bij eenen hoogen graad van verwonding gelukken mag, zoo zijn er toch ook waarnemingen, dat er desniettegenftaande bevruchting gevolgd was. Een zeer achtingswaardig Heelmeester deelde den Schrijver de waarneming mede, dat eene Vrouw, wier fcheede bijna geheel vernietigd was, zwanger werd; de Man had zich van den endeldarm bediend, waarmede, als een gevolg der voorafgegane verwonding, de moedermond in verband ftond; om de verlosfing mogelijk te maken, moest hij den endeldarm doorfnijden.

§. 537.

De geflotene moedermond door verdikt flijm wordt, wanneer men denzelven door eene Sonde verwijdert, weggenomen, des noods gepaard met infpuitingen, en verbetering der onregelmatige affcheiding van de baarmoeder, door gepaste inwendig toegediende geneesmiddelen; maar de fluiting door een vlies of de vergroeijing van den baarmoederhals vereischt de bij de eerfte Afdeeling, tweede Hoofdftuk, befchrevene Operatie.

tie. — Bij eenen te zeer geopenden moedermond, als het gevolg van aanmerkelijke verwondingen van het ſcheedegedeelte, kan men de bevruchting daardoor mogelijk maken, als er lang na den bijſlaap eene gemakkelijke en zeer verhoogde ligging met de lenden in acht genomen worde, hoewel er op de plaats gehad hebbende bevruchting gemakkelijk eene miskraam volgen kan.

§. 538.

Bij uitzakkingen der ſcheede en der baarmoeder kan men de mogelijkheid ter bevruchting herſtellen, wanneer dezelve niet alleen in te brengen zijn, en door een gepast moederſteunſel terug kunnen gehouden worden, maar ook derzelver aanleidende oorzaken, zwakte of ſlapheid der teeldeelen, niet tevens ook de voornaamſte medewerking tot de Onvruchtbaarheid zijn; als men deze niet wegnemen en de verzwakte levenskracht der teeldeelen weder herſtellen kan, dan is de zekerſte terughouding der uitzakking eene nuttelooze poging, met betrekking tot de vatbaarheid om te ontvangen. — Bij eene ſcheeve ligging der baarmoeder met den moedermond naar de ſchaambeensvereeniging, kan op den bijſlaap, a posteriori uitgeoefend, bevruchting volgen. — Achter- of voorwaartsbuiging en omkanteling der baarmoeder moet men trachten tegen te gaan, zal de bevruchting mogelijk worden; doch de laatstgenoemde kan men zelden geheel wegnemen, zoo die reeds zeer verouderd is. Dat er bij de vergroeijing der trompetten van Fallop-

pi-

pius geene bevruchting mogelijk zij, is reeds aangemerkt geworden, en dit gebrek laat zich buitendien slechts vermoeden, bij levenden echter nimmer stellig ontdekken; en ware dit zelfs door BOZZINI's lichtleider mogelijk, dan is de vraag, of men de scheiding door eene Operatie zoude kunnen bewerkstelligen?

§. 539.

Een te naauw bekken belet de bevruchting, of doordien den moedermond de nadere aanraking van het Mannelijk lid, of de opneming van het zaadvocht benomen, of de bijslaap als een gevolg der vernaauwing, bijzonder aan den uitgang van het bekken, volstrekt onmogelijk wordt, gelijk door den Schrijver in een geschil van echtscheiding ter beslissing is voorgedragen. Van eene onlangs pas gehuwde Vrouw was het bekken aan de onderste opening zoo naauw, dat het Mannelijk lid, ondanks de zoo dikwerf herhaalde pogingen van den Man, er niet doordringen kon; een bewijs, hoe noodzakelijk het in sommige gevallen ware, dat men van de wettige Overheid het verlof tot het aangaan eener echtverbindtenis niet eerder moest bekomen, vóórdat de regelmatige vorming der teeldeelen door deskundigen bevestigd was. Dat tegen zulke vernaauwingen van het bekken geen middel aanwendbaar zij, zal men naauwelijks behoeven te herinneren; bovendien zoude het voor zulke ellendig gevormde voorwerpen gelukkig zijn, als zij nimmer zwanger werden. De Staat moest haar elke gelegenheid, om in dat geval te geraken, benemen, en

zoo-

zoodanige Mannen ſtrengelijk ſtraffen, die, gewis ſlechts uit den laagſten dierlijken wellust, hunne drift bij ongetrouwden van deze klasſe trachten te bevredigen; nog veel zwaarder echter moest de ſtraf zijn, wanneer de onmogelijkheid eener gelukkige geboorte door eene eerſte zwangerheid reeds bewezen is. Dan, men ziet ook hieruit, hoe de teeldrift bij de Vrouwen de overhand heeft; ſchoon ook Vrouwen of Meisjes reeds meermalen de vreesſelijkſte en pijnlijkſte Operatiën — de Keizerſnede of de Doorboring — hebben doorgeſtaan, zoo kunnen zij zich nogtans van de bevrediging der teeldrift niet onthouden. Ja, eene ongehuwde perſoon, welke door den Schrijver, drie dagen, nadat hij geroepen was, en tot de Keizerſnede geene aanwijzing meer vond, voor het eerst, ten gevolge van haar naauw bekken, door de Doorboring verlost was, liet zich ten tweeden male voorbedachtelijk door haren minnaar bezwangeren, nadat haar, ten gevolge der, door den Schrijver op hoog gezag verklaarde, gebrekkelijke vorming van haar bekken, het trouwen belet was geworden; een ander Vroedmeester zag zich mede genoodzaakt, de Doorboring te ondernemen. Zij werd ten derden male zwanger, en ſtierf bij hare verlosſing.

§. 540.

De Onvruchtbaarheid een gevolg van den witten vloed, van verzweringen, aanbeijen, polypen, ſtukken van den moederkoek, ſteenachtige vergroeijingen en waterzucht der baarmoeder en eijerſtokken zijnde, moet men deze ziekten verdrijven. De be-

handeling wordt hier niet vermeld, vermits die in de volgende Afdeeling bijzonder zal voorgedragen worden. — Verſtoppingen en ophoopingen in de baarmoeder moet men door geneesmiddelen, welke in het vijfde Hoofdſtuk der zesde Afdeeling opgegeven worden, tegengaan. Aanvankelijke knoest- en ſpekgezwellen der baarmoeder zijn der zwangerheid niet altijd hinderlijk, gelijk zulks door BOER en den Schrijver is waargenomen. En wanneer deze kwalen bij derzelver ontſtaan dadelijk genezen worden, dan mogt men de vatbaarheid om te ontvangen langer behouden: heeft de kwaal eenmaal de baarmoeder te zeer misvormd, en gaat de scirrhus tot kanker over, dan is wel, als de eijerſtokken in eenen gezonden ſtaat zijn, alle hoop voor de bevruchting niet verloren; maar met gevaar van miskramen, of ontijdige bevalling en verhaasting van den dood na de verloſſing vergezeld.

§. 541.

Wordt de Onvruchtbaarheid in het bijzonder door eene aanmerkelijke zwakte van het teelſtelſel en der baarmoeder in het bijzonder veroorzaakt, hetgeen deels uit het voorkomen der perſoon, deels uit de invloeden kenbaar wordt, dan moet men de verminderde levenskracht opbeuren. Alle geneesmiddelen, welke bijzonder de prikkelbaarheid in de reproductie opwekken, de kina, cascarilla, doch bij voorkeur het ijzer, in- en uitwendig tot baden en inſpuitingen aangewend, zijn in dit geval bij uitſtek dienſtig, waarmede men ook prikkelende inwrijvingen en verſterkende gordels, uit aromatiſche kruiden en in rooden wrangen wijn gekookt,

kookt, pare. — Aan een te hard en vast celwijsweeffel der baarmoeder echter toegefchreven wordende, is er zelden wat te verwachten; doch men kan van het kwik, de cicuta, belladonna, verzachtende inwrijvingen en klisteren, laauwwarme, bijzonder zeepbaden, de baden te Slangenbad, Ems, Wiesbaden, e. d. g., de elektriciteit, het galvanismus en andere middelen gebruik maken, om het te hard celwijsweeffel te verzachten, en tevens ook de levenskracht in de teeldeelen te verhoogen.

§. 542.

Tot eene der voornaamfte oorzaken der Onvruchtbaarheid behoort de gevoelloosheid of gebrek aan vereischte aandoenlijkheid van het Organismus in het algemeen, en der teeldeelen in het bijzonder; men neemt deze meestal bij Vrouwen waar, die een phlegmatiek, traag temperament, en een vet, voos ligchaam hebben. In deze gevallen zijn prikkelende, aromatifche geneesmiddelen aangewezen; de balsamus vitae Hoffmanni, de essentia vanill., het oleum caryophyllorum, de radix serpentariae — caryophyllorum, cortex aurantiorum — cinnamomi — chinae, de gummata ferulacea, de myrrha, de mosterdhui met een bijvoegfel van wijn, het Pyrmontswater, de herba sabinae, de balfamieke pillen, het ijzer, en de tinktuur van Spaanfche vliegen met behoorlijke voorzigtigheid aangewend. Bij de inwendige middelen voege men warme aromatifche baden, de baden te Pyrmont, Drieburg, Bocklet, Schwalbach, enz. en inwrijvingen

met de essent. balsam., de nagelolie, de tinktuur van Spaansche vliegen enz., het wasschen der schaamte met mosterdtinktuur, het elektriek bad, de Pyrmonder Dampgroeve (op raad van MARCARD); verbiede eene zittende onwerkzame leefwijze, waartoe deze personen buitendien zeer geneigd zijn; prijze een doelmatig diëet, beweging in de opene lucht, en opvrolijking der ziel, voornamelijk door vrolijke gezelschappen en aangename reizen aan, en make van verscheidene middelen, die tevens op de ziel en de uiterlijke zintuigen werken, gebruik. Bij Mannen, Vrouwen en dezulken, die uit afkeer voor hunne Echtgenooten gevoelloos zijn, zullen voor het overige deze middelen niets uitrigten. — Bij vurige Vrouwen, als een gevolg der te groote prikkelbaarheid, moet de Man, om den zamenloop der driften te treffen, niet lang vooraf zijne Vrouw te zeer aanhalen, door eene eenigzins teruggehoudene ligging den kittelaar mijden, en dan eerst diep indringen, wanneer hij bij hem het gevoel eener nabijzijnde zaadschieting bemerkt. Buitendien bevele men ook LENTIN's raad in deszelfs *Memorabilia* aan. Somtijds doen ook huidranken, vruchten, karnemelk, amandelmelk met Glauberzout, en laauwe baden de vereischte werking, om de driften vóór den bijslaap te matigen.

§. 543.

De Onvruchtbaarheid een gevolg der algemeene, te zeer verhoogde aandoenlijkheid zijnde, moet men deze verminderen, en al de oorzaken, waardoor die verhoogd worden, mijden. In het eerste geval zijn aanvankelijk de hyosciamus, het

het heulſap, de liquor C. C. succinatus, het castoreum, de valeriana, asa foetida dienſtig; daarna pare men daarmede krachtdadiger verſterkende geneesmiddelen, om, door de opwekking der prikkelbaarheid in de reproductie, de al te verhoogde gevoeligheid voor altijd tegen te gaan. — Met de algemeene, zeer verhoogde aandoenlijkheid gaat meestal ook die der teeldeelen gepaard, welke plaatſelijke kramppijnen van den moedermond en der ſcheede ten gevolge hebben; hoewel de genoemde middelen, die de algemeen verhoogde gevoeligheid verminderen, reeds behulpzaam zijn; nogtans verdient toch de plaatſelijke aandoenlijkheid zeer dikwijls bijzonder in aanmerking genomen te worden, voornamelijk wanneer onder het verrigten van den bijſlaap eene hevige, knijpende, krampachtige pijn in de ſcheede ontſtaat, welke der Vrouw noodzaakt zich terug te trekken en niet vol te houden. Inwendig zullen pillen uit valeriana en asa foetida, laauwwarme halfbaden en inſpuitingen in de ſcheede, aanvankelijk met aftrekſels van ſlijmachtige, antispamodiſche geneesmiddelen, het inwrijven der ſcheede met warme amandelolie en laudanum liquidum S. door middel eener aan eene ronde balein vastgemaakte ſpons, en in het vervolg verſterkende, zamentrekkende inſpuitingen uit een afkookſel van wilgen-, kastanje- of kinabast, eene oplosſing van ijzer e. d. g. zeer nuttig zijn. Somwijlen is de al te zeer verhoogde aandoenlijkheid der teeldeelen het gevolg van ontvellingen en verzweringen der ſcheede; hier moet, tot zoo lang die geheeld zijn, de bijſlaap vooral verboden worden.

 §. 544.

§. 544.

De Onvruchtbaarheid aan verscheidene der in §. 527 bijgebragte ziekten en invloeden toegeschreven wordende, moeten de eerste genezen, en deze vermijd worden, voornamelijk Onanie en de te sterke bijslaap. Slechts matigheid in het genot stelt der Vrouw in staat, zwanger te worden, en doet ook het Mannelijk zaad meer en meer in zelfstandigheid en kracht toenemen.

§. 545.

Als traagheid, vettigheid, en daardoor ontstane zwaarlijvigheid tot de Onvruchtbaarheid medewerken, dan prijze men mageren kost, beweging en tuinwerk aan. Pillen van zeep, G. ammoniacum, lac sulphuris, en rhabarber; het arcanum duplicatum, den tartarus tartarisatus en de drinkbronnen te Kissingen kan de Schrijver uit ondervinding aanbevelen. — Is magerheid oorzaak der Onvruchtbaarheid, dan zijn voedzame, saprijke spijzen, melk, vleeschnat, raauwe dojers van eijeren, het in- en uitwendig gebruik van Emser-, Schlangenbadts- en Carlsbadtswater aangewezen, daar die het ligchaamsgestel verbeteren en tot eenen vruchtbaren trap brengen.

§. 546.

Er zijn Artsen, die zich beroemen geheime middelen tegen de Onvruchtbaarheid te bezitten. Daar het hun al niet tot eere strekt, dat zij daarmede eene, den Arts zeer vernederende, kwakzalverij drij-

drijven, zoo ware het toch dikwijls veel zekerder en nuttiger, wanneer zij de beſtanddeelen hunner geheime middelen ter kennis van een der zake kundig publiek bragten, terwijl dezelve, van hen verwijderd en zonder toezigt van den Arts aangewend, ook grooter nadeel voor de gezondheid ſtichten kunnen, voornamelijk wanneer het zeer prikkelende, verhittende geneesmiddelen zijn, die gemakkelijk eene ontſteking der baarmoeder ten gevolge hebben. Voor het overige kan men de waarnemingen niet loochenen, dat ſommige Artſen, vóórdat zij tot de bevruchtingvatbaarheid eigenlijk opwekkende artſenijen overgaan, eerst purgeermiddelen toedienen, die een gelukkig gevolg hebben; het ſchijnt, dat, bij eene algemeene onaandoenlijkheid, door het toedienen van purgeermiddelen, de zoo zeer verminderde gevoeligheid opgewekt wordt, welke dan eerst de werking der aromatiſche middelen mogelijk maakt. Eveneens moge het met het vooraf plaatshebbend gebruik der koude baden gelegen zijn.

LITTERATUUR.

§. 547.

HIPPOCRATES, *de mulierum morbis.*

Dezelfde, *de his quae uterum non gerunt.*

ANTH. HOTMAN, *traité de la dissolution du mariage pour l'impuissance et froideur de l'homme ou de la femme. Par.* 1595. 8. 1610. 8°.

Discursus medicus de impotentia virili, denuo revisus. Colon. 1598. 8°.

J. PELEUS, *de solutione matrimonii ex causa frigoris. Par.* 1602. 8°.

BELIN DE BELLEFORT, *de sterilitate mulierum. Basil.* 1604. 4°.

J. HUCHER, *de sterilitate utriusque sexus, libr. quatuor. Gen.* 1609. 8°.

VINC. TAGEREAU, *discours sur l'impuissance de l'homme et de la femme. Par.* 1611. 1612. 8°.

NABOTH, *de sterilitate mulierum. Lips.* 1617. 4°.

FINCK, *de sterilitate muliebri. Helmst.* 1619. 4°.

GOD. MOEBUIS, *de sterilitate utriusque sexus. Jen.* 1650. 4°.

J. A. PRATIS, *Tractatus de arcendâ sterilitate et progignendis liberis. Amst.* 1654. 12°.

GEORG. QUESTIER, *de naturalibus et legitimis matrimonii dissolvendi causis, medica decisio. Rothom.* 1660. 8°.

GROENENDIJK, *de sterilitate in utroque sexu. Ultraj.* 1660. 4°.

GOTTL. FRIDERICI, *de sterilitate muliebri. Jen.* 1664. 4°.

WEISBERGER, *de sterilitate. Lugd. Bat.* 1671. 4°.

BIRNBAUM, *de sterilitate. Lips.* 1672. 4°.

USLEBEN, *de sterilitate utriusque sexus. Altd.* 1672. 4°.

GEORG. FRANCUS DE FRANCKENAU, *de sterilitate muliebri. Heidelb.* 1673. 4°.

GEORG. CHRISTOPH. PETR. HARTENFELS, *de sterilitate mulierum. Erford.* 1674. 4°.

HEILAND, *de sterilitate muliebri. Giess.* 1677. 4°.

GEORG. BALTH. METZGER, *de sterilitate muliebri. Tubing.* 1677. 4°.

BERN. ALBINUS, *de sterilitate. Franc. ad Viadr.* 1683. 4°.

FASCHIUS, *de sterilitate. Jen.* 1684. 4°.

VAN DER LAAR, *de sterilitate. Lugd. Bat.* 1687. 4°.

ROETERS, *de sterilitate. Ultraj.* 1691. 4°.

SCHOENFELDS, *de sterilitate. Lugd. Bat.* 1692. 4°.

BORGEHL, *de sterilitate. ib.* 1696. 4°.

JOH. PHIL. EYSELIUS, *de sterilitate mulierum. Erford.* 1697.

Dezelfde, *de sterilitate sequioris sexus. ib.* 1713.

GEORG. ERN. STAHL, *progr. de sterilitate foeminarum per aetatem. Hal.* 1699. 4°.

Dezelfde, *de sterilitate foeminarum. ib.* 1711. 4°.

HAM-

HAMBERG, *de sterilitate mulierum. Ultraj.* 1705. 4°.

GEORG. WOLFG. WEDEL, *de sterilitate. Jen.* 1710. 4°.

ABR. VATERUS, *de sterilitate sexus utriusque. Vittemb.* 1711. 4°.

DUGGEN, *de sterilitate utriusque sexus. Ultraj.* 1717. 4°.

HERM. PAUL. JUCH, *de sterilitate foeminini sexus. Erford.* 1734. 4°.

SIM. PAUL. HILSCHER, *de sterilitate mulierum. Jen.* 1734. 4°.

GERM. FRID. TEICHMEYER, *de sterilitate mulierum. ib.* 1734. 4°.

JEAN BOUHIER, *traité de la dissolution du mariage pour cause d'impuissance. Luxemb.* 1735. 8°.

MICH. ALBERTI, *de infecunditate corporis ob fecunditatem animi in foeminis. Hal.* 1743. 4°.

LAUBMEYER, *de vitiis, propagationem hominum impedientibus. Regiom.* 1745. 4°.

ANDR. EL. DE BUECHNER, *disquisitio causarum sterilitatis utriusque sexus. Hal.* 1747. 4°.

JOH. CHRIST. STOCK, *de sterilitate. Jen.* 1752. 4°.

VAN DER SLUYS, *de sterilitate. Lugd. Bat.* 1753. 4°.

WALLERIUS, *de causis sterilitatis aegrorum. Ups.* 1754. 4°.

DE LEMOS, *de sterilitate utriusque sexus. Hal.* 1758. 4°.

J. WITTICH, *von der Unfruchtbarkeit der Weiber.* In HALLER, *Bibl. med. P.* II. *p.* 140.

GRUNER, *de causis sterilitatis. Jen.* 1769.

ECKHOFF, *de causis sterilitatis non absolutis in utroque sexu. Hal.* 1733. 4°.

KLUTSCHAROW, *de sterilitate humana. Friburg.* 1781. 4°.

CLAUSIUS, *de conceptione impossibili sine praedispositione. Jen.* 1789. 4°.

KUEHLENTHAL, *de sterilitate mulierum. Duisb.* 1790. 4°.

STROOTH, *de sterilitate mulierum. Lips.* 1794. 4°.

WALKER, *dissertation on the causes of sterility in both sexes with the method of cure. Philald.* 1797. 4°.

BUEHRING, *de sterilitate in sexu sequiori. Gotting.* 1797. 4°.

MAHON, *Artz für das ſchöne Geſchlecht*, t. a. pl.

SCHREIBER, *de causis proximis sterilitatis mulierum, et explicatione modi, quo vitium hoc inducunt. Jen.* 1798. 4°.

M. G. THILENIUS, *etwas über die Unfruchtbarkeit der Ehen.* In HUFELAND's *Journ. der pract. Heilk.* XII. *B.* III. *St. bl.* 9. *Berl.* 1801.

SCHULZ, *de causis sterilitatis in sexu sequiori. Giess.* 1801. 4°.

MESTIVIER, *recherches sur la stérilité dans les deux sexes. Par.* 1802. 8°.

SCHWAN, *de infecunditate in utroque sexu dijudicandâ. Franc. ad Viadr.* 1803. 4°.

SCHMIDTMULLER, *Handbuch der medicinischen Geburtshülfe*, t. a. pl.

C. G. HEINSSE, *Unterricht über den weissen Fluss und die Unfruchtbarkeit der Weiber. Chemn.* 1803.

P. MAUR, *dissertation sur les causes de l'impuissance et de la stérilité. Par. an* XIII. 4°.

Der Ehestandsarzt. Berl. 1809. 8°.

DER-

DERDE AFDEELING.

OVER DE ZIEKTEN DER BORSTEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over eenige ziekten en gebreken der Borsten ten tijde der huwbaarheid.

§. 548.

De Borsten der Vrouw zijn ten tijde der huwbaarheid aan verscheidene ziekten en gebreken onderworpen, welke des te eer plaats hebben, naarmate derzelver, in dit beslisfend tijdperk zoo noodzakelijke, vorming verzuimd wordt.

§. 549.

De meeste ziekten en gebreken der Borsten worden gewoonlijk door de volgende invloeden voortgebragt: 1) Meisjes genieten in dit tijdperk te prikkelende en verhittende spijzen en dranken, welke wel aanvankelijk eene zeer snelle ontwikkeling der Borsten, doch zeer spoedig eene des te grootere verslapping en ziekelijke aandoenlijkheid ten gevolge hebben; 2) ligchaam en ziel worden te sterk door

den

den arbeid ingespannen, welke de behoorlijke ontwikkeling der Borsten beletten; 3) de Borsten worden te zeer ontbloot, en daardoor aan verkouding blootgesteld, waardoor de huid, de vaten en het celwijsweefsel met de borstschijf te zeer zamengetrokken worden; 4) de Borsten worden te zeer bedekt, bijzonder met pelterijen, kussens van vederen of dons e. d. g., waardoor de huid en het geheele orgaan zoo aandoenlijk wordt, dat reeds de minste verkouding van nadeeligen invloed is; 5) de Borsten worden door het Meisje of door eenen Man te dikwijls betast: zulke betastingen kunnen wel ook de ontwikkeling der Borsten vroeger bewerken; dan de drukking met de handen is desniettegenstaande niet alleen tot menig nadeel voor de Borst zelve, maar ook voor het geheel Organismus, uit hoofde dat de teeldrift dikwijls te vroeg opgewakkerd wordt, en menige belangrijke verrigtingen in dit beslisfend tijdperk gestoord worden; 6) te weeg gebragte aandoeningen en hartstogten, die tevens eenen nadeeligen invloed op de Borsten hebben; voornamelijk geldt dit van de ongelukkige liefde, het verdriet, de ijverzucht, den te hevigen toorn; 7) Meisjes geven zich aan buitensporigheden in den bijslaap, en bijzonder aan de Onanie, over; 8) de vereischte zindelijkheid en het waschen der Borsten wordt verzuimd, waardoor deels de verrigting der huid gestoord, deels door de ophooping van een vetachtig, kleverig vocht, van morsigheid en stof, tot verstoppingen der melkbuizen, en tot ontvellingen en verzweringen der tepels aanleiding gegeven wordt; 9) het Meisje heeft eene werkelooze, zittende leefwijze, en ver-

zuimt

zuimt de voor de ontwikkeling der Borsten zoo weldadige, vrije, zuivere en heldere lucht; 10) gemis aan het noodige voedsel, of de Meisjes gebruiken slechts zulke spijzen, welke voor de ontwikkeling der Borsten ten tijde der huwbaarheid hinderlijk zijn, bij voorbeeld voedsels, die te veel zuur bevatten, salade, azijn e. d. g.; 11) Meisjes gewennen zich aan kleederen, welke de Borsten te sterk drukken en prangen; daardoor wordt de kring met den tepel te zeer ingedrukt, de volkomene organisatie der borstschijf verhinderd, en tot steken, pijnen, ontstekingen, verhardingen en abcesfen, bijzonder bij aanstaande zwangerheden en kraambedden, aanleiding gegeven; 12) van belangrijker invloed, welke tot ziekten der Borsten aanleiding geeft, is het blanketten en besmeren der Borsten met welriekende oliën; daar het blanketsel meest uit loodverzuursels, de welriekende oliën echter uit zeer hevig prikkelende bestanddeelen zamengesteld zijn, zoo begrijpt men ligt, welke storingen en ziekten der Borsten daardoor veroorzaakt worden; niet minder schadelijk kan 13) de gewoonte worden, versiersels op de Borsten te dragen, bijzonder zware metalen halsketens, medaljons, valsche haarlokken, bloemen e. d. g., die ligt ontstekingen, verhardingen, uitslag en ontvellingen der Borsten veroorzaken; ook verdient de gewoonte, sleutels in den boezem te dragen, gelaakt te worden.

Over de te groote aandoenlijkheid der Borsten.

§. 550.

De te groote aandoenlijkheid der Borsten kan door de algemeene, ziekelijk verhoogde aandoenlijkheid van het Organismus, door de teedere ligchaamsvorming, door de te vroeg gewekte teeldrift, door te zorgvuldige bedekking der Borsten, verkouding en het gebruik van schadelijke middelen, welke men tot waschen of blanketten gebruikt, veroorzaakt worden. De middelen om dezelve tegen te gaan, zijn: vermijding der schadelijke invloeden, versterking van het ligchaam in het algemeen, zoo die een gevolg der algemeene zwakte is, en het dikwijls waschen van het ligchaam met zeep, wijn, eau de lavande, wijngeest, een aftreksel van aromatische kruiden, staalwater, goede Fransche brandewijn, rum of arak.

Over het prikkelen en steken in de Borsten.

§. 551.

Ten tijde der huwbaarheid zwellen de Borsten dikwijls plotselijk, en er ontstaat eene prikkeling en steken in dezelve. Dit is meestal het gevolg eener te sterke aandoenlijkheid der Borsten, of van zulke invloeden, die derzelver ontwikkeling te spoedig bevorderen, met dit nadeelig gevolg, dat zulks Meisjes tot jeuken, wrijven of krabben der Borsten aanzet, de teeldrift te zeer opwekt, en ligt tot ontstekingen en ontvellingen aanleiding geeft. Om

der-

derhalve dit toeval te beſtrijden, bevele men, al wat de Borst drukt en te zeer prikkelt, te vermijden, voornamelijk zekere kleedingſtukken; men beveilige de Borst voor alle wrijving, door daaronder gelegd fijn plukſel, en verbiede het jeuken aan dezelve; men late eene niet al te voedzame ſpijs gebruiken, rade tot vlijtige beweging en tot den arbeid aan, en verwijdere ook alle gelegenheden, die de teeldrift te zeer opwekken. Somtijds zijn de ſteken een gevolg der vertraagde maanſtonden, en verdwijnen zoodra deze weder te voorſchijn komen.

Over de beletſelen in de volkomene ontwikkeling der Borsten.

§. 552.

Het is gewoonlijk ten tijde der huwbaarheid en als de maanſtonden zich voordoen, dat de Borsten derzelver volkomene ontwikkeling bekomen; deze wordt nogtans dikwerf zoo belet, dat Meisjes ook ten tijde der huwbaarheid aan dit gedeelte van het ligchaam niet volkomener dan te voren verſchijnen. Als eene geringe grootte het natuurlijk gevolg is van een mager, tenger ligchaam, of eener kleine, gebrekkelijke, of door invloeden in de eerſte kindschheid geſtoorde borstſchijf, dan is alle hulp vergeefsch; buitendien echter kan door verwijdering van eenigzins ſchadelijke invloeden, welke de ontwikkeling beletten, door het gebruik van een beter voedſel, door opgeruimdheid van geest, geoorloofde en beperkte verkeering met het Mannelijke geſlacht, door

ma-

matige beweging bij eene heldere en zuivere lucht, door voorzigtig bestrijken der Borsten en tepels, de ontwikkeling bevorderd worden.

Over de buitengewone ophooping van vet in de Borsten.

§. 553.

De buitengewone ophooping van vet in de Borsten is meestal het gevolg van den gebrekkigen toestand der afzonderende organen, en bijzonder van eene zeer verzwakte levenskracht in de darmscheilsklieren, welke de olie- en vetachtige deelen van het spijs- of melksap niet behoorlijk afzonderen, waardoor nu te veel olie- en vetdeelen naar het bloed gevoerd, en daaruit dan weder verder gebragt worden, in eene te groote menigte in de kleine cellen van den vetrok, of van het geheele ligchaam, of bijzonder gaarne in die der Borsten zich neêrzetten, zonder van dáár weder in gelijke menigte voortgestuwd te worden. De oorzaken van dien ongeregelden toestand kunnen zijn: aanhoudende ligchaams- en zielsrust, bij eene zorgelooze zittende leefwijze, bij flegmatieke trage personen, en bij de zoodanigen, wier geregelde werkzaamheid der spijsvertering en gelijkvormigmaking door een te sterk vochtverlies, te sterke of te dikwijls wederkeerende maanstonden, door bloedvloeijingen uit andere organen, menigvuldig aderlaten, herhaald purgeren, te veel toegediende braakmiddelen e. d. g. verzwakt worden. De

aan-

aanwijzing tot wegneming van dezen ongeregelden toeſtand, die naderhand een zoo gewigtige hinderpaal tot gezonde zogvoortbrenging worden kan, beſtaat in het gebruik van zulke geneesmiddelen, welke de werkzaamheid in de reproductie verhoogen; waarmede men tevens een doelmatig, prikkelend verſterkend diëet, eene werkzame leefwijze, menigvuldige bewegingen in de opene lucht, en ook aangename, verſtandige bezigheden vereenige. Om de werkzaamheid der opſlorpende vaten in het orgaan onmiddellijk te bevorderen, kan ook het voorzigtig wrijven der Borsten met eenen, met mastik, ſuiker of jeneverbesſen berookten flenellen doek en eene dergelijke bedekking dienſtig zijn. Slechts late men zich niet verleiden, om, door een geſtreng diëet, de ongeregelde vetvoortbrenging te willen tegengaan, die daardoor veeleer bevorderd dan verminderd wordt.

Over de knobbels in de Borsten ten tijde der huwbaarheid.

§. 554.

Somtijds wordt men reeds in huwbare jaren, zonder eene bijzonder merkbare aanleiding, bij voorbeeld door drukking, ſtooten e. d. g., knobbels in de eene of andere Borst gewaar. Dezelve zijn aanvankelijk klein, als eene erwt, zeer hard en beweegbaar: dikwijls verdwijnen die van zelve, als de maanſtonden volkomen aan den gang zijn; dikwijls blijven zij vele jaren achter elkander in eenen en denzelfden toeſtand, worden volſtrekt niet of ſlechts on-

merkbaar grooter, en zijn dan eens volſtrekt niet, of alleen bij zekere gelegenheden pijnlijk, bij voorbeeld bij een ſchadelijk op het ligchaam werkend weder, ten tijde der maanſtonden, e. d. g. Menigmaal verdwijnen zij met de eerstvolgende zuigperiode; maar ſomtijds worden zij ſpoedig grooter, en geſtadig pijnlijker, de huid wankleurig, morſig blaauw, en zoo aandoenlijk, dat elke aanraking ondragelijk is. Zoo lang deze knobbels in eenen en denzelfden toeſtand blijven, doen zij geen bijzonder nadeel; en een Meisje moet alle ſchadelijke invloeden vermijden, waardoor dezelve kunnen veranderd worden, voornamelijk betasting, drukking, verkouding der Borsten, aandoeningen, prikkelende en verhittende ſpijzen en dranken: zoodra zij echter grooter en pijnlijk beginnen te worden, dan is de uitſnijding het zekerſte middel.

Over de ſproeten en levervlekken der Borsten.

§. 555.

De ſproeten en levervlekken, die de Borsten zeer ontſieren, komen uit eene ziekelijke afſcheiding der huid, welke door uit- en inwendige invloeden begunſtigd wordt, voort. Volgens FRANK moeten dezelve aan eene verſtopping der ingewanden, bijzonder van de lever, toegeſchreven worden. Als de kwaal alleen plaatſelijk is, dan kan dezelve door middelen, die de geregelde afſcheiding der huid bevorderen, weggenomen worden. Een mengſel uit twee deelen rozewater met een deel citroenſap, de oplos-

ſing

fing van het sal tartar. en van de Benzoes-tinktuur, of van het keukenzout in hetzelfde water, de zwavelmelk, eene oplosfing van sublimaat of wit vitriool, borax, aluin en kamfer, kunnen hier aangewend worden. KLEES prijst tegen de fproeten een middel aan, hetwelk uit bittere en zoete amandelen, borax, melk en dojers van verfche eijeren bereid, en onder het waschwater vermengd wordt: tegen de levervlekken vond hij te allen tijde niets werkzamer dan eene oplosfing van eene once borax in zes oncen water.

Over het wormachtig uitflag (Comedones) *der Borsten.*

§. 556.

De huid der Borsten of die van den boezem is, of door kleine, verhevene, ruwe, tast- en zigtbare zwarte ftippen, of door eene ontelbare menigte kleine openingen, die met de punt eener fijne naald gemaakt fchijnen te zijn, of door misvormingen van beide tevens ontfierd. Als men de huid, welke de kleine verhevene ftip omgeeft, te zamendrukt, dan dringt eene taaije, vette ftof uit dezelve, welke men te voren zeer verkeerd voor wormpjes hield. Dit uitflag zeer talrijk zijnde, verwekt eene jeuking, welke tot krabben dwingt, waardoor alsdan ontfteking der Borsten kan veroorzaakt worden. De oorzaak der ziekte ligt ook alleenlijk in eene belette affcheiding der huid en in eene ziekelijke zwelling der huidklieren, waarin de uitwafemingsftof, welke

tot die taaije zelfſtandigheid ontaardt, teruggehouden werd. Meestal verſchijnt dit uitſlag kort na de jaren der huwbaarheid, wanneer de noodige inachtneming der Borsten verzuimd wordt, en dikwijls ſtaat hetzelve ook met de maanſtonden in verband, wanneer deze in hunne regelmatige vloeijing belet worden, of te ſpaarzaam verſchijnen. — Zoo lang de kwaal ſlechts plaatſelijk is, worden dikwijls wasſchen met laauwwarm zeepſop, warm water en wijngeest, verdunde zeep- of kamferſpiritus, het baden der Borsten in zeepſop of zemelwater aangeprezen. Als de kwaal lang geduurd en zich algemeen verſpreid heeft, waardoor vermagering ontſtaat, dan moet men de verminderde werkzaamheid der reproductie door algemeen verſterkende middelen opbeuren, waarmede men tevens zulke paren kan, welke het naast de afſcheiding der huid bevorderen; waartoe de kamfer met de goudzwavel kan aangewend worden. Bijaldien ſtoringen der maanſtonden oorzaak zijn, dan moeten deze bij de behandeling bijzonder in het oog gehouden worden.

Over de bloedende tepels ten tijde der huwbaarheid.

§. 557.

Bij vele Vrouwen vloeit er, vóórdat de maanſtonden plaats hebben, ten tijde der huwbaarheid, onmiddelbaar bloed uit de tepels. Dit verſchijnſel verdwijnt gewoonlijk wel weder, zoodra de maanſtonden zich volkomen voordoen; doch meestal

blijft

blijft er een gezwel aan de Borst, geheel nabij den tepel, in hetwelk geronnen bloed bevat is. Hetzelve verdrijft men door ſtovingen uit een aftrekſel van aromatiſche kruiden, waarmede men, wanneer het niet verdwijnt, de herba digitalis purpurea of de belladonna tot inwendig gebruik pare. Menigmaal nogtans doen zich de maanſtonden geregeld voor, en desniettegenſtaande bemerkt men, dat deze gezwellen alle vier weken toenemen.

LITTERATUUR.

§. 558.

MAUR. HOFMANN, *de naturali et praeternaturali mammarum constitutione. Altd.* 1662. 4°.

CHAPELLE, *de inflammatione mammarum. Lugd. Bat.* 1670.

RUD. GUIL. CRAUSIUS, *de morbis mammarum. Jen.* 1689. 4°.

ANG. NANNONI, *trattato chirurgico delle malattie delle mamelle. Ven.* 1765.

MUS, *diss. sistens rationalem methodum curandi et praecavendi quosdam mammarum muliebrium, laesam lactationem concernentes, morbos. Duisb.* 1770. 4°.

WILL. ROWLEY, *practical treatise on the diseases of the breasts of women. Lond.* 1772. 8°.

Observations sur l'inutilité et le danger de préparer, pendant la grossesse, le sein des femmes qui se proposent de nourrir. Par. 1772. 12°.

GEORG. WILH. STEIN, *kurze Beſchreibung einer Brust- oder Milchpumpe. Cass.* 1773. 8°.

CRUTWELL, *advice two lying in women on the costum of drawing the breast. Lond.* 1779.

HART, *de morbis mammarum. Edinb.* 1782. 8°.

RUST, *de morbis mammarum et lactis vitiis, post puerperium. Gott.* 1784. 4°.

DE TRIBOLET, *de mammarum cura in puerperio. Goett.* 1791. 4°.

Dezelfde, *Sorgfalt für die Brüste junger Frauen. Leipz.* 1794. 8°.

CHR. GOD. GRUNER, *de statu sano et morboso mammarum in gravidis et puerperis. Jen.* 1792. 4°.

SCHLEGEL, *de statu sano et morboso mammarum in gravidis et puerperis. Jen.* 1791. 4°.

MEINICKE, *mammarum structuram et morbos sistens*, t. a. pl.

JOH. GEORG. KLEES, *über die weiblichen Brüste*, t. a. pl.

GEORG. RUD. BOEHMER, *de mammarum praesidiis ante partum. Vitemb.* 1796. 4°.

Dezelfde, *de mammarum praesidiis post partum. ib.* 1796. 4°.

MAYER, *de mammis muliebribus in statu sano et morboso consideratis. Erf.* 1800. 4°.

JOH. ADR. BRAUN, *über den Werth und Wichtigkeit der weibl. Brüste*, t. a. pl.

LOUISIER, *diss. anatomique et physiologique sur la sécrétion du lait. Par.* 1802. 4°.

VOGT, *de mammarum structura et morbis. Vitemb.* 1805. 4°.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DEN SCIRRHUS EN DEN KANKER DER BORST.

Over den Scirrhus.

§. 559.

Door Scirrhus der Borst verſtaat men eene chroniſche verharding in dit orgaan, welke zich door den hoogen graad van hardheid, welke zij bereikt, en door de neiging, om tot kankerzweer over te gaan, bijzonder kenmerkt.

§. 560.

Men is geneigd geweest, het ontſtaan van den Scirrhus in een bijzonder gift te zoeken, hetwelk men Kankergift noemde; dit veroorzaakte het eerst den Scirrhus en naderhand den Kanker. Dan, dit gevoelen is ligtelijk door verſcheidene gronden te wederleggen.

§. 561.

De Scirrhus ſchijnt het naaste gevolg eener chroniſche, veneuſe, lymphatiſche ontſteking te zijn, waartoe de Borst, om derzelver klierachtige organiſatie, een' bijzonderen aanleg heeft. De ſteken, welke men dikwijls langen tijd vóór het ontſtaan en de volkomene ontwikkeling van den Scirrhus gevoelt, en

gemeenlijk door de Vrouwen voor onbeduidend gehouden worden, ſchijnen het oogenblik der ontſtekingsperiode aan te duiden; dezelve gaan, offchoon als voorbehoeding van den Scirrhus van het meeste belang, meestal onopgemerkt voorbij; men moest derhalve de Vrouwen in het algemeen daarop bijzonder opmerkzaam maken.

Oorzaken.

§. 562.

De Scirrhus is of eene oorſpronkelijke, idiopatiſche, of eene symptomatiſche ziekte, het gevolg van een algemeen lijden.

§. 563.

De Scirrhus der Borst kan, als dezelve eene oorſpronkelijke, idiopatiſche ziekte is, door uitwendige invloeden, welke het naast op het orgaan werken, voortgebragt worden. Daartoe behooren werktuigelijke oorzaken, drukking, ſtooten, dikwerf betasten, beleediging der Borst, voornamelijk door naauwe kleederen en keurslijven, een vreemd, de borstſchijf beleedigend ligchaam, menigvuldig jeuken en krabben van de Borst, koude baden, veelvuldige, bijzondere plotſelijke verkoudingen, die, na voorafgegane verhitting of te warme bedekking, op de Borst invloed hebben.

§. 564.

Tot de algemeene inwendige oorzaken van den Scirrhus behooren gemoedsaandoeningen, bijzonder ſmart, verdriet, zorgen, belette afzonderingen,

waar-

waaronder voornamelijk de opgestopte en de in gevorderde jaren geheel wegblijvende maanstonden geteld worden. Ook kunnen jicht, scrofelen, de venerische ziekte e. d. g. meer, den Scirrhus veroorzaken. Daarbij leert de ondervinding, dat Hysterie en menigvuldige kramppijnen, droefgeestigheid, eene zittende, eenzame, misnoegde leefwijze, herhaalde, spoedig op elkander volgende kraambedden, onvruchtbaarheid, verzuimd zogen, en een zwakkelijk, weinig prikkelbaar, kwaadsappig ligchaamsgestel zeer gemakkelijk tot Scirrhus der Borst aanleiding geven.

§. 565.

De gevolgen van den Scirrhus zijn: gestoorde verrigting der Borst, belette bloedomloop en ligt te vreezen overgang tot kankerzweer.

§. 566.

De Scirrhus in kankerzweer overgaande, begint pijnlijk te worden; de pijn is brandend en stekend, menigmaal zich slechts tot de huid bepalende, en het gevolg eener, slechts in deze, door de aanwending van onderscheidene middelen, bewerkte ontsteking.

§. 567.

De overgang van Scirrhus tot kankerzweer en wel het eerst in zoogenaamden verborgenen Kanker, begunstigen: het gebruik van nuttelooze, uitwendig aangewende, te hevig prikkelende geneesmiddelen, werktuigelijke invloeden, bij voor-

beeld drukking, ſtooten, beleediging, of in eenen hoogen graad aanhoudende algemeene, inwendige invloeden, die den Scirrhus veroorzaakten. Voor het overige kan het ſomtijds lang duren, eer dat Scirrhus tot kankerzweer overgaat, voornamelijk bij een anders gezond, ſterk, prikkelbaar ligchaamsgeſtel, en bij vermijding van alle die ſchadelijkheden, welke zoo zeer den overgang in Scirrhus plegen te begunſtigen. De Schrijver nam waar, dat bij eene Dame eerst na twintig jaren de treurige verſchijning van Kanker plaats had. Somtijds ontſtaat, verdwijnt en komt de Scirrhus weder aan de Borst, of wordt grooter en ook kleiner; ſomtijds verdwijnt dezelve geheel, bijzonder bij het medewerken van toevallige oorzaken, die ter verdrijving van denzelven eenen weldadigen invloed hadden.

Voorzegging.

§. 568.

De Voorzegging is meestal zeer ongunſtig; in- en uitwendig aangewende middelen genezen den Scirrhus der Borst maar zelden. — Het meest is er redding te hopen, wanneer de Scirrhus dadelijk geopereerd wordt, indien dezelve nog onpijnlijk, idiopatisch en het gevolg van eenen uitwendigen werktuigelijken invloed is. — Twijfelachtiger is de genezing bij den verborgenen Kanker, en nog zeldzamer is er bij den openen Kanker redding mogelijk, bijzonder wanneer de kwaal door algemeene, inwendige invloeden voortgebragt is, en zich reeds verhardingen der okſelklieren daarbij gevoegd hebben.

ben. — Gemeenlijk echter komt alle hulp te laat bij eene sterke vergroeijing van den Scirrhus met de borstspier, bij den openen Kanker, bij verharding der okselklieren en bij eene sluipkoorts, welke reeds eene aanmerkelijke uittering ten gevolge had.

Geneeswijze.

§. 569.

Het belangrijkste oogenblik voor de genezing van den Scirrhus der Borst schijnt dán te zijn, wanneer dezelve nog niet volkomen ontwikkeld is, maar zich nog in het tijdperk der ontsteking bevindt. — Het oogenblik, dat de Vrouw vliegende, voorbijgaande steken in de Borst gevoelt, en als andere, bij eene opmerkzame beschouwing — waartoe inderdaad de Vrouwelijke ligtzinnigheid niet geschikt is — waar te nemene veranderingen zich voordoen, zullen dit tijdstip aankondigen. Dikwerf zal men koortsachtige bewegingen, koude rillingen met vliegende hette bespeuren, die spoedig verdwijnen, daar de ontstekingkoorts met geene bijzondere hevigheid vergezeld gaat; waaruit echter juist schijnt te blijken, dat de ontsteking veneus en lymphatisch is, welke zich onmiddellijk tot de borstschijf bepaalt, en die zich ook zeer van de arteriëuse, flegmonëuse ontsteking der Borst onderscheidt, als met heviger pijnen, plaatselijke hette en meer algemeene, heviger koortsbewegingen gepaard gaande. Deze ontsteking heeft ook nimmer in het klierachtig, zamengetrokken vormsel onmiddellijk plaats, maar bepaalt zich slechts tot de slagaderväten, welke zich door het celwijsweef-

weefſel heen begeven; dezelve gaat ook, als zij zich niet verdeelt, nimmer tot Scirrhus, maar tot ettering over.

§. 570.

Het oogenblik, waarin door de gevoelbare ſteken in de Borst de ontſteking wordt te kennen gegeven, is tevens dat, als de ſappen in de borstſchijf zich tot ſtolling neigen, de afzondering geſtoord en belet is, en opſtoppingen, ophoopingen van ſappen en belette bloedomloop ontſtaan; hetzelve vereischt eene dringende hulp. Bij volbloedige, ſterke, welgevoede perſonen, bij eenen vollen, harden pols en aanhoudende pijnen kan de antiphlogistiſche methode, eene algemeene aderlating, of, wanneer deze niet aangewezen is, plaatſelijke bloedontlasting door bloedzuigers van dienst wezen, waarmede men tevens eenen doelmatigen, plantaardigen, verdunnenden leefregel vereenigt, en alle invloeden, welke de ontſteking en de volkomene ontwikkeling van den Scirrhus begunſtigen, doet vermijden.

§. 571.

Het is echter ſlechts zelden het geval, dat men in den oogenblik, §. 569 aangewezen, van de geneeswijze §. 570 gebruik kan maken, naardien de Scirrhus veeleer perſonen van een zwak, kwaadſappig ligchaamsgeſtel overvalt, of naar de invloeden, welke dien veroorzaken, de denzelven voorafgaande ontſteking niet het karakter aanneemt, in hetwelk bloedontlasting te pas komt. Het gewigtigſte middel blijft dan het kwik, en de verwijdering

van

van al die ſchadelijkheden, welke de ontſteking en het daarop volgende ontſtaan van den Scirrhus bevorderen. Bijzonder echter moet men op de invloeden en oorzaken (§. 563 en 564) letten, en deze trachten weg te nemen en overeenkomſtig derzelver aard zoeken te behandelen; men zoude zich geen goed gevolg kunnen beloven, wanneer gemoedsaandoeningen, als verdriet en zorgen, wanneer ziekten, als jicht, veneriſche en scrofuleuſe kwalen, ſteeds bleven medewerken.

§. 572.

Met de aanwending van het kwik moet men echter bij kwaadſappige, zwakke ligchaamsgeſtellen met behoorlijke voorzigtigheid te werk gaan, en bijzonder deszelfs te hevige werking op het lymphatisch ſtelſel trachten te beperken. Dit geſchiedt deels door de vereeniging met het heulſap, deels door de keuze van doelmatige, zachtwerkende voorſchriften; men geve inwendig de solutio mercurialis gummosa, of wende het kwik ſlechts uitwendig, als inwrijving op de Borst aan, met welke men zeer geſchikt de kamfer in eene Emulsie vereenigt, waarvan men te eerder uitwerking verwachten kan, wanneer de ontſteking door voorafgegane menigvuldige verkoudheden en door jicht veroorzaakt werd.

§. 573.

De ontſtekingsperiode voorbij en de Scirrhus volkomen gevormd zijnde, houdt of in de geheele borstſchijf, of in dat deel, hetwelk verhard is, alle verrigting en organiſche gemeenſchap op; en

en dan zijn er twee wegen ter redding der zieke over, of om den Scirrhus te verdeelen, of om dien uit te ſnijden.

§. 574.

Het zekerſte middel blijft altoos het Uitſnijden of de Exstirpatie; want de verdeelende en oplosſende middelen helpen ſlechts zelden, beſpoedigen zeer ligt den overgang tot de opene kankerzweer, en beletten ook de genezing bijzonder dáárdoor, dat de zieke gedurende derzelver gebruik ſteeds onrustig en treurig is, waardoor gene zeer belet wordt. Slechts dán, wanneer de Scirrhus alleen door uitwendige invloeden veroorzaakt wordt en de lijderes zich buitendien volkomen gezond bevindt, kan men eerst uitwerking van de verdeelende middelen verwachten.

§. 575.

In de volgende gevallen moet men niet verzuimen de Exstirpatie zoo ſpoedig mogelijk te verrigten: 1) wanneer de Scirrhus door algemeene inwendige ſchadelijkheden, bijzonder door verdriet en treurigheid, veroorzaakt wordt; 2) wanneer de Scirrhus reeds langen tijd geduurd, en het tijdperk der wegblijvende maanſtonden plaats heeft; 3) wanneer de Scirrhus, die te voren glad en tamelijk hard was, hobbelig en zoo hard als ſteen begint te worden; 4) wanneer de Scirrhus, die langen tijd eene en dezelfde grootte had, plotſelijk toeneemt, en 5) wanneer dezelve pijnlijk wordt.

§. 576.

De middelen ter verdeeling zijn of de zoodanigen, welke tegen eene bekende oorzaak van den Scirrhus werkzaam zijn, of het zijn algemeen oplossende middelen.

§. 577.

Bijaldien eene scrofuleuse, venerische of arthritische kwaal den Scirrhus doet ontstaan, dan worden die middelen, welke deze ziekten tegenwerken, aangewezen en als verdeelende middelen te beschouwen. Als ongeregelde maanstonden daarmede in verband staan, dan moet men bij de behandeling daarop acht geven; en is de grond in de uitwerking van treurige gemoedsaandoeningen gelegen, dan kan geen middel werkzaam zijn, wanneer men den zieke geene opvrolijking van den geest tracht te verschaffen.

§. 578.

De eigenlijk verdeelende, zelfs oplossende middelen echter moeten, als ware het, het verstorvene en buiten werktuigelijke gemeenschap gebragte, zieke orgaan, of een gedeelte van hetzelve, weder doen herleven, en de opstoppingen wegnemen, die daarin ontstaan zijn. Derzelver aanwijzing kan plaats hebben: 1) wanneer de zieke de Uitsnijding niet toelaten wil; 2) wanneer de Scirrhus zeer vast zit en onbewegelijk is, om denzelven, ware het mogelijk, beweegbaar, en de Uitsnijding gemakkelijk of doenbaar te maken; 3) wanneer de Scirrhus glad, zeer klein en niet zoo hard als steen is; 4) wanneer het voor de Operatie te laat is.

§. 579.

Bij het gebruik der oplosſende middelen is, met betrekking tot den leefregel, het volgende in acht te nemen: 1) men wende alles aan, om de zieke op te vrolijken en hoop in te boezemen; 2) men late de zieke de Borst met een zacht velletje, bij voorbeeld van eenen marter, van een konijn of ongeboren lam, warm toedekken; 3) men doe alles vermijden, waardoor de Borst aangedaan, gedrukt of beleedigd kan worden; 4) men late een doelmatig, ligt verteerbaar diëet houden; de vleeschſpijzen doen hier voor die uit het plantenrijk ver onder. Tot drank kan men het voorzigtig gebruik van wijn, bijzonder bij zwakke, kwaadſappige geſtellen, bij aanhoudenden kommer en verdriet zeer aanprijzen; ook is het gebruik eener oplosſing van dojer van eijeren in water en een weinig wijn met ſuiker vermengd, een zeer heilzame drank; 5) de zieke moet eene matige beweging in de opene, zuivere lucht maken, en zorg dragen, om geene verrigting van het ligchaam te ſtoren.

§. 580.

Tot de inwendige verdeelende middelen behooren de bittere, zeepaardige extracten, die van taraxacum, van chelidonium, voorts de zeep zelve, het loogzout, het oleum tartari per deliquium, de cicuta, belladonna, digitalis purpurea, calendula, de ſpiesglanstinktuur, aqua laurocerasi, de gummata ferulacea, gummi ammoniacum, galbanum, sagapenum, asa foetida, de ſpiesglans- en kwikbereidingen.

§. 581.

Tot uitwendig gebruik dienen de osſengal met zout of salmiak vermengd, de spiritus Mindereri met het extract. belladonnae, cicutae en kamfer, omſlagen van G. Ammoniacum met azijn gekookt, de verſche, gekneusde bladen van den cicuta en belladonna, het emplastrum de ammoniac., — de galban., — de cicut., — saponatum, de oplosſing van het loogzout, het vlugge ſmeerſel met het heulſap, de mercuriaalzalven en pleisters, het unguentum Neapolitanum met de althéazalf, de dampen van azijn, vlugtige ſtovingen, zwaveldamp, het galvanismus en de elektriciteit.

De Uitſnijding (Exstirpatio).

§. 582.

De geheele Borst scirrheus zijnde, is derzelver volkomene Uitſnijding aan geenen twijfel onderworpen: zoo echter ſlechts enkele scirrheuse knobbels in de Borst aanwezig, alsmede bewegelijk en de gevolgen zijn van uitwendige werktuigelijke invloeden, de perſoon nog gezond, jong en niet in die jaren is, in welke de maanſtonden plegen op te houden, in gelukkige omſtandigheden leeft en geene treurige gemoedsaandoeningen tot het ontſtaan medewerken, dan kan men met de Uitſnijding dier knobbels volſtaan, welke tevens het voordeel verſchaft, dat, wanneer er niets van de melkbuis en den tepel verloren gaat, de bekwaamheid tot het zuigen behouden wordt. Bij de Uitſnijding van enkele knobbels

 ech-

echter moet men de snede groot genoeg maken, en al het harde zorgvuldig trachten weg te nemen; te dien einde maakt men eene snede in de geplooide huid, zoekt de verharding met eenen bistouri of skalpel los te maken, en onderschept de doorgesnedene vaten, welker bloeding door wijngeest niet kan gestild worden; de wonde tracht men na de Operatie door eene spoedige vereeniging te genezen. — Van de Uitsnijding der geheele Borst zal hierna, over den Borstkanker handelende, gewag gemaakt worden.

Over de verborgene Kankerzweren.

§. 583.

De Scirrhus tot eene verborgene kankerzweer overgegaan zijnde, is het hoog tijd, dezelve uit te snijden. En hoe twijfelachtig ook in dezen oogenblik de Operatie wezen moge, bijzonder wanneer de kwaal door algemeene inwendige invloeden ontstaan is, zoo blijft die toch slechts het éénigste en het zekerste middel voor eene mogelijke redding.

Over de opene Kankerzweren.

§. 584.

Onder de volgende verschijnselen wordt de opene kankerzweer gevormd: 1) de stekende pijnen nemen meer en meer toe; 2) de Scirrhus wordt hoe langer hoe harder en eindelijk zoo hard als steen; 3) dezelve wordt allengs onbewegelijker, en er vertoonen zich bulten, als gevolgen der ontsteking,

van

van den ſterken aandrang des bloeds en der buitengemeene uitzetting der deelen; 4) er ontſtaan variceuse vaten, die dikwerf een geheel ſlingerachtig aanzien bekomen; 5) de Scirrhus zwelt meer en meer op, zonder merkbare golving, wordt blaauwachtig, blinkend en roodachtig, en uit de gevormde kleine openingen ontlast zich veel, niet zelden ſtinkende etter. Deze openingen worden immer grooter, vereenigen zich, en allengskens wordt er eene zweer gevormd, die dikwerf met eene korst bedekt is, welke afvalt, op nieuws ontſtaat, en wederom afvalt, dat meermalen op dezelfde wijze herhaald en telkens door eene vergrooting der zweer gevolgd wordt. Somtijds echter ſchiet de verborgene kankerzweer geheel onverwacht en ſchielijk door, waaruit bloed en etter zich ontlast; en op deze wijze wordt de zweer zeer ſpoedig gevormd. — De zweer heeft niet zelden een ſponsachtig voorkomen, de ontlaste etter is dikwerf zeer ſcherp en tast de naastliggende deelen aan. Dusdanig is de toeſtand bij den openen Borstkanker.

§. 585.

De opene Borstkankerzweer eindigt op de volgende wijze: 1) de nabijgelegenen, voornamelijk de okſelklieren, verharden, en allengskens ſchijnt het geheele watervaatſtelſel in de ziekte te deelen, en tot ontſteking en verharding over te gaan; 2) de verharde knobbels worden allengskens pijnlijk; 3) de arm aan de zijde, waar de okſelklieren verhard zijn, zwelt zuchtig op, en wordt ſomtijds twee of drie malen dikker, dan in den gezonden

toeſtand; ten laatſte gaat ook dikwerf eene verlamming daarmede gepaard; 4) de kankerzweer aan de Borst wordt telkens grooter en dieper, en er vormen zich harde, ſponsachtige randen, op verſcheidene plaatſen korsten en roven, en er ontlast zich dikwijls eene menigte met bloed vermengde etter, welke de naastliggende deelen nog veel ſterker knaagt en de compresſen zwart maakt; 5) de ſtekende pijnen nemen telkens meer en meer toe, en worden eindelijk onverdragelijk hevig; de beleedigde vaten ondergaan menigvuldige bloedingen; 6) de zieke krijgt eene ſluipende koorts, met een overvloedig en zeer ſtinkend zweet, en teert al meer en meer uit. De kwaal heeft nu den hoogſten trap bereikt, en de zieke ſterft langzaam, dikwerf onder de hevigſte pijnen, aan eene uitterende koorts; of eene ſterke bloedſtorting uit een aanmerkelijk vat veroorzaakt ſpoedig den dood; of aan het leven wordt, ten gevolge der hevigſte pijnen, waarmede dikwerf ſtuiptrekkingen gepaard gaan, een einde gemaakt.

Geneeswijze.

§. 586.

Het éénigſte middel ter redding bij de Borstkankerzweer, zoo deze nog mogelijk is, blijft ook alleen de Operatie. Men prijst, wel is waar, behalve de inachtneming van, dezelve voortbrengende, oorzaken, verſcheidene middelen aan, als: de cicuta, de belladonna, calendula, het ferrum carbonicum, arsenicum, het vlug loogzout, het kalkwater, het onopordon, de hagedisſen e. d. g.; en tot uitwendig ge-

gebruik de wortelpap, het arsenicum, de balsamus locatelli, het koperrood met de sublimaat, den aluin, het ferrum aceticum, het emplastrum nigrum Bechholzii, de kreeftsoogen, de levende padden om te zuigen, e. d. g.; doch al deze middelen werken of zeer onzeker, of vermeerderen de kwaal dikwijls veeleer, dan zij dezelve genezen.

§. 587.

Het éénigfte middel blijft toch, gelijk reeds aangemerkt is, de Uitfnijding, en waar dezelve nog mogelijk is, moest men over het algemeen geen ander middel beproeven. Men heeft echter hoop, door de Operatie de kwaal geheel weg te nemen, wanneer de kankerachtige Borst bewegelijk, en niet met de aangrenzende deelen vergroeid is; wanneer er, het ongemak aan de Borst uitgezonderd, aan geen ander deel scirrheuse en kankeraardige verfchijnfelen worden waargenomen, en het ongemak in de Borst nog plaatfelijk fchijnt te zijn. Slechts in zeer zeldzame gevallen, ja zelfs nimmer, heeft de Operatie geholpen, wanneer de Borstkanker met de Borstfpier fterk vergroeid en de okfelklieren verhard, en wanneer reeds eene aanhoudende koorts en hevige pijnen aanwezig waren.

Over de Uitfnijding van den Borstkanker.

§. 588.

De vereischte ligging, helpers en toeftel gefchikt hebbende, laat men door eenen helper de huid eenigzins plooijen, en maakt dan met den bistouri

eene langwerpige of ovaalswijze, genoegzaam groote snede door de huid, scheidt dezelve, zoo ver noodig, het eerst aan de eene, dan aan de andere zijde, eenigzins af, trekt vervolgens de Borst met eenen haak in de hoogte, en maakt dezelve met een mes geheel los, waartoe men naderhand, wanneer men diep genoeg is doorgedrongen, in plaats van den haak, zich enkel van den vinger bedienen kan, om de verharding te bespannen. — Vindt men de buitenste huid met den Scirrhus vergroeid of geheel ontaard, dan moet men niet alleen de borstschijf, maar ook derzelver uitwendige bekleedselen, voor zoo ver die ontaard en veretterd zijn, met het mes wegnemen. — Bij bloedingen, welke niet door eene met wijngeest bevochtigde spons gestild kunnen worden, moet men de vaten onderscheppen.

§. 589.

Zoodra de kankerachtige Borst weggenomen is, moet men den omtrek der wonde naauwkeurig onderzoeken, en al wat verhard is, of een verdacht voorkomen heeft, zelfs gedeelten van de borstspier, met het mes wegnemen. Daarna tracht men de wonde met hechtpleisters te vereenigen, en legt een compres en een geschikt verband ter bevestiging aan, schrijft een' doelmatigen leefregel voor, en verwijdert alle invloeden, welke de ontsteking te zeer vermeerderen kunnen.

§. 590.

De afloop der Operatie nu is verschillende: 1) de zieke wordt volmaakt genezen, en de Kanker keert nim-

nimmer terug; 2) of de wonde geneest wel geheel, of tot op een klein gedeelte na; en de Kanker ontſtaat, of aan dezelfde plaats, of aan een ander gedeelte van het ligchaam, weêr op nieuw.

Over de behandeling van den ongeneeslijken Borstkanker.

§. 591.

De behandeling van den ongeneeslijken Borstkanker heeft ten doel: 1) de gevaarlijkſte toevallen, door den Borstkanker voortgebragt, te verminderen; 2) de verdere uitbreiding der kwaal, zoo veel mogelijk, te beperken. Dezelve heeft plaats in geval er geen middel ter genezing van den Kanker meer aanwendbaar is, of wanneer na de Operatie de kwaal op nieuw terugkeert.

§. 592.

De eerſte aanwijzing beſtaat in de kankerzweer zindelijk te houden, en de invreting van ſcherpen etter tegen te gaan. Tot dat einde bediene men zich van een meermalen daags op nieuw aangelegd verband, het uitwaſchen van den etter door eene zachte ſpons, die men in laauwwarme melk of in een ſlijmachtig afkookſel doopt; dezelfde ſpons kan bij eene zeer ſterke vloeijing opgelegd worden, om den etter in te zuigen.

§. 593.

De tweede aanwijzing vereischt de beperking van den ſlechten en ſtinkenden reuk der zweer. Men waſche dezelve met verdunden azijn, sp. sal. of

 ce-

eene oplosfing van het ferr. acetic. uit, legge er de wortelpap of de houtskoolzalf over, en verwijdere alle middelen, die te prikkelend en bijtend zijn.

§. 594.

De derde aanwijzing bepaalt zich naar de pijnen, welke dikwerf den hoogften graad bereiken. Het heulfap, in fteeds toenemende giften, bijzonder des avonds vóór het naar bed gaan toegediend, is bovenal in ftaat, verzachting te bezorgen; bij eenen hoogen graad van verzwakking kan hetzelve geheel doelmatig met den kamfer toegereikt worden. Hiermede vereenige men verzachtende, pijnftillende klisteren en ftovingen der kankerzweer, welke uit een aftrekfel van cicuta en hyoscyamus bereid zijn; of wrijve dezelve met het versch uitgeperste fap der genoemde planten of van een opiatfmeerfel in.

§. 595.

De ftilling der dikwerf zeer fterk verfchijnende bloedingen wordt door eene vierde aanwijzing bepaald, en verdient des te meer de opmerkzaamheid van den Arts, dewijl die de zieke niet alleen zeer verzwakken, maar ook in een plotfelijk doodsgevaar ftort. Daar de onderfchepping der vaten zelden of nooit plaats heeft, zoo legt men er eene fpons op, die in fterk overgehaalden wijngeest, of in een bloedftelpend poeder uit aluin en Arabifche gom gedoopt wordt; in vele gevallen mogt ter vernietiging van het vat het cauterium potentiale vereischt worden. Voor het overige moet men ook in het oog houden, of

of de bloedvloeijing door geene bijzondere invloeden, die verwijderd moeten worden, veroorzaakt is. Inwendig kan men de kaneeltinktuur en het Haller's zuur, met water verdund, tot drank voorſchrijven.

§. 596.

De verzwakking en de ſluipende koorts, welke gewoonlijk met de kwaal gepaard gaat, vereischt het aanhoudend gebruik van die middelen, welke de meer en meer afnemende prikkelbaarheid en reproductie trachten op te beuren; de kina, het IJslandſche mos en zacht voedende ſpijzen en dranken mogen, benevens de zorgvuldigſte oppasſing, koestering, zuivere lucht, matige beweging, vervrolijking en verſtrooijing, niet ontbreken, wanneer het leven der zieke, zoo lang mogelijk, gerekt zal worden.

LITTERATUUR.

§. 597.

HENNING, *de cancro mammarum. Franeq.* 1661. 4°.

PAUL. AMMANN, *de cancro mammarum. Lips.* 1669. 4°.

HENR. MEIBOM, *de cancro mammarum. Helmst.* 1673. 4°.

LOSS, *de cancro mammarum. Vitemb.* 1682. 4°.

GEORG. WOLFG. WEDEL, *de cancro mammarum. Jen.* 1704. 4°.

LAUR. HEISTER, *de optima cancrum mammarum exstirpandi ratione. Altd.* 1720 *in* HALLERI *disp. chir. Tom.* II. N°. 54.

G. TABOR *praes.* J. SERRURIER, *de cancro mammarum, eumque nova exstirpandi methodo. Traj. ad Rhen.* 1721. *Ibid. Tom.* II. N°. 52.

LUDOLFF, *de cancro mammarum. Erford.* 1726. 4°.

HANSTEIN, *de cancro mammarum. Ultraj.* 1731. 4°.

RENEAULME, *non ergo mammarum carcinoma sectione curandum. Par.* 1732. 4°.

CARLYLE, *de cancro mammae. Lugd. Bat.* 1736.

KNOBLOCH, *de cancro mammae sinistrae observato et curato. Erford.* 1740. 4°.

SIM. PAUL. HILSCHER, *de cancro mammarum. Jen.* 1746. 4°.

DIETRICH, *observationes de usu corticis peruviani in cancro mammae exulcerato. Ratisb.* 1746. 4°.

GEORG. AUG. LANGGUTH, *progr. de potissimis causis cancri mammarum prudenter occupandis. Vitemb.* 1752. In HALLERI *collect. diss. chirurg. Tom.* II. N°. 53.

LANTHOIS, *tentamen circa cancrum mammarum. Monsp.* 1753. 4°.

MORGAGNI, *de sedibus et causis morborum. Epist. L. art.* 49.

CHESNEAU, *an mammarum cancri ferro tutior, quam causticis ablatio? Paris* 1758. 4°.

GEORG. FRID. SIGWART, *historia rarior mammae cancrosae sanguinem menstruum fundentis. Tubing.* 1763. 4°.

CHR. EHRH. KAPP, *de exstirpatione tumorum in mamma. Lips.* 1768. 8°.

RICH. GUY, *practical observations on the cancers and disorders of the breasts. Lond.* 1762. 8°.

GOOTSCH, *medicinische und chirurgische Beobachtungen.*

HILCH, *Vorfällen über die Chirurgie.*

PERYLLE, *de cancro. Paris* 1774. 8°.

BIERCHEN, *über die wahren Kennzeichen des Krebses. Gott.* 1775.

J. C. A. THEDEN's *Bestättigung der Kraft der Antimonialtinctur in Verhärtungen der Brüste;* in deszelfs *n. Bem. u. Erf.* III. *Th.* 27. *Kap.*

JOH. LEBR. SCHMUCKER, *Heelkundige Waarnemingen*, II. *D. bl.* 27. *Amst.* 1776. 8°.

RICHTER, *observat. chir. Fasc.* III.

Dezelfde, *medic. chir. Bemerkungen.* I. *B.* 1 *St. S.* 104.

——— *Anfangsgründe der Wundarzneykunst*, 4 *B. S.* 386.

SE-

SEBASTIANI, *de scirrhis cancrisque mammarum. Erford.* 1776. 4°.

WETTER, *de chronica mammae indurutione per suppurationem sanata. Basil.* 1776. 4°.

ACREL, *chirurgische Vorfällen. Gött.* 1777.

LERCHE, *de cancro mammarum. ib.* 1777. 4°.

JOAN. CHRIST. POHL, *progr. de carcinomate mammae singulari curato. Lips.* 1777. 4°.

COTTON, *ergo mammarum cancri ferro tutior, quam causticis ablatio. Par.* 1778. 4°.

JÄNISCH, *vom Krebs.* 2e. Uitg. *Petersb.* 1785.

NICOLAI, *Abhaudlungen über die Entzündung und Eiterung, den Brand, Scirrhus und Krebs, und über die Kurarten dieser Krankheiten.* 1e. en 2e. *Band. Jen.* 1785—86. 8°.

G. BELL, *thougths on the cancer of the breast. Lond.* 1788. 8°.

Dezelfde, *Gedanken über den Krebs der Brust.* Ald. 1788.

W. ROWLEY, *Abhandlungen über die gefährlichen Zufälle an den Brüsten der Kindbetterinnen, nebst verschiedenen practischen Bemerkungen über den Krebs und dessen Heilarten,* 2e. Uitg. *Bresl.* en *Hirschb.* 1794.

JOHN EWART, *History of two ulcerated of cancers of the mamma, cured by applying carbonic acid air. Lond.* 1794. *pag.* 62. 8°.

BRUNATTY, *historia cancri mammae notatu dignissimi per operationem feliciter curati. Jen.* 1794.

MULLER, *de scirrho, speciatim mammarum. Jen.* 1799.

SPONITZER, *über Entzündung, Eiterung und Verhärtung der Brüste.* In HUFELANDS *Journ.* VII. *B.* 2 *St. S.* 3.

G. W. HUFELAND, *gute Wirkung des fixen Alcali bei Stockungen und Verhärtungen in den Brüsten und der narkotischen Mittel bei widernatürlichem Milchflusz.* Ald. V. *Band.* 3 *St.* N°. 10.

Dezelfde, *einfache Methode, den Brustkrebs zu verhüten und zu heilen.* Ald. XXIII. *Bd.* 4 *St.* N°. 5.

Hei-

Heilart verstopfter Drüsen und Scirrhen in der weiblichen Brust. In LENTIN's *Beyträgen.* III. *D. Th.* II. *Abth.* N°. 3. (*Belladonna und Brechmittel*).

OLLENROTH, *von Drüsenverhärtungen in den Brüsten.* In HUFELAND's *Journ.* XI *Bd.* IV. *St.* N°. 2.

FR. WILH. FLASHOFF, *Analyse der Flüssigkeit, die aus einer abgesetzten Brust gesammelt worden.* In GEHLEN's *Journ. für Chem. und Phys.* II. *Bd.* 2 *Heft.* N°. 17.

JOH. BAT. PALETTA, *Beobachtungen über die Scirrhen in den Brüsten und den Brustkrebs.* In *ital. med. chir. Bibl.* III. *Bd.* 2 *St.* N°. 18. — IV. *Bd.* 1 *St.* N°. 8.

E. P. SWAGERMAN's *Beobachtungen über die Ansammlung blutiger Lymphe in krebshaften Brüsten.* In *neuem Journ. für ausl. Lit.* II. *Bd.* 2 *St.* N°. 2.

JOS. ADAM's, *über den Brustkrebs.* Ald. I. *Bd.* 1 *St.* N°. 2.

JUSTAMOND's Werken.

R. HAMILTON, *Beobachtungen über die Scrophelkrankheit und krebshaften Verhärtungen*, uit het Eng.

C. C. VON SIEBOLD, *chirurgisches Tagebuch.*

KLEIN, *chirurgische Bemerkungen.*

JAM. NOTH, *Observations on the treatement of scirrhous tumours and cancers of the breast. Lond.* 1804.

H. J. LOGGER, *historia morbi eener aan carcinoma mammae gestorvene Vrouw.* In *Nieuwe Verhandelingen van het Heelkundig Genootschap te Amsterdam. Amst.* 1822. 8° *bl.* 77.

*

DERDE HOOFDSTUK.

Over de niet scirrheuse gezwellen der Borsten.

§. 598.

Alle gezwellen in de Borst eener Vrouw zijn niet altijd van eenen scirrheusen en kankerachtigen aard; er kunnen zoo wel in de substantie van de borstschijf zelfs, als buiten dezelve, gezwellen en verhardingen voortkomen, die met den Scirrhus en den Kanker in geen het minste verband staan. Daartoe behooren zekere scrofuleuse en venerische verhardingen, beurs-, bloed- en watergezwellen.

Over de scrofuleuse verhardingen der Borsten.

§. 599.

De scrofuleuse verhardingen der Borsten ontstaan bij eenen algemeenen scrofuleusen aanleg van het voorwerp. Men kan zulk een gezwel gemakkelijk voor eenen Scirrhus houden; en zoo menige verhardingen, die men door de cicuta, belladonna e. d. g. gelukkig verdeeld heeft, mogen zeer dikwijls slechts van eenen scrofuleusen aard geweest zijn. Dezelve onderscheiden zich van den Scirrhus 1) door den geringeren graad van hardheid; 2) door een algemeen

scro-

scrofuleus voorkomen; 3) door het minder kwaadaardige beloop; 4) door de mogelijkheid eener gemakkelijker verdeeling; 5) door de min hevige pijnen bij den overgang tot ettering; 6) door de eindelijk voelbare golving; 7) door den minder ſtinkenden en invretenden etter.

Geneeswijze.

§. 600.

Er zijn twee wegen ter genezing: de verdeeling, of de wegneming met het mes. De verdeeling vereischt het inwendig gebruik van die middelen, welke bij den algemeenen scrofuleuſen aanleg te pas komen, waarmede men tevens ook uitwendige middelen, de cicuta, belladonna, het emplastrum mercuriale, de zeep, het alcali vegetabile, dampen van azijn, de solutio tartari emetici, de antimoniaaltinktuur, of de spiritus Mindereri met het extract. cicutae vereenigt. — Zoo deze middelen niet helpen, dan blijft er niets dan de Uitſnijding over.

§. 601.

Somtijds behandelt men deze scrofuleuſe verhardingen in den oogenblik, dat dezelve reeds tot ettering beginnen over te gaan. — Men neme zich in acht, dezelve niet eerder te openen, ten zij alle hardheid verdwenen is; men wende vooraf nog weekmakende pappen aan, en make niet eerder de inſnijding, ten zij alle hardheid verdwenen is.

Vo-

Venerische verhardingen der Borsten.

§. 602.

De venerische verhardingen der Borsten kan men ook gemakkelijk met den Scirrhus verwisselen; dezelve worden door het uit- en inwendig gebruik van het kwik weggenomen.

Beursgezwellen in de Borsten.

§. 603.

Deze bestaan uit een' onregelmatig gevormden zak, waarin eene stof van een' zeer onderscheidenen, dikwijls honig-, pap- of spekachtigen aard, bevat is; men heeft ook haren, eene zand-, been- of kalkachtige masfa in den zak gevonden. Naar gelang der daarin bevatte stoffe, worden deze gezwellen bij het aanraken nu eens weeker, dan weder harder bevonden. Somtijds is de zak ook zoo hard, dat men niet dan met moeite de daarin bevatte stof bepalen kan.

§. 604.

Van den Scirrhus der Borst onderscheiden zich deze gezwellen door de volgende kenmerken: 1) zij bevinden zich gewoonlijk slechts onmiddellijk onder de huid, of in het celwijsweefsel der Borst; menigmaal strekken zij zich tot onder den oksel uit; 2) de huid, waarmede dezelve bedekt zijn, is onveranderd; 3) zij veroorzaken volstrekt geene pijn; 4) zij zijn weeker op het gevoel dan de Scirrhus; 5) zij

zijn

zijn in het geheel niet of maar zelden ontſtoken; 6) zij gaan zelden tot ettering over. Buitendien beſpeurt men, dat zij langzaam, ſomtijds zeer ſpoedig toenemen, ſomtijds voor eenigen tijd verdwijnen, dan weder terugkeeren en op nieuw toenemen. Sommige bereiken eene ongemeene grootte; ſomtijds is er ſlechts één gezwel aan de Borst, menigmaal worden er meerdere waargenomen.

Oorzaken.

§. 605.

Deze gezwellen ontſtaan of door uitwendige werktuigelijke invloeden, of zijn het gevolg van algemeene inwendige uitwerkſelen, bij voorbeeld van veneriſche, ſcrofuleuſe, jichtige oorzaken. Zoo heeft men bij den aanleg tot jicht zoodanige gezwellen aan de Borst waargenomen, die openbraken, en in derzelver holligheid eene kalkaardige ſtoffe bevatteden, welke deels hard, deels week was. — Sommige kwamen na een' opgeſtopten ſtondenvloed (*) of na eene andere hevige ziekte te voorſchijn, en men was geneigd, dezelve voor kritisch te houden, dewijl zij der zieken verligting verſchaften.

§. 606.

De gevolgen dezer gezwellen zijn drukking van de borstſchijf en der naastliggende deelen, ſtoring

(*) Osiander, Geſchiedenis van een gezwel aan de Borst van een Meisje, hetwelk dertien ponden woog, en door een' opgeſtopten ſtondenvloed veroorzaakt was, in deszelfs *Denkwürdigkeiten* II. *Bd.* 1e. *St.* *S.* 59.

ring in de verrigting van het zuigen, belette beweging en verlamming van den arm, wanneer zij zich ver tot onder den okſel en tusſchen de ſpieren verſpreiden. Zelden zijn zij ontſtoken, en zoo dit verſchijnſel zich al eens voordoet, dan verdwijnt de ontſteking na eenigen tijd weder, of gaat tot ettering over: in het eerſte geval wordt het gezwel onbewegelijker en grooter dan te voren; in het tweede geval wordt ſomtijds het ganſche gezwel, benevens de zak, verteerd, of de zak blijft over, ſluit zich en vult zich op nieuw, of blijft open, en veroorzaakt eene fistel en eene zeer hardnekkige verzwering.

Geneeswijze.

§. 607.

Er zijn drie wegen ter genezing: 1) de verdeeling, 2) de door ontſteking te weeg gebragte verettering, en 3) de Uitſnijding.

§. 608.

De Uitſnijding blijft altoos het zekerſte middel; en men moest de beide eerſte middelen volſtrekt niet beproeven, zoo deze zonder tegenſtand der zieken wordt toegelaten, wijl die dikwijls niet alleen in het geheel niet helpen, maar ook gemakkelijk de kwaal doen toenemen.

§. 609.

Tot de verdeeling ga men ſlechts over, wanneer de zieke de Operatie niet toelaten wil. Hiertoe dienen of algemeene verdeelende middelen, of zoo-

danige, die het naast de oorzaken, bij voorbeeld de venerische, scrofuleuse, arthritische kwalen enz. tegenwerken, de opgestopte maanstonden herstellen enz. Tot de algemeene verdeelende middelen behooren tot uitwendig gebruik: de oplossing van den braakwijnsteen, de spiritus Mindereri, het vlugge loogzout, de geest van hartshoorn, het vlugge smeersel, voornamelijk met de kamfer, de althéazalf, de terpentijnolie, de in azijn opgeloste en verdikte ammoniakgom met gepulveriseerden spiesglans, het kwik in zalf of pleister, de gekneusde versche bladen der cicuta, belladonna, het slijm der zwarte tuinslak, de osfengal, de zeep, het menigvuldige wrijven van het gezwel, voornamelijk met eenen flenellen doek, de drukking, dampbaden van azijn, berookingen van mastik, het galvanismus, perkinismus en de elektriciteit.

§. 610.

Als men eene ontsteking bewerken, en het gezwel door verettering storen wil, dan bedient men zich van gebradene uijen, van bijtmiddelen, bij voorbeeld de lapis causticus, het roode precipitaat; of men laat een seton zetten, hetwelk met eene digestifzalf, die met roode precipitaat of poeder van Spaansche vliegen vermengd is, bestreken wordt.

Bloedgezwellen.

§. 611.

Somtijds ontdekt men een gezwel aan de Borst, hetwelk bloed bevat. Men herkent hetzelve somtijds

tijds dááraan, dat er bloed uit den tepel vloeit, of zich uit denzelven reeds vóór de verſchijning van het gezwel ontlast had. Het ontſtaan dezer gezwellen is meestendeels aan vertraagde, opgeſtopte of door de jaren wegblijvende maanſtonden toe te ſchrijven. In de beide eerſte gevallen verdwijnt dan het gezwel meestal met het herſtel der maanſtonden, en met het wegnemen dier ſtoringen, welke de ophoudende maanſtonden vergezellen; hiermede vereenigt men uitwendig ſtovingen der Borst uit een aftrekſel van aromatiſche kruiden. De opening van zulk een gezwel is niet altoos van een gelukkig gevolg.

Watergezwellen.

§. 612.

Deze bevatten, bij de opening, een lymphatisch vocht, en ontſtaan gewoonlijk door ſcheuring van een watervat. Wanneer derzelver ontſtaan op geene bijzondere oorzaak gegrond is, worden zij het zekerſte door eene opening genezen, terwijl men door een verband de buitenlucht van dezelve tracht te weren, wijl er anders gemakkelijk eene kwaadaardige verzwering uit geboren wordt.

Einde van het Eerſte Deel.